

ISSN 2078-7324

ВІСНИК ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ ЖУРНАЛІСТИКА

Випуск 41

2016

**VISNYK
OF THE LVIV
UNIVERSITY**

**ВІСНИК
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Journalism Series

Серія Журналістика

Issue 41

Випуск 41

Scientific journal

Збірник наукових праць

Published 1–2 issues per year

Виходить 1–2 рази на рік

Published since 1958

Видається з 1958 року

Ivan Franko
National University of Lviv

Львівський національний
університет імені Івана Франка

2016

Друкується за ухвалою
Вченої Ради Львівського національного
університету імені Івана Франка
(протокол №29/12 від 28.12.2016 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації.
серія КВ №14618-3589Р від 30.10.2008 р.,
перереєстровано як фахове видання
України (постанова Президії ВАК
України № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.)

У Віснику вміщено наукові праці українських та зарубіжних авторів, що відображають широкий спектр проблем функціонування мас-медіа в Україні, Європі та світі; акцентовано увагу на їхній ролі в утвердженні національної ідентичності та універсальних цінностей.

The journal includes chapters of academic research – contributed by Ukrainian and foreign scholars – which provide an assessment of a wide range of issues on mass media in Ukraine, Europe and the world. At the same time, the publications attempt to demonstrative the significance of these findings vis-a-vis Ukraine's national identity.

Редакційна колегія:

д-р наук із соціальних комунікацій, проф. *Богуславський О. В.*; д-р наук із соціальних комунікацій, проф. *Василик Л. Є.*; д-р політ. наук., проф. *Гавронський С.*; д-р наук із соціальних комунікацій, проф. *Житарюк М. Г.* (головний редактор); канд. філол. наук, проф. *Кость С. А.*; д-р іст. наук, проф. *Крупський І. В.*; д-р філол. наук., проф. *Лизанчук В. В.*; канд. іст. наук, проф. *Лось Й. Д.*; д-р політ. наук., проф. *Мельник І. А.*; д-р габілітований, проф. *Ожуг З.*; д-р наук із соціальних комунікацій, проф. *Павлюк І. З.*; д-р філол. наук, проф. *Печарський А. Я.*; д-р філол. наук, проф. *Поплавська Н. М.*; д-р філол. наук, проф. *Потятиник Б. В.*; канд. філол. наук, проф. *Присяжний М. П.* (заступник головного редактора); д-р філол. наук, проф. *Сербенська О. А.*; канд. наук із соціальних комунікацій, доц. *Скленар І. М.* (відповідальний секретар); д-р наук із соціальних комунікацій, проф. *Сніцарчук Л. В.*; канд. філол. наук, доц. *Тихолоз Б. С.*; д-р наук із соціальних комунікацій, доц. *Шевченко В. Е.*; д-р філол. наук, проф. *Шкляр В. І.*; д-р іст. наук, проф. *Шкраб'юк П. В.*; канд. філол. наук, проф. *Яцимирська М. Г.*

Professor *M. Zhytaryuk* – Editor-in-Chief,
Professor *M. Prysiazhnyi* – Assistant Editor,
Docent *I. Sklenar* – Managing Editor.

Відповідальний за випуск *Мар'ян Житарюк*

Адреса редакційної колегії:
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, к. 203,
79044, Львів, Україна
тел.: +38-032-239-47-51

Editorial office address:
Ivan Franko National
University of Lviv,
Generala Chuprynky Str. 49, room 203,
79044, Lviv, Ukraine
tel. +38-032-239-47-51

<http://journ.lnu.edu.ua/research/our-publisher>

Тексти подано в авторській редакції

Адреса редакції, видавця і виготовлювача:
Львівський національний університет
імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, 79000, Львів, Україна
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої
продукції. Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.

Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк. 25.
Тираж 110 прим. Зам. №
© Львівський національний
університет імені Івана
Франка, 2016

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 821.161.2-222.09

«Я ТУРИСТКОЮ ПРОЇХАЛА ПО РІДНІЙ ЗЕМЛІ»: УКРАЇНА У РЕПОРТАЖАХ ЛЕСІ БОГУСЛАВЕЦЬ

Ольга Бикова

Київський університет культури

вул. Євгена Коновальця, 36, Київ, 02000, Україна, e-mail: sonce01_84@ukr.net

У статті розглядається специфіка використання жанру репортажу в еміграційній літературі другої половини ХХ ст. Особлива увага приділяється проблематиці та тематиці репортажів збірки «На прощу до рідної землі», авторській позиції, а також впливу політичної ситуації в радянській Україні на культурне та духовне життя. Наголошується на літературно-художній цінності репортажів Лесі Богуславець.

Ключові слова: репортаж, авторська позиція, факти.

Жанр репортажу увійшов в українську журналістику на початку 20-х рр. ХХ ст., у період національно-культурного відродження, що дістав назву «коренізація». Бурхливий розвиток культури, пов'язаний із процесом особливого зацікавлення життям і традиціями інших країн, невідомими або маловідомими куточками України сприяв поширенню цього жанру, який чи не найкраще допомагав читачам мальовничо, в найбільш яскравих деталях і водночас максимально точно відтворити конкретну дійсність, динамічно змалювати тогочасне життя. Відтак збірки репортажів Б. Антоненка-Давидовича «Землею українською», М. Трублаїні «Листи з далекої подорожі», «Великим Сибірським шляхом», репортажі Ол. Полторацького «Сім годин у повітрі», «Донбас на півдорозі», «Репортаж з мораллю та не без соли», «Людина з “монбляном”», О. Перегуди «Закони прерії», «Каховка», Ол. Мар'ямова «Час красної риби», «Береги дванадцяти вод», С. Голованівського «Чобіт Європи» та ін. стали фактологічними документами тогочасної доби.

У 30-х рр. ХХ ст. національне відродження, яке було одним із безпосередніх наслідків політики коренізації, почало виходити за межі командно-адміністративної системи СРСР, і цю політику було згорнуто [1, с. 418]. Із запровадженням сталінської диктатури репортажі почали все рідше з'являтися в пресі.

Нового розвитку репортаж набув в українській еміграційній пресі другої половини ХХ ст. Виїхавши за межі тоталітарної держави, журналісти та письменники отримали можливість вільно подорожувати, в найбільш яскравих деталях, документально точно та правдиво розповідати про нове життя. Так, жанр репортажу широко представлений у творчому спадку В. Леника «Українці на чужині або репортажі з далеких доріг», Д. Чуба-Нитченка «З новогвінейських вражень», «На гадючому остро-

ві», «Стежками пригод», «З австралійських пригод», Р. Колісника «Довкола світу», В. Левчука «З подорожі по Європі», М. Островерхи «Берегами мандрівки», Д. Гуменної «Багато неба», «Нічні вогні Альберти».

У своєму дослідженні ми звертаємо увагу на творчість Лесі Богуславець, оскільки вважаємо, що ім'я цієї письменниці несправедливо замовчується. Маючи спостережливе око репортера й використовуючи багаті художньо-виражальні текстові засоби, Л. Богуславець створила своєрідні зразки літературного репортажу, які, незважаючи на плин часу, з цікавістю читаються та є актуальними й сьогодні. У статті ми розглянемо збірку репортажів «На прощу до рідної землі», яка вперше була надрукована у Мельбурні (Австралія) 1984 р., та проаналізуємо художньо-стильові засоби, за допомогою яких авторка забезпечує розкриття теми.

Леся Богуславець (справжнє ім'я Леся Ниценко (Ткач)) – донька Дмитра Чуба-Нитченка, відомого письменника та літературознавця української діаспори в Австралії. Народилася 1931 року в місті Зіньків Полтавської області. У 13 років разом із батьками опинилася в Німеччині. Батько Д. Нитченко (Ниценко) після війни, боячись, що зашлють у Сибір, виїхав до Австралії [5, с. 345]. З квітня 1949 року Леся Ткач живе у Мельбурні, де під псевдо Леся Богуславець видала збірки репортажів «Від Находки до Чернівців», «Моя австралійська кума», «За рідним краєм і в раю скучно».

У 1984 року Леся Богуславець відвідала радянську Україну і враження від цієї подорожі лягли в основу збірки репортажів «На прощу до рідної землі». Авторка обрала хронологічний тип композиції – щодня відвідуючи різні міста та селища УРСР від заходу до сходу, вона правдиво та яскраво описує радянську дійсність, тонко відчуває дух тогочасної епохи.

Варто зазначити, що громадянам країн Заходу потрапити до СРСР було важко, доступно далеко не кожному. Це зумовлювалося, перш за все, державною політикою щодо міжнародних відносин та співпраці з іншими країнами, багаторічною «холодною війною».

Л. Богуславець детально описує увесь маршрут своєї мандрівки та приділяє багато уваги містам і селам, які вона відвідала. У її репортажах виразно простежуються наслідки життя за «залізною завісою», яскраво помітне особливе ставлення місцевих мешканців до колишніх земляків, а тепер туристів із капіталістичних країн: *«Немає на світі такого щасливого життя, як у нас, – говорить одна. – За робочий люд у нас турбуються, все у нас є. А ви, бідненькі, живете там на ласці капіталістів, – продовжує вона всесоюзною мовою, бо видно звідти й походить»* [2, с. 33]; *«Розпитують нас обережно, з недовір'ям. Завидують, що можемо подорожувати... В їхній уяві всі ми капіталісти, гроші, мов манна, з неба падають»* [2, с. 59].

Леся Богуславець ділиться з читачами не тільки своїми враженнями від подорожі, а й результатами своєрідного дослідження – вивчення життя в радянській Україні. Репортерка надзвичайно емоційно описує свої переживання від побаченого та почутого. Її порівняння влучні, критика доречна та обґрунтована. З усієї збірки видно, що авторці не байдужа доля її рідної і такої чужої батьківщини: *«Вулиці захаращені людом, все поспішає, чути чужу мову. Ми з Христею як піщинки в розбурханім морі. Самі у великім, чужім-ріднім місті. А в душі холодок...»* [2, с. 63].

Репортерка розповідає читачам про тотальну русифікацію і тим самим намагається привернути увагу громадськості до реальної ситуації в культурній сфері:

*«Ходимо читаємо афіші. Назви то українською мовою, а самі фільми йдуть на все-союзній» [2, с. 18]; «Тернопіль, казали нам львів'яни, – це найбільш українське місто. **Оце лише в тих краях зосталася Україна**» [2, с. 26]; «Заходимо всередину. Стара будова, якісь коридори і проходи. Це, мабуть, був монастир. Підходить у рясі найстаріший. **Чеше до нас по-всесоюзному. Видно й тут без старшого брата не обійдеться.** Погляд непривітний, колючий» [2, с. 28]; «Співав хор. І цей **спів чужою мовою** ранив серце. **Чужим духом тут пахло**» [2, с. 69].*

Авторка дивується тому, що представники офіційної української радянської влади відкрито представляють русифікацію як елемент добра та культурний прогрес: *«Не зрозумійте мене погано, я люблю українську мову і хотів би, щоб вона існувала. Але треба бути реалістом. Українська мова помалу зникне і буде одна всесоюзна. Мені боляче, але це неминуче. Це закон природи. Проти цього нічого не вдієш. Це життя, це прогрес, і спинити його не можна» [2, с. 71].*

Особливо боляче вражали Лесю Богуславець прояви денационалізації духовного життя радянської України, явне ігнорування історичної пам'яті та державних витоків. Ось так, наприклад, авторка передає свої враження від перегляду телебачення: *«Кожна радіоточка й телебачення мають українські і всесоюзні канали. Українські в певні години переключають до всесоюзних. От ви слухаєте інтерв'ю українською мовою, якщо відповідь на питання буде по-російському, то і вся розмова переходить на цю мову. ...Передають з Дніпропетровська.*

– По-якому це? – запитую.

– Хіба не впізнаєш? Це ж суржиком! – пояснює сусідка.

Аж не віриться, що отак може доросла людина залізти в телестудію і вдавати, що говорить українською мовою. І так безжалісно калічить її» [2, с. 110-111].

Із метою підтвердження своїх слів авторка активно використовує факти, які в репортажах збірки «На прощу до рідної землі» представлені у супроводі чисел, дат, різних висловлювань, свідчень, утворюючи документальну основу всього матеріалу: *«Пропаганда має велику силу. Людина, що просиділа десять років у Сибіру, в розмові говорить: «А все ж таки Сталін нам виграв війну. Якби не він, зогноїв би нас німець!» [2, с. 116]; «Ми ходили мощеними вулицями, оглядали будівлі, музеї, парки, лазили на гору Високий Замок і споглядали місто. Їхали у Шевченківський гай, де розташовувався музей під відкритим небом. Там були хати, зведені із усіх закутків. На одному подвір'ї був козацький човен-дуб. Йому 320 років. Пролежав 300 років у заплаві річки Горинь, біля Рівного. Тринадцять метрів завдовжки і два метри шістдесят завширшки. Колись сорок козаків сідали в цей човен і їхали по морю гуляти, слави добувати» [2, с. 16].*

Леся Богуславець знайомить читачів з історією міст, які відвідує, що свідчить про її обізнаність із історією Батьківщини: *«Заїжджаємо у містечко Хотин. Воно розташоване на правому березі Дністра. В одинадцятому столітті належало до Київської Русі. Пізніше до Галицько-Волинського князівства, а потім до Туреччини, Царської Росії, Румунії... Фортеця в Хотині збудована у XII-му столітті Данилом Галицьким» [2, с. 143]. Авторка любить свою історію і знає безліч цікавих фактів, якими забарвлює свої репортажі: *«І ось перед нами постала незабутня картина: річка, через неї Турецький міст і Кам'янець-Подільська фортеця! ...По сходах вибираємось нагору до бійниць... Мабуть тяжко приходилось здобувати ці мури! Гетьман Дорошенко у спілці з султаном Мухамедом IV дванадцять днів тримали облогу,**

поки здобули фортецю 26 серпня 1672 року. Скільки боїв відбулося під цими мурами, скільки людей полягло в боях! Ось проходить подвір'ям тінь Юрася Хмельницького, страченого турками в 1687 році» [2, с. 48].

Міркуючи й заглиблюючись знову в трагічну історію України, Леся Богуславець пише: «Всі патріотичні імпрези, лекції з історії, численні академії не досягли того, що зробило знайомство з Києвом! Вперше збагнула наше культурне багатство, усвідомила, що доля мого народу, де б не була, – моя доля. І почуття великої гордості за предків, за їх спадщину, сповнило моє єство» [2, с. 72].

Згадуючи історичне минуле, авторка з сумом констатує: «З давніх-давен, кого тут лише не було! Всі були ласі на наші землі. Народ все те перебув і вижив, а напасники згинули... Так воно було в давнину і так буде завжди... Стоймо, дивимось на залишки старовини. Скільки вони всього бачили на своїм віку! Слухаємо розповідь про давнину і пірнаємо в минуле» [2, с. 44].

Так, кожен репортаж збірки «На прощу до рідної землі» подає багато історичних фактів, відомостей, що пожвавлюють та урізноманітнюють оповідь авторки, роблять її цікавішою для читачів, збагачують незнану або забутою інформацією з минулого рідного краю.

У своїх репортажах Л. Богуславець часто використовує народні легенди та перекази, уривки з народних пісень, цитує поетичні та прозові твори В. Симоненка, О. Веретенченка, В. Івасюка, М. Чернявського, Л. Костенко, Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Нечуя-Левицького, що свідчить про чудову обізнаність авторки з українською народною творчістю, культурою, літературою. Крім того, такі вставки підкріплюють авторську думку стосовно певних явищ, надають репортажам динамічності, жвавості.

Внутрішній монолог Лесі Богуславець, що часто трапляється в текстах збірки «На прощу до рідної землі», допомагає читачам відчутти те, що пережила сама авторка на місці події. Так, одним із міст, де побувала Л. Богуславець під час своєї подорожі Україною, був Львів. Ось які думки з'явилися у авторки під час візиту до цього міста: «Зразу нас зустрічає славний Франко. Він і досі з каменярами лупає свою скалу, ще довго прийдеться її лупати» [2, с. 22].

В аналізованому уривку репортажа вводиться у текст інтертекст за допомогою алюзій, які може зрозуміти тільки той, хто добре ознайомлений із вітчизняною класикою, а саме – з творчістю І. Франка та його віршем «Каменярі».

Алюзію як стилістичну фігуру, що є своєрідним натяком на відомий твір, Л. Богуславець використовує для виразнішого подання власної думки, натякає читачеві на щось важливе, не заглиблюючись у деталі та не описуючи скрупульозно подію. Алюзія в репортажі – спосіб активізувати читача, «залучити його до співтворчості...», підвищити інтелектуальний рівень» [5, с. 80]. Досить часто алюзії стають зрозумілими тільки підготовленим читачам, тому, як зазначає М. Воробйова, добираючи алюзивні засоби з метою їх використання як способу впливу на читача, автору варто враховувати такі фактори: мовну належність цільової аудиторії; етнос читача; соціокультурну групу, до якої належить реципієнт; його вікові характеристики [3]. «Успішне оперування алюзією вимагає від журналіста неабиякої майстерності: знання багатого фонду передтекстів, володіння словом, уміння знаходити цікаві паралелі» [5, с. 80].

Для Лесі Богуславець властива легка іронія, що забарвлює майже всю її творчість. У збірці репортажів «На прощу до рідної землі» авторка, наголошуючи на вадах тогочасного радянського устрою, часто вдається до елементів сатири та гумору. Ось так, наприклад, вона описує, як прикордонники та митники перевіряли її речі при перетині угорсько-радянського кордону: *«Спершу оглядали сусідчині речі. Її валізи так патрала, що аж пір'я з них летіло! Потім взялися до мене... І стали мене розпитувати. Сипляться на мене питаннячка з усіх боків, а я слухаю й розцвітаю, як рожка! От, гадаю собі, що значить рідна земля! Прожила в Австралії років із тридцять, громадянство отримала, аніхто, хоч би на сміх, не здумав спитати, що я за птиця!... Пізніше перевіряли мою грамотність. І зразу виявилось: жила я весь час, як бур'янина. Бо ні в зуб ногою не знала про п'ятирічку, ні про змагання чи виконання планів. І зовсім була не в курсі справ про щойно відбутий двадцять шостий з'їзд і що там вирішено! Суцільна темнота!»* [2, с. 12].

Не оминула увагою Л. Богуславець й інші «принади радянського раю» – належна якість продуктів та послуг, тотальний дефіцит товарів широкого вжитку, довжелезні черги: *«Потім заманулось кави випити... Сидять за столиками молоді львів'яни, от ми до них і присусідились. Тістечка древньої давности, кава приторна...»* [2, с. 15]; *«Потім схотіли купатися. Що за лиха година: включаю гарячу, а тече холодна!»* [2, с. 16]; *«В одній із крамниць саме продають масло: на руки півкілограма. – Купіть для мене, – просить одна жіночка й дає гроші. Я стаю з нею в чергу й купую. Вона дякує»* [2, с. 36-37]; *«Усе це ми залюбки уминаємо. Тільки від курки відмовляємося. Це Христя таке завела: де гостюємо – м'яса не їсти. Не легко воно людям приходиться. Справді, ходячи по крамницях, ми так і не бачили м'яса»* [2, с. 58].

Вмотивовано та аргументовано критикуючи тогочасну радянську дійсність, Леся Богуславець прагне змусити сучасників замислитися над проблемами в країні та зробити певні кроки для їх подолання. Авторка щиро вірить у відродження української нації та сподівається, що саме діаспора допоможе зберегти і примножити культурні традиції: *«Та я одне збагнула. Народ мій є! Він живе! Він є пупом землі. Як не тяжко йому приходиться, все перебуде, я вірю в його майбутнє... А ми – частка того народу, частина його тіла, війнами odkраєна, по всіх землях розсіяна. Чим станемо ми для нього? Його підпорою, чи п'ятим колесом до воза?»* [2, с. 137].

У своїх репортажах Леся Богуславець не уникає можливості наголосити на позитивних моментах, які траплялися під час її подорожі радянською Україною. Авторка звертає увагу читачів на красу природи своєї історичної батьківщини (*«Від Чопу до Львову їхали через Карпати. Що це були за краєвиди: гори, ліси, хатки, церкви, краса неописана. Їдемо і тільки охаємо та ахаємо... Декілька годин серед цієї краси їхали»* [2, с. 13]), вихваляє національні риси. Так, репортерка постійно акцентує увагу на надзвичайній гостинності українців (*«Заходимо в хату. У світлиці скрізь образи прикрашені рушниками. Просять до столу. Частують смаженою яєчною, картоплею, огірками з сметаною. Одним словом, чим багаті, тим і раді»* [2, с. 19]; *«Нас запрошують на гостину... На столі не перекуска, а справжній обід. Частують супом, подають ярину й курку. На солодке – домашнє сирне тістечко, це й куповане й окремо морозиво»* [2, с. 58]), людяності (*«Дорогі земляки по всіх наших мандрах по Україні завжди були прихильні: садили нас на автобуси, трамваї, шукали потрібної вулиці, словом і ділом допомагали»* [2, с. 63]).

Для репортажів збірки Лесі Богуславець «На прощу до рідної землі» характерне відображення подій крізь призму особистісного сприйняття авторки, що створює «ефект присутності». Читач «бачить», що відбувається, «чує» учасників події, відчуває атмосферу дійства. Саме тому найважливіший елемент репортажного матеріалу – деталь, яка має бути експресивною, зоровою, слуховою та ін. Влучно підмічені і передані наочні ознаки факту – барви, звуки, ритми – і створюють ефект присутності читача на місці події. Такі деталі створюють емоційний фон і ритм репортажу, дозволяють авторці непомітно висловити свою позицію: *«Потім ідемо оглядати Андріївський собор. Яка краса. Для мене – це найкрасивіша церква у Києві. Така легкість відчувається у будові, стоїть, мов виточена, мов ювелірна прикраса, сяє на сонці своєю позолотою»* [2, с. 70]. Саме присутність репортера на місці події накладає неповторний відбиток на його розповідь, щирість, правдивість, яку безпомилково відчуває і сприймає читач.

Мотиви ностальгії нерідко є визначальними у творчості письменників-емігрантів. Так і в збірці «На прощу до рідної землі» тема втраченої батьківщини займає важливе місце. Репортажі Лесі Богуславець сповнені спогадами про рідну землю, сумом за батьківщиною, тугою за рідною домівкою, в яку не можна повернутися назавжди: *«Будь здоров, краю мій коханий, вимріяний. До тебе приїхала твоя кровинка! Всі ці роки я думала й жила тобою. Ти був у моїх снах і мріях. І ні чужі багатства, ні заморська екзотика не затемнили тебе. А твоя врода наяву ще краща за наймайстерніші описи, картини чи спогади інших!»* [2, с. 13].

Кожна думка про рідну землю сповнена ностальгічними нотками, які авторка майстерно відтворює за допомогою зорових замальовок: *«Бачу я квіточки, некошену траву, гомін рідної мови, і щось в душі будиться, проростає, щось давнє, сховане десь на дні, покрите шарами років, мандрівками по чужинах. А ця трава, мов єшан-зілля...»* [2, с. 37].

Леся Богуславець була тривалий час відірвана від батьківщини, тому краса рідної природи є для неї віддушиною, раєм для очей та серця: *«Спускаємося до річки Черемош. Русло широке, повне круглої гладенької гальки. Річка швидка, хоч води тепер мало, тече тільки серединою. Зверху світить червнєве українське сонечко. Воно опромінює гори, хати із садками, церкву, міст і річку... Вся Україна мені рідна. Все оце – моя прадідівська земля, моє коріння. Я відчуваю це кожною клітиною свого тіла. Кожен куточок в Україні мені дорогий!»* [2, с. 38-39].

У збірці репортажів «На прощу до рідної землі» пейзаж великою мірою суб'єктивується й постає перед читачем таким, яким його бачить авторка. Картини природи «сприяють розкриттю ситуації, служать фоном, на якому розгортаються події, вказують на місце і час, створюють локальний колорит, той настрій, ті почуття, які викликає природа у журналіста» [4, с. 266]. Леся Богуславець уводить у текст пейзажний опис, щоб точно передати простір, у якому зараз перебуває авторка, зобразити час та умови, в яких відбувається перебіг подій: *«Гарний червневий ранок. Ми проїжджаємо передмістями Києва. Невже це Дніпро! Вигляда, як затока. Човни різного розміру похитуються на воді. Небо синє-синє, лиш де-не-де лунуть хмарки»* [2, с. 62], при цьому пейзажні замальовки рідної землі надзвичайно теплі, сповнені любов'ю та тугою: *«Рідний Києве! Незнаний, ніколи не бачений. Стольний граде! Прийми двох спраглих прочанок, які прибули до тебе з протилежного кінця світу, щоб на власні очі побачити твою велич! ...Щебетали пташки, цвіли квіти. Деревя*

хитали зеленими вітами і проказували: привіт вам, дорогі, привіт, довгождані! Повітря було сповнене літніми пахоцями. Все в природі раділо нашому приїздові... А серце билося, захоплено дивлячись на красвиди... Шість тижнів на рідній землі; це просто бенкет! Так багато і так мало!» [2, с. 14-15].

Авторка у своїх репортажах детально описує персонажів, даючи їм розлогі характеристики, досліджує психологічні портрети. Жодна деталь не сховається від гострого погляду репортерки. В одних випадках Леся Богуславець дає пряму характеристику героям своїх матеріалів («По дорозі бачимо селянок. Вони вдягнені в чорні спідниці й білі сорочки з невеликою темною вишивкою, тримають торбини, мішечки різного розміру» [2, с. 34]), а в інших – повідомляє про них за допомогою інших дійових осіб («Христя смутно хита головою: – Артистична натура. Тяжко йому буде в житті... Каже, що думає, або часто й не думаючи, – то вже така вдача. Таланту має багато...» [2, с. 64]). Змальовуючи людей, авторка описує їхню зовнішність. Досить часто в репортажах збірки «На прощу до рідної землі» зображено короткі портрети людини – риси обличчя, міміка, жести: «Мадам Кропива – худенька жіночка, губи тоненькі, вся мармиза зібрана у приємну усмішку. Голос в неї солоденький... Очі маленькі, пронизливі» [2, с. 33].

Для репортажів Лесі Богуславець важлива кожна деталь, кожна репліка, сказана тим чи іншим персонажем, оскільки вони, переплітаючись між собою, створюють неповторні авторські враження від подорожі рідною землею.

Ще одна особливість репортажних текстів Лесі Богуславець – прагнення виражально-зображальними засобами утвердити чистоту й самотність української літературної мови, якою авторка бездоганно володіє, незважаючи на те, що майже все своє свідоме життя прожила в еміграції. Л. Богуславець постійно, але ненав'язливо наголошує на потребі не лише любити, а й знати і розвивати рідну мову, особливо в умовах бездержавності.

Отже, описуючи мандрівку радянською Україною та свої враження від побаченого та почутого, Леся Богуславець у збірці «На прощу до рідної землі» гармонійно поєднує репортажний метод із численними літературними засобами і прийомами. Ідейно-художня цінність цієї збірки визначається вмінням авторки володіти словом, гармонійно поєднувати документальність із виражально-зображальними текстовими засобами. Саме тому збірка «На прощу до рідної землі» досі є класичним зразком літературних репортажів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Богуславець Л. На прощу до рідної землі / Л. Богуславець. – Мельбурн: Вид-во «Байда», 1984. – 138 с.
2. Бойко О. Історія України: навч. посіб. / О. Бойко. – К.: Академвидав, 2008. – 688 с.
3. Воробйова М. Специфіка актуалізації змісту інтермедіальних алюзій: фреймовий підхід (на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/novfil/2009-35/033-036.pdf
4. Гриценко О. Основи теорії міжнародної журналістики / О. Гриценко, В. Шкляр. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2002. – 304 с.

5. Проценко О. Алюзія в текстах теленовін / О. Проценко // Стиль і текст: науковий збірник / Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – Вип. 11. – С. 72-81.
6. Українська діаспора: літературні постаті, твори, бібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.

**«I DROVE TOURISTS OVER THE NATIVE LAND»:
UKRAINE IN THE REPORT'S LESIA BOHUSLAVETS**

Olga Bykova

Kyiv University of culture

Eugene Konovalets str, 36, Kyiv, 02000, Ukraine

e-mail: sonce01_84@ukr.net

The article deals with the use of specific genres of reportage in emigration literature in the second half of Twentieth century. The special attention is made to the problems and topics of the analysed materials, the influence of the political situation in Soviet Ukraine in cultural and spiritual life. The accent is made on the value of this type of reporting.

Key words: report, the author's position, the facts.

УДК 070(091):82-92.09 О.Назарук:316.77:17.035.3

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСИПА НАЗРУКА

Зоряна Величко

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

У статті проаналізовано ідейно-концептуальні засади та особливості публіцистики О. Назарука на тему націєтворення. Виокремлено рівні актуалізації теми у творах, визначено проблемно-тематичні блоки. З'ясовано специфіку інтерпретації ідеї нації у публіцистиці автора, що виявляє проміжний між модернізмом та примордіалізмом погляд. Визначено необхідні, на думку О. Назарука, формотворчі чинники для кристалізації української національної ідентичності.

Ключові слова: Осип Назарук, публіцистика, націєтворення, національна ідентичність.

З огляду на загрозливу сучасну суспільно-політичну ситуацію (російсько-український збройний конфлікт та інформаційну війну), питання національної ідеї, національної ідентичності набувають архіважливого значення для всього українського загалу. Перед українською гуманітарною наукою постали виклики, які зумовлюють нагальну потребу теоретичних розробок, що сприяли б практичному вирішенню нишньої «кризи ідентичностей» і таким чином виробляли стратегії національного інформаційного захисту держави. Поза сумнівом, рівень «спаяності» нації відіграє велику (а часто й вирішальну) роль у суспільно-політичних процесах. Ігнорувати цей факт сьогодні означає відрізати науку від життя. Тому фокусування уваги сучасних дослідників на проблемах націєтворення набуває особливого значення.

Ретроспективний зріз у дослідженні цих питань є вкрай необхідним, оскільки національна ідентичність – це завжди процес, мінливий, динамічний, розгорнутий у часі і зумовлений багатьма чинниками. Об'єктом нашої уваги є публіцистика О. Назарука, в якій означена тема посідає значне місце. В контексті галицького публіцистичного дискурсу міжвоєнного періоду виступи О. Назарука вирізнялися особливим пафосом і полемічністю поглядів, чим і зумовлювали значний суспільний резонанс. Слід наголосити, що публіцистика цього автора не тільки відображає суспільні та соціокультурні процеси – як ретроспектива міжвоєнних років. Думки О. Назарука про фундаментальну для українців ідею нації й сьогодні звучать гостро актуально, відтак у них прочитується також імовірна перспектива українського національного життя. З огляду на вказане впливає *актуальність* наукової статті.

Публіцистика О. Назарука на тему націєтворення досі не була предметом окремого наукового дослідження. Деякі аспекти проблеми з'ясувала у своєму дисер-

таційному дослідженні з політології О. Зелена. Проте суто політологічний підхід, на нашу думку, редукує зміст і значення публіцистики О. Назарука. Адже він не враховує того, що публіцистика (ширше – медійний дискурс) не просто відображає реальність, а й великою мірою творить її. Як слушно підкреслює у своїй монографії «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» В. Кулик, «медійний дискурс робить важливий внесок у підтримування й змінювання ідентичностей, владних стосунків та уявлень про світ» [8, с. 9]. Ключовий вплив медій на конструювання національної ідентичності сьогодні не викликає сумнівів. Окремі аспекти взаємозв'язків між медіями і процесами націєтворення досліджували історики преси й журналістикознавці С. Андрусів, С. Кость, В. Кулик, В. Лизанчук, Л. Нагорна та інші. Важливе *методологічне підґрунтя* для дослідження теми становлять також праці з інших царин науки: історії, політології, культурології, соціології, філософії (Г. Бабінські, Е. Гелнера, М. Гібернау, Д. Лангевіше, Й. Курчевської, Е. Сміта, Ю. Хлебовчика тощо).

Мета статті – з'ясувати ідейно-концептуальні засади та особливості публіцистики О. Назарука на тему націєтворення; завдання: виокремити рівні актуалізації теми у творах, схарактеризувати специфіку інтерпретації ідеї нації та національної ідентичності, визначити проблемно-тематичні блоки публіцистики автора.

Національне питання активно артикулювалося в українському просторі ще з поч. ХХ ст. (у творах І. Франка, М. Міхновського, Ю. Бачинського). Це було зумовлено загальноєвропейським контекстом, що відображав світоглядні парадигми модернізму: з виникненням націоналістичних ідеологій та суспільним рухом до творення національних держав. Міжвоєнний період української суспільної думки засвідчив появу кількох ґрунтовних праць, присвячених питанню походження націй та проблемі становлення національної ідентичності, а також численні публікації у пресі. Варто підкреслити: розвідка «Що то є нарід або нація» О. Назарука, що вийшла друком у 1911 р., є чи не першою теоретичною спробою з'ясувати суть поняття «нація», її детермінанти і походження. В історії української політологічної думки цей факт ще не знайшов ґрунтовного наукового осмислення, у хронологічному вимірі досі прийнято посылатися на «Теорію націй» (1922) В. Старосольського, «Націологію і націографію» О. Бочковського (1923), «Націоналізм» Д. Донцова (1926).

Поза вказаною розвідкою, О. Назарук артикулював власне розуміння ідеї нації в інших творах, що вийшли окремими виданнями («Як називається наш рідний край і нарід?», «Рік на Великій Україні», «Венеція», «Націоналізм Донцова й інші мишугізми», «В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології», «Про вшехполяків», «Греко-католицька Церква», «Roma Aeterna» тощо). Крім них, темі націєтворення публіцист присвятив десятки статей на сторінках часописів «Січ» і «Нова Зоря». По суті, нація та національна ідентичність є одним із головних ідейно-тематичних напрямів спадщини публіциста.

О. Назарук запропонував власний погляд на процес становлення націй загалом та української зокрема. Його концепція є цілісною та обґрунтованою системою поглядів. Понад те, ці погляди мали не тільки теоретичний характер, а й реалізувалися у конкретній прикладній діяльності. На нашу думку, вся публіцистична й громадсько-політична активність О. Назарука мала виразний націєтворчий зміст та інтенцію. Відтак ідею нації у публіцистиці автора доцільно розглядати у межах двох тематично-змістових блоків: 1) теоретичному, який відображає власне концепцію

нації; 2) практичному, який засвідчує формотворчу комунікативну особливість текстів О. Назарука щодо української національної ідентичності й нації загалом.

Ідея нації у публіцистиці цього автора актуалізується у кількох площинах: 1) нація як духовна і соціокультурна сутність, створена Богом і закорінена в історії (традиції); 2) нація як живий суспільний організм; 3) нація як динамічна спільнота людей, об'єднаних спільною ідентичністю і політичними цілями; 4) нація як культурний і суспільно-політичний ресурс. О. Назарук провадив також активну дискусію з націоналістичним крилом політиків, оскільки – з огляду на методи боротьби – вважав ідеологію націоналізму шкідливою для формування української політичної нації і держави.

Якщо переосмислювати розуміння нації О. Назаруком з допомогою сучасних методологічних підходів, очевидним стає той факт, що його концепція має певні ознаки так званого примордіалізму. Цей підхід до розуміння націй як історично даних спільнот виник у Німеччині в середині XIX ст. Він, без сумніву, відображав також неоромантичний тип світогляду. Навряд чи публіцист називав себе примордіалістом, проте його ідея про Божественне походження нації є, по суті, догмою. Щоправда, О. Назарук цілком заперечував кровний зв'язок, тобто етнічну спорідненість людей, як необхідний фундаментальний принцип творення націй. Тому слід підкреслити, що поняття «нація» та «народ» виступають у нього синонімами, а поняття «етнос» автор трактував винятково в семантичному полі поняття «маса», яка самотужки (без зовнішнього впливу), на його думку, не має здатності кристалізуватися у націю.

З іншого боку, концепція нації О. Назарука частково базується на засадах модернізму. Особливо помітний перегук його ідей з відомою сьогодні концепцією націй Е. Гелнера. Адже націю О. Назарук вважав продуктом модерної доби. Він вбачав прямий зв'язок між рівнем сформованості нації і певними соціокультурними факторами та впливами. Особливий наголос робив публіцист на культурних передумовах формування націй. У його розумінні, нації, хоч і мають Божественне начало, проте рівень спільної відчутості та усвідомленої спільноти є зумовленим чинником свідомого національного провуду. Завдання національної еліти, на його думку, полягає у масштабній і всеохопній культурно-просвітницькій діяльності, спрямованій на кристалізацію етнічної маси у націю. У багатьох статтях публіцист також відстоював думку про нагальну необхідність формувати національну систему освіти як фундамент ідентичності.

Отже, О. Назарук аргументував думку про Божественне походження націй. На його думку, нації не виникають самі собою: «Вправді основи всіх народів сотворила Висша Сила» [13, с. 20]. Автор вів мову про метафізичну природу націй, суть якої людина осягнути розумом не здатна. І лише віра «в Бога Творця всякого життя» (і людського, і національного) та висока моральність є фундаментальною запорукою існування спільнот. Публіцист переконував: «Коли душу народів полити вітріодем безвірства, тоді зникає в кожному народі *нерв його життя*. І тоді нема ніяких способів, щоб відродити нарід» [26, с. 6]. О. Назарук вважав, що долю нації зумовлює «тільки Дух», «спертій на релігійній моралі й на релігії спертих характерів» [10, с. 135]. Аналізуючи долі різних європейських народів, автор дійшов висновку, що занепад не однієї могутньої нації зумовили не економічні й не історичні чинники, причина – «в зіпсутттю її, в сфері духа» [10, с. 134].

О. Назарук переконував, що спільні кров, мова, релігія і «національна вдача (характер)» не мають визначального впливу на формування нації як спільноти духовно об'єднаних людей [30, с. 5]. Публіцист уважав ці чинники плинними, непостійними. Єдиною стабільною засадою у процесі націєтворення, на думку О. Назарука, є спільна національна традиція, «котра лучить різні вдачі народу в різних часах, немов та шовкова нитка, що підтримує різнобарвний гердан з всіляких пацьорків» [30, с. 6]. Як бачимо, його розуміння нації не має етноцентричного характеру. На відміну від теорії Д. Донцова, що мала широкий резонанс в українському суспільстві, в розумінні О. Назарука, українець – це категорія, яка не вичерпується етнічним виміром, тобто спільним походженням і спільною територією: «Українцем вважаю тільки того, кого болить доля нашого народу на всім його просторі» [23, с. 103].

Слово «традиція» публіцист трактував як синонім до слів «історія» та «минувшина». У цьому контексті, на думку О. Назарука, вимір спільної долі є ключовим для творення нації. Долю народу він розумів як все те, що той «перебув, пережив, перетерпів і тепер згадує» [30, с. 6]. Саме вимір долі народу (який у європейській соціологічній науці згодом знайшов обґрунтування у теорії націй Е. Сміта) «в'яже всіх його членів, всіх дітей народу в одну спільноту» [30, с. 6]. Ось підсумкове визначення народу (нації) О. Назарука: «Отже, нарід то збір людей, котрі мають спільну вдачу, вироблену під впливом спільної долі» [30, с. 13].

Поняття колективного досвіду, колективної пам'яті забезпечують тяглість поколінь – той незримий зв'язок, що, по суті, й творить націю як усвідомлену спільноту та забезпечує життєздатність національного організму. Поняття «тяглість» поколінь у системі світоглядних парадигм О. Назарука є одним із головних. Звідси й бере початок глибока неоромантична історіософія публіциста, який прагнув не тільки зберегти, відтворити та описати для українців «золоті віки» нашої минувшини (у публіцистиці й художніх творах). О. Назарук уважав за необхідне також забезпечити неперервність історіописання, обсервуючи й фіксуючи у деталях сучасну йому добу. Його історіософія має не тільки ретроспективний, а й проспективний характер. Тільки шляхом скрупульозної праці на забезпечення тяглості поколінь (саме через історіописання), як уважав О. Назарук, українці можуть забезпечити собі національне й державне життя у майбутньому. Ось як він означував свою позицію: «віра в ідею мусить бути оперта на збірний розумі, на збірний серці і на збірній волі всіх поколінь народу. З кісток і з духа і зі змагань Батьків наших, котрі вже в могилах, – б'є вічним ключем жерело віри і досвід їх» [22, с. 2].

Публіцист переконував, що доля, тобто колективне переживання, сприйняття та усвідомлення подій, перебуває у взаємній залежності з ідентичністю («вдачею»). До слова, на позначення ідентичності автор уживав здебільшого слово «вдача»; у пізніших публікаціях вже фігурують слова «тожсамість» і «чутство національної відрубности» [11, с. 6]. О. Назарук наголошував, що характер нації не є чимось статичним та історично зумовленим раз і назавжди. Національна вдача є динамічною структурою, що «не раз» зазнає змін, іноді навіть кардинальних [30, с. 6]. Автор ілюстрував свою позицію у численних розвідках з історії України, коли трактував епохи розквіту й занепаду нашої державності саме у цьому ключі. У неоромантичній парадигмі він також відстоював необхідність плекати культ Героїв, формуючи власний «героїчний» пантеон.

Історичну долю нації О. Назарук розглядав під етичним кутом зору. Оскільки Божественна природа нації була незаперечним фактом для публіциста, то саме відповідність Божим законам, їх дотримання та плекання, зумовлює ті чи інші події. Автор роздумував про категорії Божої кари і справедливості, яку людина не здатна досягнути. О. Назарук відстежив причинно-наслідковий зв'язок «в області вини і кари народів» [10, с. 212]. Тому виокремив та обґрунтував необхідні, на його думку, обов'язки нації як спільноти: 1) супроти Бога, свого Творця; 2) супроти себе; 3) супроти інших націй [20, с. 34].

О. Назарук трактував націю як живий організм: «народи не належать до вічних творив» [17, с. 23], «мають свій хлоп'ячий, молодечий, мужеський і старечий вік», «мають свої підйоми і свої упадки, свою вину і свою кару, своє життя і свою смерть» [10, с. 212]. З огляду на це, публіцист уважав закономірним сповнення Божої справедливості не тільки над людською одиницею, а й над національною спільнотою. Він справедливо зауважив, що одні народи «Божі іскри розробляють», а інші «душуть своєю байдужістю і горівкою заливають і картами до гри прикривають». Тому для автора «річ ясна, що ті другі не можуть мати рації існування в очах Божих, ні людських, ні власних» [10, с. 130]. Як вберегти українську націю та національну ідентичність від загрози найвищої Божої кари – загибелі, як забезпечити їй «добру» долю – ось питання, над якими постійно роздумував О. Назарук.

У творі «Що то є нарід або нація» публіцист порушив питання провідництва мас. Автор стояв на засаді, що фундаментом «національної могутости» є передусім простий народ. О. Назарук констатував той факт, що тільки селянська верства не ополячилася і не зросійщилася. Українські селяни – це «резерва для міст, котрою можемо і мусимо ті міста залити і здобути», бо «в селах (як у молодіжці) криється будучність народу» [30, с. 25]. З іншого боку, публіцист усвідомлював загрозу від ймовірної поступової втрати у мас української етнічної ідентичності – з огляду на агресивну асиміляційну діяльність імперій-загарбників. О. Назарук оцінював польську державну та інформаційну політику щодо України як небезпечний, проте «обдуманий, опертий на системі посіб», яким Польща прагне витворити переконання, що український народ «то нисше від польського, дике і неспосібне до культури та просвіти плем'я, щоби в такій атмосфері виростало якнайбільше обляшків» [24, с. 131]. Асиміляцію як явище публіцист вважав деструктивною і щодо тієї нації, проти якої вона спрямована, і щодо тієї, котра її здійснює, оскільки робить і той, і інший народ «неплідним під оглядом духовим» [18, с. 45]. О. Назарук переконував, що тоді «ломиться в нім етнографічне надбаня віків, яке дає майже все значну культуру, що виростає природно» [18, с. 45].

Публіцист також усвідомлював небезпеку асиміляції з Росією – з боку православ'я, яке «було тільки способом політичного обдурювання українців – і то від самого початку аж по наші дні» [14, с. 120], яке цілеспрямовано не пускає в маси доказів «нашої окремішности», «інакшости» та «лучить наш народ з московським і затирає різниці між ними» [15, с. 87]. Автор висловлював співчуття «нашим православним братам»: «Ми розуміємо їх важке становище під національним оглядом» [15, с. 87]. О. Назарук відстоював світогляд католицизму як універсальної релігії, що плекає скрізь національні форми. Він стверджував, що унія не тільки не зробила галичан поляками, а, навпаки, скріпила їх ідентичність. Автор переконував, що «найсильніше скристалізовані наші народні маси під оглядом національним на тій

території, на котрій вкоренився в українстві католицизм» [15, с. 87] і саме «католицизм се в національних справах якраз найсильніша остоя гноблених націй» [15, с. 17]. Як аргумент, О. Назарук цитував В. Леніна, котрий вбачав у цій релігії ворога комуністичній ідеології: «лише католицька церква може спинити нас на шляху успіху, вона єдина сила, гідна бою з нами» [19, с. 16–17]. Православ'я ж, на думку публіциста, є антиуніверсальним, адже його російське коріння «так само асиміляційне як цареслав'є і «народность» русского толка» [15, с. 87]. О. Назарук відстоював думку, що саме Греко-Католицька Церква – це, справді, національна Церква українців, «органічно й нероздільно злучена з напрямом і духом всеї української історії, навіть із самою національною ідеєю нашого народу» [14, с. 148–149].

Автор наголошував також на важливості плекати національну мову та літературу, що з їх допомогою «з темної розсипної маси робиться злучена і тверду та свідому силу, котра називаєся «нація або нарід»» [30, с. 10]. Публіцист виступав за вироблення єдиної літературної мови. Як вже було зазначено, на думку О. Назарука, сама собою мова не може бути підставою для оформлення групи людей у націю. Тому викликає застереження протилежне твердження дослідниці О. Зеленої, яка основними чинниками формування нації в концепції О. Назарука називає саме мову й територію (разом з традицією й історичною пам'яттю [4], що теж викликає запитання, адже традицію публіцист розумів не в сенсі звичаєвому, а як синонім до історичної пам'яті). Така дослідницька позиція викликає сумнів, оскільки сам О. Назарук чітко й однозначно висловив свої погляди ще в ранній розвідці «Що то є нарід або нація». У брошурі «Націоналізм Донцова й інші мишугізм» публіцист наголошував на необхідності вкорінювати гетьманську ідею в народ «без огляду на його мову й віру. Бо всі, що вродилися на Україні і походять з неї – се Українці» [20, с. 52]. У творі «Галичина й Велика Україна» О. Назарук взагалі переконував, що «української мови може знаменито навчитися навіть найлютіший ворог українців [...], але любити традицію і минувшину сеї землі та плекати її старанно не буде лютий ворог, тільки правдивий син сеї землі» [14, с. 69]. Автор твердив, що істинна підстава «дійсного патріотизму» «полягає передовсім на прив'язанні до землі, її пам'яток і всеї минувшини – а не на мові» [14, с. 69].

На думку публіциста, найважливішою є охоронна функція рідної мови, яка зміцнює маси перед асимілятивними процесами. Вона формує також етичну матрицю народу і дає необхідне розуміння добра і зла. О. Назарук відзначив також практичне, хоч і «не важніше», значення мови: як засобу порозуміння між членами спільноти і як інструмент «просвічування народа» [30, с. 11]. По суті, роль мови та літератури у процесі формування націй публіцист трактував суто інструментально: «се тільки средства [...] до вливання духа традиції в глину несвідомого народа» [30, с. 10].

Автор роздумував над тим, чому одні нації домінують над іншими, у чому ж криється сила народу. Він дійшов висновку, що ні розмір території, ні чисельність носіїв однієї ідентичності не мають абсолютно ніякого значення: «навіть малі нації існують, якщо вони здорові» [20, с. 36], а «в суперництві між народами та племенами все залежить від того, які вони в серці своїм, у глибині душі своєї» [14, с. 86]. Тобто кількість народних мас («темряви») жодним чином не впливає на вимір національної долі.

Поза етичним виміром питання, публіцист уважав, що життєздатність народу зумовлюють та забезпечують «організованість і організація» мас з боку національної

еліти. «Націю творить свідомий своєї цілі провід, котрий має повагу й довір'є в масах» [25, с. 2]. Згодом, уже з гетьманських позицій, автор обґрунтував своє розуміння ролі проводу у формуванні нації. Він твердив, що за умов, коли нація перебуває лише при фундаменті свого розвитку, їй необхідне провідництво з боку свідомої еліти. Причому воно не може бути «одноосібним», навіть за диктатури. Адже «диктатор не будує нації, тільки обороняє вже готову націю» в часі великої небезпеки. За інших умов, з етнічного фундаменту націю формує еліта, «вірна Одному» [25, с. 2]. Вперше озвучена у 1911 р. ідея організації згодом знайшла свій розвиток у численних публікаціях автора. Ідею організації цей діяч пропагував дотично до всіх царин суспільного життя. Слід наголосити, що йому йшлося не тільки про «гуманітарний» аспект справи. Нарівні з ідеєю про важливість проводу нації, О. Назарук вів мову й про організацію економічну (банків, торгівлі), громадсько-політичну (партій, пресових органів, громадських об'єднань), освітню (шкіл, університетів, просвітніх закладів). Щобільше, економічний добробут широких мас публіцист уважав запорукою національної справи, адже коли люди «хочуть, передовсім, хліба», страждає і національна ідея, і моральне здоров'я народу [30, с. 23].

Як бачимо, публіцист трактував націю здебільшого в соціокультурній площині. Він визнавав, що етнічна маса не здатна до самоорганізації і потребує впливу з боку еліти – постійної «принуки» [21, с. 2]. Відтак О. Назарук відчував персональний обов'язок за долю свого народу. Його громадсько-політична, публіцистична діяльність підтверджують цю світоглядну настанову. Ще у 1907 р. автор писав: «Все можна досягнути тою, на перший погляд, малою, буденною працею, а нічо так не підносить енергії до діла, як сильна свідомість того, що частинку незалежності можемо здобути кожної днини» [24, с. 113].

Українську націю О. Назарук розглядав як повновартісну європейську соціокультурну спільноту, яка вже зародилася й переходить активний формотворчий процес. Підставами для цієї тези він уважав конкретні історичні факти про високий розвиток культури, науки в Україні в різні етапи її історії. Поза тим, автор акцентував увагу й на свідомісних елементах національної ідентичності. Адже поняття «відчуженого» є також одним із засадничих у його поглядах. Тут йдеться про певну духовну субстанцію, про вроджену здатність відчувати та сприймати добро і красу (етичне й естетичне), а відтак творити високу культуру. Споглядаючи катедру Св. Марка у Венеції, О. Назарук зазначав: «Коли я відчуваю його красу, то все те зовсім певне свідчить і доказує, що плем'я, з котрого я походжу, має в собі кров рівновартну крові того народу, котрий тут на сих островах» [10, с. 214].

О. Назарук полемізував із колишнім редактором «Кієвлянина» В. Шульгиним, який заперечував існування української нації. Публіцист переконував, що українська нація як явище – це доконаний факт, що не потребує доведення. Для нього вона «по крайній мірі існує в потенції» [10, с. 34]. Початком кристалізації етносів в українську націю О. Назарук уважав княжу добу, коли рід Рюриковичів запанував над «хаосом вічно потрясаної желатини наших племен» [34, с. 65]. Найбільшою заслугою Рюриковичів автор називав те, що вони сконсолідували абсолютно різні за етнопсихологією, життєвим укладом, економікою регіони тим, що дали їм, насамперед, спільну назву і єдину церкву.

У публікаціях 20–30-х рр. О. Назарук долучив до своїх суджень думку про те, що остаточно завершити процес формування нації може монархічний устрій. Етніч-

на українська маса, на його думку, «се був тільки матерьял до будови дому [...], але треба було майстра, щоби з темних мас ріжних околиць і «племен» сотворити оден нарід» [13, с. 20]. Такими «майстрами» публіцист називав українські княжі та гетьманські династії, які почали цементувати націю й «уодностайнили» мову [13, с. 20]. На його переконання, саме досвід спадкової монархії княжої доби випродукував ті чинники, які дали змогу народові зберегти національне обличчя впродовж тривалого занепаду – аж до часів Б. Хмельницького.

У виступах автора часто фігурує означення «одна сорокамільонова нація» [10, с. 142] (щоправда, не раз в іронічному сенсі). Адже, характеризуючи ментальні ознаки українців, О. Назарук вирізняв здебільшого «гріхи» і «блуди»: ««неучинність», боязнь, страх перед змінами, образливість супроти своїх і проковтуване найтяжчих обид від чужих, скоре опускане рук, невловність і головно та проклята розсипність» [30, с. 12]. Проте публіцист переконував, що цих вад суспільство може позбутися – за умов цілеспрямованої культурно-просвітницької роботи. Автор часто вживав образ «Івана» як представника маси. У численних риторичних звертаннях публіцист наголошував йому: якщо відкриєшся на культурний вплив, то «можеш здобути державу, бо ти Іване сильний і великий» [10, с. 66].

Аналізуючи окремі національні характери, О. Назарук висловлював захоплення євреями, яких нищив і Єгипет, і Вавилон, які не мали своєї держави, проте зуміли не тільки зберегти свою національну ідентичність, а й укріпити її та здобути значний вплив у державах свого розселення. Публіцист відзначав такі риси єврейської ідентичності: «величезна твердість» і «рівно величезна гнучкість» [16, с. 2]. Бо хоч зовні єврей ніби асимілюється, проте його «я» – «незмінчиве»: він «одягається в англійський смокінг і у французький фрак, і в польський контуш [...], і в китайську спідницю, і японське кімоно. І в що хочете одягнеться, також в український одяг і в одяг кожної нової сили, яка росте» [16, с. 2]. У цьому О. Назарук вбачав мудру стратегію національного виживання, адже бездержавні євреї асимілюють інші країни по всьому світу, збільшуючи свої сфери впливу, капітал і, таким чином, наближуючи власну державу. Українцям слід, на думку публіциста, вчитися у євреїв «дисципліни, твердості віри і звичаїв, бізнесу, а головно їх непохитности у змаганню до ціли» [16, с. 6]. О. Назарук переконував, що цей «найтвердіший і найкультурніший нарід зміж усіх народів світа» [16, с. 2] зміцнився завдяки сильній національній ідеї, яка «оборонила їх перед всім» [16, с. 2]. Загалом можна вести мову про єврейський дискурс у публіцистиці автора. О. Назарук засуджував антисемітизм і переконував, що «треба Жидів уважати горожанами України таксамо як себе, тоді вони будуть обстоювати державні інтереси нашої землі може лучше ніж ми» [16, с. 6]. Він опублікував, зокрема, відкритий лист «Слово до робітника» (1925), в якому застерігав від антисемітизму і, навпаки, закликав шанувати євреїв та переймати від них науку «мати своє «я» й так вірно свого боронити, як боронить той нарід» [16, с. 6].

Подібну «неймовірну живучість» автор уважав прикметою і «слов'янської раси», яка навіть у складних політичних і соціально-економічних умовах зберегла свою ідентичність. Публіцист прогнозував, що ця здатність слов'ян може забезпечити їм успіх у цілому світі: «якби так тільки трохи більше розуму і систематичности, а могли б питати, кілька земна куля коштує» [32, с. 22].

Про потенційну силу української нації О. Назарук роздумував у багатьох публікаціях, адже був переконаний, що «ми Українці, особливо західні – маємо розмір-

но більше державного змісту чим Поляки» [23, с. 332]. Проте, з іншого боку, автор уважав недоречними й дочасними популістські гасла: «Не дурім себе балаканням, що ми вже велика нація. Се неправда. Ми щойно можемо стати великою нацією, а можемо стати тоді, коли чисте і кріпке вірою буде насіння наше, коли парости з него будемо старанно плекати» [27, с. 22]. Публіцист усвідомлював важливість історичного моменту, що його розцінював як своєрідний Рубікон, котрий українська нація має подолати. Автор уважав, що національна ідентичність саме в той час переходила випробування на життєздатність: «Коли українська етнія не скристалізується в націю, то під національно-етнічним і моральним оглядом на всім просторі її повстане те, що в географії називається пісковою пустинею» [14, с. 134].

Тому публіцистика О. Назарука має сильний націєтворчий імператив. Автор окреслив і роз'яснив читачеві необхідні формуючі елементи нації і національної ідентичності. Базуючись частково на окремих методологічних підходах Е. Сміта та М. Гібернау, ми вважаємо за доцільне згрупувати публіцистику О. Назарука на тему націєтворення у такі проблемно-тематичні блоки: 1) самовизначення (власна назва, мова); 2) територія; 3) спільні символічні елементи (історична пам'ять, міфи, цінності, традиції); 4) культура; 5) публічне життя.

Самовизначення. У брошурі «Як називається наш рідний край і нарід» О. Назарука обґрунтував доцільність вжитку терміна «українці» як органічного й питомого (доводив цю думку прикладами з фольклору). Публіцист вибудував свою аргументацію через прийом антитези. Він, зокрема, протиставляв лексеми «Русь» та «Україна». Хоч О. Назарук не відкидав термінів «слов'яни», «руські народи», проте вважав їх історизмами, вживаючи які на позначення сучасної нації, автори виконують деструктивну функцію, поширюючи агітацію Москви. Публіцист переконував: «історія дала нам нове ім'я» [31, с. 14]. Тому транслювання в комунікаційному просторі слова «Русь» – це «зброя в руках ворога», це «символ упадку і смерті державної сили» [31, с. 14]. О. Назарук застерігав, що в ситуації, коли народні маси «потемніли» ще більше від реву різнорідних агітаторів, голодна й напівздичіла від нужди і терору Україна ризикує знову стати «Провансом! Разновидієм!» Росії [34, с. 72]. Публіцист був стривожений зростаючою хвилею російського шовінізму. Аналізуючи сучасну пресу, він відзначав, що навіть відносно прогресивні російські органи відновили вживання слова «малороси». О. Назарук стояв на засаді, що «нація, яка відроджується, а може щойно твориться, повинна при кожній нагоді акцентувати те, що її відріжляє від сусідів, а в першій мірі – своє національне ім'я – тим більше, що його наші вороги нарочно викорінюють» [23, с. 114]. Автор також застерігав від вжитку власних назв типу «Наш Шлях», «Наша Хата», адже вони підмінюють поняття: дійде до того, що й чужинці будуть говорити не «українська територія», а «наша територія» [23, с. 114].

Територія. О. Назарук провів чіткі просторові кордони між батьківщиною і зовнішнім світом. На його думку, це 850 тис. км²: від Карпат до Кавказу, від Полісся до Чорного моря. Автор констатував, що потенційна українська держава буде найбільшою у Європі [31, с. 14]. У подорожніх нарисах публіцист також активно плекав любов до українських «етнокраєвидів» (термін Е. Сміта). О. Назарук зосередив увагу не тільки на неповторності природи, а й на духовній величі архітектури, культивував розуміння краси й європейської рівновартності українських етнокраєвидів. Таким чином він означував територію як «нашу», «свою».

Питання території автор розглядав також у контексті ідеї соборності. Спільна територія і спільна держава – ось політична мета О. Назарука. Тут слід наголосити, що ідея соборності, яка була однією з провідних у творчості публіциста, виходить поза рамки територіального виміру – у сферу духовну, у площину спільної національної ідентичності.

Спільні символічні елементи. На думку О. Назарука, спільна історична пам'ять є не тільки підставою для формування національної ідентичності. Вона виконує також функцію проектування майбутнього. Писання національної історії публіцист вважав необхідним саме в часах мінливих і загрозливих для нації. «А характер і моральну силу виробляє школа і традиція (пам'ять минувшини). Для народа без держави традиція є всім» [24, с. 115]. О. Назарук, до прикладу, вважав, що без Галичини Наддніпрянина «не може бути самостійною державою» [14, с. 57], оскільки не має традиції культивувати національну історію, національні звичаї, – тому й стане незабаром «цілковито пустим і порожнім місцем: бо традиція потребує плекання» [14, с. 59].

Ідея О. Назарука передати наступним поколінням спогади про минувшину, а відтак сформувати ціннісну матрицю, реалізувалася в його мемуарній спадщині. У своїх споминах (що мають виразні прикмети публіцистичності) автор не так інформував, описував проминулі події, як пропагував та застерігав. Окремий пласт публіцистики присвячено культивуванню національного пантеону героїв, які своїми подвигами і жертвами «освячують» спільне минуле і спільні цінності. Особливий акцент О. Назарук робив на сучасних йому героях – Січовому стрільцтву й Галицькій Армії. Так автор спонукав суспільство захищати свій національний простір.

З-поміж різних символічних елементів, чуття національної ідентичності підтримують та увиразнюють міфи про походження і про етнічну обраність. Жоден інший міф «не має такої могутності і тривкості» [33, с. 67]. О. Назарук плекав міф про «обраність» галичан. Зрештою, його ідея української Пруссії (П'ємонту) набула загальнонаціонального масштабу.

Культура. Культурні ресурси О. Назарук розцінював як джерело життєздатності українського національного організму. Багато публікацій автора присвячені з'ясуванню й опису розмаїтих культурних артефактів. Просвітництво у царині культури (європейських та української літератури, мистецтва) було метою публіциста. З одного боку, О. Назарук орієнтував читача на класичні європейські культурні зразки. Але, з іншого, він пропагував «засаду «бути собою» [14, с. 66]. Плекання питомих взірців української культури, як переконував автор, зміцнює та піднімає рівень нації. Як головний редактор «Нової Зорі», О. Назарук практично в кожному номері друкував огляди культурно-мистецьких подій, рецензії, літературні твори тощо. Він теж спробував себе в якості прозаїка (писав історичні повісті й оповідання). Публіцист переконував: «Ми були б очевидно пропаші як нарід, коли б продукували тільки хаос. Се був би нехвильний знак нашого розкладу під оглядом раси. На щастя *це так зле не є*. Найбільше потішаючий факт, що в нас під сучасну пору видно такий замітний і гарний нарібок молодих *мистців* на полі малярства, графіки, скульптури. І то в таких невідрадних матеріальних обставинах, коли нема кому оплатити їх творчости. Поява такої плеяди митців се доказ, що наше плем'я не розкладається» [10, с. 214].

Проте навіть висока культура, на думку О. Назарука, приречена на занепад, коли вона не стоїть на національному ґрунті. Глибоку взаємну зумовленість національної ідентичності й культури він аргументував прикладами з історії. Роздумуючи над

причинами занепаду високорозвиненої Римської імперії, публіцист наголошував, що рівень освіченості й культури не забезпечив цю цивілізацію від моральної та національної загибелі. Римська держава виявилася безсилою перед іншими впливами: «Очевидно, Рим не міг стравити того круга країв, які посів, не міг в них перевести національної єдності. Що більше, не міг навіть горішньої верстви ріжних завойованих племен і народів переняти одною культурою [...]. Тоді тріс обруч римського «Орбіс Террарум», бо ніщо його властиво не в'язало з нутра» [32, с. 33].

Публічне життя. Розвиток української нації, на думку О. Назарука, мав проходити не тільки в духовно-ментальній площині. Публічне життя – ось простір, на якому мало відбуватися становлення національної ідентичності: «На публічне життя дивлюся як на арену найбільш благородної боротьби, що вимагає цілої людини. І тільки того уважаю правдивим, повним чоловіком, хто йде в цю боротьбу, особисто найбільше невдячну з усіх» [23, с. 328]. Публіцист у численних статтях, виступах палко агітував за активізацію всіх суспільних сил у найрізноманітніших ділянках. О. Назарук прагнув викоринити «головні недуги наші в публічному житті: неймовірну лінь ума і безконечну демагогію від гори до долу» [32, с. 15]. Власним прикладом він ілюстрував свою позицію: як активний громадсько-політичний діяч, політик, адвокат, редактор, журналіст, автор, ідеолог і пропагандист, О. Назарук брав участь у багатьох організаціях, заходах і подіях. Це засвідчують не тільки публікації його і про нього, а й численні архівні документи. Вживаючи сучасну термінологію, саме ефективність соціальних комунікацій були для цього діяча підставою й запорукою скріплення національної ідентичності й побудови української держави. Ось як він визначив своє життєве кредо: «Праці! Жертв! Витревалости і віри-віри-віри, а з нас мусить бути велика нація» [12, с. 6].

З огляду на свою актуальність, погляди О. Назарука на проблеми націєтворення заслуговують, без сумніву, глибокого вивчення й популяризації. Адже у пошуках інформаційної зброї проти зовнішнього ворога, українське суспільство (як і наука) й досі поривається у крайнощі. Національне питання часто розглядають або суто в «народницькому», емоційно-романтичному дискурсі (данина радянському минулому), або взагалі «глобалізаційно» ігнорують (данина європейській моді). Л. Нагорна влучно назвала національну ідентичність своєрідною імунною системою: «вона може бути сильною чи слабкою, але без неї суспільний організм нежиттєздатний» [9, с. 41]. Тому саме у власній історії, культурі, публіцистиці нам слід шукати дієві «рецепти». Як слушно доводив О. Назарук, національна самосвідомість є фундаментальним засобом суспільної мобілізації, який дозволить Україні вижити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. Монографія / С. Андрусів. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка; Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм : Ернест Гелнер ; Пер. з англ. ; Наук. ред. В. Лісовий. – К. : Таксон, 2003. – 300 с. – (Ex professo).
3. Гібернау М. Ідентичність націй / Монтсеррат Гібернау. – К. : Темпора, 2012. – 304 с.
4. Зелена О.Я. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали Осипа Назарука [Текст] : дис... канд. політ. наук : 23.00.01 / Зелена Оксана Ярославівна ; Національний ун-т «Львівська політехніка». – Львів, 2007. – 188 с.

5. Лангевіше Д. Нація, націоналізм, національна держава в Німеччині і в Європі / Дітер Лангевіше ; Пер. з німецької. – К. : «К.І.С.», 2008. – 240 с.
6. Лизанчук В. Творімо разом Україну! 6 монографія. – Львів : ПАІС, 2009. – 452 с.
7. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / Степан Кость. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 514 с.
8. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки. Монографія / Володимир Кулик. – К. : Критика, 2010. – 655 с.
9. Нагорна Л. Регіональна ідентичність: український контекст / Л.П. Нагорна – К. : ПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с. [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Nagorna_50.pdf
10. Назарук О. Венеція. Катедра Св. Марка. Палата дожів / Осип Назарук. – Львів : Бібліотека УНО, 1934. – 294 с.
11. Назарук О. В переломову хвилю. Кілька заміток правника про Українську справу / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 6. – 15 березня. – С. 6–7.
12. Назарук О. Великдень / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 9. – 1 травня. – С. 2, 6.
13. Назарук О. В'ячеслав Липинський. Відновитель державної ідеології України. Про монархізм український і французький / Осип Назарук. – Шікаго : [б.в.], 1926. – 32 с.
14. Назарук О. Галичина й Велика Україна. Трактат присвячений українським жінкам і військовим / Осип Назарук. – Львів : Нова Зоря, 1936. – 156 с.
15. Назарук О. Гр[еко]-католицька Церква і українська ліберальна інтелігенція. Загальний огляд сучасної української кирилі на церковній області в краю і на еміграції / Осип Назарук. – Львів : Нова Зоря, 1929. – 148 с.
16. [Назарук О.] Жиди й окупація / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 20. – 15 жовтня. – С. 3–4.
17. Назарук О. Жінка і суспільність. Реферат виголошений на засіданні Генерального Інституту Католицької Акції у Львові дня 13 квітня 1934 року / Осип Назарук. – Львів, 1934. – 48 с.
18. Назарук О. Зі Львова до Варшави. Втеча перед совітами в памятных днях 2–13 жовтня 1939 року / Осип Назарук ; упоряд. М. Швагуляк ; ред. О. Купчинський ; Наукове товариство імені Шевченка. – Львів : [б.в.], 1995. – 94 с. – (Мемуарна бібліотека НТШ ; число1).
19. Назарук О. Ідеологічні основи Української Католицької Народної Партії / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1931. – 64 с.
20. Назарук О. Націоналізм Донцова й інші мишугізми / Осип Назарук. – Львів : Бібліотека Української Народної Обнови (УНО), 1934. – 53 с.
21. [Назарук О.] Організація і принука / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 5. – 7 березня. – С. 2.
22. Назарук О. Основи віри в Січову ідею / Осип Назарук // Січ. – 1926. – Ч. 19. – 1 жовтня. – С. 1–2.
23. Назарук О. Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції / Осип Назарук. – Нью-Йорк, 1978. – 344 с.
24. Назарук О. Про вшехполяків, їх історію, теорію і тайну організацію / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1907. – 120 с.
25. [Назарук О.] Провід / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 8. – 15 квітня. – С. 2.

26. Назарук О. Світогляд Івана Франка. Чи може християнський нарід прийняти і ширити культ його? / Осип Назарук. – Філядельфія, Па : [б.в.], 1926. – 32 с.
27. [Назарук О.] Узасаднення «Скали». Реферат д-ра Осипа Назарука виголошений на Загальних Зборах делегатів читалень Товариства «Скала» в Станиславові дня 23 квітня 1936 року / Осип Назарук. – Львів : [б.в.], 1936. – 55 с.
28. Назарук О. Український націоналізм. Популярна стаття про сучасний стан української думки / Осип Назарук // Січ. – 1927. – Ч. 6. – 15 березня. – С. 2–5.
29. [Назарук О.] Що таке ідея? / Осип Назарук // Січ. – 1925. – Ч. 19. – 1 жовтня. – С. 5.
30. Назарук О. Що то є нарід або нація / Осип Назарук. Львів : [б.в.], 1911. – 28 с.
31. Назарук О. Як називається наш рідний край і нарід? / Осип Назарук. – [Б.м.], 1915. – 16 с.
32. Назарук О. Roma Aeterna. Вічний Рим – Апостольська Столиця. – Львів, 1937. – 245 с.
33. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Наукове видання / Ентоні Д. Сміт. – К. : Темпора, 2009. – 312 с.
34. ЦДІА України у Львові, ф. 359 (Осип Назарук), оп. 1, спр. 212, 83 арк. (Листи О. Назарука до осіб невстановлених, 06.10.1920–14.12.1924)
35. Babiński G. Nacjonalizmu czy regionalizmu? Ruchy etnoregionalne w Europie / Grzegorz Babiński // Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy środkowo-wschodniej / pod red. Grzegorza Babińskiego, Władysława Miodunki. – Kraków : PWN, 1995. – S. 47–75.
36. Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we Wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.) / Józef Chlebowczyk. – Warszawa – Kraków : PWN, 1983. – 576 s.
37. Kurczewska J. Ideologie narodowe – stare i nowe wzorce // Nacjonalizm. Konflikty narodowościowe w Europie Środkowej i Wschodniej / pod red. Stanisława Helnarskiego. – Toruń : Wydawn. Adam Marszałek, 2001. – 361 s.

PROBLEMS OF UKRAINIAN NATION-BUILDING IN OSYP NAZARUK'S JOURNALISM

Zoryana Velychko

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The article analyzes the ideological and conceptual principles and features of O. Nazaruk's journalism, which has written on nation-building. Also it distinguishes the levels of actualization of the theme in journalism, determines the problem-thematic blocks and characterizes the author's interpretation of the idea of nation (an intermediate between modernism and primordialism view). It determines the necessary, according to O. Nazaruk, formative factors for the crystallization of the Ukrainian national identity.

Key words: Osyp Nazaruk, journalism, nation-building, national identity.

УДК 002(477):001-051]“19”

ГАЛИЧАНИН АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА НАДДНІПРЯНЕЦЬ ІВАН ОГІЄНКО В КОНТЕКСТІ НАУКИ І ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В ХХ СТ.

Мар'ян Лозинський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: m_lozynskyj@lnu.edu.ua*

Проаналізовано церковну та релігійну діяльність Івана Огієнка та Андрея Шептицького. Звернено увагу на наукові дослідження та архівні матеріали, присвячені цим постатям. Наголошено на науковій та видавничій підтримці митрополитом Шептицьким праці Івана Огієнка в Галичині.

Ключові слова: митрополит, учений, василіянська друкарня, Церква.

Процес національно-духовного відродження України у першій половині ХХ століття охоплює життя та діяльність двох велетів того часу Івана Огієнка та Андрея Шептицького. Сьогодні із небуття, а точніше із архівів КДБ Советського Союзу, а в діаспорі – із архівів Церкви до українського читача повертаються наддніпрянець Іван Огієнко та галичанин Андрей Шептицький. Обидва були людьми енциклопедичних знань, титанічної праці, почуття високого обов'язку за стан справ у тогочасному краї. Іван Огієнко – урядовець, мовознавець, видавець, а пізніше релігійний діяч глибоко шанував та цінував митрополит Андрея Шептицького за різні аспекти його діяльності, а особливо за служіння українському народові та глибоку віру в Бога.

Сучасна історична та богословська наука спільноти не виявили великого інтересу до взаємовідносин між цими достойними мужами держави та церкви. Поодинокі розвідки, участь у дискусіях щодо їхньої повсякденної та титанічної праці у 20–40-х роках для розбудови національно-релігійного життя пошматованої і понівеченої України є вкрай недостатніми. Очевидно, що білі плями нашої історії потребують поглибленої уваги дослідників як із історії Церкви, так і з історії України, яку творили Іван Огієнко та митрополит Андрей Шептицький.

В українській історіографії постать Івана Огієнка представлено в наукових дослідженнях професора Миколи Тимошика, з-під пера якого вийшла низка праць, зокрема, «Голгофа Івана Огієнка» [7] – перша монографія в Україні, що ґрунтовно та повно на основі архівних матеріалів розкриває українського вченого і політика, видавця, церковно-релігійного діяча. Дослідник українського книговидання Микола Тимошик зумів опрацювати чимало опублікованих матеріалів про Івана Огієнка, які зберігаються у Києві, Львові, Швейцарії, Польщі, а також йому пощастило дослідити архів митрополита Іларіона в Канаді. Результати наукових студій М. Тимошика

відображено у монографічному виданні під назвою «“Лишусь навіки з чужиною”»: митрополит Іларіон і українське відродження» [6]. Варто також зазначити, професор М. Тимошик є автором понад п'ятнадцяти передмов до навчальних посібників, підручників, наукових видань, присвячених невтормному сівачу на українознавчій ниві, подвижнику української справи, будівничому української автокефальної православної церкви Митрополитові Іларіону (Іванові Огієнку).

Доступ до архівних документів, величезна наукова та релігійна спадщина зумовили слушне зацікавлення сучасних дослідників визначними іменами, які творили українську націю у бурхливі роки першої половини ХХ століття, зокрема державними і релігійними діячами Андреем Шептицьким та Іваном Огієнком. Вони обидва посвятили все своє життя служінню українському народу. Іван Огієнко у своїй першій статті зазначав: «...я побачив велику й дошкульну бідоту мого українського народу, я бачив як скрізь бідує наш народ, бідує на всіх ділянках життя» [3].

Аналогічно описував долю українського народу молодий єпископ Станіславської єпархії Андрей у своєму пастирському посланні: «...Знаю, браття мої, що тяжка і незavidна Ваша доля. Коли би було в моїй силі, забезпечив би я кожному із Вас житте і обсилав достатками» [10, с. 10].

Безперечно, глибокі почуття і переживання цих велетів духа за тяжку долю українського народу варто розглядати в контексті їхнього запрошення до розбудови національно-релігійного та суспільно-економічного стану України. Іван Огієнко був чи не одним з урядовців Центральної Ради, який в 1917 році клопотався про створення єдиного органу, котрий би на державному рівні відстоював церковні справи. Однак голова Генерального секретаріату Володимир Винниченко, а пізніше і голова Центральної Ради Михайло Грушевський, перший як соціаліст, а другий як член соціал-революційної партії, категорично виступили проти співробітництва із Церквою. Звичайно, що така позиція керівників молодого українського держави глибоко обурила професора Огієнка, який дуже добре усвідомлював необхідність взаєморозуміння та тісної співпраці держави з українським духовенством. Він неодноразово заявляв про потребу служіння як народові, так і Богові, оскільки українська церква нерозривно пов'язана із християнськими цінностями, які сягають у глибину давнини. Іван Огієнко писав: «Національна церква, мова народу, звичаї та традиції, взаємопов'язані. Втративши національну церкву, народ втрачає свою мову та звичаї і навпаки».

Аналогічну думку висловив Митрополит Андрей щодо місця й ролі Церкви та духовенства у житті України. Він писав: «...яка це велика роль Церкви і Духовенства для загального люду. Від виховної сили Церкви, в якомусь краю чи народі, від напружености виховної праці духовенства над молоддю та в проповіданні Євангелія і пояснюванні християнських чеснот у великій мірі залежить могутність Батьківщини» [11, с. 536]. Бачимо, що цих двох мужів Держави та Церкви об'єднує спільне бажання та велика потреба розбудови національно-релігійного життя в Україні. Якщо митрополит Андрей як представник духовенства вбачав першочергову роль священників у цьому процесі (пізніше дещо змінив свою думку), то професор Огієнко віддавав перевагу світській інтелігенції та державним інституціям.

Варто зазначити, що їхня співпраця бере свій відлік з 1922 року, коли Іван Огієнко приїхав до Львова і Митрополит влаштував його професором Української вчительської семінарії. Власне тут професор Огієнко мав можливість протягом чоти-

р'юх років займатися творчою і науковою роботою. Через чотири роки, у 1926 році, з допомогою митрополита А. Шептицького у василіянській друкарні у Жовкві вийшла перша книга Івана Огієнка під назвою «Український наголос на початку XVIII віку». Відтоді, між ним та редактором «Записок ЧСВВ» о. Й. Скрутенем розпочалося близьке знайомство, яке переросло у велику дружбу та співпрацю на багато років. Обидва вчені мужі знаходили порозуміння, ділилися думками не тільки стосовно видавничо-друкарських справ, обмінювалися публікаціями на релігійно-історичну тематику, дискутували щодо мовних питань, стану справ у літературному процесі України.

Професор Огієнко знаходив фінансову підтримку на видання своїх праць від отців-василіян, а «Видавництво побожних книжок ЧСВВ у Жовкві» постійно стежило за його науковою діяльністю, сприяло і допомагало публікувати твори у своїх виданнях, організовувало відгуки на них.

У фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові зберігається широке листування професора І. Огієнка з видавництвом (№ 1 606). Зокрема, там знаходимо чимало листів І. Огієнка до редактора о. Й. Скрутеня такого змісту: «Вашої допомогі цієї ніколи не забуду в моїй науковій праці» [9, арк. 18]. Тут йдеться про його прохання до отця-редактора «Записок ЧСВВ» щодо пересилки до Варшави оригіналу крехівського «Апостола» для наукового дослідження.

У 1933 році з'явився культурологічний місячник «Рідна мова», який пропагує традиції мови української духовності. Можна переконливо стверджувати, що чимало проблем із публікуванням цього періодичного видання І. Огієнко не зумів би вирішити без допомоги друкарні. Найбільшою бідою у справі друку цього журналу була відсутність коштів у професора Огієнка, який у листі до о. Й. Скрутеня писав: «Найсердечніше прошу Вас зробити мені ласку і попросити, щоби нарахували мені за неї найменші ціни, бо дуже мені тяжко з грішми» [9, арк. 36]. Варто віддати належне Василіянському Чиніві, який всіляко йшов на зустріч наддніпрянському дослідникові. Також у василіянській друкарні побачила світ низка його праць, серед яких доречно назвати такі «Духовенство й рідна мова», «Мова—культура—Церква», що присвячена Митрополитові Андрею Шептицькому з нагоди 70-річчя, «Мова Богдана-Ігоря Антонича», «Наука про рідномовні обов'язки», «Досліди над Св. Письмом», «Складання української мови», «Український літературний наголос». З великою вдячністю згадував І. Огієнко про той період співпраці із василіянським видавництвом та друкарнею в книзі «Історія української літературної мови», яка вийшла 1951 року у Вінніпезі.

Ще одне науково-популярне видання, яке заснував професор Огієнко 1935 року, під назвою «Наша культура» почало виходити з 1937 року в друкарні отців-василіян у Жовкві. На нашу думку, наукове видання «Наша культура» заслуговує на окреме дослідження істориками церкви, оскільки воно було розраховане на загал української інтелігенції і спрямоване на консолідацію та розвиток в умовах її виникнення під час сталінських репресій 30-х років XX століття у радянській Україні та утисків польської влади в Галичині.

Сьогодні очевидним є той факт, що співпраця професора І. Огієнка із «Записками ЧСВВ» зблизила його з видатними дослідниками Західної України К. Струтинським, І. Крип'якевичем, М. Возняком, Я. Гординським, І. Свенціцьким, а також релігійними діячами того періоду Митрополитом Андреем Шептицьким, редактором о. Й. Скрутенем, о. Й. Сліпим та іншими.

Майбутній митрополит Іларіон у Канаді вже тоді добре розумів потребу екуменічної співпраці між українськими Церквами, і підтримка значної частини української греко-католицької Церкви заклала надійний фундамент реалізації цього. Однак, як показала реальність його душпастирства, в Канаді цього чомусь не сталося. Але це тема ще одного наукового дослідження. Загалом у василіянському видавництві Іван Огієнко зумів видати понад десять книг на вигідних для нього умовах. Безперечно, що багаторічна співпраця відомого вченого, науковця, майбутнього релігійного діяча та дослідника української церкви сприяла науковій цінності василіянських видань, а отже й видавництва. Потрібно наголосити, що листування між митрополитом А. Шептицьким та І. Огієнком, яке припадає на 40-ві роки ХХ століття, сприяли зближенню і взаємному пізнанню, які вкрай необхідні для досягнення національної єдності. Ось деякі рядки із їхнього листування, зокрема, рядки Митрополита Андрея Шептицького від 21.10.1941 року: «Покликаюсь на давнє й добре знайомство, яке стаю називати приязню...». Також читаємо у листі І. Огієнка до митрополита Андрея такі рядки: «З повною любов'ю, як батько їх рідний, ставлюся й до греко-католиків, бо національно ми один народ».

Процес національно-релігійного примирення в сучасній Україні треба розглядати перш за все під кутом переосмислення драматичних подій ХХ століття. Сучасна історична релігійна думка повинна ґрунтуватися на релігійно-національних засадах, які сповідували митрополит Андрей Шептицький та митрополит Іларіон. Їхня науково-духовна спадщина потребує ще фундаментальної наукової праці, яка чекає на сучасних істориків Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Записки Чину Св. Василія Великого. Том VI (XII). Вип. 1–4, 1967. Том V (XI). Вип. 1–4, 1967 (Передвоєнні невидані «Записки ЧСВВ», Т. IV, V, VI) (Р. Д.), 1969, 1–3 (21–23) : 166–167.
2. о. Лебедович І. Полеві духовники УГА: у 45 річчя участі у Визвольних Змаганнях / о. Іван Лебедович. – Вінніпег, 1963. – 327 с.
3. Огієнко І. Как живут крестьяне / Іван Огієнко, Митечко Бруслав // Сельский вестник. – № 7. – 1897.
4. Оглоблин О. Українська церковна історіографія «Український історик», 1969.
5. Пекар В. Нариси історії церкви Закарпаття: у 2 т. / Атанасій В. Пекар – Рим–Львів: Місіонер, 1997.
6. Тимошик М. С. «Лишусь навіки з чужиною»: митрополит Іларіон і українське відродження : монографія / М. С. Тимошик ; передмова В. В. Скопенка. – Київ – Вінніпег (Канада), 2000. – 548 с.
7. Тимошик М. С. Голгофа Івана Огієнка: українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності Івана Огієнка : монографія / М. С. Тимошик ; передм. М. Г. Жулинського. – Київ : Заповіт, 1997. – 232 с.
8. Українська церковна історіографія, 1969, 4 (24): 12–29.
9. ЦФАУЛ. – Ф. 684. – Оп. 1. – Спр. 1600.
10. Шептицький А. Пасторські послання 1899–1914 рр. Т. 1. – Пасторські послання Єпископа Андрея до вірних Станіславської єпархії / Андрей Шептицький. – Львів : Видавництво «Артос», 2007. – L + 1014 с. – С. 10.

11. Шептицький А. Церква і суспільне питання. Книга 1. Пастирське вчення та діяльність. Із декрету до духовенства п. 3. Ідеалом нашого національного життя / Андрей Шептицький. – Львів : Видавництво отців Василіян «Місіонер», 1998. – 572 с.

**GALICIAN ANDREW SHEPTYTSKY
AND RESIDENT OF THE DNIEPER UKRAINE IVAN OHIYENKO
IN THE XX CENT**

Maryan Lozynskyi

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: m_lozynskyj@lnu.edu.ua*

Analyzed church and religious activities of Ivan Ohiyenko and Andrew Sheptytsky. Attention is paid to research and archival materials on these figures. Emphasized the scientific and publishing support Metropolitan Sheptytsky work of Ivan Ohiyenko in Galicia.

Key words: metropolitan scientist Basilian printing, the Church.

УДК 070:659.131.1(477)“1919/1939”(091)

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРЕСИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1918–1939 рр.)

Ірина Ніронович

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: nironovych@ukr.net*

У статті висвітлюються суспільно-політичні умови розвитку української кооперації у Другій Речі Посполитій та нормативно-правові засади діяльності національних економічних структур і їх пресових видань. Показано українську кооперацію в контексті перетворення господарсько-економічних організацій в осередки національного руху.

Ключові слова: українська кооперація, пресові видання, міжвоєнна Польща, нормативно-правові засади.

Актуальність теми. Кооперативний рух сам по собі був не лише економічною діяльністю, але й значним підґрунтям розвитку українського політичного та національно-культурного життя. Одним з напрямів його практичного втілення стала професійна преса. Тут йдеться передовсім про те, що після поразки українських визвольних змагань економічно-господарська та кооперативна діяльність стала однією із легальних форм боротьби народу за своє національне існування, а практично вона могла реалізуватися у друкованому слові. Не було випадковим, що кооперативний рух та його видання очолили ті особи, які пройшли випробування на фронтах національної революції. В українській історіографії проблеми відзначено заслугу цих діячів, яка полягала у тому, що високі морально-духовні цінності визвольних змагань було перенесено у сферу мирної кооперативної праці [5, с. 94].

Активні діячі українського кооперативного руху у Галичині стали і його першими дослідниками: А.Палій, А.Мудрик, М.Хронов'ят, Є.Храпливий, О.Бариліяк, М.Левитський, М.Холєвчук, Ю.Павликовський та ін. Сучасний рівень історіографії проблеми визначають праці М.Герасименка, Г.Ковальчака, С.Злупка, С.Макарчука, Л.Олесевич, Я.Хонігсмана, Ю.Сливки та ін. Проблему висвітлюють і окремі кандидатські дисертації [10; 13]. Однак теоретико-правові аспекти кооперативного руху та кооперативної преси заторкувалися дослідниками лише спорадично.

Завдання статті полягає у тому, щоби розкрити характер діяльності українських кооперативів у міжвоєнній Польщі та показати зв'язок цього господарського руху із національними пресовими виданнями.

На початку функціонування Польської держави чинними залишалися пресові закони, ратифіковані ще в австро-угорську добу (1862 р. і доповнений 1863 р. «Закон про пресу») [9, с. 86].

Розвиток української професійної преси був пов'язаний з відбудовою національної кооперативної мережі у міжвоєнній Польщі, якою спочатку займалася створена у 1920 р. організаційна комісія, а в 1921 р. її було перетворено в Крайовий комітет організації кооператив (ККОК).

У 1922 р. Краєвий союз ревізійний перебрав на себе функції керівництва українським кооперативним рухом у Польщі. У 1928 р. він став називатися Ревізійним союзом українських кооперативів.

Місячник РСУК «Кооперативна родина» у популярній формі пропагував ідеї українського національного підприємництва та кооперативного руху. Видавці місячника у самій кооперації, в її теоретичному розумінні схилилися до рочдельського напрямку (цей рух у Європі почався у грудні 1844 р., коли 28 ткачів у англійському місті Рочдель організували кооператив, принципи діяльності якого згодом привели до революції в торгівлі й промисловості). Зачинатель руху А.К.Гауерс будував діяльність кооперативів на наступних засадах: 1) кооператив не повинен купувати і продавати в кредит; 2) дохід, отриманий у результаті торгових операцій слід ділити не за квотою, яка визначалася дольовим внеском, а лише за сумою закупівель, що їх здійснив кожен член [5, с. 94]. Саме принципи, на яких базувався рочдельський рух, в перспективі гарантували економічний успіх кооперативам.

Однак діяльність українських кооперативів та їх успішність була похідною не лише від економічних можливостей підприємств, а й нормативно-правових засад та політичних відносин у Другій Речі Посполитій, в якій діяли ці виробничі та торговельні структури. Водночас саме ця правова база визначала і умови та засади пресових видань.

Матеріальною основою пресових видань була економічна діяльність та фінансовий стан самих кооперативів. Відповідно у міжвоєнній Польщі економічною основою українських видань стали господарські та фінансові структури, де визначальним був національний чинник.

Польський дослідник Т.Коваляк вважає, що для визначення поняття «національна кооперація» слід брати до уваги чотири критерії: 1) формальний критерій – приналежність до національного ревізійного союзу; 2) критерій національної приналежності членів кооперативу; 3) критерій національної приналежності користувачів; 4) критерій національного інтересу [13, с. 4–12].

Відповідно, якщо українські кооперативи діяли в умовах Другої Речі Посполитої, то такі умови для українців були умовами чужого державного утворення (так трактувала суспільно-політичні відносини міжвоєнної Польщі переважна більшість українських партій), то очевидним стає й те, що національна кооперація українців не могла відповідати усім цим критеріям.

Якщо говорити про критерій приналежності до національного ревізійного союзу, то такий формальний критерій був би прийнятим лише у ситуації, коли б усі зацікавлені «національні кооперативи» мали право вільного вибору ревізійного союзу. У випадку з українськими кооперативами, що діяли у Другій Речі Посполитій, така діяльність «національної кооперації» була можливою лише до 1934 р. Відповідно до Закону про кооперативи від 1934 р. РСУК мав право здійснювати діяльність лише на території львівського, станіславівського і тернопільського воєводств. Відповідно, якщо українські кооперативи створювалися поза межами цих трьох воєводств, то

вони належали вже до польських ревізійних союзів, інколи, що траплялося дуже рідко, до змішаних [8, с. 8].

Економічною основою діяльності українських кооперативів у міжвоєнний час стало польське законодавство. Закон про кооперативи Польщі був прийнятий сеймом у жовтні 1920 р. Важливим засадничим положенням цього закону для українців стало збереження у ньому принципу національних ревізійних союзів кооперативів. Фактично це означало для українців, що вони могли будувати кооперативне життя на засадах, визначених ще в австрійський період. У 1909 р. на Освітньо-економічному конгресі у Львові українцям вдалося прийняти такі резолюції: 1) в основу народної самодіяльності в економічній галузі слід покласти ідею демократичної кооперації; 2) кооперативна організація праці, утворюючи центри національного економічного життя, буде становити матеріальну основу для національно-політичного визволення українського народу і для його культурного й економічного розвитку; 3) кооперація, поліпшуючи економічне становище працюючих, тепер закладає одночасно підвалини для зміни в майбутньому існуючого суспільного ладу; 4) кооперативи повинні бути національні; 5) в основу кооперативної системи треба покласти інтереси консумпції [видатки (витрати) домашніх господарств на придбання майна і послуг. – *О.Т.*] [8, с. 8].

Вже закон про кооперативи 1920 р. дозволив українським кооператорам об'єднатися в одну національну структуру «Крайовий Ревізійний Союз». Його діяльність була настільки активною, що він охопив усі території, де проживали українці, і, як зазначають польські дослідники, ламав навіть «сокальський кордон», що відділяв Волинь від Східної Галичини [11, с. 19] (штучно утворений польською владою кордон, який відділяв волинські землі, які входили до колишньої Російської імперії, від галицьких теренів, що були в минулому під владою Австро-Угорщини).

Відновленням української кооперації у міжвоєнній Польщі керував, створений 4 січня 1921 р., Крайовий Комітет Організації Кооперативів (ККОК). Новостворений Комітет займався відновленням передвоєнних кооперативів (передусім, перезатвердженням їх статутів) і організацією нових універсальних спілок та об'єднання їх на рівні повітових і крайових союзів. Виконавчим органом українських кооперативів став Крайовий Союз Ревізійний [1, с. 234].

Головні напрями розвитку української кооперації визначив 9–10 червня 1921 р. у Львові I Крайовий З'їзд Українських Кооперативів. На загальних Зборах Крайового Союзу Ревізійного було обрано керівництво, на чолі з Антоном Гладішовським, який став головою Надзірної Ради Союзу. Через рік після його смерті Раду очолив Юліан Павликовський (виконував ці обов'язки до 1944 р.). У 1922 р. ККОК припинив діяльність, а всі його функції перебрав Крайовий Союз Ревізійний. 12 грудня 1922 р., відповідно до постанови Кооперативної Ради у Варшаві, КСР отримав право ревізії на необмежений час дії [8, с. 8].

У 1924–1926 рр. була проведена реорганізація передвоєнних українських кооперативних централей і остаточно вони набули такого вигляду: «Центросоюз» – централей кооперативів сільськогосподарсько-торговельних загального заupu і збуту; «Маслосоюз» – централей молочарських кооперативів; «Народна торгівля» – централей міських споживчих кооперативів; «Центробанк» – централей кредитових кооперативів.

Одночасно у другій половині 20-х рр. відбулася внутрішня перебудова Крайового Союзу Ревізійного та змінилася його назва на: Ревізійний Союз Українських Кооперативів у Львові (РСУК). Відповідно РСУК були підпорядковані кооперативні структури, які поділялися на три ступені. До третього ступеня належали: «Центросоюз», «Маслосоюз», «Народна торгівля», «Центробанк». Відповідно другий ступінь складали: окружні союзи кооперативів; районні молочарні та відділи «Народної торгівлі». Кооперативами 1-го ступеня були: кооперативи закупівлі і збуту; вершкові станції, що безпосередньо були з'єднані з постачальниками, міські споживчі кооперативи, а також українські банки, «райфайзенки» (кредитні спілки); кооперативи службовців та студентів [8, с. 23–24]. Дана структура організації українських кооперативів проіснувала до 1939 р.

Найвищим органом влади в РСУК були загальні збори членів, які скликалися раз на рік. До компетенції загальних зборів належали вибори президента (так називали голову союзу) і ради РСУК, що складалася з 7 членів, затвердження діяльності ради і дирекції, затвердження бюджету, а також встановлення річного членського внеску. Рада РСУК призначала триособову дирекцію, затверджувала прийнятих дирекцією ревизорів і постійних службовців союзу, санкціонувала найважливіші постанови дирекції і на її пропозицію приймала нових членів [14, с. 39].

Після зміни статуту РСУК у 1936 р., відповідно до вимог зновелізованого в 1934 р. закону про кооперацію, крім вибраних загальними зборами членів ради, до неї увійшли делегат Львівської Хліборобської Палати, а також делегат Товариства «Сільський Господар». В свою чергу голова Ради РСУК як делегат української кооперації став членом державної Кооперативної Ради в Варшаві [1, с. 336–337].

Постійним виконавчим органом Ради РСУК та її зв'язковим з дирекцією, а також в багатьох справах учасником її праці була Президія Ради. До неї належали: голова ради, два його заступники, секретар і скарбник. До компетенції Президії входило: затвердження принципів управління для дирекції, а також службових обов'язків для працівників союзу, затвердження пропозицій дирекції про прийняття нових постійних працівників РСУК, прийняття рішень про приналежність союзівських кооперативів до відповідних центральної кооперації, визначення щорічного розміру вступного внеску для членів-кооперативів, скликання кооперативних з'їздів і конференцій, прийняття до відома ревізійних звітів про діяльність кооперативних централей, залагодження непорозумінь між союзівськими кооперативами та їх органами. Натомість всі найважливіші рішення в РСУК приймалися спільно президією та дирекцією [1, с. 337].

Вся внутрішня виконавча праця в РСУК було розподілена між відділами і створеними при них рефератами. Трьома головними відділами керували члени дирекції, відповідальні колегіально за цілісність справ. В структурі РСУК були такі відділи: I. Фінансово-адміністративний; II. Ревізійний; III. Організаційний; IV. Юридичний.

Тісна співпраця РСУК з усіма фаховими центрами та всіма іншими кооперативними установами створювала умови для планової роботи всіх секторів української кооперації. Основні напрямки розвитку всієї української кооперації затверджувалися на річних зборах РСУК у вигляді резолюцій, а у важливіших справах на загальних зборах РСУК.

У 1938 р. в РСУК працювало 112 осіб (не враховуючи вчителів кооперативного ліцею та кооперативних курсів, співробітників редакцій і т.ін.), з чого в Організацій-

ному Відділу – 19, в Ревізійному – 53 (в т.ч. 50 ревізорів), в Юридичному – 4 і в Адміністративному – 36. Бюджетні витрати РСУК в 1938 р. становили разом 581.665 зл. [1, с. 349–350].

Діяльність РСУК регламентувала роботу пресових видань, таких як: «Кооперативна республіка», «Кооперативна родина», «Кооперативний вістник», «Кредитова кооперація», «Центрореклама. Журнал української реклами», «Сільський господар» та ін.

У перспективі, у кінці 30-х рр. кооперативний рух та принципи виробничої організації такого типу стали основою заснування промислових підприємств, які організовувалися фактично на кооперативних засадах. Передовсім це стосувалося підприємств такого типу: цегельні, виготовлення цементної черепиці та інших виробів із цементу, які мали широке застосування у сільському будівництві, олієні, млинів і масарень [11, с. 3–4].

Дослідник М. Сич зазначає: «Як цікаву подробицю можна подати факт, що наприкінці тридцятих років створено перші, ще експериментальні, українські кооперативи здоров'я. В 1939 р. діяли 3 такі кооперативи [6, с. 54].

Наприкінці 1939 р. при українських кооперативах існувало вже 136 фабрик, що діяли в таких секторах промисловості: металообробній – 1, хімічній – 33; мінеральній – 49; деревообробній – 6; паперовій – 2; текстильній – 7; шкіряній – 2; споживчій – 23. Обороти цих підприємств на кінець 1936 р. склали 4.274.118 зл., а разом з молочарнями (9.124.880 зл.) – 12.398.398 зл. [11, с. 3–7].

Розвиток кооперативного руху вимагав відповідної професійної освіти, а тому одним із завдань став випуск національних підручників. Значна кількість рекламних оголошень в пресі була присвячена рекламі підручників для кооперативної освіти: кооперативних курсів і самоосвіти. Повідомлялося, що вийшли з друку: К.Коберського «Економіка українських земель під Польщею (начерк економічної географії). – Львів, 1928. – Ч.І; Б. Матроса «Кооперативна ревізія». – Львів, 1928; Гірш-Коберського «Сучасна організація торгівлі». – Львів, 1928. Книжки можна було замовити у Ревізійному Союзі українських кооперативів у Львові на вул. Словацького, 14 / III поверх [4, с. 377].

У самому кооперативному керівництві створилася така ситуація, що у 1937 р. загальні збори РСУК визнали за необхідне створити окремий фонд для розвитку вітчизняної промисловості [7, с. 3–7].

Активізація українського кооперативного руху, що фактично вилилася у його перетворення та вдосконалення на новій промисловій основі, викликала протидію і негативну реакцію з боку як польської та єврейської громадськості, так і промисловців цих національностей.

Окремі українські видання досить критично реагували на процеси, які відбувалися в кооперативному русі, розвитку якого заважала монополізація і тиск промислово-фінансових груп. У виданні «Кооперативна республіка» зазначалося: «Прийшла доба картелів і трестів, система, яка виникла так само стихійно, як система вільної конкуренції і яка являється прямим її запереченням. На місце «вільної» конкуренції приходять змова підприємців щодо цін, змова щодо способів виробництва, злиття підприємств у великі, всемогутні концерни і трести. Йде щось нове, гігантське, страшне, прошибаюче слово монополія!» [3, с. 163].

У «Кооперативній республіці» друкувалися оголошення і з політичним підтекстом і під гаслом «Свій до свого і по своє!». Це гасло активно починають пропагувати українські кооперативи. Зокрема, його ми зустрічаємо у рекламі дзвонів: «Одинока українська відливарня дзвонів Мих. Брилинського». Вказувалася адреса: Львів-Замарстинів, вул. св. Михайла, 14, а від 1 травня ц.р. Львів, вул. Замарстинівська, 41, власний дім. Далі йшлося про зміст роботи майстерні: «Відливає нові дзвони з чистого металу як також купує старі, розбиті дзвони і на жадання переливає на нові». Подавалася також інформація про те, що оплата може проводитися через вигідний кредит. – «Сплати на догідні рати!» [3, с. 195].

Економічний конфлікт, який відображався і в політичній сфері, розгортався ще й тому, що від середини 30-х рр. українці ще активніше культивували гасло господарського патріотизму «Свій до свого». «[...] Гасло «свій до свого». Воно спасенне, коли річ іде про те, щоб українець купував в українця та домагався українського товару, але воно однозначно небезпечне, бо каже й іншим народам у краю проповідувати й собі те саме та таким робом оминати українське виробництво, навіть українські перетвори сільсько-господарських плодів, а у відплату – стосувати також відповідну господарську політику» [2, с. 5].

Таким чином, економічне зростання українських кооперативів, а до 1939 р. їх кількість вже складала 3455, майно оцінювалося у 22,9 млн. зл., а у рамках кооперативів перебувало майже 709 тис. осіб [11, с. 8] стало вагомим чинником у фінансово-господарському житті міжвоєнної Польщі. Економічне зростання української кооперації вело й до зміцнення українців у політичному житті Польщі.

Отже, українська кооперація Галичини у міжвоєнній Польщі стала невід'ємною частиною національного суспільно-політичного, господарсько-економічного та культурного життя у краї. Основою ідеології українського кооперативного руху стала орієнтація на перетворення господарсько-економічних організацій в осередки національного руху, які повинні були створити економічний фундамент самостійного розвитку нації в умовах Польської держави, і в такий спосіб підготувати населення до боротьби за державну незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І.Витанович. – Нью-Йорк, 1964.
2. Гроші з села до села // Господарсько-кооперативний Часопис. – 1939. – Ч. 30–31. – 30 липня.
3. Кооперативна республіка. Економічно-суспільний місячник (Львів). – 1928. – Ч. 4. – 5 квітня.
4. Кооперативна республіка. – 1928. – Ч. 7–8. – Липень–серпень.
5. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. (Структура. Частина друга) / С.Кость. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002.
6. Перший з'їзд кооперативів здоров'я // Кооперативна Республіка. – 193. – Ч.6.
7. Раковський Р. Творім фонд господарської розбудови / Р.Раковський // Господарсько-кооперативний Часопис. – 1937. – Ч. 43. – 3 жовтня. – С. 3–7.

8. Сич М. Українська кооперація в Галичині під час II світової війни / М.Сич. – Львів : НТШ, 2000.
9. Сніцарчук Л.В. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс: монографія / Л.В. Сніцарчук ; НАН України, ЛННБУ ім. В.Стефаника, Відділення «Науково-дослідний центр періодики». – Львів, 2009.
10. Струк З.І. Українські виробничо-торгівельні кооперативи в Західній Україні (1921–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / З.І. Струк. – Львів, 2001. – 18 с.
11. Федак І. Наше кооперативне виробництво // Господарсько-кооперативний Часопис / І.Федак. – 1939. – Ч. 40. – 4 жовтня. – С. 3–4.
12. Федак І. Промислова діяльність кооперативів РСУК в 1936 р. / І.Федак // Господарсько-кооперативний Часопис / І.Федак. – 1937. – Ч. 43. – С. 3–7.
13. Шміло О.П. Українська молочарська кооперація Галичина у міжвоєнній Польщі (1921–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О.П.Шміло. – Львів, 2006. – 19 с.
14. Kowalak T. Uwagi w sprawie pojęcia narodowości spółdzielni na przykładzie województwa pomorskiego (1920–1939) / T.Kowalak. – Warszawa, 1965.
15. Stasiw T. Ukraiński ruch spółdzielczy w Polsce / T.Stasiw. – Warszawa, 1935.

HISTORICAL-LEGAL AND ECONOMIC-FINANCIAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PROFESSIONAL PRESS IN INTERMILITARY POLAND (1918–1939)

Iryna Nironovich

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: nironovych@ukr.net*

The article deals with social and political conditions of Ukrainian cooperation's development in the Second Polish Republic and the legal framework of national economic structures and their pressing issues. The author displays Ukrainian cooperation in the context of transformation of economic organizations into the branches of national movement.

Key words: Ukrainian cooperation, press release, interwar Poland, legal bases.

УДК [070.1:327.39(=161.1):323.1](477)“19”

ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МОСКВОФІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ

Тетяна Слотюк

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: burdeha@ukr.net

У статті проаналізовано основні ідеологічні та політичні детермінанти москвофільського дискурсу початку ХХ століття. Взято до уваги основні аспекти цього комунікативного процесу: проблема мови, питання історії, національна ідентичність, церковно-релігійне життя та питання культури. Виявлено основні програмні документи та ідеологи, якими послуговувалися москвофільські видання.

Ключові слова: преса, мова, історія, комунікація, ідеологи.

Москвофільська преса була покликана виконувати не стільки інформаційну й комунікаційну функцію, скільки – політичну стратегію, здійснювати ідеологічно-пропагандистське забезпечення інтересів Росії. Постає запитання: якими теоретичними й політичними детермінантами було позначене функціонування москвофільської преси? Спроби відповісти на це запитання можна було зауважити вже і тоді, напередодні Першої світової війни. У статті «Русская идея в Галиции» Д. Донцов зазначав: «Теоретической основой партии [йдеться про москвофілів. – Т. С.] является учение о «триединой Руси». Москвофилы думают, что русские, украинцы, белоруссы – один народ, что украинский язык – не язык, а жаргон и что литературным языком для украинцев должен быть русский» [6, с. 65].

Важливим є питання про ідейно-теоретичний арсенал москвофільської преси, адже її вплив на аудиторію був обмежений не лише незначними тиражами, незначною кількістю періодичних видань, але й іншими чинниками. Маємо на увазі політичну актуальність, історичну достовірність і перспективність головних ідейно-теоретичних засад (а саме з цим ми пов'язуємо ефективність впливу на соціум, як цього вимагає соціальнокомунікаційний підхід).

На з'їзді мужів довіри «Русско-народной партии» (1900) москвофільське керівництво ще раз повторило основні принципи, які сповідувала «Русско-народная партия»: національна і культурна єдність всього «русского народа»; необхідність для «русского населения» Австрії здобувати освіту і розвивати культуру, не розриваючи зв'язків із традиційними основами «русского народа» (а вони були відомі – «самодержавие, православие, народность»); партія вбачала своє завдання в тому, щоб захищати «русское население» Австрії від його національних противників (тобто від українців – «мазепинців» і «сепаратистів») і від вбивчого для «русской народности» і церкви соціалізму; беручи до уваги приналежність «русского населения» Галичини

до «малорусского племени», керівництво партії визнавало природну необхідність займатися просвітою «русского населения» в Галичині «галицко-русским наречием», але не відмовляючись від «общерусского языка и общерусской литературы, представляющих национальное и культурное выражение всего русского народа» [17, с. 9].

Від створення «Русско-народной партии» почалася політична еволюція москвофільського руху, суттю якої було щораз виразніша антиукраїнська спрямованість. На початку 1900 року в «Галичанине» було опубліковано цикл статей під назвою «Галицкие национал-демократы» (це фактично редакційна публікація, бо вона відображала позицію редакції як певного суб'єкта і позицію партії в політичному і соціальнокомунікаційному просторі). Сутність цієї позиції висловлена чітко: «Мы малороссы и русины, но признание нами национального и культурного единства всего русского народа не помешает нам любить наш галицко-русский и буковинско-русский народ... Общерусская идея, признающая русскими всех, которые называют себя «русскими», и «русскими», и «руськими», обнимает великий русский народ, состоящий из... спектра Русей» [3]. Питання теоретичного і наукового обґрунтування головних москвофільських ідеологем просте й однозначне. Безперечно, що галицькі москвофіли повторювали історичну концепцію М. Карамзіна, який написав «Историю Государства Российского» у суто імперському самодержавному русі. Обґрунтовуючи велич Росії як держави, він і історію Київської Русі розглядав як частину історії Росії. Це, власне, й було передумовою появи ідеї «единой и неделимой России» й ідеї «единства всего русского народа». Зрештою, ніхто із видатних російських істориків ХІХ ст. (В. Ключевський, В. Соловйов) не відважився розглянути історію як вчений, а не як патріот, ніхто не відважився сприйняти історію російської державності без Київської Русі. Підхід, зумовлений російським патріотизмом, помітний і в інших науках – етнографії, філології. М. Грушевський зазначив про цю обставину в статті «Спірні питання староруської етнографії», в якій доводить некоректність так званої теорії М. Погодіна. Суть цієї теорії ось у чому: М. Погодін вважав, що у Києві перед татаро-монгольською навалою були великороси [12, с. 11], які після нападу поамандрували на північ, а лише тоді на їх місце прийшли галичани. Це і дало підстави для політичного міфу про «Киев – мать городов русских», а також – і для ідеї «единства всего русского народа», «единой и неделимой Руси». Галицькі вчені-москвофіли, діячі, близькі до москвофільського руху, лише повторювали основні тези російської історичної науки, яка не могла не бути офіційною. Зокрема, «Народная история Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пѣсля наилучшихъ историкѣвъ составлена и издана Богданомъ А. Дѣдицкимъ» в 1866 р. – яскравий взірєць такої компіляції, чого й сам автор не приховував.

Концепцію російської історичної науки й заперечив М. Грушевський. У скороченому вигляді М. Грушевський виклав свої погляди у книзі «Статьи по славяноведению» (1904), а наступного року статтю «Звичайна схема «русской» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» було видрукувано в «Літературно-науковому віснику». На думку М. Грушевського, «Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський ХІІІ в., потім литовсько-польський ХІV–ХІVІ вв. Володимиро-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені...» [4]. М. Грушевський заперечив також існування «общерусской» історії й «общерусской» народності [4].

Концепція М. Грушевського руйнувала міфи російської історичної науки, підживляла історичний фундамент імперії, вже не кажучи про пропагандистські стереотипи москвофільської публіцистики щодо міфу про «єдинство всего русского народа» і про «общерусский литературный язык», нібито спільний для всіх гілок чи племен цього єдиного народу. У центрі боротьби було і мовне питання, з яким пов'язана низка проблем: й інтерпретація минулого, і проблема окремішності українського народу, і відповідь на болісне для наддніпрянських українців (малоросів) і галицьких русинів від середини ХІХ ст. питання ідентичності.

І в цьому ми вбачаємо зумовленість регулярної появи на сторінках москвофільської преси публікацій, в яких було порушено мовну проблему. Проте це був не мовний, а суто політичний дискурс, який мав розв'язати через дискусію про мову політичні проблеми і досягти політичної мети. Варто звернути увагу на вибір мови в тому чи іншому москвофільському виданні: це або російська мова (в «Прикарпатской Руси», наприклад, цілком пристойна), або ж «російська» мова «Галичанина» (радіше «огидний російсько-галицький волапюк», як висловився Ф. Корш про російсько-малоросійський суржик у містах України), або так звана «народна мова» «Русского слова» і «Голоса народа» та інших москвофільських видань з етимологічним правописом. Саме з політичних міркувань москвофіли не вживали тієї української мови, якою послуговувалися українські видання. Для москвофілів не існувало української літературної мови, українську мову вони вважали «наречием» російської мови. Використання української мови означало б її визнання і заперечувало б, відповідно, ідею «єдинства русского народа». Постійна наявність у політичному контенті москвофільської преси публікацій з приводу мови, правопису, української літературної мови на початку ХХ ст. теж не була випадковою. Процес формування української літературної мови в ХІХ ст. був складним, він мав політичний підтекст. Йдеться про процес формування української нації, що не могла сформуватися на іншомовній основі.

Дискусія з приводу української мови була відображенням боротьби не лише за сучасне українського народу, а й за його історичні перспективи. Це помітно в роки першої російської революції, вибух якої був спричинений не лише соціальними, а й нерозв'язаними національними проблемами. Ці дискусії поновилися після відновлення української преси у Наддніпрянській Україні. Щоправда, Д. Дорошенко зазначає, що національний рух у російській Україні зростав так швидко, що мова не встигала за ним, а коли на початку 1905 року почали виходити українські газети, то вже не було часу сперечатися про те, якою мовою писати, які слова вибирати: «Коли народжувалася нова українська преса, то, правду сказати, мало хто звертав увагу на те «якою мовою писати...» [10, с. 231]. Дискусія про мову тривала, бо ще вийшли друком дискусійні праці Б. Грінченка («Тяжким шляхом» в 1906 р.), І. Нечуя-Левицького («Криве дзеркало української мови» у 1911 р.).

Те, що для українських діячів було поточною проблемою, яку треба розв'язувати і яку інші народи розв'язували упродовж тривалого часу, для галицьких москвофілів (як і для їхніх російських покровителів) було тим чинником, що руйнує основи російської державності. Уже на початку 1905 року «Галичанин» пише про революційні заворушення в Росії. Неадекватна оцінка цих подій поєднується із закликами виховати молодь в «істинно русском духе», оскільки існує дуже хистка українська сепаратистська ідея. Вихід один – оживити суспільне середовище ідеєю

«русского единства». На думку авторів видання, розвиток таланту може забезпечити рідна мова – російська, а не польська, не німецька, не «начинающая в XX ст. образовываться «мова» будто «украинская», и прежде всего далекая от русского литературного языка» [2]. Назагал автор мав рацію: українською мовою навряд чи можна виховати «истинно русского человека». Проте заклик до виховання молоді – це не більше як маніпуляція.

Російська революція і український рух, що був потужним у Галичині і зростав у російській Україні, і зумовили увагу москвофільської преси до проблеми мови. Один із пропагандистських піків мовного дискурсу припав на 1907 рік. Це пов'язано з парламентськими виборами. Маніпулюючи поняттями «русский язык», «язык галицко-русских», «общерусский литературный язык», «Галичанинъ» прагне домогтися запровадження «русского официального языка» в громадському діловодстві (№60), регулярно з'являються антиукраїнські публікації. Найбільш одіозні, що були опубліковані до парламентських виборів, поєднувалися з публікаціями (власними або передрукованими з російських газет), в яких повторювалася одна і та ж теза – «единство русского народа». Один із авторів, використавши в назві своєї статті сакраментальне для російської інтелігенції питання «Что делать?», стверджує, що «русская идея» не полягає в тому, «чтобы охранять (и то с грехом пополам) три буквы «ъ», «ы», «ѣ» и дашки разного типа... Пора нам выбиться на торный путь, сбросить клеймо презренного рутенства, заявить с парламентской трибуны, что мы русские и действовать въ том духѣ ни на кого не оглядываясь» [7]. Не менш категоричним був і автор статті «В напутствие нашим депутатам», який теж окреслив політичну тактику і стратегію радикального крила москвофільського руху. Тези цієї публікації: українці – це вже не просто партія, а вкрай ворожий народ, навіть більш ворожий, ніж поляки, німці. «Последнее звено, которое нас соединяло, т.е. название «Русь» они почти совсем отбросили и приняли своеобразную кличку. Що-же нам осталось общего? Язык? Они стараются тоже создать особый языкъ, который неприятно поражает русское ухо» [8]. Публікації з політичним підтекстом радикально налаштованих москвофілів, які фактично утверджували повну ідентичність із «русским народом» і «общерусский язык», певною мірою дисонували з позицією політичного товариства «Русская Рада», керівництво якої заявило у своєму заклику: «Кто презираетъ языкъ своих предковъ jako «мертвечину» и прозываетъ его «язычиємъ», тот подобен выродному сыну, осквернившему могилу своих родителей».

Поява в 1907 р. ще кількох ідеологічно чітко означених публікацій, передрук статей відомого київського українофоба Т. Флоринського («Толки об автономии Украины» из «Киевлянина») мали підготувати аудиторію до головної політичної події року – виступу в парламенті російською мовою москвофільського посла Д. Маркова, що сталося 26 червня (9 липня) 1907 року. «Галичанинъ» назвав цей день історичним для Карпатської Русі. Безперечно, що це не була особиста ініціатива Д. Маркова. В одному із наступних чисел «Галичанинъ» заявив, що це початок боротьби за права «русского языка» в Австрії, закликав збирати підписи (як у 1892 р. проти запровадження фонетичного правопису) для підтримки Д. Маркова. У цій ситуації йшлося не про історичну обґрунтованість присутності «русского народа» в Галичині, а про досягнення певної політичної мети. Джерелом цієї інформації був не Д. Марков, а Російська імперія як суб'єкт міжнародного права. Москвофільська преса чи її публіцисти тільки здійснювали процес комунікації. А отримувавем,

адресатом інформації був не лише «русский народ» Галичини. Ще більшою мірою ця інформація була призначена для міжнародної громадськості, для урядів європейських країн, зокрема, й для Відня, який мав усвідомити, що Галичина – це «исконно русская земля», на якій живе «русский народ» («Галичанинъ», москвофільські публіцисти навіть перестали вживати означення «галицко-русские»).

Подальші події (з'їзд мужів довіри «Русско-народной партии»), потужна пропагандистська позиція проти «рутенства», не менш активна антиукраїнська кампанія, регулярна поява публікацій про «общерусский язык» в Австрії) явно свідчили про політизацію (з проросійською орієнтацією) інформаційно-комунікаційного процесу. Після з'їзду мужів довіри «Галичанинъ» уже відверто (на відміну від попередніх років) пише про «общерусский язык» в Австрії як реальний факт. Політизація інформаційно-комунікаційного процесу, яка полягала в утвердженні російської мови й ідентичності, в ідеологічно-пропагандистському забезпеченні європейського і, зокрема, галицького вектора політики Росії, зміцнювалася із наближенням слов'янського конгресу в Празі. Одним із його завдань і була нейтралізація українського руху і заперечення окремішності українського народу.

Надії москвофілів на слов'янський з'їзд у Празі (1908), який повинен був спричинитися до російсько-польського порозуміння і взаємних поступок (поляки підтримують «русских» у Галичині, а російський уряд йде назустріч полякам у Росії) не справдилися. «Галичанинъ» не приховував свого розчарування з приводу виступу Р. Дмовського, лідера «вшехполяків» у газеті «Siowo Polskie», який заявив, що поляки не можуть мати симпатій до спроб штучного перетворення русинів у «русских». Ні стриманість польських партій щодо визнання «русского народа» в Галичині, ні поміркований виступ М. Короля в Галицькому сеймі (квітень 1908 року), який теж заперечив спроби «новокурсників» ідентифікувати галицьких русинів як «русских» – ніщо не могло стримати інформаційно-пропагандистську кампанію.

Обидва москвофільські угруповання продовжили антиукраїнську пропаганду і після розколу, хоча певна відмінність у комунікаційній тактиці і стратегії була. Не маючи симпатій ні до українців («мазепинців» і сепаратистів), ні до української мови, заперечуючи потреби заснування українського університету, старше покоління і надалі прагнуло залишатися «старорусинами», «галицко-русскими», лояльними до Відня. «Галичанинъ» у 1912 році заявляв: «Культурное и национальное единство всех русских племен – это главная, принципиальная основа русско-народного движения в Австрии» [11]. Натомість «новокурсники» («Русская народная организация»), позиціонуючи себе як «русских» і домагаючись офіційного визнання та відповідних прав, зафіксованих у Конституції Австро-Угорщини, утверджували себе як проросійська політична сила, як виконавець російського політичного проекту щодо Галичини. Після розколу «Русско-народная партия» поступово занепадає як активна політична сила. Керівництво партії визнавало, що вона мало займалася народними масами, мало спілкувалася з ними. Така самооцінка дає підстави зробити висновок про низьку ефективність комунікативного процесу москвофільської преси («старорусинів»), але причини глибші, ніж ті, які зазначали «старорусини». Проросійська політична позиція, яку зайняли «новокурсники» («Русская народная организация»), полягала в цілковитому запереченні української ідеї (і різних її аспектів: мови, ідентичності, культури, літератури, не кажучи вже про незалежне існування), що більше, «Русская народная организация» поділяла погляди російського націоналістич-

ного руху. Її друкований орган («Прикарпатская Русь») виходив російською мовою, оскільки був призначений для інтелігенції. Широка аудиторія російської мови не знала, тому ефективність комунікаційного зв'язку між комунікатором і адресатом не могла бути високою. Зрештою, й до інтелігенції газета зверталася російською мовою, якої не знала, але вибір мови був зумовлений політичними міркуваннями. Це щонайменше мало означати у такій формі присутність Росії, легітимізувати її можливі претензії на Галичину як на «исконно русские земли», населення (інтелігенція) якої розмовляє на «русском языке».

У вересні 1909 року у Києві відбувся з'їзд російських націоналістів (взяли в ньому участь і москвофіли-«новокурсники» з Галичини), на якому обговорювано і «русский вопрос» у Галичині й Буковині. З'їзд ухвалив захищати «русский элемент в провинциях искони русских» (№ 16 «Прикарпатской Руси» за 1909 р.), так вважали і в РНО. Визнання «русской (russisch) народности в Австрии – это вопрос жизни и смерти народности!» [13]. І партія, і її друковані органи («Прикарпатская Русь», «Голось народа») вимагали цього визнання без участі народу.

Анексія Боснії та Герцеговини (1908), Слов'янський з'їзд у Празі (1908) загострили суперечності між Росією і Австро-Угорщиною. У ще один чинник зростання міжнародного конфлікту щораз більше перетворювалася Галичина, якій російський уряд (за допомогою громадських організацій і «благодійних» товариств, а також проросійської «Русской народной организации») намагався створити імідж «исконно русской земли» з «русским народом». У цьому й виявилася головна функція РНО. Виконуючи її, намагаючись нав'язати галицьким русинам (а багато хто з них уже відчував себе українцем) думку про те, що вони «русские», «Прикарпатская Русь» боролася не так із рутенством («опаснейшим злом национального сознания»), як з українською ідеєю, а українське питання напередодні війни перетворилося у важливу міжнародну проблему. У разі воєнного конфлікту Галичина опинялася в центрі подій. Саме тому російські урядові й праві (націоналістичні) кола почали активно і цілеспрямовано підтримувати «Русскую народную организацию» і фінансово забезпечувати пропагандистську кампанію, яку вона провадила. Зовсім не випадково 1909 року вийшла друком «Грамматика русского литературного (общерусского) языка для русских в Галичине, Буковине, Угрии» С. Бендасюка (1909). З'явилася вона після відомого виступу Д. Маркова російською мовою в австрійському парламенті. Підручник починався зверненням «Дорогіи братья, русские крестьяне и мѣщане!». Як і Б. Дідицький, С. Бендасюк стверджував, що «русский литературный различается отъ нашего галицко-русского наречия (говора) единственно немногими меньше понятными словами и иным выговором где-яких букв» [1, с. 5]. Суть в іншому. С. Бендасюк зазначає про політичне значення появи підручника, про політичні наслідки вивчення і поширення російської мови: «Прежде всего съ поры, якъ нашъ народъ усвоить себѣ тот языкъ, то украинский сепаратизм упаде у насъ быстро самъ собою безъ борьбы, безъ спорфвъ» [1, с. 8]. Новий виток пропагандистської кампанії розпочався 1911 р. Це було зумовлено переписом населення. РНО вимагала, щоб населення записувало себе як «русский» (з двома «с»).

Всеукраїнський контекст функціонування москвофільського руху зумовлював і відповідні ідейно-змістові напрями та дискурси комунікаційного процесу. Преса РНО не замовчала і таку дату, як 50-річчя від дня смерті Т. Шевченка. Москвофіли розуміли: потрібно протистояти українству, яке готувалося до двох шевченківських

дат – 50-річчя від дня смерті та 100-річчя від дня народження. Упродовж лютого–березня 1911 року «Прикарпатская Русь» опублікувала вісім матеріалів, що стосувалися шевченківського дискурсу. То були передруки із російської преси (правої і націоналістичної). Це свідчило про те, що шевченківська проблематика – поза межами політичної компетенції «русских» у Галичині. Російський уряд і політичні кола, що підтримували його національну політику, вважали, що київські та галицькі «українофіли» нададуть ювілеєві вузький шовіністський мазепинський характер. Російська націоналістична преса («Новое время», «Свет», «Киевлянин») негативно поставилася до ювілею Т. Г. Шевченка. Київський генерал-губернатор Трепов заборонив приїзд і промови галицьких українців. Промовистою була стаття «Т. Г. Шевченко – певец народного горя» («Прикарпатская Русь», № 423 за 1911 р.), в якій, власне, так і оцінювалася суть його творчості. Проте промовистішими були спроби принизити значення Т. Шевченка в українській історії твердженням, що для нього чужий сепаратизм, що він «русский» письменник, що своїми російськомовними творами він засвідчив свої справжні прагнення, що не дуже відрізняються від «гиганта русского единства – Гоголя».

РНО ж вбачала у формуванні української літературної мови (як і російські українофоби) небезпеку для ідеї «единства русского народа», сприймала його як перешкоду у формуванні «русской» ментальності «галицко-русских», тобто українців. Зокрема, 1911 р. галицький намісник видав циркуляр щодо мови викладання в московфільських бурсах. Там самовільно ігнорували українську мову і запроваджували російську, відповідно комплектували й бібліотеки в бурсах, організовували заходи для вшанування російських письменників, тобто вихованцям намагалися нав'язати чуже їм відчуття «русскости». Цей циркуляр викликав протест РНО та її преси. «Прикарпатская Русь» намагалася пояснити, принижуючи українську літературу і мову, чому в бурсах викладають «общерусский литературный язык». Питання бурс і мови викладання було ніби частковим, але воно цілком узгоджувалося із загальною політичною стратегією РНО.

Загальна політична й комунікаційна стратегія «новокурсників» не змінилася і в наступні роки, що передували Першій світовій війні, бо «Прикарпатская Русь» ще більше уваги надає *питанню ідентичності*. У цьому полягало політичне замовлення Росії, яка фінансувала діяльність РНО в Галичині. С. Макарчук зазначає, що в передвоєнні роки почастишали поліційні повідомлення про фінансову допомогу московфільським інституціям з боку різних російських установ, зокрема, через ті кредитні товариства, якими керували москвофіли. На початку 1913 р., за повідомленнями поліції, О. Бобринський, на прохання делегації галицьких москвофілів, надав для московфільських інституцій у Галичині понад 2 млн. рублів, а це була величезна сума. Гроші для галицьких москвофілів виділяв і Святий Синод [9, с. 97]. На підставі архівних документів висновок про фінансову допомогу галицьким москвофілам, зокрема і газеті «Прикарпатская Русь», роблять й інші дослідники [5, с. 289]. Факт фінансування РНО та її преси з боку іншої держави означав лише одне: діяльність партії та її преси не пов'язана зі своїм народом, зі своєю аудиторією, не залежить від їхніх інтересів і потреб, газета як засіб комунікації не може мати зворотного зв'язку з об'єктом впливу, вибір характеру, форми, змісту цього впливу залежить від інших чинників. У такій ситуації зникає проблема ефективності впливу, оскільки голов-

ним є існування інституції, яка захищає інтереси чужої держави, що полягали в утвердженні думки про «русский» народ у Галичині, який Росія повинна захищати.

У процесі маніпуляції ідеєю «єдинства русского народа» «Прикарпатская Русь» іноді відступає від прямолінійного ототожнення «галицко-русских» з «русским народом», заперечує, що РНО хоче перетворити «галицкое национальное движение в великоруссов» (№ 672 за 1912 р.).

Одним із найважливіших показників політичної суті преси РНО є самооцінка, висловлена публіцистами цієї організації. У великому огляді «К настоящему положению русского национального дела в Галичине» (№ 888 за 1912 р.) автор вважає, що лише «один просвещенный русский национализм, основанный на любви к народу и живой деятельности в состоянии вывести наш народный корабль из опасного водоворота...» [14]. У цьому РНО була солідарна із російськими націоналістами.

Не був позбавлений політичного підтексту і *церковно-релігійний дискурс*. Щоправда, публіцисти московфільського руху в цьому питанні були досить обережними. На відміну від православної Буковини, у Галичині православних парафій було дуже мало. Якщо на Холмщині, яка належала до складу Росії, навернення вірних греко-католицької церкви до православ'я російський уряд заохочував і підтримував відкрито, то в Галичині така політика спричиняла опір і влади, і громадської думки, особливо після відомого прецеденту в с. Гнилички. Московфільська преса маніпулювала поняттям «віра батьків» і своє негативне ставлення до греко-католицької церкви прикривала турботою чи, власне, боротьбою за очищення греко-католицького обряду від латинізації, боротьбою проти переходу в римо-католицьку віру, водночас підтримуючи перехід до російського православ'я. І московфіли, і їхні російські покровителі розуміли значення церкви в житті галицьких українців, бо від підтримки священників значною мірою залежали і перспективи московфільського руху. Саме тому «Галичанин» називав греко-католицьку церкву «рабыней украинской политики», звинувачував її в тому, що це «политиканствующая церковь». У численних публікаціях московфільська преса критикувала митрополита А. Шептицького, галицьких єпископів (Хомишина, Чеховича), єпископа С. Ортинського, який очолював греко-католиків у США. «Галичанин» намагався заохотити священників політично організуватися в одному товаристві, проте критикував тих священників, які підтримували українські політичні партії, критикував керівництво греко-католицької церкви, яке звинувачувало священників-московфілів у проросійській агітації. На сторінках «Славянских известий» (№ 6 за 1909) у публікації «Галицко-русский вопрос» Д. Марков писав про василіан, що це «...дикие, необузданные шовинисты. Их главные черты – фанатизмъ, фальшь, крайняя бесхарактерность и полное невежество. Единственной задачей их является борьба против «схизмы», против «москалей». В настоящее время все василиане – украинофилы». В одному мав рацію Д. Марков – василіани були національно свідомими. Водночас московфільська преса намагалася створити враження, що в Галичині наявний міцний православний рух, який влада переслідує.

Політизацію сприйняття й оцінення подій, заідеологізований підхід можна зауважити і в *культурницькому дискурсі* московфільської преси. Це особливо помітно після розколу московфільського руху. Не випадково В. Шульгин, як і П. Струве, захищав Україну від мазепинців і сепаратистів, а «малорусский говор» – від української літературної мови. І українофоб В. Шульгин, і ліберал П. Струве розглядали

з різних політичних позицій українське питання, розвиток української культури. Однак в їхніх поглядах було і спільне – вони заперечували потребу розвитку української мови і культури, оскільки боялися політичних наслідків цього процесу. У 1912 р. в «Прикарпатской Руси» майже у кожному числі були публікації, пов'язані з російським культурницьким дискурсом. Це статті про А. Майкова, Л. Толстого, О. Герцена, І. Крамського, Г. Успенського, М. Каткова. Газета друкує твори В. Розанова і Теффі, вірші якоїсь В. Рудич і графоманські новели К. Вальницького, молодого москвофільського діяча. Проте впродовж року не було жодної публікації, пов'язаної з українською культурою. Як і в мовному дискурсі, метою подібної стратегії було нав'язати «галицько-руським» думку про неповноцінність української мови і культури порівняно з російською, а ще більшою мірою сприяти формуванню стійкого стереотипу – комплексу національної меншовартості. Цей комплекс був притаманний галицьким русинам 50–60-х років XIX ст., з цього починався москвофільський рух. То вже згодом зневажливе ставлення до української мови і культури, відмова від важкої праці над виробленням української літературної мови набули не лише негативного морального сенсу, але й щораз більше набували чітко означеного політичного сенсу. Бо за своєю суттю така політична поведінка була спрямована проти української ідеї. Саме в цій площині треба розглядати виступи москвофілів проти запровадження фонетичного правопису (1892), пропозицію радикально налаштованих Ю. Яворського і О. Мончаловського на зборах «Галицько-руської матиці» (1900) ввести в галицьку москвофільську пресу російську літературну мову чи вимогу вивчення «общерусского языка», вимогу відкрити приватні російські школи, гімназії тощо.

Аналогічних за суттю прикладів політизації фактів суспільного буття в москвофільській пресі було достатньо. Зокрема, мотив вчинку М. Січинського (вбивство у 1908 р. галицького намісника) москвофільська преса вбачала у ненависті до «галицько-руських». У відомому виступі Д. Донцова на всеукраїнському студентському конгресі у Львові (початок липня 1913 року) москвофільські публіцисти насамперед зазначали примітивну ненависть до Росії. Небажання австрійської влади визнавати існування «русского народа» в Галичині та «общерусский язык» москвофільська преса кваліфікувала як цілеспрямовану антиросійську політику і переслідування «русского народа».

Антисемітизм навіть на побутовому рівні не був чимось прикметним і помітним у житті Галичини, але саме у москвофільській пресі під впливом правої російської преси антисемітизм набув політичного забарвлення. Суть політизації відображення буття полягала у ставленні до будь-якого факту і прояву суспільного буття, по-перше, у контексті політичних відносин у конкретному суспільстві і ще більшою мірою в контексті політичних відносин з Росією; по-друге, в акцентуванні постійної присутності в різноманітних формах російського чинника в усіх сферах життєдіяльності; по-третє, у домінуванні політичної тематики над соціальною, економічною, культурною. Відхід від історичної правди, створення вигідних для імперського мислення ідеологем і міфологем (особливо щодо минулого), перевага суб'єктивного підходу, але узгодженого з офіційною російською історичною наукою, домінування політичної доцільності в аргументації над істиною неминуче призводили до ідеологізації та політизації медійного дискурсу і комунікаційного процесу.

З огляду на це постає питання про ефективність впливу москвофільської преси, тобто з'ясування того, що є головним і визначальним у природі преси, оскільки у функціонуванні преси повинен бути сенс – політичний, економічний. Оскільки регулярно виходили лише партійні друковані органи (головно завдяки фінансовій допомозі з боку Росії), то очевидним є той факт, що про економічну ефективність цієї преси не йдеться. Отже, залишається з'ясувати політичний сенс функціонування москвофільської преси. С. С. (сільський дописувач газети «Русская Рада», найбільш поміркованої серед москвофільської преси того часу) зауважував у дописі «О хлопских газетах», що їх погано редагують, що «они кормят хлопа исключительно лишь политикою и творят что раз то нови партии» [15], що більше треба висвітлювати справи громадські і господарські. Політизація комунікаційного процесу не сприяла ні ефективності впливу москвофільської преси, ні суспільній взаємодії. Москвофільська преса неодноразово заявляла про критичний стан свого руху, про невдачі в політичній та економічній сфері життєдіяльності. «Прикарпатская Русь» зазначала: «...после стольких чувствительных поражений нашей партии, которых главной виновницей и была наша злополучная печать, мы нуждаемся в газете, которая перевоспитала бы нас, возродила...» [16]. «Новокурсники» звинувачували у невдачах старше покоління москвофілів і їхній орган «Галичанинъ», проте ще більші невдачі спіткали згодом і «новокурсників» (ганебна поразка на виборах до Сейму в 1913 р.). Причини цих невдач потрібно шукати не в організації інформаційної й пропагандистської діяльності москвофільської преси, не в організації комунікаційного процесу, а в змісті ідейно-концептуальних засад москвофільського руху. Москвофільські лідери й публіцисти усвідомлювали поразки свого руху, неефективність своєї преси, адже вже на початку 90-х років XIX ст. було зрозуміло, що москвофіли програли боротьбу за маси з українським визвольним рухом. Але сенсом існування москвофільського руху та його преси не була ефективність впливу на соціум. Російська мова газет і журналів, виступи російською мовою в парламенті чи сеймі, «Русский день» у Львові (від 1906 р.), боротьба за православ'я і визнання «общерусского языка» як мови «русского народа» в Галичині, існування (навіть і формальне) різноманітних москвофільських товариств і організацій, безкомпромісна і фанатична боротьба з українською ідеєю – усе це мало демонструвати присутність фантомного «русского народа», щоб у вигідній ситуації Росія мала підстави висловити Австро-Угорщині територіальні претензії щодо визволення «исконно русских земель» і «русского народа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бендасюк С. Грамматика русского литературного (общерусского) языка для русских в Галичине, Буковине, Угрии / С. Бендасюк. – Львов, 1909. – 376 с.
2. Воспитание молодежи в русском духе / [Без автора] // Галичанинъ. – 1905. – № 43.
3. Галицко-русские демократы / [Без автора] // Галичанинъ. – 1900. – № 6.
4. Грушевський М. Звичайна «схема» / М. Грушевський // ЛНВ. – 1905. – Т. XXIX. – Кн. II.
5. Добржанський О. Російські консульства в Австрії і розвиток москвофільського руху в Галичині та на Буковині в другій половині XIX – на початку XX ст. /

- О. Добржанський // П'ятий конгрес Міжнародної асоціації українців. Історія. Ч. 2. – Чернівці : Рута, 2004. – С. 283–290.
6. Донцов Д. «Русская идея» в Галиции / Д. Донцов // Украинская жизнь. – 1912. – С. 64–74.
 7. Д-р С-цкій. Что делать? / Д-р С-цкій // Галичанинъ. – 1907. – № 120.
 8. Илгинъ. В напутствие нашимъ депутатамъ / Илгинъ // Галичанинъ. – 1907. – № 121.
 9. Макарчук С. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї (середина XIX ст. – 1914 р.) / Степан Макарчук // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. іст. – 1997. – Вип. 32. – С. 82–98.
 10. Матеріали з історії національної журналістики Східної України початку XX століття / [уклад. Н. М. Сидоренко, О. І. Сидоренко] . – К. : Дослід. центр історії укр. преси, 2002. – 448 с.
 11. Петрушевич А. С. Ruthenen или Russen? / А. Петрушевич // Галичанинъ. – 1912. – № 180.
 12. Погодин М. О древнем языке русском / М. Погодин. – СПб., 1856. – 32 с.
 13. Русскій. Досужіє мысли / [Без автора] // Прикарпатская Русь. – 1909. – № 18.
 14. С. Л. К настоящему положению русского национального дела в Галичине / С. Л. // Прикарпатская Русь. – 1912. – № 888.
 15. С. С. О хлопскихъ газетахъ / С. С. // Русская Рада. – 1912. – № 10.
 16. Столбинъ. Всеобщий орган и всеобщее въ немъ сотрудничество / Столбинъ // Прикарпатская Русь. – 1909. – № 6.
 17. Съезд мужей доверия Русско-народной партии и ее организаций. – Львов : Изд. политич. о-ва «Русская Рада» во Львове, 1900. – 41 с.

IDEOLOGICAL AND POLITICAL DETERMINANTS OF COMMUNICATIONAL PROCESS OF RUSSOPHILE PRESS

Tetiana Slotiuk

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: burdeha@ukr.net*

In this article are analyzed the main ideological and political determinants of Russophile discourse of 20th cent. It is also taken into consideration the main aspects of this communicational process: the problem of language, history, national identity, culture, church and religious life. It is discovered the main programmatic and ideological documents, which was used by Russophile editions.

Key words: press, language, history, communication, ideologemes.

МАСОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ

УДК 070(091):070.11(094.5)(=161.2:73+71)

ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ США ТА КАНАДИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Тарас Балда

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: skaljuk1975@gmail.com*

Розглянуто мотиви та причини створення Кодексу етики журналіста української діаспори.

Ключові слова: етичний кодекс, журналістика, діаспорна преса, об'єктивність.

У багатьох дослідженнях, присвячених історії та розвитку українських діаспорних видань, побутує твердження, що тільки ця преса в період бездержавності України (якщо не враховувати пресу ОУН-УПА, таборів пресу після закінчення Другої світової війни, рух дисидентів-шістдесятників і його видання, нелегальну пресу та самвидав періоду горбачовської перебудови, які з певних причин не могли розраховувати на періодичність виходу і довготривале існування) була вільною і незалежною від цензурних переслідувань та повною мірою відображала потреби українського народу та української журналістики.

Однак після закінчення Другої світової війни, коли з порядку денного було знято проблему мілітарного визволення України від більшовицького режиму, українські журналісти у вільному світі поділилися на дві протилежні групи. Одні – це працівники націоналістичної преси, які розуміли ситуацію в еміграційному середовищі та міжнародний уклад сил. Інші – це редактори й автори газет та журналів, які у своїх публікаціях виявляли відсутність елементарного розуміння української національної рації і потреб нашого народу в його боротьбі за незалежність. Ці другі не мобілізували українського духу, а воювали з фантомами, ними самими ж створеними; на шпальтах періодичних видань вони боролися за якусь визначену на свій погляд демократію, яка насправді була анархією; вони боролися за усілякі права, забуваючи при цьому, що за права можна боротися тільки у власній державі. Але найбільший докір такій категорії українських журналістів полягає в тому, що вони, за словами публіциста Л. Рихтицького – «боролися проти тих, хто безкомпромісово боровся за волю України» [11; с. 1314].

Відтак наприкінці 1950-х – початках 1960-х років минулого століття вільна українська преса зіткнулася із значною проблемою – недотриманням власних правил журналістської етики. Засилля необґрунтованої полеміки заступило у ній конструктивне обговорення проблем. Особисті нападки на авторів або окремі групи замінили

критику самої конкретної справи. Важливим стало не те, що сказано в статті, але хто або яке угруповання пропонувало цю думку.

Проблеми, що ставились на обговорення в багатьох виданнях і ставали предметом безплідних дискусій, подекуди дивували своєю безпідставністю та недоречністю. Зокрема, безпідставна полеміка велась довкола питань на кшталт: «Чи можна тих людей, які залишилися на території українських земель під радянською окупацією називати українцями?», «Хто більший націоналіст: Андрій Мельник чи Степан Бандера?», «Чия ОУН [«мельниківців», «бандерівців», «двійкарів» – авт.] краща?», «Чи на всіх міських ратушах у місцях поселення українців варто вивішувати національні прапори з нагоди 22 січня?» тощо...

Звичайно, цього всього не було б, якби українська еміграція була єдиною, монолітною і цілеспрямованою. Але вона такою не була. У тій чи іншій країні нового поселення українців налічувалося з десятків українських політичних партій та середовищ, які неминуче конфліктували між собою. Ділилися навіть ті партії, що мали в основі спільну ідеологію. Зокрема, в еміграційному середовищі було три Організації Українських Націоналістів, дві Українські революційні демократичні партії, два УНДО та інші. Перенесений до США Український Державний Центр переживав постійні кризи, бо то одні, то інші партії входили та виходили з нього. І всі ці дрібні і неварті уваги суперечки ставали предметом розгляду публікацій численних українських видань.

Часто цей поділ преси за партійними інтересами призводив до суперечок за дрібниці, простежувалося невміння вийти понад своє середовище. Усі ці партії, загалом, не спромоглися чи не захотіли виконати свого основного призначення на чужині: ґрунтовного вивчення стану справ в Україні, вироблення альтернатив комуністичній системі функціонування державного апарату, запровадження приятельських стосунків з іншими поневоленими народами, прихильно налаштованими до українців. Тим не менше, кожна з цих партій чи груп видавала свою газету чи часопис, де й відстоювала свої інтереси усіма можливими методами, не хештуючи плагіатом та особистими нападками на авторів.

Таке становище українських видань у середовищі партійного поборництва змусило українського вченого та публіциста Миколу Шлемкевича (Романа Срібного) описувати не надто привабливий стан вільної української преси тієї пори: «Українська преса в вільному світі квантитативно, кількостево багата. Але було б самооманною жити переконанням, що вона сповняє своє велике призначення: бути органом, яким думає народ-суспільство. Не буде завеликим прибільшенням сказати, що нашою пресою думають вузькі кола: партійно-політичні, партійно-господарські, партійно-церковні, але не вільна інтелігенція народу. Є українська преса в вільному світі, і вона розбудована. І є вільна українська преса: недорозвинута, в первопочинах. Її обличчя іноді прозирає і крізь офіційні завіси «офіційних» органів, а її бідніші, з ніякими групами незв'язані, органи тяжко пробиваються в суспільстві» [13; с. 26].

Справді, далеко не всі видавці, редактори та журналісти, які стояли за наповненням та появою в світ українських газет та часописів усвідомлювали, що завданням преси є не лише інформувати про вузькопартійні (особисті) інтереси, але й формувати в читачів політичну думку, об'єднувати громаду довкола визвольної концепції, не втрачати зв'язків із поневоленою Україною, віддзеркалювати зміст життя й настрої українського народу, пов'язувати українську проблематику з подіями в світі. Для багатьох авторів важливішим було продемонструвати себе та свої погляди.

Такий стан справ вів до того, що українська вільна преса могла взагалі опуститися до внутрішньопартійних чвар, а українська громада – відвернутися від неї, замінивши джерела інформування чужомовною пресою.

Відтак, аби уникнути цього, низка українських публіцистів в діаспорі (Роман Рахманний, Іван Кедрин, Нестор Ріпецький, Антін Драган, Ярослав Курдидик та інші) виступила з ініціативою запровадити певні етичні правила для журналістів, які пишуть до української преси. І в листопаді 1966 року на Другому з'їзді українських журналістів Америки й Канади, що відбувся в Торонто, працівниками медій було ухвалено Кодекс етики українського журналіста. Ось його основні програмні засади (подаємо в авторській редакції з незначними скороченнями):

1. Підставою журналістської праці є повне і беззастережне пошанування правди. Правда мусить лежати в основі всіх інформацій і всіх тверджень. Поширювання новин чи тверджень, що базуються не на безперечних фактах, висловлення здогадок і гіпотез за факти, обґрунтування висновків, зокрема формулювання закидів і обвинувачень, базованих на здогадках або неперевірених фактах, суперечить основній засаді журналістської етики;

2. Етичне відношення журналіста до правди повинно проявлятися в його готовності змінити свою думку та одверто признатися до помилки, якщо така трапиться. Журналіст повинен бути відважний і твердий у своїх поглядах і переконаннях, але водночас має уважно й об'єктивно та без будь-яких упереджень вислухувати другу сторону і признавати доказану фактами правдивість чужих аргументів.

3. До основних етичних засад журналіста належить докладність, дбайливість і добра воля як у збиранні і передачі вісток, так і в коментуванні та вияснюванні подій, причому думка про загальне добро завжди мусить мати перевагу над інтересами одиниць чи груп.

4. У виконванні своєї професії журналіст завжди повинен змагати до найвищої компетентності і знання справи та виявляти такт і зрозуміння у відношенні до інших...

5. Журналіст зловжив би своєю професією, якщо писав би проти власного знання фактів і проти власних переконань також тоді, якщо від нього вимагали б цього його працедавці чи керівники його політично-партійного проводу.

6. Добра воля, подібно як і правда, мусять бути основою журналістської праці. Передача вісток чи їх коментування із свідомою злонамірністю є порушенням журналістської етики.

7. Подаючи вістки чи коментарі вповні з інших друкованих джерел, треба обов'язково відкликатись на їх джерело. Повний передрук вістки чи статті без подання їх первісного джерела є так само неетичним, як присвоєння чужої власності.

8. Журналіст має право і обов'язок обороняти свої погляди та піддавати під сумнів і полемізувати із поглядами суперечними. Але в полеміці журналіст зобов'язаний не тільки до максимальної об'єктивності, але й джентлментства. Він грубо порушив би журналістичну етику та зловжив би своєю професією, якщо промовчував би факти чи перекручував правду для оборони своїх поглядів.

9. Критика подій, явищ і поглядів так само належить до журналістичної професії, як інформування про них. Але кожна така критика мусить бути базована тільки на правді й фактах та мати на увазі цілість української правди і добро всієї української спільноти. У критиці, як і полеміці, треба зберігати спокійний тон, вистерігатись образливих висловів та виявляти максимальну добру волю... В полеміці з

іншими думками і поглядами треба обов'язково в цілості наводити текст того вислову, до якого полеміка відноситься. Було б порушенням журналістичної етики ляяти, дискримінувати чи відсуджувати від честі особу чи групу осіб тільки за те, що вони мають і висловлюють інші погляди... Добра практика журналістичної професії вимагає, щоб усі матеріали із закидами та критикою були підписані дійсним прізвищем чи відомим професійним псевдо, або криптонімом автора.

10. Український журналіст повинен давати приклад політичної й товариської культури, яка наказує стосувати в політичному й громадському житті «чесну гру» та не переносить громадсько-політичних суперечностей і розбіжностей думок на приватний і персональний ґрунт.

11. Для збереження взаємної пошани в українському журналістичному світі не годиться писати легковажно або принизливо про конкурентні часописи та їх редакторів...

12. Виконання журналістичної професії накладає великі обов'язки і відповідальність, але й дає великі привілеї. Було б неетично використовувати ці привілеї для особистих, родинних чи групових і партійних та інших цілей і користей, не зв'язаних безпосередньо із добрим виконанням журналістичної професії [7].

Кодекс, на думку його авторів, мав стати базою професійної праці українських редакторів і журналістів у Північній Америці, а згодом поширитися й на все українське діаспорне середовище. Ухвалений документ нікого ні до чого не змушував – його ухвалили «задля власного добра, задля престижу імені української преси й українського журналіста, для добра української громади й для перемоги української правди» [1].

Про вагомість і значення цього документа для всієї української громади на Американському континенті свідчить хоча б той факт, що найвпливовіша українська газета в США «Свобода» відгукнулася про нього низкою редакційних коментарів (схваливши ініціативу учасників Другого з'їзду українських журналістів Америки й Канади), а також надала слово тим, хто до цього Кодексу поставився скептично. Зокрема, ще до затвердження та публікації тексту ухваленого Кодексу, редакція «Свободи» в редакційному коментарі «Основне порозуміння» [8] зауважила, що «схвалений кодекс етики матиме тільки моральну силу, бо немає і не може мати будь-якої «екзекутиви», щоб кого-небудь змушувала схоплені в ньому засади респектувати. Проте журналіст і громада знатимуть, що в журналістиці є етично, а що неетично» [8].

А після того, як Кодекс етики українського журналіста було затверджено учасниками з'їзду та надруковано на шпальтах газети, редакція «Свободи» в редакційному коментарі «Для загального добра» [1] ось так розтлумачила його важливість для української журналістики: «Кодекс етики українського журналіста укладено на основі норм, що існують в усій пресі культурних країн вільного світу, особливо тих, де вона має за собою довгу історію, в ході якої постали писані й неписані закони, традиційні норми і звичаї... Це документ, який перейде до історії української преси як здорова, активна й конструктивна дія українських журналістів» [1].

Натомість В. Кедровський, журналіст старшого покоління, який співпрацював з українськими часописами ще за часів УНР, відверто іронізував з приводу появи Кодексу етики українського журналіста, кажучи, що це стан української журналістики на початках 60-х років ХХ століття призвів до того, що «вперше в історії нашої журналістики з'явилася потреба такий кодекс укласти» [6] і на протипагу ухваленому документу наводить неписаний моральний кодекс, якого українська журналістика

дотримувалася до революції 1917 року в часи існування української державності: «Ми уникали особистих нападів на своїх побратимів чи взагалі на політичних діячів... Ми полемізували лише з певними ідеями, з певними політичними переконаннями або наставленнями наших противників... Ми ніколи не вважали інакочислюючих своїми особистими ворогами, а поборювали ті ідеї та твердження, що вони поширювали, пропагували... Ми ніколи своїх політичних противників не вважали за дурнів, за нечесних людей... Стаючи в опозицію супроти якоїсь особи, ми ніколи не підписували своїх статей невідомими або маловідомими псевдонімами, а завжди ставили під ними свої ім'я, відоме загалом, а зокрема тому, кого ми критикували» [6].

Дискусії довкола ухваленого Кодексу етики українського журналіста (потрібно його дотримуватися, чи ні) ще довго тривали на шпальтах українських видань за кордоном, аж поки редакція «Свободи» у коментарі «Перебрана міра свободи» [9] не наважилася вказати правдиву його причину: Кодекс з'явився тому, що «ми менше полемізуємо з ідеями, а більше з людьми, ми не респектуємо наших суперників, а відмовляємо їм того самого права не погоджуватися, що з цього хочемо без обмежень користати» [9]. А через кілька тижнів, ще раз повертаючись до проблематики з дотриманням постулатів Кодексу етики, журналісти «Свободи» зазначали: «Вільна українська преса має перший раз в історії української журналістики Кодекс етики українського журналіста, респектування якого, очевидно, не вилікує всіх наших недомогань, але напевно їх обмежить і злагіднить» [10].

Ухвалення Кодексу етики українського журналіста дещо розрядило ситуацію в медійному просторі діаспорних видань, і, як констатував Іван Кедрин: «У світі української преси повіяло здоровішим духом, припинилась, чи бодай злагіднішала полеміка, колеги редактори неначе усвідомили свою більшу відповідальність за все, що друкується в їхніх часописах, і цей поважніший підхід мав благодатний вплив на всю атмосферу в громаді» [4].

Але навіть після ухвалення Кодексу етики українського журналіста безпідставна полеміка, необґрунтована критика, «крадіжки» (плагіат) чужих думок повністю не зникли зі шпальт українських видань, на що, зокрема, в публікації «Дещо про нашу етику» [2] на шпальтах часопису «Український журналіст» звертав увагу Антін Івахнюк. Він, зокрема, наголошував на тому, що вплив преси на громаду буде великим у тому випадку, коли автори стоятимуть на міцних моральних та етичних основах, коли не закликають до повалення тих чи інших авторитетів, виходячи з власного їх несприйняття. «Або мовчімо, якщо не маємо чогось іншого сказати, аби дискутуймо гідно, кладучи автора своїми аргументами «на лопатки», але не чіпляймо йому з легкої руки будь-яких ярликів... Гострота дискусії не полягає в образливих нападах, але в думці, в авторському хисті, в логічних висновках, а передовсім – у речевості, тобто дотримуванні теми» [2; 9].

Розвинула цю проблематику й Віра Ке, яка, роз'яснюючи обов'язки журналіста перед громадою та виокремлюючи його основні завдання, наголошувала: «Журналіст мусить висловлювати без страху погляди на світ, життя, події, він повинен мати вигострену, чутливу спостережливість і дар перетворювати все, чого він торкнеться, у хвилюючу історію, в якій правдиві люди, правдиві події, факти, відомості були б головними темами» [3; 26].

Однак не все те, що було прописане на папері та затверджене делегатами з'їздів, вдалося втілити в життя. Напередодні III З'їзду журналістів Америки й Канади, який

відбувся в 1972 році, Іван Кедрин [4] змушений був констатувати, що між теорією і практикою журналістської етики є серйозна розбіжність – замало виписати на папері постулати того, чого варто дотримуватися в своїй повсякденній роботі; замало того, що певні журналісти цих принципів дотримуються. Проблема журналістської етики буде актуальною до того часу, поки за її нехтування не будуть карати. Проте середовищу українських журналістів в діаспорі так і не вдалося створити структуру, яка б не тільки констатувала порушення етичних вимог у професії, а й мала практичний вплив на виправлення ситуації. Зрештою, у Вільному світі, де основоположними явищами були демократія й свобода слова, така інституція з'явитися не змогла б навіть у середовищі діаспори.

Тим не менше, навіть попри окремі негативні моменти в веденні дискусії та полеміки на шпальтах періодичних видань, чимало українських журналістів, орієнтуючись на постулати Кодексу етики, не вийшли за рамки етичних норм та моральних кодексів і залишили у спадок чимало взірців якісної публіцистики, яка й по нинішній день не втрачає своєї актуальності, а своїми творчими мотивами може слугувати світоглядними орієнтирами для наступних поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Для загального добра // Свобода. – 1966. – 23 лист.
2. Івахнюк А. Дещо про нашу етику // Український журналіст. – 1973. – Ч. 11. – С. 7-10.
3. Ке В. Журналіст // Український журналіст. – 1973. – Ч. 11. – С. 25-27.
4. Кедрин І. Перед з'їздом журналістів // Свобода. – 1972. – 19 верес.
5. Кедрин І. Оптимісти-песимісти // Вісті Комбатанта. – 1993. – Ч. 1. – С. 6-9.
6. Кедровський В. Кодекс етики українського журналіста // Свобода. – 1966. – 15 груд.
7. Кодекс етики українського журналіста // Свобода. – 1966. – 22 лист.
8. Основне порозуміння // Свобода. – 1966. – 10 лист.
9. Перебрана міра свободи // Свобода. – 1967. – 16 берез.
10. Полемічний запал // Свобода. – 1967. – 5 квіт.
11. Рихтицький Л. На розпутьті історії // Визвольний шлях. – 1982. – Ч. 11. – С. 1311-1317.
12. Ріпецький Н. За світову федерацію українських журналістів // Український журналіст. – 1973. – Ч. 11. – С. 1-2.
13. Срібний Р. Вільне і піввільне слово // Листи до Приятелів. – 1960. – Ч. 85. – С. 26.

ETHICAL CODEX OF UKRAINIAN JOURNALISTS IN THE USA AND CANADA IN THE HISTORY OF UKRAINIAN JOURNALISM

Taras Balda

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: skaljuk1975@gmail.com*

In this article are shown motives and causes of origination of Ukrainian diaspora's journalists' ethical Codex.

Key words: ethical Codex, journalism, diaspora, diaspora's press, objectiveness.

УДК [070.1:327.39(=161.1):323.1](477)“19”

СПЕЦИФІКА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Божена Кецмур

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: bozhenamur@gmail.com*

У статті здійснено спробу дослідити специфіку журналістського розслідування у сучасній пресі на прикладах публікацій у газетах України та Польщі. Зокрема, проаналізовано стилістичні прийоми та жанрові форми викривальних розслідувань.

Ключові слова: журналістське розслідування, друковані ЗМІ, жанрова форма, інтерв'ю, стилістичні прийоми.

Журналістське розслідування – особливий жанр, який водночас є складним та найефективнішим методом роботи ЗМІ в подоланні актуальних проблем суспільства – корупції, зловживань чиновників, злочинності, інших порушень законодавства, які деформують політичний, господарський та суспільний порядок. На думку відомого американського журналіста і дослідника преси Джона Уллмена, найкраще визначення терміну «розслідування» дав колишній редактор газети «Ньюсдей» Роберт Грін: «Це журналістський матеріал, побудований, як правило, на власній роботі й ініціативі журналіста, на важливу тему, яку окремі особи та організації хотіли б залишити в таємниці. Існують такі три основні елементи: журналіст проводить розслідування, яке не проводить хтось інший; тема матеріалу надзвичайно важлива для читача або телеглядача; інші намагаються приховати порушені у розслідуванні факти від громадськості» [4].

Кожний якісний текст, який публікується в результаті довготривалого процесу розслідування, є реалізацією суспільної місії ЗМІ. Журналіст-розслідувач публічно викриває шкідливі для суспільства дії та ініціює дискусію на тему можливих позитивних перетворень. У сучасних умовах суспільство очікує від журналістів не стільки констатації фактів у вигляді коротких інформаційних повідомлень, скільки встановлення причин проблеми та прогнозування можливих шляхів її вирішення. Тому працівник ЗМІ, який проводить розслідування, має відчувати велику відповідальність щодо достовірності поданих фактів, інформації, джерел, має бути надзвичайно ретельним та об'єктивним.

Як зазначає польська дослідниця журналістики Ольга Курек, «поняття розслідувальної журналістики впровадив у 1906 році Лінкольн Стеффенс. Перше товариство інвестигейторів засновано у 1977 році під впливом захоплення від Вотергейтського скандалу» [6]. Політичний скандал у США 1972–1974 рр., що закінчився відставкою президента країни Річарда Ніксона, був би неможливий без журналістів газети «The

Washington Post» Боба Вудворда та Карла Бернстайна. Саме вони опублікували приховані від громадськості матеріали справи «Вотергейтського скандалу», що і призвело до процедури імпічменту, адже Річарда Ніксона було викрито адміністрацію президента США в незаконних діях щодо політичних опонентів. Цикл публікацій цієї історії тривав два роки. Все розпочиналось з опису кримінального інциденту, а перетворилося на викриття системної боротьби влади із політичними суперниками. Після такого викриття американська преса почала реально претендувати на роль «четвертої влади» у США. Американський дослідник Семуель Хантінгтон з цього приводу зазначив: «У двох найдраматичніших внутрішньополітичних конфліктах (конфліктах, викликаних опублікуванням документів Пентагона й Вотергейтом) засоби масової інформації країни кинули виклик і завдали поразки главі виконавчої влади. Преса, фактично, зіграла провідну роль у тому, що до того часу не вдавалося жодному окремо взятому інституту в американській історії — позбавити свого поста президента, що був вибраний трохи менше двох років тому, домігшись підтримки більшості, що стала одною з найзначніших в американській історії» [8]. Тож саме у пресі було опубліковане одне з найгучніших журналістських розслідувань ХХ століття, яке призвело до зростання популярності цього жанру в мас-медіа різних країн.

Англійський науковець Девід Спарк у книзі «Розслідувальна журналістика: навчання техніці», цитуючи Іана Довелла, редактора «Evening Mail», акцентує увагу на значенні журналістського розслідування для преси: «У боротьбі за новини часто програємо радіо, телебаченню, інтернетові. У цій проблемі єдиним виходом є участь у битвах, які ведуть наші читачі. Якщо вони занепокоєні закриттям школи або фабрики, переживають за забруднення середовища, то ми маємо бути разом з ними. Маючи багато працівників, можемо собі дозволити, щоб дві чи три особи працювали якийсь час над такою справою. Найбільший успіх отримуємо тоді, коли на нашому боці громадська думка» [7]. До того ж, викривальні матеріали є рейтинговими як у пресі, так і на телебаченні, в інтернеті. Якби інвестигейтори не були наполегливими, допитливими, мужніми, то суспільство не дізналося б про багато різних злочинів та афер. Завдяки ЗМІ читачі довідуються про таємні сторони влади. Головне завдання розслідувача – всебічне і докладне дослідження якоїсь маловивченої, закритої або ретельно приховуваної теми, в процесі роботи над якою доводиться долати небажання певних осіб чи структур надати інформацію, що цікавить журналіста.

Накопичення фактажу та його аналіз може тривати до декількох місяців, оскільки розслідування переважно базується на значній кількості джерел інформації:

- особисте спостереження (найчастіше це перший етап розслідування. Ідея написання матеріалу виникає після того, як журналіст зацікавився певною проблемою, а в подальшому він її вивчає та інформує громадськість);
- люди (тема для розслідування також може з'явитися після особистого спілкування журналіста з людьми, крім того, важливо показати погляди для об'єктивності, надати об'єктові критики право на відповіді в матеріалі);
- документи (також один із найважливіших доказів у матеріалі, зокрема для підтвердження авторських суджень та аргументації).

Після безпосереднього ознайомлення з проблемою, збору необхідних фактів для майбутньої аргументації, аналізу отриманої інформації в результаті наполегливої роботи, журналісту необхідно написати текст для преси, сюжет для телебачення чи матеріал для інтернету. Для впливу на аудиторію кожний вид мас-медіа

має свою специфіку відображення дійсності, що впливає на особливості підготовки розслідування для окремого ЗМІ. Зокрема, розслідування на телебачення дозволяє залучити більше методів впливу, ніж у друкованих медіа. Так, телебачення комплексно використовує найбільше рівнів впливу на аудиторію. Працюючи над сюжетом і оприлюднюючи його в ефірі, розслідувач використовує вербальний, звуковий і особливий візуальний (відео) способи відображення дійсності. Натомість специфікою роботи інвестигейтора у друкованому ЗМІ є вплив за допомогою лише вдало написаного тексту з використанням фотоілюстрацій, графічних зображень, тобто поєднанням вербальних та графічних компонентів. У арсеналі розслідувача-газетяра ж вибір шрифту, наявність ілюстрацій, використання кольору, розташування матеріалів. Успіх публікації у пресі однаково залежить від майстерності автора як на етапі збору інформації, так і при написанні тексту журналістського розслідування. Для успішної реалізації задуму в матеріалі розслідувач часто використовує широкий спектр стилістичних прийомів, літературно-публіцистичних засобів. Безпосередня мета – описати проблему настільки вичерпно і доступно, щоб зацікавити широке коло реципієнтів. Прикладом результативно проведеного і цікаво написаного журналістського розслідування є матеріал Інни Ведернікової в газеті «Дзеркало тижня» під назвою «Мертві душі і живі гроші» [1]. Журналістка викриває схеми зловживання чиновниками державних органів у системі надання внутрішньо переміщеними особам пенсій та соціальної допомоги, а саме – надання допомоги так званим мертвим душам для подальшого розподілу цих коштів між співучасниками махінацій. Щодо структури матеріалу, то він великий за обсягом і розділений підзаголовками, які виділяються. Таким чином читачеві легше сприймати інформацію і структурувати її. У першому ж абзаці автор одночасно інформує реципієнта про корупційну схему й апелює до правоохоронних органів, які поки що не розслідують ці факти. Тому журналіст використовує прийом запитання: «Нам ще належить дізнатися багато подробиць про спільний бізнес давніх партнерів обабіч лінії протистояння. На пенсіях, регресах, дитячих, переселенських... Чому таке стало можливим? Хто керує процесами, а хто заплющує очі на мільярдні схеми? Усе це запитання, вичерпні відповіді на які мають дати правоохоронні органи...». Проте далі Ведернікова висуває власні гіпотези, аналізує виникнення проблемного явища, групує факти і надає власні прогнози для боротьби із корупційними схемами чиновників. Автор не голослівна у своїх роздумах, і кожен гіпотезу підтверджує фактажем, а зміст доповнюють фото документів як отриманих офіційних відповідей від органів влади. Як видно із аргументації журналіста, основним методом збору фактів була робота з документами, яка часто супроводжує пошуки інестигейторів. Зокрема, з метою інформування читача про першопричину журналістського розслідування, автор зазначає, що «перш ніж зануритися в надра державного управління проблемами переселенців, ще раз уважно почитала, по суті, перший державний документ, який стосувався регламентації допомоги ВПО» [1].

Ведернікова також показує весь шлях проведеного розслідування, а не тільки наслідки, тим самим залучаючи читачку аудиторію у дослідницький процес. Однією з особливостей цього розслідування щодо махінацій із субсидіями є переважне використання автором даних, які є у відкритому доступі. Наприклад, саме неспівпадіння у статистиці, оприлюдненій на офіційних веб-сайтах Держслужби з надзвичайних ситуацій та Мінсоцполітики, яке побачила журналістка, стало базою

вим доказовим фактом в авторській гіпотезі про те, що чиновники заробляють на переселенцях завдяки певній схемі: «700 тис. переселенців, що становлять різницю в даних, – це саме ті самі люди, які, живучи на окупованих територіях, зареєстровані органами соціального захисту населення як переселенці. І, відповідно, отримують державні соціальні виплати, включно з пенсіями» [1]. Як бачимо, розслідувачу не завжди потрібно витратити багато часу, засобів та методів для збору фактажу. У цьому випадку журналіст знайшла докази у відкритих базах завдяки власній допитливості й аналізу загальнодоступної інформації. Іншим джерелом інформації стали інформаційні запити до державних структур, які, за авторським припущенням, причетні до махінацій. Припускаємо, що Ведернікова обрала саме такий варіант спілкування з представниками органів влади з двох причин: по-перше, тому що часто відповіддю чиновника на пряме запитання по телефону чи про інтерв'ю є «уточню інформацію, надішліть інформзапит, ми відповімо»; по-друге, тому що офіційну відповідь у формі документа можна опублікувати у друкованому ЗМІ як беззаперечний доказ, який може і не потребувати додаткових авторських коментарів. Це також специфіка розслідування у пресі, тому що для телебачення все ж більш прийнятним варіантом отримання інформації є зафіксовані на відео безпосередні коментарі героїв розслідування. Зокрема, автор розслідування публікує у власному матеріалі фото документів-відповідей від Держслужби з надзвичайних ситуацій та від Міністерства соцполітики. Таким чином автор надає можливість читачу побачити відповідь чиновника і самому дійти до необхідних висновків. Такий метод є ефективним засобом впливу на реципієнта, що і є одним із завдань розслідування.

Крім того, окремої уваги стосовно впливу на читача заслуговує і різноманітна лексика автора. Як відомо, тексти ЗМІ часто ілюструють сучасний стан мови, реагуючи на численні зміни мовної дійсності, характерні для суспільства. Виходячи з важливості вдалого заголовку для привернення уваги якомога більшого кола реципієнтів, автор використала відому назву твору Миколи Гоголя «Мертві душі» і додала для більшого розуміння суті матеріалу вислів «живі гроші». Для посилення емоційності Ведернікова використовує і жаргонізми: схеми «замутити», математика «для чайників», Аваков «у темі», реєстрація «липова», СБУ «ща все хутенько порішають і підчистять» та інші. У згаданому розслідуванні використання таких слів виправдане, бо жаргонізми характеризуються високим ступенем експресивності, особливо у вираженні емоційних відтінків, що допомагає встановити додатковий контакт з читачем, зокрема зацікавити його незвичайним для мови друкованих ЗМІ формулюванням. Також додаткового емоційного забарвлення в матеріалі надають фразеологізми, зокрема: а віз і нині там (маючи на увазі, що проблема з обліком переселенців досі не вирішена); заплющувати очі (щодо ігнорування чиновниками проблеми обліку переселенців); нечистий на руку (характеристика чиновника, який бере хабарі за реєстрацію переселенців для подальшого використання у схемі). Тож для зацікавлення читача й уникнення перевантаження тексту науковими чи професійними термінами автор вдається до комунікативної загальнодоступності, адже без емоційної, виразної мови, здатної вплинути на свідомість і думки читача, часто неможливо досягнути кінцевої мети матеріалу.

У контексті специфіки публікації розслідування на сторінках друкованих ЗМІ важливу роль відіграє і використання різних жанрових форм в одному тексті. З погляду жанру, розслідування не може бути сталим типом медіа-тексту, ми називаємо

його синтетичним жанром. Про таку особливість викривальних текстів говорить і теоретик Брюно Пфейфер. Він зазначає, що розслідування «грає на всіх регістрах сприйняття: і аналітичному, й емоційному. Воно об'єднує в собі елементи інтерв'ю, портрета, репортажу, хроніки, аналізу, синтезу. Завдання розслідування – зацікавити читача унікальною темою і далі розповісти, чому все склалося саме так» [3]. Відомий дослідник української журналістики Володимир Здоровега, який також описує специфіку журналістського розслідування, наголошує на умовності системи жанрів радянської журналістики, яка була сформована за критерієм способу освоєння життєвого матеріалу у три групи: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні. «Журналістське розслідування – не просто жанр, тому що воно може вестися у різних жанрах, від репортажу до художньо-документальної книги», – додає він [2]. Відповідно структура більшості журналістських розслідувань є особливою і часто визначається в процесі написання. Як приклад поєднання різних жанрових форм у розслідуванні, – викривальна публікація «Робітничий готель» у «Polska», польському виданні американського тижневика «Newsweek» [5]. Журналісти Войцех Цесля і Міхал Кшимовські інформують, що керівник політичної партії «Солідарність» Пьотр Дуда декілька разів безкоштовно проживав у готелі-санаторії компанії «Деком», яка належить «Солідарності». Використовуючи форму аналітичної статті і посилаючись на свідчення десятих очевидців-працівників готелю та документи, автори розслідування повідомляють, що Дуда записував свої візити з членами родини до готелю як службові, але насправді він просто відпочивав. Ключовими аргументами в авторській гіпотезі є саме коментарі працівників готелю. Наприклад: «Фотографії найрозкішнішого люксу прикрашають рекламні буклети «Балтику». Це гордість готелю – номер 1708, який називають номером Дуди. ...1708 – номер Дуди, – підтверджує Х, менеджер «Балтику». – В іншому номері ми не можемо його поселити» [5].

Крім того, у журналістському розслідуванні автори намагаються бути об'єктивними і дотримуються правила стосовно необхідності подачі різних поглядів. Відтак, додатково використовуючи форму інтерв'ю, Цесля і Кшимовські публікують реакцію самого Павла Дуди на виявлені зловживання: «Ми говоримо з Дудою про канікули на сьомому поверсі готелю:

– Хто платить за ваше перебування з родиною в «Балтику»?

– Я не буду з тобою розмовляти. І ви можете навіть написати, що я був останнім часом на Місяці... Чому ви втручаєтесь до приватної фірми» [8].

Перевагою форми інтерв'ю є можливість ознайомити читача з інформацією від імені першоджерела, що дозволяє реципієнтові сприймати інформацію як результат живої розмови. Ще одна особливість інтерв'ю – подвійна адресність: звертаючись до свого безпосереднього адресата, журналіст вибудовує особливий текст розмови для сприйняття майбутнього читача. Після емоційної репліки Дуди читач може самостійно зробити висновки і прийняти чи відхилити аргументацію авторів розслідування. Принагідно зазначимо, що саме за це розслідування автори отримали польську нагороду Grand Press-2015 в номінації «Розслідувальна журналістика», що свідчить про успішну роботу, про вдалий спосіб викладу тексту та використання жанрових форм для привернення уваги суспільства.

Як бачимо з проаналізованих нами розслідувань, специфікою таких матеріалів у пресі є розкриття теми через опис і групування фактів та явищ у комплексному тексті, максимально зацікавлюючи читача в його розв'язці. Від журналіста-розсліду-

вача, який публікує результати своєї роботи у пресі, вимагається вміння аналізувати і систематизувати інформацію, також – майстерне володіння словом. Автори журналістських розслідувань у пресі мають чітко і зрозуміло висловлювати власні думки, аналізувати фактаж і в подальшому – грамотно й доступно описувати проблему в матеріалі, використовуючи при цьому емоційно забарвлену лексику, різні жанрові форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ведернікова. І. Мертві душі і живі гроші // Дзеркало тижня. Україна, – 2016. – N 12. – 1-2 с.
2. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В. Й. Здоровега . – Л. : ПАІС, 2004. – 268 с.
3. Пфайфер Б. Журналістське розслідування: Матеріали семінару. – К.: ІМІ, 2000.
4. Уллмен Дж. Журналистские расследования: современные методы и техника. – М.: Виоланта, 1998. – С. 12.
5. Ciesla W, Krzymowski M. Hotel robotniczy // Newsweek. – 2015. – № 37. – С. 7-9.
6. Kurek O. Wizerunek dziennikarstwa śledczego. Raport z badań // Dziennikarskie Perspektywy Specjalizacji. – Kraków – Rzeszów – Zamość, 2010. – 328 s.
7. Spark D. Investigative Reporting: A Study in Technique / D. Spark. – Oxford: Focal Press. – 1999. – 477 p.
8. The crisis of democracy. Report on the governability of democracies to the Trilateral commission. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://trilateral.org/download/doc/crisis_of_democracy.pdf

SPECIFICITY OF JOURNALISTIC INVESTIGATION IN THE PRINTED MEDIA

Bozhena Ketsmur

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: bozhenamur@gmail.com*

The article analyses a specific of investigative journalism in the modern mass-media on an example of publics in Ukrainian newspaper «Dzerkalo tyznia» and Polish magazine «Newsweek». It also considers the role of the press in developing of investigative journalism as the first big investigate was published exactly in the newspaper. The research analyses stylistic methods which authors usually use in their works to achieve a final purpose, for example – lexical, phraseological and other ways of emotional influence to recipients. It describes the main ways of Searching, collecting, systematization of information and facts in the process of working of the journalistic material . This article explains the main genres of investigative materials in the press in the complex of other journalist genres. Also describes methods which authours us to confirm its own arguments. In particular – the comments of witnesses, documents, photos.

Key words: investigative journalism, printed media, genre form, interviews, stylistic techniques.

УДК 070.1(470)“199/20»:82-94

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ РОСІЙСЬКИХ ТОВСТИХ ЖУРНАЛАХ: ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА, КОНТЕКСТИ

Анастасія Коник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: konykan2011@gmail.com*

У статті тезово окреслено тенденції розвитку, інтерпретаційну динаміку, контексти, в яких артикулюються проблеми історичної пам'яті сучасного російського суспільства, на основі публікацій «Неприкосновенного запаса» («НЗ»), «Отечественных записок» («ОЗ»), «Нового літературного обозрения» («НЛО»). Автори вказаних часописів подолання труднощів самоідентифікації росіян та досягнення консенсусу між інваріантами історичної пам'яті вбачають у широкому науковому, суспільно-політичному та міжкультурному діалозі. Досліджуючи історичний досвід країн Центральної Європи та шляхи становлення незалежних держав на пострадянському просторі, вони шукають точки дотику, на яких в майбутньому будуватиметься новий фундамент добросусідських відносин демократичної Російської Федерації.

Ключові слова: товсті журнали, історична пам'ять, ідентифікація, переосмислення минулого, конфлікти.

Researching the character of discourse in Russian periodicals when addressing the subject of historical memory is vitally important for modern Ukraine within the context of socio-cultural interstate communications. The current mood of the collective historical memory of post-Soviet society defines the complexity of relations between Ukraine and Russia insofar as it can be a stabilizing factor in relationships and in conflicting environments.

This article examines trends, interpretative dynamics and the problematic context of historical memory as seen in Russian post-Soviet period «thick journals» primarily «Neprikosnovenniy Zapas» («NZ»), «Otechestvennye Zapysky» («OZ») and «Novoye Literaturnoye Obozrenye» («NLO»).

Post-Soviet Russia, referring to historical memory and reevaluating images of the past, has gone through several stages: from criticism and rejection of all things Soviet, through nostalgic recollection of the old system, justification of the Soviet past, to its transformation into a matter of national pride.

From the mid-2000s in both public discourse and the academic environment there appears to be a resurgence of interest in historical memory. This is evidenced by a new wave of translations of Western works on the said subject and an increasing number of humanities periodicals. Thus, in 2004. No 5 of «OZ» is dedicated to the theme «Assigning the

past» [1]; 2008 in two issues «Content of memory: places and witnesses» [2] and «Memory and Oblivion: battle for the past» [3]. The phenomenon of historical and cultural memory was analyzed at different levels from religious doctrines, local and national «invented tradition» to oral traditions and bibliographic narratives.

«NLO» examined the institutional organization of collective memory (archives, libraries, museums, memorial and information structures) [4], which are essential for self-awareness of society in general.

The perspective employed in articles published tends to define the standpoint of the periodical. Analysis of historical memory as a political category dominates the pages of «NZ» and «OZ». They revolve around the sociopolitical role of historical memory in society and functional approaches to its understanding. In speeches, journalistic and scientific treatise, historical memory is often viewed through the prism of national paradigm as an elemental factor in the creation of a nation. Authors of articles commonly attempt to determine how the national idea formulates historical memory of the people and affects analysis of the past.

In the context of nation-building historical memory is also considered a form-building element of national identity. Updating or, conversely, repressing certain events of the past through government initiative are a means of legitimizing the existing order and the ruling elite. These topics are covered in the journals studied using examples of symbolic material substrata (monuments, memorials, State symbols etc.) and power rhetoric.

Memory as a theme in «NZ» appears extensively. Issue №2 for 2002 contains an article entitled «History and Memory: totalitarian experience of Europe» [5]; in which the perception of National Socialism in Germany, Italian totalitarianism and debate in France about memory and totalitarian past are analyzed. The main theme for №5 for 2002 was «Architecture: the art of forgetting» [6]. «Textbook on History» – one of the themes of №4 «NZ» in 2004 [7]; №6 2005 is dedicated to the events of a century ago – the first Russian revolution [8]. In 2007. №5 «NZ» contains the heading «Writing history in the USSR» [9]; №6 is devoted to the topic «Eastern / Central Europe: the invention of the past to the present design» [10]. In the 2005 edition of the magazine, in conjunction with the Berlin monthly «Ostueropa» prepared a special edition of «NZ» dedicated to the 60th anniversary of the Second World War. [11] «The Soviet memory and the memory of the Soviet» was a cross-cutting theme for №2 (64) [12] and №3 (65) [13] «NZ» in 2009.

«NLO» explores historical memory in terms of textual interpretation of the era, reconstructing memory in fiction and biographical texts. It uses examples of the phenomenon known as lieutenants prose, diaries of people in besieged Leningrad. Memoires of repressed historical memory are considered as the spiritual potential of the people, a matrix of ethical values and emotive-creative codes. The authors of this publication in addressing questions of historical memory usually adopt a position of theoretical values and psychoanalysis.

«OZ» and «NZ» magazines pay special attention to translations of works of Western scholars and colleagues from the former Soviet republics on the problems of historical memory and the interpretation of the Soviet legacy.

In 2008 «OZ» devoted two volumes [14] to the theme of memory and attitude to it in society, its impact on the future path of the country, the sharp debates about the question of historical memory of the people. These problems are appraised by both Russian and foreign sociologists, historians and philosophers of culture. The «Bookshelf» section contains summarised work of F. Artoha «Historical types of thinking: present-ism and perceptions

of time», an excerpt from the book R. Kozellika «The past is the future. On the semantics of historical time», N. Trubnikova review of the book by M. Bloch «Strange defeat», M. Auger's works «Forms of Oblivion» [14]. Western theoretical studies are more focused on the role of memory in the universal process of modernization, the relationships between universal, national and local historical memory.

Thanks to authors of neighbouring States invited to cooperate, the journals are able to re-create the process of awakening and renewal of national historical memory of the former Soviet Union, the dynamics and stages of national revival, the crystallization of national discourse and the formation of national identity.

Thus, under the heading «National Elite» («NLO» No. 83 for 2007) includes articles by G. Kasyanov, «Ukraine-1990: fighting for history», Alexander Feduta «The power of three», G. Maisuradze and Z. Andronikashvili «Georgia 1990: philology of independence or Unaccomplished experience» and S. Romanenko «Yugoslav Rubicon» [15]. These articles chronologically re-cap the events of 1990, the prehistory and history of declarations of independence of the former Soviet republics of Ukraine, Belarus, Georgia and the Federal Republic of Yugoslavia. This year as a crucial revolutionary period is singled out by the active work of intellectual society in rethinking their past and discovering a new ideological system of coordinates, political activism and social creativity, institutional changes and maximum social and cultural models. The authors recreated the mass mood of society, analysing the policies and rhetoric of communist propaganda of the old and the new nationalist political elites. Attempting to rid themselves of the «damned communist past» the republics emulated similar methods. The impetus to return to a national identity occurred through the revival or creation of new national mythology, the dismantling of Soviet symbols and promotion of national history. The principles and methodology of Soviet propaganda were duplicated, stimulating a maximum degree of emotional stress and fresh ideology.

The editorial policy of «NZ» and «OZ» is focused on open dialogue and involvement of many experts and researchers. Thus through collaboration with authors from different countries the peculiarities of historical memory are described in a European context. Scientists studying the mechanisms of interaction of historical memory in society, concluded that conflict situations between the subjects of memory are universal. Consequently there is a widely held belief that memory can serve as an inexhaustible resource of international, inter-ethnic, inter-religious conflicts, but also as a unifying and stabilizing factor that consolidates society.

On different levels and in different contexts, the symbols of power, political rhetoric, mobilizing national myths, the role of art and literature in constructing images of heroes and martyrs of a nation, common injury to the familial version of the memory, researchers perceive as mechanisms for discovering alternative visions of the past.

«NLO» No. 85 (2007) includes a chapter entitled «European Dialogue, Ukrainian and Russian literature» the editorial seeks to perform two tasks: to identify common and distinguished modern Ukrainian literature, wider – cultural, and comparable Russian situations and also to analyse the coexistence of two literatures in Ukraine – Ukrainian and Russian language. Ukrainian literature is seen as a multidimensional phenomenon. The authors find analogies, common ground and differences between the two cultures. Thus, in the example of the literary aspect of Ukrainian-Russian relations the co-existence of two cultures in Europe is considered. Coverage of political discussion about the language issue in Ukraine took place in the light of cultural openness of Western European countries. The article by

M. Byomih, Italian scholar and critic, reflects on the East Slavic culture (Ukrainian, Belarusian and Russian) and the possibility of their integration into the European canon [16].

Analysis of historical memory in the ethical dimension has a value-corrective function in the social consciousness of modern Russian society. In debating the thinking process of traumatic historical experience in modern Russia, «NZ» and «OZ» consider the questions of collective guilt, the need to repent and over-valuation of the past by legal mechanisms. Authors of journals disseminating historical material (from the Nuremberg Process to the dismantling of Soviet-era monuments in post-communist societies) are building a system of complex interactions between knowledge, politics and law.

Moral and ethical reconciliation with the past as assimilated in European terms, requires strict acknowledgement of guilt (legal and financial), from a personal, group and national standpoint and, acceptance of moral responsibility for past actions.

The historical memory of Western European countries, having endured two world wars, as its cultural imperative has fostered catharsis through repentance. This imperative to prevent a return to the past remains a safeguard against the continued existence of criminal totalitarian regimes.

Conscientious assessment of organized violence by Western countries cautions against the dangers of intensifying a split in society and its atomization. The desire to accept responsibility for the suffering of victims of genocide and repression, assigning victim groups certain privileged status, encourages complicity with a traumatic identity. Equitable approval of competing groups becomes an obstacle to the integration of society within the country and a conflicting factor in international relations.

«NZ», «OZ» and «NLO» review the issue of Stalinist terror not as an inconsequential episode of the past but as an actual present day phenomenon. Returning the Russian authorities to the bleak scenario of a traumatic past that reproduce key moments of national mobilization, leads to the restoration of a repressive regime and the relapse of state aggression. For this reason the theme of reconciliation with the past is awarded the most attention.

The absence of reflexive memory of the crimes of the Stalinist regime in modern Russian society, is explained by the authors as the psychological inability of humans to identify themselves with evil. This raises questions about the role of the witness and the credibility of given evidence.

Modern Russian society retains the memory of the victims, but no memory of the crimes of state terrorism as a backbone factor. In a situation where the government continues to suppress the memory of mass crimes committed previously, the memory is revealed not only as an act of moral protest, but a factor of political change. «OZ», «NZ» and «NLO» magazines are openly critical of the modern day historical policy of the Russian state, the authors implying concern over trends to re-Stalinize the country.

Post-imperial history, memory and experiences of citizens, consciousness which was formed over a long period of time under the influence of a complex interaction of ideological contexts, are multifaceted. The main feature is the presence of internal conflicts and tension. To describe contradictory experiences and historical memory content from different perspectives avoiding conflict is impossible.

Some Russian researchers believe that the reason for the revival of Russian imperial chauvinism is as a result of Russia's isolation, the alienation of former fraternal nations and the numerous accusations against Russia. The formation of national identities, consolidation of the nation on the basis of common tragedy against the offender or external enemy,

which was the personification of modern Russia as the successor to the Soviet Union, has led to its aggressiveness.

Tracing the dynamics, trends and contexts in which the problems of historical memory are contemplated on the pages of the magazines studied, we found important points of contact, which in the future may be used to build a new foundation for good relations between our countries. No war lasts forever, each ends in reconciliation. And today right through the fighting, we must clearly discern the contours and coordinates for future cooperation with our neighbouring country, which remains our neighbour and strategic partner.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Otechestvennye Zapysky. Magazine for leisurely reading. 2005. No5. Access: <http://magazines.russ.ru/oz/2004/5/>
2. Otechestvennye Zapysky. Magazine for leisurely reading. 2008. No 4. Access: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=45&oznumber=4>
3. Otechestvennye Zapysky. Magazine for leisurely reading. 2008. No5. Access: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=46&oznumber=5>
4. Novoye Literaturnoye Obozrenye. The independent philological magazine. 2005. No 74. Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/>
5. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2002. No 2. Access mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2002/22>
6. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2002. No 5. Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2002/5>
7. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2004. No 4 (36). Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2004/4>
8. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2005. No 6 (44). Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/6>
9. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2007. No 5 (55). Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2007/55>
10. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2007. No 6. Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2007/6>
11. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2005. No 2-3 (40-41). – Access mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/>
12. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2009. No 2 (64). Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2009/2>
13. Neprykosnovenniy Zapas. The debate about politics and culture. 2009. No 3 (65). Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nz/2009/3>
14. Otechestvennye Zapysky. Magazine for leisurely reading. 2008. No 4. Access Mode: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=45&oznumber=4>; No5. Access Mode: <http://www.strana-oz.ru/?ozid=46&oznumber=5>
15. Novoye Literaturnoye Obozrenye. The independent philological magazine. 2007. No 83. Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/83>
16. Novoye Literaturnoye Obozrenye. The independent philological magazine. 2007. No 85. Access Mode: <http://magazines.russ.ru/nlo/2007/85>

**HISTORICAL MEMORY IN POST-SOVIET RUSSIAN
«THICK JOURNALS»: TRENDS, DYNAMICS AND CONTEXT**

Anastasiya Konyk

*Ivan Franko National University of Lviv
Chuprynky Street 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: konykan2011@gmail.com*

This study seeks to determine the significance of the issue of historical memory in Russian periodicals in general and the role of «thick journals» in the process of its formation, reflection and transformation.

Key words: thick journals, historical memory, identity, rethinking past, conflicts.

УДК 070.1(100):32.019.5

ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРЕСИ: ІСТОРІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЗАСАД

Тарас Лильо

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: tlylio@ukr.net

У статті проаналізовано основні історичні періоди процесу ідеологізації преси в різних країнах, вплив яких поширювався за межі окремих держав. Згаданий процес найбільше виявив себе в більшовицькій та нацистській концепціях ЗМІ, однак ці концепції мали попередників, без напрацювань яких ленінські чи гьоббелівські підходи до преси не були б такими ефективними.

Ключові слова: преса, ідеологія, ідеологема, ідеологізація, ідеологічна маркованість.

Об'єктом розгляду є ідеологічний тиск на пресу різних країн впродовж XVIII–XX століть, найвиразніші зразки підпорядкування преси ідеологічним інтересам урядів революційної Франції, Наполеона, Бісмарка, більшовицької Росії, нацистської Німеччини та фашистської Італії. *Актуальність* цієї теми зумовлена процесами латентної ідеологізації мас-медій, яку не можна вивчати поза вищезгаданим контекстом. *Метою* дослідження є виявити характерні особливості ідеологізації преси, а також універсальність засад підпорядкування ЗМІ ідеологічним пріоритетам урядів. Проблему ідеологізації преси досліджували М. Толмачьов, В. Сергєєв, В.Триков, Г. Вороненкова, Ю. Мельник, Є. Мушинський, К. Кошик та ін.

Початок періодичної преси датують XVII століттям. Перші газети переважно друкували новини торгівлі. Прикладом такого видання можна вважати засновану 1605 року страсбурзьку газету «Relation». Вона не висувала якихось політичних вимог, не мала ідеологічної програми й не викликала застережень у влади. Саме застосування цензури з боку королівської влади можна вважати детектором того, що у тодішніх публікаціях починають з'являтися ідеологічні акценти. 1631 року у Франції починає виходити заснована Жаном Епштейном газета «Nouvelles ordinaires de divers endroits». Цього ж року кардинал Ришельє закриває видання, на місці якого з'являється заснована Теофрастом Ренодо «La Gazette», яка виходила під назвою «La Gazette de France» аж до 1917 року. Цю газету вже можна трактувати як ідеологічне знаряддя тодішньої влади – короля Франції Людовик XIII і кардинала Ришельє, які були авторами друкованих на шпальтах цього видання заміток. Сам видавець газети Теофраст Ренодо був знаковим політичним діячем тодішньої Франції. Газета мала чітку ідеологічну програму: захист молодого монархії від консервативного феодално-аристократичного дворянства, релігійної нетерпимості та сепаратистських

тенденцій, що гальмували процес централізації. Крім того, «La Gazette de France» була захисником політичних та культурних реформ, виступала за зміцнення міжнародного авторитету Франції. Де факто, це – один з перших передвісників політичної газети з окресленою політичною метою. У програмних матеріалах газети, зокрема, йшлося про те, що видання «служить думкам та переконанням, оскільки вона їх збирає по всьому світу...» [1; 24]. Сам Ренодо так визначав завдання газети: писати історію сучасності, компонувати історію вже того дня, коли її візьме до рук читач. Ідеологічне обличчя газети виявлялося не тільки у тенденційній селекції фактів, а й у їхньому коментуванні. Тексти Ренодо відображали політичні інтереси короля Франції. Газета різко критикувала протиурядові пасквілі, спростовувала негативні чутки про королівський двір. Ренодо вірив, що газета має історичну місію й може впливати на суспільство. Помираючи, він промовив такі слова: «Преса належить до бурхливих потоків, силу яких вона збільшує своїм опором» [2; 13]. Однак у передреволюційній Франції, де виходило всього три газети, преса ще не мала істотного ідеологічного впливу на суспільство. Вольтеру преса нагадувала «повідомлення про державні та суспільні справи» [3; 230]. Руссо на запитання «що таке періодичне видання?» зневажливо відповідав: «Ефемерний, позбавлений будь-якої гідності, некорисний витвір, читанням якого зневажають серйозно освічені люди й призначення якого тишить марносластво дурнів й жінок, нічому їх не навчаючи» [3; 231].

Ситуація кардинально змінилася 1789 року, під кінець якого в Парижі виходило понад 140 газет з дуже широким спектром ідеологічного плюралізму. Фактично всі вони були пов'язані з партійними ідеологіями – від роялістської до егалітаристської. Журналіст жирондистських поглядів і видавець «Французького патріота» («Le Patriote français») Жак П'єр Бріссо де Варвіль першим за кілька місяців до взяття Бастилії формулює роль газети як знаряддя політичного впливу на маси, та її ідеологічного виховання. Бріссо де Варвіль, зокрема, писав, що «газета — це єдиний спосіб перетворення численної, ущемленої у своєму розвитку нації, що не звикла до читання і хоче вийти зі стану неучтва і рабства» [3; 231]. Найпопулярнішими газетами початкового етапу Великої французької революції стають видання Жана-Поля Марата «Друг народу» («Ami du peuple»), Каміля Демулена «Революції Франції та Брабанта» («Les Révolutions de France et de Brabant») та Жан-Рене Ебера «Татусь Дюшен» («Le Père Duchesne»), які позиціонували себе як прихильники лівих поглядів.

Після призупинення повноважень короля у серпні 1792 року настає період різкої поляризації французької преси, вплив якої на суспільство ілюструє постановою генеральної ради Паризької комуни: «Нехай ті, хто отрує громадську думку... будуть ув'язнені в тюрмах, а їхні станки, літери та інструменти передані видавцям-патріотам» [3; 235]. Слід відзначити, що такі тенденції різко контрастували з ідеалами, записаними в «Декларації прав людини і громадянина»: у цьому документі свобода преси вперше стає правовим поняттям. Зокрема у ній йшлося про те, що вільне повідомлення ідей і поглядів є одним з найцінніших прав людини, тому кожен громадянин може вільно висловлюватись, писати і друкувати, але підлягає відповідальності за зловживання цією свободою у випадках, передбачених законом.

Ідеологічно зумовленою, маркованою була й риторика революції, яка запропонувала «лінгвістичну ідеологію», що стала базовою для подальших періодів тотальної ідеологізації ЗМІ. Як зазначає В. Сергеев [4; 237], риторика виробила особливу культуру управління внутрішніми механізмами мислення та переконаннями

людей. По-перше, було міфологізовано абстрактні поняття, надано їм суб'єктивні повноваження, перетворено в ідеологічні псевдосуб'єкти, за допомогою яких «можна виправдати і пояснити такі дії, які по-іншому не можна було б пояснити» [4; 238]. Таким чином уможливлено «володарювання Справедливості» та «деспотизм Свободи». Отже, іменем Свободи можна вбивати (згодом – іменем Революції), вона ж «визначає» ідеологічних ворогів та друзів народу. Другим прийомом революційної риторики була підміна змісту. Наприклад, згідно з Декретом про створення «Надзвичайного революційного трибуналу» оголошено злочином незгадану в жодному законі «антигромадянську поведінку». Як наслідок, зміст слова «злочин» свідомо розмивають, підміняють, аби можна було проводити репресії над якомога більшою кількістю ідеологічних опонентів. Третій прийом – використання універсальних схем пояснення. «В епоху Великої французької революції важливим елементом революційної політичної культури стала універсальна схема пояснення, за якою всі труднощі й невдачі є результатом підступності ворогів революції» [4; 239]. Така схема дозволила Марату звести призначення його журналістики не тільки до пошуку ідеологічних ворогів та друзів, а й до їхнього моделювання за маніхейською схемою, що склала основу спрощеного розуміння дійсності: «Хто з вас вважає злочинним те, що я рекомендував останній засіб суспільного порятунку, який у нас залишився?... Якщо б тоді зрубали п'ятсот зрадницьких голів, сто тисяч патріотів не були б вбитими, сотням тисяч патріотів не загрожувала б смерть, різноманітні кліки не роздирали б державу...» [4; 239]. Так боротьба ідей перетворилася на боротьбу з «ворогами революції».

Універсальність риторичних схем стала однією з причин їхнього широкого застосування в інших країнах у наступних століттях. На думку Алексіса де Токвіля, Французька революція не мала своєї батьківщини, «вона зближувала або роз'єднувала людей усупереч законам, легендам, характерам та мові, іноді сіючи ворожнечу між громадянами однієї держави, а вихідців з різних племен роблячи братами; або, точніше, над усіма окремими національностями вона створила спільну інтелектуальну вітчизну, громадянами якої могли стати люди всіх національностей» [5; 20]. Саме тому її риторичні прийоми були застосовані у пропаганді тоталітарних режимів ХХ століття, в періоди тотальної ідеологізації ЗМІ.

У післяреволюційний період пресу підпорядковано інтересам імперії, виявом чого на початку ХІХ століття стало символічне перейменування «Газети дебатів» («Journal des débats») на «Імперську газету» («Journal de l'Empire»). Пропагандистська підтримка імператорської ідеології та його дій мала системний характер і базувалася на таких постулатах: твердження про єдність у своєму таборі та про незгоду в таборі противника; диференціація підходів до різних груп; замовчування неприємних новин і поширення вигідної, хоч і неважливої інформації, постійне повторювання вигідних ідеологем, зокрема, фальшивих, спотворення інформації та аргументів ворожої преси; постійні спроби висміяти свого противника й звинуватити його у злочинах і вчинках, за які відповідальними є дві сторони. Головний наполеонівський принцип полягав у тому, що «газети зобов'язані не тільки мовчати, про що накажуть, але й говорити, про що накажуть, й головне, як накажуть говорити» [6; 379].

Як зауважує Валерій Триков, у Франції існувала опозиція Наполеонові, але фактично не було опозиційних газет, які відкрито й різко критикували імператора [7; 18]. Офіційна ідеологія мала двох опонентів. Першими були *легітимісти* – прихиль-

ники абсолютної влади короля, дореволюційного устрою, релігії як основи суспільства, противники Просвітництва. Органом легітимістів була «Газет де Франс». Другий напрям представляли *ліберали*, які відстоювали свободу особи поза релігійним контекстом. Найяскравішими представниками ліберальної ідеології того часу були публіцисти Жермена де Сталь та Бенжамен Констан, який після падіння Наполеона видаватиме ліберальний журнал «Французька Мінерва» («La Minerve française»). Після зречення Наполеона Франсуа-Рене де Шатобріан так узагальнить стан Франції часів Бонапарта: «Вся Франція стала імперією брехні. Газети, памфлети, промови, прозові та віршовані твори – все спотворювало правду» [7; 9].

Ще однією постаттю, за правління якої преса стала об'єктом радикальної ідеологізації, був Отто фон Бісмарк. Він сприяв появі наближеного до консерваторів видання «Neue Preussische Zeitung», яку згодом стали називати «Kreuzzeitung». Газета виходила з гербом – залізним хрестом, що був символом свободи Німеччини. Згодом Бісмарк скаже: «На основі позиції «Kreuzzeitung» не можна керувати [державою]. Йдеться про те, що уряд повинен діяти згідно з позицією тих, хто вболіває за націю» [8; 230]. Бісмарк хоч і з презирством ставився до преси, розумів ідеологічне значення газети. На його думку [8; 230], домінування однієї чи двох газет в Німеччині, які пишуть так, що жоден друкований орган не може їх ігнорувати, досягають більше, ніж літератори зі своїми обмеженими та нудними публікаціями в провінційній пресі. Звідси і бажання репресивними та адміністративними методами підпорядкувати пресу ідеї національної єдності згідно з прусською ідеологією. Він судиться з опозиційною пресою, підпорядковує її Комітету з питань преси і навіть закриває окремі видання. Зокрема, уряд Бісмарка видає розпорядження [9, 82], за яким влада отримала право забороняти газети і журнали після двох попереджень у випадку, якщо їхня концепція загрожувала «суспільному благу». Регламентоване циркулярами [9; 84] завдання преси – бути інструментом здорової політичної освіти – реально мало чітко виражене ідеологічне призначення: сприяти «здоровим консервативним поглядам». Противниками Бісмарка стала преса, яка сповідувала соціал-демократичні та ліво-ліберальні погляди. Згідно з «Винятковим законом проти соціалістів» від 1878 року були заборонені партійні видання, які сповідували соціалістичні, комуністичні та соціал-демократичні ідеї. В розпорядженні Бісмарка була й Колонізаційна комісія, пропагандистська інституція: яка ставила собі за мету об'єднати пруських поміщиків і селян проти ліберальних концепцій революціоністів. Метою Бісмарка було збільшити вплив Пруссії й об'єднання Німеччини. Для цього було створено мережу журналістів у Німеччині та усій Європі, які у своїх публікаціях підтримували закордонну політику Пруссії.

У XVIII-XIX століттях преса стає зрядом ідеологічної боротьби й на північноамериканському континенті. До проголошення незалежності США преса створювала образ ворога з Великої Британії, виступає за відокремлення від метрополії. Представниками пресового руху за незалежність можна вважати, зокрема, такі видання як «The Massachusetts Spy», «The Boston Gazette», в редакції якої було спланована протестна акція 1773 року – «бостонське чаювання». Уособленням цього національно-визвольного ідеологічного напрямку став Томас Пейн, автор памфлету «Здоровий глузд».

Особливо тенденція до ідеологізації преси виявилася у післяреволюційний період, коли читач набув статусу виборця і став відчутним вплив Великої французької

революції. Відтоді пресу підпорядковують партійним ідеологіям – федералістській та республіканській. Основним виразником ідеології федералістів була заснована 1789 року Александром Гамільтоном «*Gazette of the United States*», а республіканців – «*National Gazette*», яку два роки по тому заснували Томас Джефферсон з Джеймсом Медісоном. Згодом Т. Джефферсон назве це видання рятівником конституції США, яка стрімко наближалася до монархії. Прихильники Т. Джефферсона окреслювали ідеологічні принципи А.Гамільтона як монархічні, антидемократичні, англофільські. Гамільтон виступав за сильний уряд, Джефферсон – за обмеження влади уряду. Гамільтон віддавав перевагу федеральній владі, Джефферсон наполягав на прерогативах штатів. Гамільтон жахався анархії, Джефферсон – тиранії. Гамільтон відстоював інтереси фінансистів, торговців, комерсантів, Джефферсон – інтереси аграріїв, яких називав «обраним народом Божим». У своїх виступах, статтях Джефферсон і Гамільтон порушили ідеологеми, які є актуальними й сьогодні: до яких меж можна дозволити свободу, не жертвуючи порядком, де рівновага між правами й обов'язками громадян демократичного суспільства, наскільки активним має бути уряд у проведенні економічної політики, якою має бути міра повноважень президента в питаннях участі країни у воєнних діях, чи повинні обрані представники народу демократичної держави голосувати відповідно до волі більшості своїх виборців, навіть якщо це суперечить їхнім власним переконанням... Публіцистичну спадщину Т. Джефферсона називали «підручником ліберальних політичних принципів та аксіом», а його автора – найбільшим демократичним авторитетом Америки. Саме він актуалізував й обґрунтував у американському контексті такі ідеологеми як «особиста свобода», «рівні права для всіх, ніяких особливих привілеїв ні для кого», «країною має правити народ», «демократична простота», «права штатів й чітке дотримання конституції». Попри Першу поправку до Конституції США, яка набула чинності 1791 року, вже через сім років Конгрес приймає «Закон про наклеп», який суттєво обмежує свободу насамперед республіканської преси. Після перемоги на президентських виборах Т. Джефферсона обмеження були скасовані.

У XIX столітті ідеологізація американської преси була пов'язана передовсім з ідеологічним протистоянням Півночі й Півдня та громадянською війною. У період Реконструкції серед тенденцій розвитку преси дослідники визначають зростання політичної незалежності періодичних видань. Деякі з них стають суб'єктом не тільки внутрішньополітичного процесу, а й міжнародних відносин. Прикладом такої тенденції є видання Вільяма Рендольфа Герста, який, на думку американського історика журналістики Енді Такера [10], прямо причетний до того, що у XIX столітті журналісти стали відігравати важливу роль у суспільному житті. Редагований Герстом «*The New York Journal*» брав безпосередню участь у розпалюванні війни між США та Іспанією. Після початку війни В.Р. Герст так підсумував ідеологічне призначення газети: «Сила газети є найбільшою силою цивілізації. Газети вирішують, які закони прийняти, наглядають над цим процесом. Вони оголошують війни, контролюють народ, представляють його» [11].

Основою більшовицьких поглядів на пресу стала опублікована 1905 року стаття Володимира Леніна «Партійна організація і партійна література», в якій необхідність підпорядкування преси та літератури принципу партійності обґрунтовано потребою покінчити з їхнім «ідейним невільництвом», його «мерзенністю, від якого задихалося все живе і свіже на Русі» [12]. Суть цього принципу полягала у

тому, що преса повинна стати частиною загальнопролетарської справи, «колесом і гвинтиком» одного-єдиного, великого соціал-демократичного механізму, яке урухомлює увесь свідомий авангард всього робітничого класу» [12]. Така аргументація є яскравим прикладом реідеологізації преси, яка має позбутися залежності від буржуазно-анархічного індивідуалізму й підпорядкуватися інтересам соціалістичного пролетаріату. Нову ідеологізацію замасковано під необхідність реалізувати право преси на свободу (на визволення від ідейного поневолення).

Уже на другий день після жовтневого перевороту Ленін підписує «Декрет про пресу», згідно з яким мають бути закриті видання, які закликають до відкритого опору або непокорі Робітничому і Селянському урядові. Таке рішення В. Ленін мотивує тим, що «за ліберальною ширмою фактично ховається свобода для панівного класу... , який, захопивши лівову частку преси, отрує розум і вносить сум'яття у свідомість мас» [13]. Автор цього декрету виявляє розуміння небезпек від буржуазної преси, порівнюючи ці загрози з бомбами та кулеметами. Попри те, що В. Ленін наголошував на тимчасовому характері заходів щодо обмеження свободи преси, подальші дії більшовиків лише посилювали репресивні дії стосовно вільнодумних журналістів. Згодом, у праці «Умови прийняття до Комуністичного Інтернаціоналу» Ленін зазначить, що «періодична і неперіодична преса, всі партійні видавництва повинні бути цілком підпорядковані ЦК партії...» [14], а у листі «Товаришеві Томасу Беллу» [15] він обґрунтовує значення газети як економічного та політичного знаряддя мас у їхній боротьбі.

Ідеологізація преси в нацистській Німеччині розпочалася з перших днів приходу до влади Гітлера. Цей процес проходив під гаслом захисту німецького народу. У лютому 1933 року було прийнято Закон «Про захист німецького народу», який заборонив опозиційну пресу, згодом разом з комуністичною партією була заборонена комуністична газета «Die Rote Fahne» («Роте Фане» – «Червоний прапор»), а влітку цього ж року новий закон заборонив всі ненацистські партійні видання. Створене міністерство народної освіти та пропаганди повністю підпорядкувало процес поширення інформації інтересам нацистської ідеології, а його очільник Йозеф Гьоббельс став посередником, що встановлює зв'язок між ідеєю, яку потрібно поширити, і глядачами, яких потрібно переконати й підпорядкувати цій ідеї. За визначенням Адольфа Гітлера, серед основних завдань пропаганди – «підірвати існуючий порядок і впровадити у нього нову ідеологію» [16, 51]. Дослідники нацистської пропаганди зауважують, що однією з найважливіших ознак цієї пропагандистської системи був її тотальний характер, оскільки вона охоплювала не тільки сферу політики, а й все національно-культурне життя, а «ідеологічне опрацювання й «промивання мізків» здійснювалися не тільки за допомогою партійних з'їздів та демонстрацій, але й шляхом контролю над пресою та радіомовленням, над мистецтвом та літературою, над театром та кіноматографом» [16; 93]. Бойовим листком міністерства, який згодом став газетою з понад 300-тисячним накладом, стало засноване ще 1927 року видання «Der Angriff» («Атака»). Ідеологічній програмі нацистської партії, а згодом й уряду була підпорядкована газета «Völkischer Beobachter» («Фолькішер беобахтер» – «Народний оглядач»).

Ідеологічній програмі нацистів також служив Інститут газетознавства Берлінського університету, керівником якого був професор Еміль Довіфат. Саме він розробив теорію нацистської журналістики й сформулював такі закони нацистської

пропаганди як: розумового спрощення, обмеження матеріалу, повторення-втокмачування, суб'єктивності, емоційного нагнітання. Цими принципами визначалася практика 2300 німецьких газет. У другому виданні своєї фундаментальної праці «Газетна наука» у 1944 р. Еміль Довіфат так визначив ідеологічне завдання газети: «У націонал-соціалістичній державі призначенням газети є не слугувати інструментом боротьби між політичними силами, а бути засобом досягнення внутрішньої єдності нації. Під час війни це її завдання є ще переконливішим. У духовній битві вона повинна бути могутньою зброєю, яка супроводжує солдатів у походах» [17].

Більшовицька та нацистська пропаганда мала вплив і на Беніто Муссоліні. Цьому сприяв і той факт, що у дофашистський період своєї політичної діяльності він належав до більшовицького крила італійської соціалістичної партії. Вже як прем'єр-міністр фашистського уряду Муссоліні йде на зближення з СРСР, оскільки вважав, що це може посилити його боротьбу з лібералізмом. За іншими версіями, більшовизм і фашизм настільки схожі між собою, що останній «свідомо перейняв деякі форми, вироблені комунізмом» [18; 114]. Ще у 1924 році Муссоліні захоплювався Леніним, а Троцький вважав Муссоліні своїм найкращим учнем.

Фашистські теоретики Ерманно Емікучі та Франческо Фатторелло трактували журналістику як «четверту зброю» й намагалися перетворити її зі «справи приватної» у «справу національну». «Фашизм творив пресу, для якої завдання інформувати підпорядковувалося завданню об'єднувати горомадян навколо дуче та режиму, принцип «свободи» преси підпорядковувався принципу «відповідальності» [19]. У своїх працях вони намагаються забезпечити наукову легалізацію фашистським спробам підпорядкувати пресу ідеології. Спираючись на німецький досвід, зокрема на працю Еміля Довіфата «*Zeitungswissenschaft*» («Газетна наука»), Франческо Фатторелло [20] намагається сформулювати «наукове пояснення» визначених фашистами завдань для преси, а також раціонально показати «моральність» журналістики як виразника національних інтересів.

Однак необхідність підпорядкувати пресу фашистській ідеології була наслідком не лише вивченого досвіду більшовиків та нацистів. Як зазначає Деніс Мек Сміт, ще в юності політичний досвід навчив Беніто Муссоліні, що цілком можна обійтися «дев'яноста сімома процентами газетного шуму і трьома процентами вагомих аргументів» [18; 174]. Саме у соціалістичний період свого життя Б. Муссоліні збганув значення газети як засобу ідеологічної боротьби. На прохання соціалістів він починає редагувати щомісячний журнал «*La Lotta di Classe*» («Класова боротьба»). Автором назви цього видання був сам Б. Муссоліні. Дослідники політичної діяльності дуче припускають, що назва видання відповідала його переконанню: настав час перестати вивчати світ й спробувати нарешті його змінити. Для цього він використовував журналістів не тільки у редакціях, а й у політичних кабінетах. 1930 року близько половини міністрів та половина членів Великої Ради були журналістами, понад шістдесят – парламентарями, двадцять – провідними дипломатами. Крім того, «більшість видатних фашистів мали свої власні субсидовані газети і журнали... вони були зручним способом залучення офіційних фондів й створення для кожного ієрарха заgonу платних підлабузників і пропагандистів» [18; 191].

Як зазначає Ю. Мельник, в тоталітарну країну Італія оформилася лише у 1926-1928 рр., із прийняттям низки «надзвичайних фашистських законів» («*leggi fascistissime*»), які дозволили Муссоліні та його партії взяти під контроль усі сфери

суспільного життя країни [21; 447-448]. Однак уже влітку 1923 року він подав королю на підпис декрет, згідно з яким префект (представник уряду у провінції) міг робити попередження відповідальним редакторам газет за розміщення повідомлень, що підривають суспільний порядок, розпалюють класову ненависть чи закликають до непокори закону. Через рік прийнято постанову, яка мала силу закону й обмежувала свободу преси. Муссоліні забороняє журналістську діяльність без дозвільного сертифікату від фашистської партії. 1924 року в Італії розпочинає роботу міністерство у справах преси й пропаганди, інформаційне агентство Стефані (Agenzia Stefani) було підпорядковане уряду. Згодом більшість опозиційних газет припиняє існування. На останньому партійному конгресі у червні 1925 року Муссоліні засадам ідеологізації італійського суспільства відкрито надає тотального характеру. За його словами, необхідно відмовитися від застарілих «фразеології та умонастрою» ліберальної Італії, прагнути фашизації всіх державних інститутів. Логічним завершенням цього процесу мала стати синонімія слів *италієць* і *фашист*, заборона будь-якої критики владної ідеології й жорстка дисципліна, яка отримала статус релігії.

Поставлені завдання мали бути реалізовані під контролем Пресового бюро, яке 1937 року отримало статус Міністерства народної культури (Ministero della cultura popolare). Дослідник Челесте Герберічс (Céleste Herberichs) [22] у праці «Corriere della Sera і фашизм. Розділ з історії італійської преси» згадує виданий 1945 року в Римі том інструкцій для преси (le note di servizio). Цей том містить антологію директив, які вищезгадане міністерство надсилало в останній рік фашистського режиму усім італійським газетам, інколи по кілька разів на день. Ці інструкції регламентували не тільки зміст, а й форму публікацій до найменших дрібниць.

У фашистській Італії тиск на пресу не завжди мав насильницький характер. Наприклад, достатньо було лише поговорити з власниками «Corriere della Sera» братами Креспі, щоб головний редактор газети ліберал Луїджі Альбертіні був звільнений. За схожою процедурою позбулися посад редактори видань «La Stampa», «Il Giornale d'Italia», «La Tribuna». На їхні місця були призначені прихильники фашистської ідеології. Тиску піддавалися й зарубіжні кореспонденти. Для цього, зокрема, було створено «відділ залякувань», яким керував заступник прем'єр-міністра Діно Гранді. За допомогою заляканих та підкуплених іноземних журналістів Муссоліні утверджував ідеологему «рятівника Європи» від більшовизму і думку про те, що «фашизм має свою соціальну філософію, яка заслуговує на серйозну увагу» [18; 110].

Під час існування Італійської соціальної республіки (Республіки Сало) радіо та пресу Італії контролювали нацисти. Контроль відбувався за допомогою Офісу пропаганди в Стаффельському інституті в Мілані. Офіс продукував статті, які були обов'язковими для друку в італійських газетах.

У тоталітарних режимах ХХ століття ідеологізація преси стала одним з найефективніших базових чинників моделювання образу ворога у свідомості споживача інформації. Тут йдеться про ідеологізацію як заперечення дій опонента з погляду власних ідеологічних пріоритетів, які отримували аргументаційний і водночас маніпулятивний статус «здорового глузду». Інакше кажучи, ідеологічні аргументи ворога не сприймали, йому відмовляли в праві на ідейність, його вважали циніком.

Серед інших, похідних від ідеологізації аргументаційних принципів творення образу ворога дослідники зазначають категоричність (всі ознаки опонента не тільки трактують на власний розсуд, таку візію оголошують істиною в останній інстанції),

стереотипність (образ-знання опонента вигідно мінімальне, стереотипи підмінюють справжнє знання), асинхронність (трактування опонента без огляду на динаміку дій, у тому числі історичних; це дозволяє ігнорувати еволюцію ворога у бік позитивного образу) [23]. Наслідком такої асинхронності є принципи демонізації (опонент є уособленням не банального, тобто спроможного переродитися у добро, зла, а зла абсолютного, метафізичного) та непримиренності (тільки смерть опонента є умовою власного виживання).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Bonnefont G. Un oublie. Theofrast Renaudot createur de la presse, de la poublicité, des dispensaries du mont, depiete (1586-1653). – Paris, 1889.
2. Лозанн Ст. Ее величество пресса. – Москва, 1926. – 170 с.
3. Толмачев М. Великая Французская Революция и свобода печати // Иностранная литература. – 1989. – № 7. – С. 230-236.
4. Сергеев В. Деспотизм свободы // Иностранная литература. – 1989. – № 7. – С. 236-239.
5. Токвиль, А. де. Давній порядок і Революція / З фр. пер. Г. Філіпчук. – К.: Юніверс, 2000. – 224 с.
6. Трыков В. Зарубежная журналистика XIX века: Учебное пособие. – М., 2004. – 608 с.
7. Chateaubriand F.-R. de. Oeuvres completes: En 5 T. – P.: Delloye libraire: Lefèvre libraire, 1836. – T. 5. – P. 9.
8. Koszyk Kurt. Deutsche Presse im 19. Jahrhundert. Geschichte der deutschen Presse. – Teil II. Colloquium Verlag Berlin, 1966. – 372 s.
9. Вороненкова Г.В. Политика Бисмарка в области печати // Вестн. Моск. Ун-та. Сер.10. Журналистика. 1998. №3. – С.79-92.
10. <http://www.svoboda.org/a/24200099.html>;
11. <http://artelis.pl/artykuly/659/William-Randolph-Hearst---tworca-czwartej-wladzy>
12. Ленин Н. Партийная организация и партийная литература // Новая жизнь. – 1995. – № 12.
13. <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/DEKRET/press.htm>
14. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. Том 41: Тезисы ко II Конгрессу Коммунистического Интернационала. – С. 204–212.
15. <http://leninism.su/works/83-tom-44/615-tovarizhu-bellu-45.html>
16. Брамштедте Е., Френкель Г., Манвелл Р. Йозеф Геббельс – Мефистофель усмеяется из прошлого. – Ростов н/Д. – 2000. – 448 с.
17. https://de.wikipedia.org/wiki/Emil_Dovifat
18. Смит Д. Муссолини. – М., 1995. – 384 с.
19. Allotti P. Giornalisti di regime / P. Allotti. – Roma: Carocci editore, 2012. – 278 p.
20. Fattorello F. The Theory of the Social Practice of Information. – Palgrave Macmillan UK, 2015. – 135 p.
21. Мельник Ю. Основні методи боротьби проти опозиційної преси у фашистській Італії 1922-1926 рр. // Вісник Львівського університету. Серія журн. – 2013. – Вип. 37. – С.447-452.

22. Herberichs C. (1976) The Corriere della Sera and Fascism. A Chapter from Italian Press History, *International Communication Gazette*, vol. 13 (1967), № 4, 348-361.
23. Ситникова Е.Л. Образ Советского Союза как фактор внешней политики США: 1945 – 1952 гг. : автореф. дис. ... канд. ист. наук. Курск, 2007.

IDEOLOGIZATION OF THE PRESS: HISTORY, FEATURES AND VERSATILITY OF FOUNDATIONS

Taras Lylo

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: tylio@ukr.net*

The article analyzes the main historical periods of media ideologization process in different countries. This process was founded themselves mostly in the Bolshevik and Nazi concepts of media, but these concepts had predecessors. Lenin and Goebbels only improved their achievements.

Key words: media, ideology, ideologeme, ideologization, ideological marks.

УДК 17.026.3:17.023.32]:82-92“20”

ЕМПАТИЧНА І ВАРТІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ДУМКИ

Йосип Лось

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: jlos@ukr.net*

У статті досліджується емпатична і вартісна оцінка думки. Автор аналізує значення прогностичних виступів авторитетних публіцистів світу. Акцент зроблено на гуманістичних вартостях, цілісній ідентифікації національних організмів, пошуках гармонійної співпраці націй у ХХІ сторіччі.

Ключові слова: емпатія, вартість, світоглядна публіцистика, сенс, думка, суспільство, нація.

Постановка проблеми. Тлумачні словники оцінюють емпатію як «здатність відчувати почуття іншого; співпереживання» [1, с. 263], а вартість як «позитивну якість, цінність» [1, с. 76]. Беремо визначення у контексті журналістського тексту. Аксиологія, тобто наука про вартості (від грецької «*aksjos*», що означає власне те цінне, вартісне, гідне), виокремилася із філософії на перехресті ХІХ і ХХ століть. Але віддавна перед людьми і спільнотами поставала проблема й відповіді на багато питань, скажімо, як існують вартості, чи вони присутньо об'єктивні, чи репрезентують виключно суб'єктивні твори, чи вартості слід сприймати як суто психічну сферу, або ж характеристичку стану речей, нарешті – чи вартості незалежні від часу. Тож «чи варте чогось те, що корисне лише мені?» (Анре Мальро). Знову ж таки у контексті світоглядної публіцистики: як зберегти рівень нашого покликання, який полягає у виявленні зв'язку людей із подіями, подій із тенденціями, тенденцій із процесами, процесів із ідеями?

Нині ми переважно неспроможні або не хочемо цього зробити. Світ озлиденів духовно, вже давно не випродуковуються нові ідеї – тим часом саме вони передовсім забезпечують динаміку перетворення. Тому поважні фахівці акцентують увагу на тому, що доводиться говорити про невідконтрольні сили, що опанували нашу свідомість, – у виразах, які мають або апокаліптичний, або нав'язливо автобіографічний характер. Окрім того, заакцентовано догматичну закостенілість, однобоку раціональність, яка наразі задомінувала у сучасному бутті, принаймні так званого цивілізованого світу.

Водночас вперше вкоренилося нове явище: половина людства спілкується за допомогою Інтернету чи смартфонів, відтак щораз більше претендентів на статус видавця, журналіста, письменника. За таких умов закономірними слід вважати висновки видатного британського історика, публіциста і професора європейстики Оксфордського університету Тімоті Гартона Еша (Timothy Garton Ash): «Інтернет є найбільшою клоакою в історії людства. Повсюдно кружляє неймовірно величезна

кількість бруду. Додає сміливості анонімність... До того ж упередженість сприяє тому, що у свідомості суспільства те, що виборці чують, стає важливішим від того, що знають. Тому й домінує брехня» [2].

Актуальність дослідження визначається геополітичним, водночас – світоглядним перелаштуванням світу, що передовсім моделює смислові орієнтири мас-медіа й усієї комунікаційної сфери буття людини і спільнот; щораз частіше «вища ліга» журналістики – світоглядна публіцистика в особі морально чутливих і чесних інтелектуалів ставлять проблеми пріоритетності й цілісності гуманітарної культури замість фрагментальності, орієнтуючи на шлях у світ трансцендентних вищих сенсів, вартостей, ідеалів. Відтак закономірним є не сам проблемний текст, а й обшир цінностей, пов'язаних із суб'єктом і концепцією особистості.

Мета – виокремити ідеї, аргументаційні ресурси проблемних публікацій, у яких домінує насамперед субстанційна інформація.

В опрацьованні публіцистичних текстів користаємо з таких джерел: Василь Лаба. Біблійна герменевтика (Рим, 1990); Євген Сверстюк. Свобода слова і культура думки (На святі надій. Вибране. – Київ, 1999); Говорить Радіо Свобода (Мюнхен, 1962); Кур'єр ЮНЕСКО (декабрь 1985); Шри Ауробиндо Гхош. Человеческий цикл (Казань, 1992); Йосип Лось. Перспективи світоглядної публіцистики (Львів, 2014); Umberto Eco. Pięć pism moralnych (Kraków, 1999); Dziennikarski etos (Olsztyn, 1996); Jadwiga Puzynina. Slowo – Wartość – Kultura (Lublin, 1997); Dziennikarstwo według Jana Pawła II (Warszawa, 2008); Problemy mediów i komunikacji społecznej – uwarunkowania polskie i ukraińskie (Rzeszów – Szczecin, 2014); щоденних і тижневих газет, часописів «День», «Україна молода», «Країна», «Українське слово», «Дзеркало тижня», «Літературна Україна», «Сільські вісті», «Українська газета», російські «Новое время», «Литературная газета», «Кур'єр ЮНЕСКО», американської «The Washington Post», польських видань «Nowe Państwo», «Rzeczpospolita», «wSieci», «Niedziela», «Tygodnik powszechny» та ін.

I

Опінієтворча преса світу час від часу демонструє не тільки своє призначення предметно висвітлювати, пояснювати й прояснювати явища, але й таємну силу слова, що дозволяє утверджувати незборимість людського духу та потребу боротися з найстрашнішими обставинами у найважчих умовах. Інакше, за Умберто Еко, – виявляє «абсолютний сенс обов'язку» [3, s. 77].

Ілюстрацією може слугувати стаття «Геополітичні ігрища» політолога і публіциста, колишнього віце-міністра закордонних справ Польщі Кшиштофа Щерського (Krzysztof Szczerski). Подаємо чільний акцент проблемної публікації: «У чому полягають сучасні зміни на міжнародній арені? Світ переходить раптово кризу глобалізації і входить у фазу брутальної геополітики. Глобалізація свого часу була на вустах всіх. Здавалося, що це тренд дуже тривалий і переважно органічний, що він не лише «закінчить історію», але й на додачу змінить ментальність людей у всьому світі, відсуваючи в непам'ять давні навички боротьби, воєн, нацькування одних на інших та ін. Як результат, світ мав стати обміном думок, товарів, капіталу і послуг, люди мали б вільно подорожувати, пізнавати себе навзаєм, відтак – краще порозумітися, мали б можливість оселюватися в інших країнах, жити згідно з моделлю мульти-культі. Як результат, – кордони мали зникнути, всі мусіли б мати тих самих ідолів медіальної поп-культури, ті самі споживацькі амбіції, ті самі інтелектуальні горизонти, що їх

накресливали б нам Ден Браун, Джоан Роулінг і Пауло Коельо. Відтак стали утверджуватися теорії глобального суспільства і всесвітньої демократії.

Нічого з цього не вийшло. Облуда нового, кращого світу впала насамперед під ударами глобального тероризму, а потім під ударами глобальних фінансових шахрайств. Цікаво, що обидві ці атаки на матку-глобалізацію стали справою власних дітей. Не було б Аль-Каїди (мережі), якби не Інтернет, свобода комунікування, подорожей, приспана чуйність спеціальних служб, які діяли в умовах «вічного миру». Не було б кризи світової системи фінансових інститутів, якби спочатку вони не з'явилися і не одержали статусу універсальних банків, не було б створено можливості спекулятивного обігу новими інструментами, що їх неможливо реально проконтролювати державними інституціями, нарешті, якби глобалізація не створила культури захланності, цинізму, зухвальства, самохвальства, податкового раю і бізнесової розгнузданості. Таким чином, глобалізація сама витворила в собі ген самодеструкції, оскільки побудована на утопії. Світ не був, не є і не буде пласким. Немає жодного шансу, щоб усю земну кулю підпорядкувати одній політично-суспільно-господарській системі, оскільки такого взірця немає. Глобалізація водночас створила «чорні діри». Але не в космосі. Тут, на Землі. Нарешті, глобалізація була утопією, бо не усі були зацікавлені в її успішності» [4].

Маємо своєрідне «доповнення» до висновків багатьох творчих особистостей про ХХ століття – вік «сатани», «терориста», «мамоніста», «демагога». Від себе додам: комерційно-маніпулятивна цивілізація опинилася у глибокій кризі.

Думка – найбільше чудо, яке не можна цілком виміряти й контролювати жодними фізичними засобами. Холодний і брутальний матеріалізм закономірно загнав нас в глухий кут. Різні «викрутаси» у вигляді протилежних один одному принципів: «carpe diem» (користай днем) і «memento mori» (пам'ятай про смерть), заміна «credo» (я вірую; доба Середніх віків) на «cogito, ergo sum» (я мислю, отже існую; Рене Декарт саме впровадив добу Просвітництва в інтелектуальний процес Європи) не рятують ситуації. Найновіші «винаходи»: культура тимчасовості, найчастіше вживане слово «Скільки?» (американський вчений Michael Sandel неспростовно довів, що не очікувано ми перейшли від ринкової економіки до ринкового суспільства, у якому майже все можна купити і продати), постулат «anything goes» (усе минає) – навпаки, абсолютно нічого не минає!

Моральність виростає на тих вартостях, які показують напрям до Бога. Згадаймо Блаженного Августина. Як фундатор автобіографічного жанру у своїй «Сповіді» він дає вичерпну відповідь на основоположні принципи блаженного життя:

- ...Охоплюючи своєю думкою цілість, я бачив, що вищі елементи кращі за нижчі, але здоровий глузд підказував мені, що цілість творіння все-таки краща за вищі окремо взяті елементи; [5, с. 119];
- ...Звернений до нас Твій Дух доброти говорить нам так: «Сини людські, доки ж будете млявого серця? Чому ви любите суєту й шукаєте брехні?»; [5, с. 153];
- Людський рід цікавий пізнавати чужі гріхи, але лінивий виправляти свої [5, с. 172];
- ...Серце... воліє знаходити радість у правді, а не в лицемірстві. Отже, воно буде блаженне тоді, коли без перешкод і прикростей радітиме єдиною Правдою, від якої походить усяка правда [5, с. 191];
- Бережіться незмірно дикої гордості, бездіяльної насолоди розкоші й оманливої видимості знання [5, с. 283].

Філософсько-теологічні, культурно-мистецькі, літературно-світоглядні доктрини людини і суспільства суттєво вплинули на формування вартісно-емпатичної орієнтації думки-сенсу, думки-оцінки, думки-орієнтиру. Скажімо, Блез Паскаль (Blaise Pascal) та Григорій Сковорода «близькі у тому, що мають чітко виражену екзистенційно-антропологічну вимірність й спрямування на розв'язання етико-гуманістичної проблематики, вирішуючи сенсовизначальні проблеми людини через апеляцію до внутрішнього духовного центру людського буття – «серця» [Докладніше див.: 6, с. 44]. Фрідріх Шеллінг (Friedrich von Schelling) – видатний мислитель німецького романтизму – переконаний, що «все високе і велике у світі виникло завдяки тому, що в найзагальнішому сенсі можна назвати метафізикою» [Цит. за: 7, с. 359]. Шевченкове ототоження свободи з істиною, розуміння свободи як універсального найголовнішого принципу усякого життя, що детермінує рівно ж емпатію і вартість, «йшло в розріз не тільки з марксизмом, але й з усією тодішньою позитивістською філософією» [8]. Це обґрунтування знаходимо також у Івана Павла II, але вже наприкінці ХХ століття. Засновник філософської антропології Макс Шеллер (Max Scheler) розглядає вартості як реальний фундамент, на якому можемо спертися у нашому житті, тому не людина є мірою усього, а вартості є мірою людини. Ієрархія цієї категорії, на його думку, виглядає так: гедоністичні вартості (приємне-неприємне), вітальні (шляхетні-буденні), духовні (прекрасне-бридке, слухне-неслухне, правда-фальш, святе-несвяте) [Цит. за: 9, с. 35]. Зішлемося ще на думку авторитетного мислителя, колишнього Папу Бенедикта XVI: «Фундаментом справжньої культури є пошуки Бога... Не втрачаймо ніколи з очей тієї візії віри, яка є єдиною справжньою візією Церкви і світу. Нехай у нашому серці завжди перебуватиме радісна певність, що Бог з нами, не залишить нас, є близько і огортає нас своєю любов'ю» [10].

У контексті цих світоглядно-гуманістичних орієнтирів докладно (постановка проблеми, аргументаційні ресурси, композиція, стилістика) занатомуємо розмову польських журналістів Яцека і Міхала Карновських (Jacek і Michał Karnowscy) із британським філософом, письменником, автором понад 30 книг, у тому числі найновішої «Як бути консерватором», яка вийшла 2014 року, Роджером Скратоном (Roger Scruton). Інтерв'ю вмістив найбільший у Польщі консервативний тижневик «wSieci» (саме так графічно він виглядає). Про доленосність ідей, позицій-активантів засвідчує «лід»: «Якщо люди не мають своєї країни, якщо у них немає відчуття, що належать до когось, то не утвердиться жодна поєднувача лояльності, яка дозволяє державам тривати».

Кілька тематичних ліній розмови мають панорамне значення: 1. Сенсовність інформації; 2. Непрофесійність багатьох західних журналістів, які заплуталися у ключових поняттях; 3. Життєздатність Європейського Союзу; 4. Турбота про красу довкола нас, яка має стати фундаментом сучасного консерватизму – власне матеріал й озглавлений відповідно: «Краса нас врятує». Зреферуємо стисло відповіді авторитетного експерта.

1. Звідкіля черпає вчений інформацію про світ, якими повідомленнями повинні передовсім цікавитися люди і чим мусять засмучуватися? – «Знання здобуваю головним чином у книгах, з власних спостережень та аналізу. Досьогодні люблю ходити до бібліотеки, відкривати книги, що їх не тримали в руках десятиліттями... Люди повинні засмучуватися тим, чим турбувалися завжди. Ключове значення завжди мають проблеми призначення, сенсу людського життя, любові і почуття, історії власного краю... Людська природа – незмінна. Щодо інформації, то напевно відомо, яких

не потребуємо; наприклад, про пригоди так званих зірок музики. Натомість докучливо мусимо знати твори Шекспіра. А поляки мають орієнтуватися, як насправді виглядало життя у Литві, коли Адам Міцкевич писав «Пана Тадеуша». Більшість сучасної інформації не стосується важливих справ, радше це речі неістотні. Але ці дрібниці блокують наш розум, вганяють нас в одержимість... **Віднайдення способу на невіддатливість спокусам є водночас віднайденням сенсу»** [11].

2. Чому сьогодні великі британські університети вже не є оазами свободи, там панує страх через оголошення думок всупереч політкоректності? Рівно ж – чому медіа західних сусідів Польщі абсурдно й комічно оцінюють події у Польщі, акцентуючи на фашизмі, націоналізмі, популізмі? «Якщо ти консерватор, то під час твого виступу британські студенти встануть і почнуть кричати, галасуватимуть і перешкоджатимуть. Не має значення, що скажеш. У Польщі люди слухатимуть уважно, оціночно... Щодо поняття «націоналізм» – німці глибоко забаламучені, вважають його загрозою для світу. Правда ж полягає у тому, що саме німецький націоналізм двічі загрожував людству» [11].

3. Чому німці так завзято повчають інших? Як пояснити шалено інфантильну ідеологію, згідно з якою кожний може замешкати в Західній Європі, бо нема вже народів та їх землі? «Нині ж Європейський Союз справляє враження, начебто боротьба з націоналізмом є його головною метою. Це своєрідний містичний ритуал, без жодного огляду на дійсність. Ще одне. Маргарет Тетчер мала рацію: ніхто не помиратиме за ЄС чи НАТО, а тільки за рідний край та його ідеали. Ми не можемо жити у світі, що регулюється дивовижними документами, що їх ніхто не розуміє... Оскільки мілітарний проект збанкрутував, німці прагнуть підпорядкувати Європу господарською та політичною силою. Завдання Європи – не допустити цього; хоч німці не є сьогодні агресивними, однак послідовними. Ангела Меркель, зокрема, розкрутила ісламську імміграцію. Опосередковано це можна пояснити почуттям вини в минулому. Але якщо люди не мають відчуття своєї країни, якщо вони не усвідомлюють своєї приналежності до певної субстанції, культури, традицій, то держави не втримаються. Елемент національного сентименту є доконечним. Ідентичність народів і безпечні кордони – обов'язковий елемент демократії» [11].

4. Чи турбота про красу довкола нас є одним із стовпів сучасного консерватизму? «Насамперед скажу, що в Польщі досі не розвинуто публічної естетики – досить глянути на автостради, які пролягають через людські садиби... А назагал сучасний консерватизм прагне вийти поза просту функціональність речей і справ. Ми живемо у світі, у якому все трактується інструментально, у якому кожна річ мусить мати якусь функцію. Це спричиняє відсутність мети, пошуку сенсів. Маємо рід машини, у якій людський дух зникає, врешті гине. Пошуки краси – справа абсолютно ключова. Адже ми втратили так багато з того, що вносила у наше життя релігія» [11].

Давно доведено, що віра допомагає перетворювати мрію в реальне життя, вона гартує, збагачує непевний і хитливий людський розум, його силу. Духовне прозріння споживачі інформації дістають від багатьох подібних публікацій. Вони допомагають **творити** своє життя, а не лише реагувати на події. Ми творимо свій світ своїми ж думками і у партнерстві з Богом. Світосприйняття – це осмислена дія. Навіть якщо домінує критичний погляд на речі, важливо, щоб критика не ставала репресивною, щоб не практикувати «самонавіювання неповноцінності». Категоричним імперативом справжньої творчості й властивим володінням словом є переказ моральних

засад, концепції кращого світу. Слід послідовно вибірувати тексти, систематизувати, класифікувати й концептуалізувати ідеї, що змушують **замислюватися**.

Наведемо (зі свого архіву, малознаних) кілька непроминальних смислотекстів.

- Оцінюючи військову експедицію Великобританії та Франції до Китаю в середині XIX століття, Віктор Гюго гостро засудив пограбування Літнього палацу – одного з чудес світу; усі скарби цих двох європейських країн не могли зрівнятися з цим величезним і блискучим музеєм Сходу. «Перед судом історії один із бандитів називатиметься Францією, другий – Англією» [Докладно: 12].
- Вирвати ідеали з рук гендлярів закликає Галина Паламарчук [Див.: 13].
- У статті «Гуманістичні ідеали» Томаш Масарик доводить: «Ідея гуманності виявляється у наш час як ідея національна. Останнім часом і в нас починають потрохи розуміти, що ідея гуманності цілком не суперечить ідеї національній, а скоріше саме нація, як і кожна людина зосібна, повинна і може бути гуманною, людяною... Треба звикати любити народ, сім'ю, свій край, взагалі будь-кого позитивно, тобто без фону ненависті – і тоді нам відкриється абсолютно новий моральний світ» [14].
- Російський письменник і публіцист Василь Голованов ще на початку 90-х років так оцінював ситуацію у своїй країні: «Сімдесят років радянської влади і шість років перебудови дають підстави для сильної спокуси заявити, що ми побудували унікальне в історії людства суспільство, де саморуйнація стала нормою, де настільки вже усе спотворено і скалічено, що навіть демократія не дала нічого, крім вулканічних викидів озлоблення і ненависті, де природа згвалтована, а людина відчужена від своєї праці настільки, що навчилася ненавидіти свою працю і виняткову винахідливість виявляти саме у тому, що, здається, суперечить самій природі людини, – нанесення шкоди собі і своєму ближньому» [15].
- Надто точними й вражаючими є оцінки-розміслення про Трипільську культуру Пола Річарда «Ще раз у кам'яний вік» – про українську виставку у США, розміщені у впливовій американській газеті «Вашингтон Пост»: «Українська виставка в Міжнародному валютному Фонді дозволяє нам перенестися на 7000 років назад. У часи, коли у лісах Європи ревіли вовки і ведмеді, а рільництво щойно починалося, у часи, коли два уособлення могутності Всесвіту – одне жіноче і одне середнього роду вперше скомбінувалися у Європейському мистецтві... Ця непроста гармонія лінійного і округлого притаманна пізнішому західному мистецтву. Її можна побачити в усмішці Мони Лізи, в металевому каркасі Статуї Свободи, в кубізмі Пікассо і навіть у лазерних променях, що танцюють довкола Мадонни. Але для речей, створених 7000 років тому, така тенденція є несподіваною» [16].
- Ідеологію добра і чистоти сповідував французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері. Розповідаючи про нього з нагоди 105-річчя з дня народження, український письменник Володимир Бурбан звернув увагу багатьох тисяч читачів «Сільських вістей», окрім іншого, на таке: «Ми дихаємо на повні груди лише тоді, коли пов'язані з нашими братами і коли маємо загальну мету; і ми знаємо з досвіду: любити – це не значить дивитися одне на одного, любити – значить, разом дивитися в одному напрямку» [Див.: 17].
- «Оберігаймо власне світло» – так озаглавлено інтерв'ю польських журналістів Мілоша Марчука (Milosh Marczuk) і Беати Зубовіч (Beata Zubowicz) з Вітторіо Мессорі (Vittorio Messori) – відомим італійським релігійним публіцистом. Чіль-

ні думки: справжньою небезпекою для сучасної людини є те, що вона вірить у все; у часах розумового сум'яття християнство повинно підтримувати постійний курс, християнин може і повинен підносити свій голос; на Заході домінує найрадикальніша ліберальна ментальність – бачимо трагічний ланцюг подій: почалося з розлучень, потім пішли аборти, далі узаконюється евтаназія. Отже, мусимо як християни протестувати проти деградації. І не втрачаймо духу! [18].

Свідомість пізнає вартості, які існують споконвіку, вони незалежні від персональних актів окреслень. Сприймаючи вартості як ідеальні об'єкти, журналістика витворює категоричний імператив постав, ідеалів «святої правди-справедливості». Тобто вартості вимагають **втільнення** через шляхетну думку. Відтак творча особистість стає «співтворцем» вартостей правди, знання й краси. В оточенні не тільки нам близького світу, але усього безмежного космосу уся наша індивідуальність вміщується у містичному «я» – відгомоні душі, яка стоїть на межі між двома світами: реальним і духовним. Відсутність емпатичного й ціннісного життя, спотворена традиція, умовності «цивілізованого» життя, відірваного від проблем світу й оточення, зменшують якість нашого «я». А песимістичні нарікання, які домінують у мас-медіа, посутньо «вбивають» творчий потенціал слова. Фахівці давно довели, що думка й почування – не факти, а намір. Отже, наша свідомість має бути збудженою, багатити з історією й еволюцією. Це потрібно для самореалізації журналіста. Як писала Ліна Костенко:

А все залежить від людських зіниць:

В широких – відіб'ється вся епоха,

У звужених – збіговисько дрібниць [19, с. 129].

Це відповідає блискучій метафорі Емми Андієвської – **видовження** зору.

Висока якість пошуку сенсу життя властива багатьом представникам народів: наприклад, від перших публіцистів: Демосфена (чільна ідея – захист атенської демократії), Цицерона (захист республіки), Блаженного Августина («Серце... буде блаженне тоді, коли без перешкод і прикростей радітиме єдиною Правдою») до пізніших сумлінь історії Тараса Шевченка («Свобода та істина – невіддільні»), Джузеппе Мацціні («Бог і народ»), Ауробіндо («Духовне життя – постійне сходження»), Станіслава Вінченца («Вбачати у кожній, навіть дрібній, події прихований глибокий сенс»), Вацлава Гавела («Відповідальність за слово – проблема не семантична, а моральна»), Світлани Алексієвич («Перенести усі зусилля на територію людської душі»), Євгена Сверстюка («Коли хтось відчуває і впізнає Бога в братові своєму – то вже Людина»).

Сьогочасний стан цивілізаційної конфігурації планети дає змогу іншими, ніж колись, засобами здійснювати побажання й потребу контакту народів, передовсім культур як образу душі органічних спільнот, висловлену ще у Першій книзі індійських Вед: «Нехай прийдуть благородні думки до вас з усіх сторін». Від правіків совісні люди прекрасно розуміли, що взаємопізнання і взаємозбагачення народів «з усіх сторін» по-справдешньому можливі лише у сфері духовній. Суто матеріальний підхід переважно закінчувався кровопусканням за законами джунглів. Натомість обмін **благородними думками** збагачує всіх, не вимагає насильства. Це радше справа цілком добровільна, водночас – неминуча, оскільки не можна «засиджуватися» на одних постулатах, життя набирає нового кшталту. Бог говорить безперестанку. За усієї своєї жорстокості, несправедливості людство усе таки витворило такі взірці життя, які плодоноситимуть докрайвіку: поезію, мистецтво, високу культуру, красу міжлюдських відносин і побуту, найміцніший цемент суспільства – сім'ю, освіту, літературу глибо-

кого думання й почування, спорт, нарешті – пісню як квінтесенцію найвищої духовності. Маємо на увазі таку пісню, про яку писав Тарас Шевченко: «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине... От де, люде, наша слава, слава України! **Без золота, без каменю, без хитрої мови, А голосна та правдива Як господа слово**» [20, с. 60–61].

Певна річ, обидва аспекти соціальної дійсності – духовний і матеріальний – нерозривно пов'язані між собою. Але рівновагу слід вибудовувати саме за таким порядком: **душа–розум–тіло**. Нове тисячоліття невмолимо диктує потребу орієнтації на сенсовні пласти думання й почування, «глибоке серце» (з давньоіндійської світоглядної сфери), адже людина думає навіть тоді, коли цього не усвідомлює. Отже, у царині публіцистики маємо орієнтуватися на слово, яке ВИЗВОЛЯЄ, а не поневолює. Адже конвойоване, залякане слово мас-медіа за комуністичного режиму замінено облудними, фарисейськими словами-амебами, які загубили своє призначення: влучати у неправду (Євген Сверстюк). Багатоголосся не гарантує шляхетності творчої думки, віднайдення істини, утвердження найвищих ідеалів. Зупиняючись на матеріалізмі фактів, за домінування культури тимчасовості, розмиванні гуманістичних традицій, ми переважно продовжуємо існувати на поверхні людського існування.

II

Що робити? **Згадати себе, повірити в себе, бути собою**. Це стосується не лише національних організацій, але й домінуючої, тобто світоглядної сфери, в якій важливу роль відіграє журналістська творчість. Вона присутньо має стати програмою освіти, духовності, культури, соціальної заангажованості. Ще у давнину збагнули: «Тільки освічені є вільними» (Епіктет, бл. 100 р. н. е.); «Освіта для душі, що різьблення для мармуру» (Джозеф Аддісон, 1711). А нині макротекст, що репрезентує концептуальну публіцистику, подає, як правило, інформацію й аналіз високої якості, яка стимулює людей до активної участі у процесі формування нового світу, розширює коло знань про історію, навколишню дійсність і прищеплює духовні цінності, високі моральні норми, що можуть змінити життя. Адже Дух – це наша сутність. Для такого зцілення, якого ми прагнемо, насамперед потрібне духовне зцілення, а не тільки фізичне чи емоційне. Виважене, переконливе слово якраз допомагає звільнитися від руйнівної дії негативного мислення. А це означає дивитися на життя впевнено і цілісно.

Несхитний і вічний орієнтир – Нагірна проповідь Христа. Що зробило Ісуса найвидатнішим учителем? У першу чергу – **любов**. Ісус любив істини, що їх проповідував людям, і самих людей, **думаючи про своїх слухачів**. Можливо, Христос проголосив Проповідь на Горі за якихось 20 хвилин. Його висловлювання хоча й прості, але сповнені глибокого сенсу. Завдяки цьому висловлені Ісусом думки **чітко й назавжди** закарбувалися у серцях і розумі слухачів, а згодом заповнили світ. Ось деякі приклади: «Не можете служити Богові і мамоні», «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назвуться», «По їхніх плодах, отже, пізнаєте їх», «Бійтесь радше того, хто може погубити душу» (Мт 5:10). Польська дослідниця мови Ядвіга Пузиніна (Jadwiga Puzynina) у фундаментальній монографії «Слово – Вартість – Культура» (Słowo – Wartość – Kultura), характеризуючи біблійну етику мови, приходять до таких висновків:

- Наголос треба робити на глибокому сенсі доброго і мудрого слова. Мудрість має вимір етичний, але її акцентуючими складниками є розум і знання;
- Слово особистості й вислуховування повинні знаходити підтвердження у способі життя. Чільний постулат Нового Завіту полягає в **реалізації** Заповіту лю-

бові й найдосконаліше вираження знаходить у «Гімні про любов» св. Павла: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любови, я був би немов мідь дзвінка або кимвали звучні. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання і якби я мав усю віру, щоб і гори переносити, але не мав би любови, я був би ніщо» (1 Кор. 13, 1-3);

- Новий Завіт на перше місце ставить **особистий** приклад, слідування за Христом і Його словом: «Я дорога, правда і життя» [Див.: 21, S. 59–75].

Сутність людини – творча. За допомогою емпатичної й вартісної орієнтації думки людини зосібна і спільноти зможуть піднятися над будь-якими труднощами. Представники «вищої ліги» журналістики зобов'язані допомогти споживачам інформації обмірковувати усі зміни і виклики нового століття з найвищої, по можливості, точки зору. Незалежно від існуючих обмежень, скомпонованих конфліктів слід дивитися на усе з позиції усвідомлення єдності життя і постійно присутньої в ньому божественної субстанції. Такий погляд дає змогу творчо оцінювати життєві явища і скеровувати людей до оптимістичної й конструктивної життєвої позиції.

У царині світоглядної публіцистики маємо предметно визначитися щодо функціонального призначення журналіста/публіциста. Нагадаємо, що наука є засобом пізнання, ідеологія – засіб ціннісної орієнтації, політика – засіб соціального, політичного регулювання, мистецтво – засіб естетичного розвитку. Журналістика вміщує усі ці функції. Подібність очевидна, але є своя специфіка. Луїза Світч у навчальному посібнику «**Професія: журналіст**» саме й зіставляє журналіста зі спорідненими професіями: письменником, діячем мистецтва, вченим, істориком, політиком, юристом, оратором, педагогом, священником [Див. докладніше: 22, с. 247–262, розділ «Додатки»].

Сучасна медійна сфера репрезентує (окрім інших) дві перспективні моделі, що є вирішальною передумовою для потрібного нині панорамного, комплексного мислення та розвитку творчого потенціалу. Йдеться про: 1. Широке використання думок, позицій, візій емблематичних публіцистів у впливових світових мас-медіа на постійній основі; авторитетні свідки епохи закодовані у власній культурі, рівно ж у контексті людства (типовий приклад: декларація Джузеппе Мацціні – «Я італієць, водночас європейець і взагалі людина»); 2. Видання збірників есе, статей, розмислень тих же особистостей, а також згрупованих оцінок їхнього доробку вченими, фахівцями широкого спектру вартостей. В обох випадках це стає своєрідною енциклопедією світоглядної публіцистики, яка діє на найвищих орбітах світоглядно-орієнтаційної, організаційної й технологічної сфер буття.

У кожній важливій справі важлива точка відліку. Як відомо, усі нові ідеї мусять перейти через чотири етапи. Перший етап – про ідею не говорять, а лише знизують плечима. Другий – про ідею починають говорити, але іронічно. Третій – ідея починає привертати до себе загальну увагу, тому її завзято поборюють відкриті й скриті вороги, упереджені представники будь-якої спільноти. Нарешті, четвертий етап – ідея, очищена від усякого намулу, стає загально визнаною. Нині між третім і четвертими етапами знаходиться доленосна для людства проблема: перехід від комерційно-маніпулятивної цивілізації до духовно-екологічної, бо ж моральна й екологічна криза очевидна, вона стає дедалі загрозливішою. Можна нагадати прогноз Анре Мальро: «XXI століття буде духовним, або його не буде взагалі». Світоглядна сфера – вирішальна для налагодження стратегічного партнерства, взаємодії усіх народів в ім'я утвердження вищих сенсів життя. Об'єднати може тільки духовне.

Якщо ми хочемо збагнути хід світової історії, діяння людини, її призначення, організацію і механізми функціонування цивілізацій, спрогнозувати хід подій, мусимо адаптувати усю наявну інформацію, від міфів народів, легенд до сучасної конкретної дії акторів історичного процесу. За цих умов можемо зважитися на цілісне конструювання змістових і жанрових параметрів публіцистичної творчості як сфери невмирущості людського духу. Усі народи шанують священні реліквії, адже вони є **конструкцією розуміння**. Донині зберігається **вагомість думок** духовно чутливих публіцистів. Час не знищив осяйної думки великих мислителів, які **публічно** пояснювали й прояснювали суть явищ. А у духовній сфері немає часових меж. Усі часи вічно поставатимуть перед Творцем усього суцього.

Людина зосібна і народи як колективні душі прагнуть конкретної моральної орієнтації, відповіді на доленосні питання буття, ідентичності, вибору чітких орієнтирів. Завдяки мас-медіа можна обрати дорогу правди, добра і краси. Тому має рацію польський дослідник комунікаційної сфери Здіслава Кобилянська (Zdisława Kobylańska), коли в книзі «Етичні норми журналіста. Вибрані проблеми деонтології журналістики» наголошує: «Наявність журналістських етичних норм у комунікації є лакмусовим папірцем тесту на те, чи журналіст є людиною етики засад чи етики ситуативної; чи є людиною відповідальності чи легковажності; поступу чи підступності, правди чи фальшування; чи володіє етичною сумлінністю, яка є неодмінною умовою виявлення правди про дійсність, чи також репрезентує опортуністичну слабкість, яка підсовує лакування і утилітарні розв'язки» [Див.: 23]. Книга містить ґрунтовний аналіз фахівців-філософів, моралістів, науковців, мистецтвознавців, журналістів, які доводять: «Яким є журналіст як особа – такою є журналістика», «Яка людина – така культура», «Яка етика – така праця». До того ж нагадаємо: усі ці постулати здійснюються через чотири роди контексту: логічний, психологічний, історичний і пророчий [Див.: 24].

Висновки:

1. «Свята правда-справедливість» доконечно мусить стати центром орієнтації публіциста. Водночас він має дбати про її захист для спільного добра у сенсі етичним. Це своєрідна місія, коли творча особистість є носієм інтегральної візії людини і світу, відстоює право кожного народу на власну культуру, гуманістичні традиції. Право на культуру заслуговує на те, щоб піднести його в ранг основних прав людини, таких як право на життя, свободу вислову, освіти, справедливого суду;

2. Етичні аспекти слова передбачають засади його гомогенності, респектування спільного добра, тяжіння до істини. Інформація має підносити дух, адже здоровий дух відштовхує усіяку неповноцінність. Маємо дбати про посилення й збільшення світопізнавальних можливостей і світопояснювальної спроможності Слова, яке лікує, рятує від зла, западає в душу, пов'язує людину з глибинами буття – у вимірах космічному, історичному, етнокультурному, особистісному; естетика і культура слова – доконечні;

3. Досі гостро актуальними є висновки фундатора світоглядної публіцистики Миколи Шлемкевича: чим більше публіцистика, що формулює і формує думки народу, є його об'єктивним розумом, бере напрям на охоплення цілісності й універсальності життя та дійсності, тим більше в неї точок перетину з філософією – саме для філософічного мислення, крім релігійного наснаження, характерні риси цілісності, універсальності й докорінного підходу та розгляду. Йдеться про синтез буднів, важких, твердих як життя, з вічним, непроминальним, завжди вартісним. Нарешті, насущним завданням слова-рушія є пошуки й кристалізація нових ідей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ, 2002.
2. Ash Timothy Garton. Nur Streiten hilft in Zeiten des Shitstorms // Der Spiegel. – 2016. – 8 November.
3. Umberto Eco. Pięć pism moralnych. – Kraków, 1999. – S. 77.
4. Krzysztof Szczerski. Geopolityczne igrzyska // Nowe Państwo. – 2012. – N 8 – S. 21.
5. Святий Августин. Сповідь. – Київ, 1996.
6. Стеценко В. Філософія людини у філософській теології Г. Сковороди як «філософія серця» // Соціогуманітарні проблеми людини. Науковий збірник. – 2013. – Ч. 7.
7. Фрідріх Вільгельм Йозеф фон Шеллінг. Про суть німецької науки // Мислителі німецького романтизму. Науковий збірник. – Івано-Франківськ, 2003.
8. Гайдар Ю. Шевченків заповіт свободи // Радіо Свобода. – 1961. – 8 березня.
9. Matuszak Malgorzata. Czym jest... wartość // Nowe Państwo. – 2012. – N 6–7.
10. Współpracownik prawdy. 65 rocznica święceń kapłańskich Benedykta XVI // Niedziela. – 26. 06. 2016. – S. 16.
11. Piękno nas ocali // wSieci. – 2016. – 20–26 czerwca.
12. Гюго В. Разграбление Летнего дворца // Курьер ЮНЕСКО. – 1985. – декабрь.
13. Паламарчук Г. Залучити до активу совість // Літературна Україна. – 1987. – 26 лют.
14. Масарик Томаш. Гуманистические идеалы // Новое время. – 1990. – № 15.
15. Голованов В. В поисках утраченного смысла // Литературная газета. – 1992. – 15 янв.
16. Richard Paul. Revisiting the Stone Age // Washington Post – 1993. – September 7.
17. Бурбан В. Великий Принц з маленької планети // Сільські вісті. – 2005. – 8 липня.
18. Marczuk Miłosz, Zubowicz Beata. Rozmowa z Vittorio Messori: Pilnujmy własnego światła // Rzeczpospolita. PlusMinus. – 2007. – 7–9 kwietnia.
19. Костенко Л. На світі можна жити без еталонів... // Поезії. – Балтімор-Париж-Торонто, 1969.
20. Шевченко Т. До Основ'яненка // Поезії. Том 1. – Київ, 1961.
21. Puzynina Jadwiga. Słowo–Wartość–Kultura. – Lublin, 1997.
22. Лось Й. Перспективи світоглядної публіцистики. Навчальн. посіб. – Львів, 2014.
23. Dziennikarski etos. Z wybranych zagadnień deontologii dziennikarskiej. – Olsztyn, 1996.
24. Лаба В. Біблійна герменевтика. – Рим, 1990.

EMPATHIC AND AXIOLOGICAL ORIENTATION OF THOUGHT**Josyp Los**

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: jlos@ukr.net*

The article examines empathic and axiological consideration of opinion. In the context of worldview publicism the author analyzes the prognostic significance of notable world publicists. The author emphasizes on humanistic values, an integrated identification of national organisms, search for harmonious cooperation of nations in the 21st century.

Key words: empathy, value, worldview publicism, sense, thought, society.

УДК 32(437.3)“19/20”(092):070

ПОЛІТИКА І ЖУРНАЛІСТИКА. ВАЦЛАВ ГАВЕЛ ПРО ЖУРНАЛІСТИКУ І ЖУРНАЛІСТІВ

Ігор Паславський

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: pais@mail.lviv.ua*

У статті виокремлено складові успішного політичного керівництва країною Вацлавом Гавелом, непрофесійним політиком, якого завжди цікавила державна система, що в підсумку й привело його до великої практичної політики. Встановлено, що на певному етапі кардинальних змін у державі В. Гавел не міг задовольнятися лише критикою її політичного керівництва, а ставши безпосереднім учасником великих змін європейського світу, вирішив безпосередньо впливати на них. З'ясовано, що президент В. Гавел розцінював політику не як технологію влади, а презентував її як культуру, культуру комунікації. Основним знаряддям влади В. Гавела було слово. Систематизовано та осмислено погляди відомого лідера чеського дисидентського руху, президента В. Гавела на журналістику тоталітарного та демократичного періодів, проаналізовано його висловлювання про окремих творчих представників засобів масової інформації.

Ключові слова: Чеська Республіка, Вацлав Гавел, президент, політика, журналістика, засоби масової інформації, телебачення, преса.

Актуальність та важливість теми обумовлена системним зв'язком журналістики й політики, а також доцільністю вивчення, осмислення й узагальнення трансформаційних процесів, які на рубежі тисячоліть пододала Чехословаччина, а згодом самостійна Чеська Республіка під керівництвом «непрофесійного політика» Вацлава Гавела, якому в перехідний, повний невизначеності, викликів та випробувань, період парламент республіки довірив найвищу посаду в країні. В. Гавел послідовно, виважено та наполегливо вів країну шляхом демократичних перетворень і водночас долучався, а частіше ініціював або активно підтримував інтеграційні процеси у «великому своєму домі» – Європейській співдружності. Творчий доробок В. Гавела на політичну та державницьку тематику, а також стиль його політичного керівництва і манера офіційного та неофіційного спілкування становить науковий інтерес, оскільки Чеська Республіка під його керівництвом постала, за твердженням професора Томаша Галіка, місцем «зустрічей світових особистостей та передових прогресивних ідей», а В. Гавел закарбував у пам'яті землян як найбільш виважений, толерантний і послідовний президент держави.

Мета публікації – з'ясувати розуміння В. Гавела та його трактування ролі і призначення журналістики в додемократичний період та функції політичної журналістики в сучасній європейській державі.

Із сформульованої мети випливають такі основні **завдання**:

- проаналізувати індивідуальний стиль Гавела-політика та його своєрідну манеру управління країною через алгоритм культури політичного спілкування;
- вивчити фактори дієвого та результативного президентського правління та високого особистого іміджу президента серед провідних європейських та світових лідерів.

Предмет дослідження: політика і журналістика в європейській державі на етапі її демократичних трансформаційних перетворень та входження в Європейський Союз.

Об'єкт дослідження. Політична та публіцистична творча спадщина В. Гавела, що знайшла свою реалізацію в окремих виданнях: «Заочний допит» (у співавторстві з журналістом Карелом Гвіждялою), політичний трактат «Сила безсилля» та останнє його прижиттєве видання «Прошу коротко. Розмова із Карелом Гвіждялою».

Методи дослідження: історичний, порівняльний, аналіз, синтез, індукції, дедукції, абстрагування, а також соціальнокомунікаційний підхід.

Наукова розробка теми. Політична творча спадщина В. Гавела, стиль та манера його президентського правління є предметом дослідження цілої плеяди визнаних зарубіжних та українських науковців, що спеціалізуються на державному управлінні, політичній науці та соціології. Серед співвітчизників президента доречно виділити відомого теолога та філософа, професора Карлового університету у Празі Томаша Галіка, а також Міхаеля Жантовського. Низка науково-публіцистичних праць належить перу авторитетного чеського журналіста Карела Гвіждяли. Серед українських дослідників доречно виділити ґрунтовні наукові та медійні публікації Миколи Жулинського, який акцентує, що В. Гавел чи не першим застерігав Україну від побудови «мафіозної демократії» [5, с. 10]. Нову генерацію українських дослідників представляють Юрій Залізняк та чеські філологи з Франкового університету Надія Лобур та Наталія Ємчура.

Соціальнокомунікаційний аспект політичної творчої спадщини В. Гавела, а також його розуміння й трактування ролі та призначення засобів масової інформації в тоталітарному та демократичному суспільствах, є особистим **науковим здобутком** автора.

Вацлав Гавел, якщо вірити його зізнанням, ніколи не уявляв себе професійним політиком, а тим паче – главою європейської держави на важкому й затяжному, далеко не однозначному етапі її реформування й розвитку. Можна довго перераховувати складові його успішності, мудрої, збалансованої, виваженої й прогнозованої внутрішньої та зовнішньої політики, його високого авторитету серед рідного народу, чеського політикуму та світової політичної еліти, а також визнаних духовних лідерів – Папи Римського Яна Павла II та Далай-лами. Знаковим для характеристики Гавела-політика видається і факт його високого авторитету у світі після складання президентських повноважень, тобто у період, коли він вже не мав змоги втручатися у «хід світової історії» і, що важливо, збереження його авторитету навіть після відходу у вічність. Як і «залізна леді» Великої Британії Маргарет Тетчер, він дбав про імідж серед прийдешніх поколінь, реалістично усвідомлюючи, що президентом «є лише певний час, п'ять або десять років, а екс-президентом – довіку» [1, с. 240].

Не претендуючи на вичерпність та повноту, насмілимось стверджувати, що тріумф Гавела-політика обумовлений кількома факторами. Він, насамперед, був від-

даним сином свого народу, який до глибини душі прагнув звільнення чеської нації від тоталітаризму та демократичного її поступу. У цьому вбачав сенс життя і як драматург, і як дисидент, і як політичний в'язень, громадський та політичний діяч, а згодом – як глава держави та лідер нації. Незалежно від свого статусу, посади, обмежених в'язницею чи визначених конституцією країни можливостей, В. Гавел залишався активним, відданим представником чеської нації. Сенс його життя – розвиток нації, утвердження держави у європейській спільноті та євроатлантичних військово-політичних структурах.

І наступний чинник. Практично не маючи жодного політичного досвіду, не очолюючи жодної із парламентських партій, В. Гавел за короткий період революційних змін досяг політичної вершини – став президентом країни. Оригінальність його стилю керівництва полягала в якнайширшому практикуванні того, в чому була його очевидна перевага перед іншими політиками. Т. Галік підкреслює: «Основним знаряддям влади Вацлава Гавела було і залишилося слово». І розмірковує: «Не всі слова є вагомими: слово, що містить цінну думку, є дією, що найглибше збагачує світ. Гавел надав політиці нового, свіжого мовлення». Не менш оригінальною є така оцінка діяльності дисидента-президента: «Вацлав Гавел показав, що політика – це не лише технологія влади <...> на певних рівнях політика – це передусім культура, культура комунікації» [3, с. 17]. Що цілком синхронізується із відомим твердженням Масарика: «Політика є лишень скромнішою частиною життя духовного» [3, с. 18].

Брак політичного досвіду В. Гавел компенсував своєю творчістю і роками відшліфованою практикою писати зрозумілі, дотепні, аргументовані, переконливі промови на найважливіші та найактуальніші теми. До кожного публічного виступу політик заздалегідь ретельно готувався. Просив секретаріат Граду чи профільні міністерства до конкретного дня і зазначеної години підготувати йому фактологічний матеріал і справедливо обурювався, як хтось із державних службовців не дотримувався вказаних термінів або не дав вичерпної інформації. Гавел-президент як талановита творча особистість у щоденнику нерідко висловлював невдоволення і щодо зриву особистих творчих намірів: «Погана новина: промову до парламенту я не написав. Добра новина: я почав її писати» [1, с. 203]. А в іншому випадку – знайомі кожному майстру слова самозаспокоєння: «Обов'язково напишу за вихідні – у суботу або неділю». До його честі, у самовизначений дедлайн він із поставленими завданнями завжди справлявся.

Вацлав Гавел, що також є промовистим фактом, не переоцінював своїх творчих можливостей і готові публічні виступи надсилав на ознайомлення експертам, до думки яких прислухався, раціональні пропозиції яких враховував в остаточному варіанті виступу. Скаржився при тому, як йому важко «паралельно враховувати багато зауважень, несумісних одне з одним» [1, с. 42]. Визнавав, що «деколи пише стилістично недоладно» [1, с. 42], тому просив стилістів доопрацювати авторський текст, щоб з мовних позицій він був бездоганним.

Він сповідував культ правди. І не лише тому, що неухильно дотримувався тези Карела Чапека про те, що «правда – це більше, ніж влада, бо правда є вічна», а передусім тому, що правда була інструментом його самореалізації як дисидента і правда була його політичним кредом як керівника нової європейської держави. Здатність політика керуватись категорією правди, насмілюватись висловлювати правду вирізняє такого політика від популістів, які випромінюють примітивний оптимізм, і кінцева

мета яких – отримати прихильність якнайширших народних мас. В ім'я торжества правди, у першому своєму публічному виступі в ролі президента В. Гавел намілюється констатувати: «Наша країна не процвітає».

Повчальними, тобто такими, що заслуговують наслідування, є міркування В. Гавела щодо наданого президенту права накладати вето на законодавчі акти: «Право вето закони не сприймаю як турнір із тенісу. Моя поведінка узгоджена з моїми совістю та відчуттям справедливості, і для мене важливо через свою діяльність висловити погляди глави держави. Якщо ці погляди будуть переголосовані, я схилиюся перед колективним розумом парламенту, який віддзеркалює колективний розум суспільства» [1, с. 42]. Із сказаного логічно випливає, що В. Гавел не мав надмірної самозакоханості, не хворів на нарцисизм і не страждав політичною зарозумілістю та егоїзмом, а поважав колективний розум джерела влади – народу і його парламенту.

Як справедливо зазначає Міхаель Жантовський, і дисидент-теоретик, і політик-практик Вацлав Гавел «доволі скептично ставився до всіх політичних партій <...> неохоче приймав і визнавав роль політичних організацій як рушіїв змін і носіїв політичної енергії» [4, с. 141]. А відтак усвідомлював, що трансформаційне суспільство впродовж невизначеного періоду неминуче продукуватиме і наділятиме владними повноваженнями ті політичні структури, для яких індивідуально-егоїстичні інтереси їхніх лідерів є значно вищими за загальнодержавні та загальнонаціональні інтереси всієї Чеської Республіки.

Гавел – оригінальний. Це факт, який не витримує аргументованого заперечення.

По-перше, як драматург В. Гавел вже був визнаний у цивілізованому світі, його драматичні (сценічні) твори вже йшли на театральних сценах провідних країн Старого Світу, він отримував найпрестижніші міжнародні нагороди та мав заслужене визнання. Натомість у його рідній Чехословаччині діючий промосковський тоталітарний комуністичний режим не пропускав жодної нагоди або ув'язнити дисидента, або хоча б затримати його на декілька годин/днів, або шукав більш-менш слушного приводу для його дискредитації. Гоніння на В. Гавела тривало навіть не роками, а затягнулося на декілька десятиліть. Натомість, це не вибило його з обраної колії, не позбавило гуманістичних орієнтирів та демократичних першооснов. В. Гавел залишився дисидентом навіть у президентському кріслі і переконаним демократом після складання повноважень глави східноєвропейської держави.

По-друге, В. Гавел ніколи не підкреслював свого аристократичного чи, як його трактували в тогочасній Чехословаччині, буржуазного походження. Ба більше, він навіть сором'язливо в ньому зізнавався, коли уникнути відповіді на пряме запитання не міг. Але його соціальне походження проявилось у способі мислення, у різномірній комунікації, у формах політичного діалогу та методах державного управління, зрештою, його аристократизм отримав втілення в міжнародному політичному спілкуванні. В. Гавел заворожував своїх співрозмовників наодинці і справляв напрочуд ефективно враження промовама, виголошеними на широку цільову або на нефокусовану аудиторію.

По-третє, як кожна смертна та грішна особа, В. Гавел часто картав себе за нерішучість та надмірну скромність, завелику виваженість і постійне відчуття страху, висловлював обурення за вроджену толерантність та боявся спровокувати навіть

локальну конфліктну ситуацію. Але його внутрішня нерішучість і страх зникали тоді, коли Вацлав Гавел у думках та діях державної чи національної ваги вибудовував стратегію і тактику поступу держави та нації у сфері передусім внутрішньої, а згодом і міжнародної політики. В. Гавел як дисидент, а з часом і державний діяч – це наполеглива, послідовна й вольова особистість, яка твердо й наполегливо відстоює власну позицію, має чіткі демократичні орієнтири і гуманістичні цілі. В. Гавел твердо переконаний у правильності власного вибору, він непоступливий і безкомпромісний політик, який крок за кроком наближається до поставленої мети.

По-четверте, такий практичний трудоголік у дисидентському статусі і політиці, В. Гавел є майже безпорадним у побуті та повсякденному житті. Надмірно акуратний та системно мислячий, він водночас сам вимагає щоденного догляду та постійної опіки. Його побутова непрактичність насторожує вірного супутника, важкохвору дружину Олю, яка в останні дні земного життя просить В. Гавела довго не залишатись самотнім. Вірний Олі В. Гавел навіть до кінця не розуміє в той момент, що має на увазі його дружина, адже він її так любив... Після смерті Олі з'являється актриса Дагмар, яка вдало поєднує статус особистого секретаря, референта, опікуна та дружини, статус першої жінки країни. В. Гавел щиро вдячний їй і вже не уявляє себе без цієї дорогої його серцю жінки. Його думки все частіше крутяться навколо неї.

І, нарешті, по-п'яте: В. Гавел мав чіткі моральні орієнтири. Професор Карлового університету, теолог і соціолог зі світовим іменем Томаш Галік зазначає, що Вацлав Гавел мав доброго вчителя та політичного натхненника, яким для багатьох чехів та словаків був і залишається президент Масарик – особа, яка витворила «архетип президента у чеських умах» [3, с. 15]. І орієнтувався на ту видиму політичну вершину, якої своїми діями та авторитетом досяг Масарик. Нація, яка впродовж кількох десятиліть спромоглася обрати на президентську посаду двох таких моральних авторитетів та ефективних державних діячів, заслуговує на повагу і має цілком окреслені перспективи зайняти гідне місце серед народів Старого Світу.

Творчим політичним спадком В. Гавела є трилогія «Заочний допит», політичний трактат «Сила безсилик» та остання прижиттєва книга «Прошу коротко». «Заочний допит» вийшла у світ у період дополітичної діяльності її основного автора. За зізнанням журналіста Карела Гвіждяли, вона повинна була мати менш промовисту назву, але дружина Гавела Ольга, коли ознайомила із першими сторінками рукопису майбутньої книги, вигукнула: «Хіба це інтерв'ю? Та це ж допит!». Карел Гвіждяла оцінив «поради сторонньої», що підтверджували його журналістську професійну майстерність (інтерв'ю і справді було так структуроване, логічно сформульоване й вичерпне, що за своїм змістовним наповненням більше нагадувало допит, викладений у журналістському стилі).

У книзі Гавел толерантний, тактовний, скромний, схильний до компромісів. Але доти, доки це не стосується принципових позицій. Тоді він рішучий, дієвий, наполегливий. У «Заочному допиті», відповідаючи на запитання К. Гвіждяли щодо передісторії виникнення Хартії-77, згадує: після арешту Івана Їроуса – мистецького керівника андеграундового рок-гурту, а з ним «ще близько дев'ятнадцяти людей <...> я (Вацлав Гавел – І. П.) відразу приїхав до Праги, бо мені було зрозуміло, що треба щось робити, і було зрозуміло, що робити це маю я» [6, с. 7].

Друга книга – суспільно-політичний маніфест «Сила безсилик», написана у 1978 році. У ній В. Гавел розвінчує тоталітарну систему, напрочуд відверто кон-

статуючи: «У постполітичній системі теж точиться боротьба за владу, і зазвичай набагато брутальніша, ніж у вільному суспільстві (проте це не відкрита боротьба, регульована демократичними правилами та контрольована суспільством, а боротьба прихована, залаштункова: навряд чи вдасться пригадати випадок, коли генеральний секретар панівної комуністичної партії змінився без щонайменше приведення в бойову готовність різних військових підрозділів і служби безпеки). Та все ж ця боротьба – на відміну від ситуації «класичної» диктатури – ніколи не становитиме загрози для самих підвалин системи та її ж тяглості. Хіба трохи розхитає владну структуру, яка, однак, дуже скоро оговтається – саме тому, що її сполучна тканина, ідеологія, залишиться неушкодженою: і хай будь-хто змінює будь-кого, це завжди відбуватиметься лише на тлі, лише в рамках спільного ритуалу, і ніколи – через його відкидання» [2, с. 30].

На третю книгу «Прошу коротко: розмова із Карелом Гвіждялою» Вацлав Гавел не лише з нетерпінням очікував, але й дуже позитивно про неї відгукувався. «...З цією книгою... світ назавжди буде інший, ніж без неї», – наважився передбачити Вацлав Гавел. «Прошу коротко» вирізняється несподіваною назвою, непрacticованою структурою і є своєрідною за формою. Вона розрахована на підготовленого, обізнаного, компетентного, схильного до аналітичного мислення читача, сфера наукових чи професійних інтересів якого обумовлює доцільність глибокого проникнення за лаштунки глави європейської держави, у внутрішній його світ.

Книга вирізняється не лише назвою, яка у першу мить сприйняття дещо навіть насторожує, бо викликає асоціативне мислення – політик рівня глави держави цінує власний час і просить професійних журналістів не зловживати його дорогоцінним часом. Назву книги В. Гавел запропонував одноосібно, керуючись благородним міркуванням щодо гостей телевізійних передач. Як з'ясувалося, певний час він спостерігав за телевізійним редактором, який для бесіди у студію запрошував гостя і постійно йому казав: «Прошу коротко». Президент дивувався: навіщо запросив, якщо не дозволяє висловитися? «Можливо, ці люди вперше у житті на телебаченні, можливо, подолали далеку дорогу, <...> щоб народу щось розповісти про працю всього свого життя або про якийсь свій вирішальний досвід. І тільки вони туди приходять, на них прикрикують, щоб не говорили багато, тому що програма має своєчасно закінчитися, щоб вистачило часу для якоїсь дурної реклами. Ці люди, звісно, впадають у паніку і взагалі вже нічого не кажуть. Як би я їм симпатизував, якби того ведучого покарали тим, що навмисно безупинно говорили б і нікому не дозволили б себе перервати <...> Отже, караю пана редактора від імені отих нещасних тим, що його найулюбленішим реченням називаю цю книгу» [1, с. 236].

Наскрізною лінією всієї книги є самокритика Гавела-політика та визнання власних помилок. Його зізнання щирі, відверті, такі, ніби і справді Вацлав Гавел перебуває на сповіді, але не перед священиком, а перед самим собою. Ці одкровення роблять його особою, що так стрімко зійшла на владний Олімп і так довго на ньому успішно перебувала, цілком «земною» постаттю, якій властиві і певні людські слабкості. В. Гавел не лише оригінальний і винятковий у ставленні до своїх критиків, а й іноді навіть конструктивно погоджується з ними. «Хтось написав до газети МФС (Mlada fronta dnes – «Молодий фронт сьогодні». – І. П.) есе про те, що я стаю «пересічним політиком». Не знаю, здається, справді стаю, але якщо і так, то передусім через те, що вже не маю відвертих, із любов'ю написаних виступів» [1, с. 101].

На особливу увагу дослідників заслуговує позиція чеського президента щодо засобів масової інформації загалом та окремих журналістів зокрема. Вона недоброзичлива, подекуди занадто різка, лише в окремих випадках відносно нейтральна і ще рідше – стримано позитивна: «Бульварність була першою справою, у якій ми наздогнали та випередили Захід. Це, по суті, справляє враження, що прихід свободи означав для журналістів передусім безкарну можливість залізти до політиків у ліжку» [1, с. 199]. Або більше: «Сьогодні, в часи вирішальної ролі медій, які здатні й уміють тотально скомпрометувати кожного, навіть тих, хто цього не заслуговує» [1, с. 262]; «їхня мова була погана, чиновницька чи комуністично-журналістсько-ненависницька» [1, с. 256].

Взаємини В. Гавела з пресою були непростими. Загальновідомо, що преса і влада є природними антагоністами, але преса за своїм функціональним призначенням не може оминати ні окремих провідних політиків, ні всієї політики, а влада зацікавлена в системному висвітленні своєї діяльності засобами масової інформації, а відтак приречена на примирення з пресою, якою б кусючою, зубатою та тенденційною остання не була.

В. Гавел увійшов у політику із дисидентських позицій. Преса тоталітарних, як зрештою, і сучасних авторитарних держав, не симпатизувала лідерам протестного руху. Навпаки, сповідувала в'їдливий та дошкульний, часто позбавлений логіки та аргументації, стиль викладу, кінцевою метою якого було моральне приниження ідеологічного противника. Партійне керівництво не лише не засуджувало, а, навпаки, заохочувало і стимулювало антидисидентські публікації. «Підручні партії», як називав журналістів Микита Хрущов, пристрасно розвінчували лідерів дисидентського руху в кожній із країн «соціалістичної співдружності». І рідна для В. Гавела Чехословаччина не стала винятком. А відтак, не раз висміяний, принижений та не заслужено ображений лідер організованої опозиції, обійнявши першу посаду в державі, цілком усвідомлюючи роль і вагу засобів масової інформації в перехідних, трансформаційних суспільствах, зобов'язаний був вибудувати абсолютно новий алгоритм конструктивної співпраці влади, зокрема всього інституту президента, із засобами масової інформації на нових демократичних засадах і принципах. І вибудовує цей алгоритм, незважаючи на особисті образи на пресу тоталітарного періоду, і окремі, вже епізодичні випадки преси проти нього особисто і безпідставну гостру її критику окремих членів його секретаріату, на упереджені її публікації щодо обраної ним стратегії й тактики внутрішньої чи зовнішньої політики. У хвилини самотності і найбільшої відвертості, що знаходить вияв на сторінках його щоденника, В. Гавел підсвідомо, окремими, як правило, штрихами висловлює своє на загал недоброзичливо-критичне ставлення до всього журналістського корпусу і преси як суспільного інституту. І лише в заочному діалозі із Карелом Гвїждялою його тон діаметрально змінюється.

В. Гавела обурює, що «покидьки захоплюють мас-медіа». Рівень його поінформованості та обізнаності не викликав сумніву, а в умінні аналізувати та прогнозувати внутрішні та зовнішні виклики він помітно вирізнявся серед політиків. Характеризуючи особливість свого часу, В. Гавел зазначав: «Ми живемо у світі посередників і посередників посередників, у світі лобістів, консультантів, PR-агентів» [1, с. 197]. Реклама для президента була фактором особливого подразнення: «Учора дивився по телевізору похорон Папи. Це було грандіозне і зворушливе видовище. <...> Однак Америка таки особлива країна. Вона дуже побожна і водночас стерпить, коли тран-

сляція з похорону Папи переривається на рекламу, яка часто безпосередньо втілює те, що він критикував упродовж усього життя. Справді, я цього не міг зрозуміти, мене це дратувало, аж врешті-решт вимкнув телевізор» [1, с. 32].

Президент Чехії рішуче засуджує псевдополітичне прогнозування в пресі, зазначаючи: «Політики та журналісти вже багато тижнів набридають громадськості дивною розвагою – припущеннями про те, кого уповноважу сформувати уряд, хто буде прем'єр-міністром, має чи не має на це право найбільша партія тощо. Це все є безглуздом, некваліфікованим, істеричним і принизливим для мене, оскільки таїть у собі підозру, що я планую знехтувати результатами виборів і доручити формування уряду садівникові з тутешнього парку» [1, с. 102].

Певні стримані симпатії В. Гавел виявляє до свого співавтора: «Добре, що пан Гвіждяла своїм запитанням ненавмисно торкнувся проблеми, про яку я давно збирався щось сказати» [1, с. 107]; «Пан Гвіждяла інколи ставить мені дуже особливі запитання, вони трохи мене дратують, між іншим, тому що стосуються цілком маргінальних речей або походять із різних сотню разів перекручених медійних вигадок, але водночас саме це, мабуть, добре: є надія, що це спровокує мене до пожвавлених відповідей і що ця бесіда буде цікавішою» [1, с. 70].

Незвичною, але такою, що заслуговує на увагу, є дуалістична структура книги. У ній чергуються фрагменти затяжного заочного інтерв'ю визнаного журналіста із реципієнтом у поєднанні з фрагментами щоденника та службовими записками політика. Інтерв'ю журналіста також не є класичним, воно розтягнуте у часі. На запитання журналіста президент відповідає тоді, коли має бажання і натхнення. Запитання уточнює, окремі коректує. Деякі взагалі опускає. Відповіді пише особисто – виважено, аргументовано, переконливо, логічно викладаючи міркування, позиції, погляди, концепції. Фактор часу не тяжіє над ним дамокловим мечем.

Натомість, щоденник політика є класичним за формою і змістом. Для нього характерний особливий поспішний стиль викладу, тільки авторові відомі скорочення та аббревіатури. Щоденник – це фіксація рефлексорних реакцій, міркувань, роздумів, уявлень автора. Він вбирає та віддзеркалює емоційний стан людини, потаємні непублічні мотиви її дій та роздумів.

В інтерв'ю читач сприймає Гавела як державного діяча, послідовного, принципового політика європейського масштабу. А читаючи щоденник, реципієнт пізнає В. Гавела як людину, якій властиві певні сумніви, затяжна невизначеність, відчуття провини, невпевненості, безпорадності й особистого страху. Поєднання цих двох частин тексту і дає можливість сприйняти В. Гавела як політика й особистість з усіма його колоритними рисами.

Своєрідним є авторський стиль Вацлава Гавела, який вирізняється змінною тональністю й аритмічністю. Виважена, послідовна, некваплива манера викладення думок в окремих абзацах, а то й на цілих сторінках розслаблює читача, присипляє його увагу і сприйняття. І раптом в одному-двох наступних реченнях сформульована така свіжа, оригінальна, зріла, креативна і глибока думка, що збуджує свідомість реципієнта, пожвавлює його мислення в текстовому та позатекстовому просторі. Така фраза чи вислів за чіткістю формулювання, повнотою, вичерпністю та влучністю співмірні із крилатими висловами та афоризмами. Зрештою, В. Гавел – визнаний драматург. Його політичній публіцистиці та інтерв'ю на політичну тематику притаманні драматичні фрагменти.

Інтерв'юер неповторний у фразах: «Я трохи переосмислив та пом'якшив свої погляди» [1, с. 109], «моя надмірна та часто навіть контрпродуктивна ввічливість» [1, с. 213], «надмірне обслуговування може бути контрпродуктивним» [1, с. 210], «...нікого не хочу бачити і одночасно завжди когось чекаю» [1, с. 271].

Не позбавлений самобутності й дотепності, він принагідно зауважив: «Я мушу подумки усміхатися, коли, наприклад, бачу, що люди не знають, як до мене звертатися. Хтось каже «пане президенте», хтось «пане колишній президенте», хтось «пане Гавеле», я чекаю, коли хтось мені скаже «пане колишній Гавеле» [1, с. 239].

У результаті дослідження доречно зробити такі висновки:

1) Останній президент Чехословаччини, а згодом перший президент Чеської Республіки Вацлав Гавел очолив країну в доленосний для неї час – на етапі краху соціалістичної системи і масштабних інтеграційних процесів у Європейській Співдружності. Колишній дисидент В. Гавел розумів складність політичної ситуації в її національному та міжнародному вимірах, і після майже одинадцятирічного перебування на найвищій посаді в державі здав свої повноваження, коли його країна вже мала статус члена ЄС, НАТО й утвердилася як демократична держава із стійкою політичною системою та зростаючою економікою.

2) Як особа, що не мала традиційного досвіду політичної діяльності, В. Гавел за алгоритм свого правління обрав слово, культуру комунікування. Наділений харизмою індивідуального спілкування, він досяг гідних подиву висот в офіційному комунікуванні – багатораундових переговорах за участю провідних європейських політиків та офіційних промовах на кшталт Генеральної асамблеї ООН.

3) Як багаторічний дисидент, а згодом політик В. Гавел мав підстави критично сприймати такий важливий соціальний інститут, як засоби масової інформації. Спочатку йому дошкуляла проурядова преса, а згодом – опозиційна. Перша – добровільно-примусово, бо на лідерів протестного руху могла «відвести душу» з власної ініціативи або за вказівкою з партійної гори. Друга – через притаманну ЗМІ дошкульність і їхнє призначення – аналізувати, коментувати, інформувати про діяльність влади. Критика ЗМІ часто відверто дратувала президента, але вроджений демократ Гавел жодного разу не переслідував пресу, не зводив особистих порохунків з її окремими представниками. На упередженість ЗМІ, їх неточності, прорахунки та відверті нісенітниці реагував по-філософськи, тобто так, як і мав би реагувати висококультурний інтелігентний керівник сучасної європейської держави.

«Ми не маємо права дозволити, аби політичний і моральний заповіт Гавела заріс бур'яном <...> а кожен <...> на своєму місці [повинен – І. П.] критично і творчо його продовжувати», – рекомендував професор Т. Галік [3, с. 18]. Отож, автор цих рядків і всі, хто ознайомився із концепцією журналістики В. Гавела, зробили свій посильний внесок у популяризацію та розвиток його ідей, поглядів і переконань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – 288 с.
2. Гавел В. Сила безсилах: Пер. з чес. Тетяни Окопної / Вацлав Гавел. – Київ : «Чеська бібліотека», 2016. – 144 с.

3. Галік Т. Європа між секуляризмом і християнством / Томаш Галік. – Львів : Літопис, 2014. – 48 с.
4. Жантовський М. Післямова / Міхаель Жантовський // Гавел В. Сила безсилих / Пер. з чес. Тетяни Окопної. – Київ : «Чеська бібліотека», 2016. – С. 135–142.
5. Жулинський М. Короткі спалахи пам'яті буття. Вацлав Гавел: на останньому самодопиті / Микола Жулинський // Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – С. 5–12.
6. «Заочний допит» з однойменної книги розмов Вацлава Гавела з Карелом Гвіждялою // Czech IN. – 2016.
7. Паславський І. «Прошу коротко»: урок майстерності авторитетного політика професійним журналістам / Ігор Паславський // Гавел В. Прошу коротко. Розмова з Карелом Гвіждялою, примітки, документи / Вацлав Гавел; Карел Гвіждяла. – Львів : ПАІС, 2016. – С. 13–16.

POLITICS AND JOURNALISM. VÁCLAV HAVEL ON JOURNALISM AND JOURNALISTS

Ihor Paslavskyy

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: pais@mail.lviv.ua*

The article offers the insight into the constituents of Václav Havel's successful political governance. Being not a professional politician he took deeper interest in a state system as an individual unit, which eventually led to his powerful practical politics. We argue that at a certain stage of radical changes in the state V. Havel could not further be contented with the criticism of its political management, and on becoming the immediate participant of the big changes in the European world, he made a decision to affect them directly. The study elucidates that President V. Havel interpreted politics not as the technique of power but as the culture of communication. V. Havel's main tool of power was a word.

The views of the prominent leader of Czech dissidence President V. Havel on the journalism of totalitarian and democratic periods have been systematized and interpreted; his statements on some creative representatives of mass media have been analyzed.

Key words: the Czech Republic, Václav Havel, president, politics, journalism, mass media, television, press.

МЕДІАКУЛЬТУРА

УДК 327:[355.019-025.26:351.746.1]“20”

НАЦІОНАЛЬНА І СВІТОВА БЕЗПЕКА НОВІТНЬОЇ ДОБИ: СОЦІОГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ

Степан Вовканич

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua*

Акцентовано, що захистити Україну допоможе запропонована нею і підтримана світовою громадськістю соціогуманістична парадигма нових міжнародних взаємовідносин. Вона має ґрунтуватися не на шовіністичній силі сильних світу цього, а на силі захисту індивідуальних прав людини і колективних прав кожної нації, на гармонізації та гуманізації людиноцентричних і націоцентричних цивілізованих цінностей, на здобутках сили розуму в пошуках шляхів суспільного розвитку, соціальної справедливості та правди пізнання. Водночас, будучи парадигмою новітньої доби, повинна акумулювати семантичні, аксіологічні та семіотичні складові української національної ідеї (УНІ) як комплексної домінанти поточної та довгострокової стратегії розвитку державності України, зміцнення її суб'єктності та збереження національної ідентичності.

Ключові слова: гібридна війна, захист інформаційного і територіального простору, анексія, ідеологічні засади державотворення.

Вступ і постановка проблеми. У 1946 році тодішній прем'єр Великобританії В. Черчилль своєю відомою фултонською промовою вперше звернув увагу повоєнного світу на агресивність СРСР, який відтак Президент США Р. Рейган назве імперією зла. Лідер переможців Другої світової пророче попереджував, що «русские друзья» нічого так не уважають, як силу, і ні до чого не мають щонайменшої поваги, аніж до військової слабкості [1]. Це було чи не першим серйозним сигналом людству після щойно створення ООН, яку великий британець називав Храмом Миру і котра, власне, мала б стояти на сторожі миру у світі, оберігати від нових глобальних кровопролитів та, насамперед, захищати і захистити тих, хто самотужки не в стані відстояти свою державну суб'єктність, протистояти злочинному нападу агресора, що знову цинічно наважиться порушити світовий порядок.

На щастя, тоді Європа та США почули попередження: об'єдналися та опрацювали спільну стратегію стримування, недопущення жакіть атомної війни, а відтак шляхом економічних змагань, нав'язаної гонки озброєнь, інформаційної ізоляції та інших ефективних дій, що їх комуністи не витримали, і відступили. Тоді політика Заходу ослабила апетити росіян на світове панування під фальшем їхньої пропаганди проведення всесвітньої пролетарської революції за звільнення всіх безпощадно

експлуатованих людиноненависницькими капіталістами. Своєю чергою, це призвело до розпаду створених прорадянських агресивних військових блоків, тоталітарних організацій, брехливих мас-медій, зменшенню п'ятих колон тощо. Заодно зруйнувало залізну завісу, вивільнило уявлені комуністичним режимом народи, повернуло їх до європейських цінностей і демократичних інституцій, принесло свободу та справжню незалежність радянським псевдореспублікам.

Однак вільний світ, втішений здобутим, шкода, дещо пригальмував свою творчу активність щодо усунення з мапи світу останньої імперії. Паче того, прогавив її переозброєння задля реалізації великоросійських шовіністичних амбіцій повернути шляхом анексії та провокаційних гібридних воєн втрачені території, новостворені суверенні республіки, їхні ресурси, активи тощо. Створена більше 70 років тому система Ради Безпеки ООН, виявилася неефективною. Ба, що більше, вона опинилася в кризі. Цивілізований Захід не був готовий ні в інформаційному, а, головно, у військовому плані зупинити імперського реваншиста чи то в Криму, чи то на Сході України. Науково-ідеологічний фундамент не мав достатньої міцності через неналежне духовно-інтелектуального забезпечення його політичними елітами новітніми продуктивними ідеями, а, значить, концептуально не відповідав вимогам часу [2]. Ідеї об'єднаної Європи аж до Уралу зійшли на комерцію ЄС, НАТО, а увагу нових менеджерів зайняли обіцянки дозволити партнерам безвізові поїздки, хоча відомий чиновник Росії, п. Гризлов, нагадав усім, що танкам візи зовсім не потрібні.

Обговорення злочинів Росії в ЄС, ООН, особливо в Раді Безпеки показали, що фактично нині поза світовим механізмом покарання є анексія сильним світу цього будь-якої території будь-кого народу, слабшого у воєнному плані чи не готового до захисту від несподіваного удару в спину нахабного загарбника. Санкції, умовляння, заклики до сумління агресора припинити вбивати, коли йому дуже хочеться загарбати ласий кусок чужої території, «безмежно поширити, за Черчиллем, свою міць і доктрини», зокрема ідеологему «руського мира», – не подіяли, тим паче, – одразу. На це годі було сподіватися, адже загарбник з часів Івана Грозного традиційно поширював неправду. Замаскувавшись під місіонера-миротворця – постійного члена Ради Безпеки, не припинив зловживати довіреном цивілізованим правом вето; навпаки, – блокував і блокує будь-яке невігідне йому рішення, готуючись до нових загарбань, поневолень, асиміляцій та інших агресивно-девіальних діянь проти Молдови, Грузії, України.

Визнаймо, що йому це не важко чинити, позаяк Захід не зробив належних висновків з минулого, і не був всебічно готовий до радикальних і рішучих дій відстояти загальнолюдські цінності перед нахабством неофюрера. Історія криваво повторилася. І це за наявності досвіду, близького до цього, знову за Черчиллем, коли світ своєчасними діями, без єдиного вистрілу міг попередити катастрофу в Німеччині. Нині він це знову не зробив щодо Росії. І навіть тепер, якщо на прохання, скажімо, України ООН надішле (з запізненням і це рішення не заблокує Росія) на Донбас «блакитні шоломи», то нечіткою є їхня миротворча місія. Чи вони мають захистити тих, що проливають кров в нерівній боротьбі з агресором? Чи прибули для того, аби звільнити землі України від загарбника, який їх анексував і вбиває «градами» непокірливих на правах сильнішого? Чи для того, аби законсервувати ззовні інспірований конфлікт, провести вибори під «калашами» найманців та за лекалами російських політтехнологів «декомпозувати» Україну надовго, якщо не назавжди?

А кровопролиття брехливо представити як внутрішню чи ще більш цинічно – громадянську війну, в якій «принижені» росіяни захищають демократію від «київської хунти», «бендерівців», «правосеків» чи «націоналістів» Криму? Насправді, Росія з часу свого становлення не шкодувала і не шкодує й нині ресурсів, аби в будь-який час бути готовою захопити українські землі, будь-якою ціною перешкодити Україні прорватися на світові простори, стати вільною та самостійною державою [3]. Це означає, що зросійщення й окупація України продовжуватиметься і це для безпеки має не регіонально-локальне, а ширше – геополітичне значення.

Навіть побіжний системно-функціональний аналіз дій ООН під час агресії Росії проти України показує: структури ООН не є емерджентними своїм функціям, особливо це стосується її Ради Безпеки? Чи РБ – це клуб світових держав, що володіють атомною зброєю, і, користуючись цією перевагою як сильні світу цього, взяли на себе відповідальність за мирне його майбутнє? Чи, навпаки, зловживають цими преференціями для «заякування» решти людства, нового поділу світу та домінування над ним? Чи Україна, позбавившись третього в світі за потужністю атомного військового потенціалу, може довіритись гарантіям своєї національної безпеки згідно з Будапештським меморандумом? Чи глобальні суспільні виклики світовому порядку, процеси ренаціоналізації, виникнення нових держав, інституційні трансформації є предметом удосконалення національних і світових систем безпеки? Очевидно, що прогалини в системі світової безпеки, спричинені відсутністю морально-духовної емерджентності між функціями і структурами ООН, є первинними і їх слід нагально надолужувати.

У цій ситуації недоопрацювання можна значною мірою усунути, якщо виходити не зі статусу сильного, що зловживає правом вето в Раді Безпеки, а з позиції сили міжнародного права та виходячи з позиції дотримання соціогуманістичних засад стратегії розвитку взагалі, тобто в рамках нової парадигми захисту буття кожної нації. Більшовицько-атеїстична та реваншистсько-православна Росія, будучи спадкоємцем імперії зла, давно втратила мораль, але продовжує традиційну неправду, в т.ч. – з трибуни ООН – про буцімто зовнішні загрози її безпеці. Далі спекулює на темі так званого дурить світ, що самозахисту, назвавшись старшим братом (?), застосовує імперську апологію захисту націй, які, за Франком, малі та невідготовлені, тобто ще не набули належної модерної суспільно-державотворчої структуризації. «Наділивши» себе оонівською функцією змушення до миру, в стилі загарбницького «русского мира» розправила з грузинами, анексувала Крим, а нині нібито «творить мир» на сході України, у Придністров'ї. А світ ніяк не зрозуміє, що запитання: хто наступний – не риторичне?!

Очевидно, що за таких обставин трендом сьогодення мала б стати запропонована соціогуманістична парадигма, яка оптимально поєднувала б моральні, національні та державоцентричні цінності кожної країни і європейські (світові) людиноцентричні вартості, які базувалися б на засадах паритетного захисту індивідуального права людини та колективного права націй, ефективного міжнародного механізму військового їх захисту та відповідних засобів покарання загарбників, агресорів і порушників світового порядку. Окрім цього, в післяімперському світі концепція бінарного захисту, передовсім, мала б враховувати та націлювати на культурологічний, духовно-інтелектуальний і морально-правовий аспект цінностей в сенсі забезпечення справедливості та правди. Адже, в постколоніальному просторі, де домінують

ностальгія агресивної імперії за втраченим, погрози мирним порогам сусідів (і не тільки), – саме час ідей, які мудро виклав Махатма Ганді своїй нації в засадничо-основоположних соціогуманістичних настановах: я повинен залишати всі вікна і двері відчиненими, я за те, аби звідусіль усі культури світу припливали до мого порогу, але нічого не може бути таким, що збиватиме мене з ніг і повинь zalиватиме мій дім.

Фундаментальний моральний імператив соціогуманізму знаходимо і в більш новітній історії. Широко відомий великий подвижник захисту ослаблених сильними світу сього, Папа Римський Іван Павло II, переніс соціогуманістичний імператив як ідею «сім'ї» у міжнародних стосунках, (за якою до найслабших ставляться з найбільшою любов'ю, їх вчать говорити, а голоси сильних світу не мають морального права залишити безголосими постколоніальні народи) у третє тисячоліття, – в національну і соціальну площину цілих народів та народностей, які прагнуть стати чи вже стали на шлях повернення до своїх духовних витоків. Це було 5 жовтня 1995 року під час його виступу з приводу святкування п'ятдесятиріччя ООН.

На часі розбудова соціогуманістичних східноєвропейських ініціатив в системі міжнародних взаємин, сила міжнародного права в третьому тисячолітті, а не лише осудження анексії земель інших народів, знуцання над їхніми мовами, традиціями, світоглядами, «задурювання» громадськості купленими журналістами, проведення псевдовиборів в «народно-регіональних» республіках тощо. Україна, Польща, балтійські республіки, їхні служби і народи добре знають, що не всі злочинці та людиноненависницькі ідеології опинилися на лаві підсудних у Нюрнберзі, як і в Ялті переможці Другої світової війни – не опрацювали ефективний механізм недопущення Третьої. Після Ялти і Нюрнберга не настав ноосферний період в міжнародних відносинах, не минувся диктат сили, а сила розуму і правильного, за Шевченком, закону не домінує в повоєнному світі. Що більше, нині не лише під загрозою Ялта – в небезпеці вся Європа, а відтак і світ, бо російські реваншисти сакралізують анексію Криму, перетворюючи його на військову базу ядерної зброї. Попри те за європейські цінності гинуть тільки українці. Водночас у Брюсселі не видно адекватної реакції. Що більше, лідери деяких держав ЄС звично ігнорують кровопролиття, за межами ЄС. Складається враження, буцімто злочини російських військ 50-тих років ХХ ст. у Берліні, 1956 р. в Будапешті, в 1968 р. в Празі, пропагандистську олжу більшовиків періоду холодної війни вже остаточно забули. Невже сучасні політичні лідери настільки мімікрували в бік матеріальних ресурсів Росії, що власного духовно-інтелектуального потенціалу вистачає тільки на перенесення Берлінського муру на територію України? Ідеї де Голля, Аденауера – батьків об'єднаної Європи аж до Уралу, Черчилля – щодо створення ООН як Храму Миру – мінімізувалися до торгових квот з ЄС та інших обіцянок Україні, Грузії, Молдові як країнам, які нібито далекі і нібито не європейські.

Проте, чи винні лише недалекоглядні політичні лідери окремих держав? Адаже проблема не тільки в особистостях і торгових, в т.ч. газових договорах з Росією; вона ідеологічно комплексна: просторово-інформаційна, духовно-моральна, політико-економічна і соціально-психологічна. Її сутність в потребі нової філософії широкоформатного захисту не лише людини і нації, а і правди в Європі і світі, їхнього розуміння як фундаменту майбутнього. Хіба відоме спростування заяви Сталіна стосовно фултонської промови Черчилля, в якій більшовицький вождь, будучи напередодні Другої світової війни союзником Гітлера, назвав великого британця роз-

палювачем нової бойні? Чи, скажімо, брехливі коментарі радянськими мас-медіа щодо буцімто наказу Черчилля збирати гітлерівську трофейну зброю для боротьби з новим світовим миротворцем, яким, очевидно, є самозваний СРСР. І ці прокомуністичні міфи нам – «дітям війни» від Сталіна і Гітлера, – з малку систематично втокмачували в голови вчителі на виховних шкільних годинах, прививаючи неправдою ненависть до США, Англії, психологію боязні та оббріхування всього «ненашенського», нерадянського (читай – російського) світу.

Очевидно, що іншого не могло бути і не буде, допоки у Храмі Миру, збудованому на колосальних людських стражданнях і жертвах війни, порядкують спадкоємці імперії зла, котрі, не покаявшись, виступають з правом вето як реваншисти її «здобутків». При цьому відчувають підтримку «служителів» одержавленої церкви Московського патріархату, яка вже давно анексувала метрополію Київської помісної церкви і вміло намагається стерти з людської пам'яті цей недостойний як для святих отців акт. Що більше, доки найвищий чинник цього Храму їздитиме в Москву на військові паради з приводу ювілеїв закінчення світової масакри (спричиненої домовленостями Гітлера і Сталіна), аби вшанувати наступного кремлівського новітнього фюрера. Допоки високі особи світового Храму відвідуватимуть наступників московських вождів, щоб їх поздоровити з черговим річчям перемоги російського шовінізму над зброєю німецького нацизму. Не можна в Храмі служити Богові і мамоні. Попри те я, як і мільйони українців, щиро вдячний чинному Генеральному секретареві ООН Пану Гі Муну, що він хоча по дорозі до Москви відвідав Київ. Адже, саме з Києва найвиразніше видно, якщо хочеш побачити, велич і трагедію Дніпра. Саме його в Другу світову двічі форсували дві різні армії, натхненні тоталітарно-загарбницьким духом, який з Красної площі досі не вивітрився.

Сьогодні саме в столиці України найбільше відчутно загрозу третього штурму берегів Дніпра імперсько-реваншистськими силами Росії та її найманцями. А, значить, чітко зрозуміло: якщо є бажання побачити і справді зрозуміти стривожений Київ, який найголосніше попереджує світ про допущений при зведенні Храму Миру дисонанс. Мається на увазі, що один із переможців Другої світової, що повинен був сидіти в Нюрнберзі на лаві підсудних, беззаперечно заволодів в Раді Безпеки ООН правом вето і нині цинічною брехнею прикриває свої загарбницькі плани щодо України, і не тільки. Ідеться про вето реваншиста в Храмі Націй, яке, очевидно, мало б принаймні обмежуватися певною експертизою світових моральних авторитетів, серйозними висновками фахівців з міжнародного права, світової історії, культури і т. ін. Власне тому служителі такого Храму повинні, по-перше, уяснити, що без відвідування святинь Києва їм душею не «понять» Росію, яка традиційно говорить одне, а робить – протилежне; називає українців братнім народом, при тому постійно готує ситуацію, аби несподівано встромити йому у спину ножа. По-друге, без змін у світовій системі безпеки в ООН не удосконалюватиметься як глобальна інституція попередження нових трагедій, тираній, фюрерів, генсеків, що більше, їхніх модерних камуфляжів – автократичних президентів, їхніх прислужників, сатрапів та сателітів, якими так чваняться імперії.

Без якісних трансформацій ООН не стане світовим ефективним робочим інструментарієм попередження Третьої війни. Без цього мільйонам ще живих українських дітей Другої світової бойні годі дочекатися чесною відповіді на запитання: що робити, аби путінська зброя після демонстрації на параді не позбавляла нові по-

коління дитинства, права на життя в Україні, Грузії чи деінде, куди вступала нога поневоловача – російського солдата? Світ забув, що Європу не покинув дух реваншизму, і не всі країни вважають мир, свободу, право на захист своєї самобутності – цінністю. Анексія не зникла з імперського сленгу. «Зелені чоловічки» появилися в Криму тому, що було забуто «Антибільшовицький блок поневолених народів», який виник після Другої світової війни і до його функціонування великих зусиль доклали українці, для яких вона не закінчилася в 1945 році. Чи не тому українці такі чутливі нині до загроз Третью та потреб країн, яким загрожує Росія? На жаль, досвід боротьби з більшовизмом не використали ні Україна, ні світ.

Давно і не раз у своїх працях запитував і запитую: чи потрібна нова парадигма буття людини і нації, захисту правди, дерадянізація (деросійщення) українського і світового інформаційного простору? Таки потрібна, бо нині без цього світ навіть із запізненням не дізнається правду про цінності Револуції Гідності, про боротьбу героїв України за її волю, гідне європейське майбуття. А буде слухати «Russia today» і, головне, вірити сучасним «дезам» Росії про «київську хунту» чи солдат НАТО, які воюють на сході України, розпорюють животи жінкам і загрожують великоросам геноцидом. Геббельсівська пропаганда не канула в Лету. Без цього в Донецьку, Криму ще багато буде вбито патріотів лише за те, що вони говорять українською чи кримськотатарською мовою, закрито відповідних радіо-телестанцій, розбито пам'ятників Стусу, Шевельову і знову поставлено Сталіну, а світ так і не зрозуміє сутність «рашизму» і «руського мира», імперську спадковість царської Росії, СРСР і Російської Федерації! Без цього важко захистити суверенітет молодих демократій, інгібованих культур, їхніх національних середовищ як запорук духовного відродження націй, зберегти їхню ідентичність і розвиток розмаїття світу. Соціогуманістична парадигма скерована проти зодноріднення світу, приміром, воєнного «декомпозиціонування» чи мирного «одонеччування» України. Її мета – зміцнення єдності світу через сталий розвиток його розмаїття [4].

Метушливий світ у щоденній суєті не почув імперативи створення та удосконалення нової соціогуманістичної парадигми міжнародних взаємин навіть з трибуни ООН. Але чому ні Україна, ні Польща, ні ще недавно німецькомовна Чехія не застановилися над правдою і аксіологією ініціатив Папи? Адже мова, культура, традиції, інформація є суспільною цінністю, надбанням і основною ознакою нації, її спілкування та збереження ідентичності; рівно ж – феномен загальноцивілізаційний, що служить розвиткові розмаїття культур інших народів і народностей. Ця рефлексія віддавна притаманна сузір'ю великих соціогуманістів минулого і сьогодення, серед яких Вацлав Гавел, що, продовжуючи традицію Масарика, закликав поважати «силу безсилах». Саме Томаш Масарик говорив: я – чех, тому мушу мати чеську культурну програму, національну ідею. Право націй захищати свої ідеї чітко висловив наш Пророк Шевченко у зверненні до уярмлених Росією народів Кавказу: «Борітеся – поборете!». Коли узагальнити ці погляди, то, препаруючи їх до українських реалій, можна зазначити, як це зробив Понтифік під час пастирського візиту до Києва, згадавши Володимира Мономаха: Не дайте сильним світу цього запропастити людину. Хіба наше керівництво має національні програми, проводить соціогуманістичну політику, відповідні реформи, які б якісно змінили систему цінностей, щоб не запропастити ні людину, ні Україну? Адже далі занепадаємо як нація за всіма її основними ознаками, передусім за мовою, традиціями батьків, слухаючи Донбас. А

хто чує Україну в її ексклюзивно екзистенційній потребі позбутися антиукраїнської семіотики? Попри те, завдання значно ширше: не втратити національну totoжність в системі розвитку світового різноманіття, зберегтися як самодостатня нація.

Анексія Криму, ескалація воєнних дій на сході України показали, що, окрім військового опору українців російському агресорові, проведення десовєтизації культурного простору, потрібна соціогуманізація міжнародних відносин, надання їм широкої юрисдикції, євроатлантичного військової захисної потуги, економічної допомоги і правового міжнародного контролю. Лише так можна відвернути глобальну катастрофу, локалізувати злочинну зухвалість сильних світу цього та силою права і правди комплексно забезпечити кожному народові, кожній людині рівний доступ до ресурсів, можливостей розвитку і збереження своєї національної totoжності на її землі. Агресія Росії проти України підтверджує, що соціогуманізм потрібен міжнародному судочинству над звірствами як терористів, сепаратистів, так й їхніх хазяїв – ідеологічних натхненників кровопролиття. Чому Україна має відбудувати Донбас, знищений найманцями, Росією? Чи допоможе українцям план Маршала-2 створити національну державу, якщо через брехню російських ЗМІ, платних політтехнологів і служивих «батюшек» одержавленої церкви, – люди Донбасу опинилися під зомбуванням ідеології потужного «русского мира»? Чому зараз в українському селі – колісці нашої культури, домінує ця одержавлена церква?

Ми – свідки кровопролиття на сході України – не лише за базові людиноцентричні європейські цінності: людську гідність, свободу, демократію, верховенство закону, толерантність тощо. Українство незахищене і від зовнішньої агресії сусіда, і від внутрішнього рудименту т. з. радянської людини, сформованої агресором, який є джерелом державного тероризму. Україна змушена боротися за двовалентний захист людини і нації, їхню соборну єдність і державну суб'єктність, суверенітет й ідентичність, за історичну та сьогодишню правду, за не тільки український культурно-інформаційний, а і територіальний простір, ресурси, зрештою, за своє буття – як вільний народ, за тяглість його розвитку в рідній, за Митрополитом А. Шептицьким, хаті. За таких умов модернізується не лише економіка, а трансформуються цінності, нових смислів набувають знання, культура, свідомість, їхні ролєві функції в генеруванні нових ідей, в безперервності поступу. Без дєрадянізації радянської і не створення соборної, за Франком, цілої української свідомої людини, без розуміння смислів нової соціогуманістичної концепції міжнародних взаємин, годі світоглядно впровадити українську національну ідею (УНІ), якщо навіть за неї загинуть мільйони. Чи світ допоможе реінтегрувати суверенну Україну: соборну, українську, гідну людини, нації та людства державу (СУГ) в широкому ідеологічно-стратегічному статусі комплексних складових сучасної УНІ? Це засадниче питання нашого майбуття! І позитивна відповідь на нього в тому, чи УНІ, як предмет суспільних та індивідуальних цінностей українства, буде захищеною, а національна держава, як мета і засіб її досягнення, стануть домінантою, стратегією нашого державотворення. Тоді, власне, Українська Ідея та її складові СУГ трансформуються у цінності народу і, найголовніше, їхній реалізації не заважатимуть самозвані «браття», мета яких – аншлюс, захоплення чужих земель і хат; водночас піар цього нібито не загарбання, а «собирання нашенского» та відновлення «справедливості».

У контексті державотворення та втілення УНІ актуалізується питання: що робити, аби світ зрозумів олжу цих міфів, бо насправді укорінитися цінностям УНІ

в Україні не давала і не дає досі російська нацменшина. Хоча вона меншина, але найбільша і перманентно розширюється, маючи військову підтримку ззовні. Адже, починаючи з 1654 року, московити почали прибувати у воєнному обозі, захоплювати нові землі, нищити генофонд нації, будувати Новоросію. Прибулі самовільно поселилися в опустілі квартири, розстрілявши перед тим національну еліту, повивозили до Сибіру подвижників УНІ, а сьогодні не дають титульному народові імплементувати європейські цінності та світоглядні націо-державоцентричні ідеї. А без них важко виховувати патріотизм молодих, соціалізувати вимушених переселенців АТО, допомогти рекультивувати Луганськ із вугільної копанки місцевих олігархів, а Донецьк – із «всесоюзної кочегарки», – в міста Нової України. Нелегко адаптувати і учасників АТО до цивільного життя, виховувати покалічених «дітей війни», що її розпочав Путін. Адже Україна, окрім «дітей війни» Гітлера-Сталіна, поповнилася новими поколіннями, хоронить полеглих патріотів, убитих російськими найманцями. Загиблих за Україну (парадокс!) відспіває церква Московського патріархату, а Путін після 70 років з часу закінчення Другої світової, на вітвар перемоги якої поклали життя біля восьми мільйонів українців, цинічно-монополює заявляє, що Росія перемогла б і без них. Отже, чи без духовно-морального заслону соціогуманізму світу, без інформаційно-психологічної опірності українців «братерству» Росії, без УНІ як цінності та боротьби за неї, чи маємо шанс захиститися самим «європейським валом» Яценюка?! Паче того, за умов, коли світ цікавить не захист українців, упослідження нашої мови, наша толерантність, ставлення до різних релігій, регіональних мов, псевдоксенофобія! Ще один парадокс: маємо дивний інтерес до рис нації, які їй внутрішньо не притаманні, навпаки, вона найбільше страждає саме від їх надлишку в зовнішньому оточенні.

Інтелігенція Росії та України разом з бізнесом, святі отці церков – канонічних і неканонічних – вкупі з громадськістю хоча зараз мали б об'єднатися та взяти частини відповідальності на себе, особливо щодо брехливих зловживань надуманого мовного «притеснення». Нам необхідно позбутися табу на єдину державну ідеологію на користь важливості духовно-інформаційної складової сучасної зброї, конечної нагальності нової соціогуманістичної парадигми буття української нації. Лише Україна – для себе і світу – може донести ці нові смисли. І тільки вони допоможуть очистити від нашарувань т. зв. радянського соцреалізму поняття «радянської людини», відмити заявлене слово «гуманний» (гуманітарний), і, врешті, допомогти усвідомити парадигмальний масштаб поняття «соціогуманістичний» як власний новотвір, що має не лише український, а і загальнолюдський вимір. Не все людське – людяне. Якщо поняття «соціальне» означає людське, суспільне, а «гуманне» – людяне, то їхній синтез, власне, складе «соціогуманістичне» як нову якість емерджентності (окрім структури і функцій) суспільних систем. Пора в людському будити людяність, мораль, духовність як духовний прояв інтелектуалізації, елітаризації та добротності. Лише якісні зміни людини, трансформація інституцій спільноти (нації) можуть пришвидшити прориви на світові цивілізаційні простори [5].

Водночас такі прориви інтенсифікують внутрішні трансформації, якщо несуть світові низку розумних принципів загальнолюдського масштабу. Тобто враховують, по-перше, основоположне Франкове застереження: все, що розглядається «поза рамами нації», – фарисейство, далеке від соціогуманізму. По-друге, вимагають від конвергенції людяності бути наскрізною, тобто такою, що комплексно охоплює усі

рівні соціальних систем «сім'я-грумада-нація-людство», не девальвує основу цього ланцюжка – людину та її людяність. Людяність не має ні центра, ні регіонів, її формують моральні достоїнства людини, що пересікають серце і душу. Геніальне, духовно-інтелектуальне через дифузію інформації регіональним також не буває. Регіоналізація в Україні – це давно підкинута ззовні міна прихованої федералізації, яка уможливує спекулювання на чиннику децентралізації, розхитуючи цілісність, унітарність та соборність країни. Україна територіально не є гетерогенною, а регіональні відмінності зумовлені нищенням її державності та автентичності. Якщо справді в центрі захисту людина, то пріоритетом для децентралізації стають не регіони, а територіальні громади і людина в площині україноцентричних і загальнолюдських цінностей. Без посилення ролі та об'єднання громад, консолідації нації, без піднесення патріотичності, надання реформам соціогуманістичних засад, не досягнути ефекту від місцевого самоврядування, так потрібного для творення національної держави, громадянської (політичної) нації, збереження місцевих говірок, специфік, традицій тощо.

І, третє. Чинному урядові конче пора усвідомити, що олігархія повинна, як це ведеться у світі, працювати на стратегічні складові УНІ (соборність, українськість, гідність) і першою нести основний тягар сьогодишньої війни. А виходить, що з боку великого капіталу, який в Україні за суттю є інтернаціональним, не докладається достатньо державотворчих ні його, ні урядових зусиль, аби стати національним. Рівно ж – мало робиться, аби привити стратегічні складові національної ідеї, європейські цінності і патріотичні доміанти суспільному загалу, не пригнічувати малих і середніх підприємців, аби великому бізнесу забути корупцію, офшори та навчитися, нарешті, працювати відповідно до законів і цивілізованих правил гри. Згадані складові УНІ – це соціогуманістичні непроминальні цінності, які для українців є (чи мають бути) основою аксіології об'єднання, а не поділу людей на гатунки, східняків і західняків з причин різного розуміння ними семантики і семіотики державотворення. Єдине розуміння історії минулого, єдиний вектор синергійних дій сьогодення і спільне бачення майбутнього держави – три чинники втілення трьох складових СУГ, де соборність та українськість – національні завдання, а гідність – зовнішній репер показу відповідності домашніх здобутків міжнародній системі рівнів життя, досягнутих цивілізованим світом. Аксіологічними національними і загальнолюдськими критеріями слід керуватися при визначенні понять (величин) ресурсу та потенціалу, середовища і простору на кожному із рівнів «сім'я-грумада-нація-людство», особливо депресивних громад (районів, регіонів), а також при проектуванні синергійності діянь України, дотримання принципу субсидіарності, виборі векторів розвитку, інтеграції, транскордонних зв'язків, внутрішньої децентралізації управління, демократії, соціальної справедливості тощо.

Таким чином, керуючись концепцією соціогуманізму як матрицею світоглядно-фундаментальних ідей новітньої доби, швидше викристалізуємо та чітко розведемо смисли: а) секонд-хендівської допомоги, тобто т. зв. «гуманітарки» для бідних і обездолених, яка переважно функціонує на громадських засадах і дій волонтерів; б) гуманітарної політики держави (освіта, наука, медицина тощо), що її проводить чинний уряд України; в) піар гуманітарних конвоїв, коридорів агресора для підтримки його найманців, сепаратистів та їхніх адептів; г) врешті, зрозуміємо глибинну сутність нових соціогуманістичних засад парадигми бінарного (двовалентного) захисту

та розвитку людини й нації (націй), їхнього майбуття і буття в розмаїтому світі, де шекспірівське «бути» для України – не награне, а архіважливе і доленосне для розвитку корінної нації, справді рівне її життю або смерті. Власне, перестанемо шукати, бо не знайти належне місце соціогуманістичній парадигмі розвитку в прокрустовому ложі чинної дискредитованої гуманітарної політики України та її поняттях, – заялжених більшовицьким соціалізмом. А якомога якісніше трансформуємо українську ідею, системи людино-націоцентричних цінностей в довгострокову стратегію ідеологічного забезпечення розбудови національної держави як соціогуманістичного супроводу її загальноукраїнської і регіональної політики та місцевого самоврядування. Адже досі в «Стратегії-2020» розмитий ідеологічний аспект – як важлива стратегема духовно-інформаційної політики України.

Висновки і напрямки подальших досліджень. Уряд в Україні, його політика повинні бути не проукраїнськими, а українськими, тобто такими, що розбудовують відповідну національну державу як головну спільнотну цінність. І концепт національної ідеї, безпеки і оборони країни повинен формуватися ним – зверху до низу. Це вимагає від уряду як стратегічного менеджера державотворення відповідних націо-державоцентричних цінностей та ідеологічних стратегем як програм дій. Це, своєю чергою, актуалізує заснування соборного інформаційного кластеру українськості для комплексного забезпечення національної семантики ідеологічного супроводу державотворчих процесів, аксіології вибору вектора вільної інтеграції України у вільне світове товариство та впровадження української семіотики на власній землі та в просторі. Такий кластер – це гармонійна суспільна система з певними складовими УНІ, набором їх якісних ознак (соборність, українськість, гідність), які пов'язані між собою, несуть семантичні, аксіологічні та семіотичні навантаження людино-націоцентричних цінностей та зміцнюють державну незалежність і суб'єктність України. Тоді і лише тоді уряд відповідатиме за ковітальне національного і духовного відродження, де людина і нація інформаційно-психологічно створюють гармонію єдності малої і великої Батьківщин, де глобальне розмаїття світу зберігається завдяки належному захисту національно-локального, осібногo, ексклюзивного, де вільно панують сила правди, закон і справедливість, а не постімперське насилля та фальшь пропаганди.

У цьому контексті нещодавнє створення Міністерства інформації, ухвала ВР законів щодо заборони антиукраїнської семіотики, надання ЗМІ української семантики і національного контенту – це лише початки формування всеукраїнського інформаційно-ідеологічного кластеру, який має працювати на комплекс соборності, українськості та гідної державної незалежності України. Шкода, але, головнo, в цьому відповідь: чи можлива нині незалежність країн, окрім Китаю, на межі з Росією? Чи можлива між ними маленька держава, на кшталт, Андорри? Адже сучасна система безпеки ООН лише в комплексі, враховуючи сили соціогуманізму, його відповідного воєнно-політичного і правового забезпечення, може гарантувати повноцінний, а не паліативний захист людини і націям, незалежно від їхньої чисельності, місця знаходження тощо. Звідси – основна місія соціогуманізму: не залишити ослаблені народи відсталими на задвірках соціального прогресу, затиснутими в економічні, інформаційні лещата сильних світу цього, а зберегти середовищеспроможність усіх для сталого духовного відродження та розвитку в світовому розмаїтті. Лише так можна зрозуміти, а зрозумівши, зупинити давню імперську захланність Росії,

зловмисну сутність її сьогоденної анексії частин українських земель як постімперське покарання за аксіологію вибору євроінтеграційного шляху до цивілізованих вершин людства, зміцнення своєї державної суб'єктності, самостійності та уникнення постімперської асиміляції.

З огляду на це, є нагальною потреба надати міжнародний резонанс соціогуманістичній парадигмі як матриці нової світової ідеології захисту людини і нації, аби голос правди був почутий, щоб світ, нарешті, усвідомив імперську аморальність ідеологем загарбницької Росії, задумавшись над навмисне залишені нею в Криму чи на сході України царсько-радянські анклав антиукраїнської ненависті, які нині знову спричинили кров автохтонів. Нам треба з'ясувати для себе і світу: чи ідеологія як соціальна наука є гуманною за природою, чи її нові соціогуманістичні смисли можна реалізовувати в рамках сучасної дискредитованої гуманітарної політики, гумконвоїв, псевдореферендумів тощо? Як ці смисли донести світові? Очевидно, насамперед Рада Безпеки ООН має строго розрізняти духовно-моральний, інформаційний аспекти захисту ослаблених корінних націй: чи це їхні національно-визвольні намагання, чи це агресивно-загарбницькі війни сильнішого задля покарання непокірних. В іншому разі ситуація буде знову схожою з брехливою пропагандою, коли т. з. організовані Росією конвої, які насправді постачають її найманцям в Україну, нехтуючи всі міжнародні правила та інституції, зброю і провізію, – представляються в світі російською пропагандою, як вже згадувалося, – гуманітарними (?). Так виходить, бо світ, на відміну від поляків чи народів Балтики, бачить, як писав Шевченко, москаля здаля. А який він зблизька, ніхто не знає, бо не питає ні у Шевченка, Франка, Хвильового, Симоненка, ні в батуричів і крутян, ні холодноярівців, ні в мільйонів убієнних Голодомором селян чи розстріляних в калінінських тюрмах упівців, ні в чорнобильців, ні у грузин, дітей збитого російськими найманцями літака, ні в захисників Луганського аеропорту, мирних мешканців Мелітополя, врешті – у «дітей війни» від Путіна.

Таким чином, незважаючи на війну, потреби фронту, не відкидаймо комплексні дослідження економістів, політологів, юристів теоретико-методологічних основ формування в Україні нової політики, яка б ґрунтувалася на універсальності соціогуманістичної парадигми паритетного захисту індивідуальних прав людини і колективних прав нації, не виносила б на маргінес ні історію, ні подвижників УНІ, ні її сучасну реалізацію як споконвічну мрію корінного народу, що дав назву національній державі в центрі Європи. Рівно ж – інформувала світ, що і в третьому тисячолітті українці вмирають за право вільно жити на своїй Батьківщині, за національну ідею як програму суверенних дій. Однак, йдеться не лише про Україну, мова про боротьбу за нашу і світову свободу, за загальнолюдські цінності. Окрім непоправних жертв людських життів українців, є втрати культурно-інтелектуальних, духовно-інформаційних цінностей, що мають екзистенційне значення для всього цивілізованого світу. І світ повинен проіннятися тим, що ідея державотворення в Україні будується не на анексії чужих земель, не на їх імперському «собіранні», а на гармонії соціогуманістичної парадигми буття, що дозволяє кожній людині, її нації самоусвідомити свою місію на своїй землі: стати реальним її господарем, мирно співжити зі всім вільним світом, творити добро, не відбираючи його силою в інших, бути творчим суб'єктом, а не об'єктом насилля.

Отже, вже на початках викладу соціогуманістичного концепту безпеки видно, що вкрай потрібні системні дослідження, і лише світові та під орудою духовно-моральних інтелектуалів. Тільки за умов комплексного підходу до європейських людиноцентричних і націоцентричних цінностей можливе оновлення наявної ООНівської системи безпеки, в якій б далі сильні світу сього не грали м'язами. Це великий і небезпечний ризик, бо в будь-який момент може порушитися нестійка рівновага сил і призвести до світової катастрофи. Ще раз вдаюся до фултонської промови, в якій автор 70 років тому, маючи велику надію на створення ООН як Храму Миру, пророоче попереджував: «Ми не можемо дозволити собі – наскільки це в наших силах, діяти з позицій малої переваги, яка вводить у спокусу зайнятися випробуванням сил» [1]. Аби не було спокус сильних світу сього демонструвати силу перед безсилими, грати спеціально натренованими біцепсами, що більше, атомними, конче потрібна нова концепція світової безпеки, вагоміша, аніж випробування сил в дезінформації та шантажі світу ракетами з атомними головками, які, мовляв, з Криму легко досягають Румунії, Польщі чи іншої країни НАТО.

Справді, інформуймо світ про те, що чинимо, і робимо те, що проповідуємо в Храмі Миру, не наслідуючи п. Чуркіна – репрезентанта Росії в Раді Безпеки ООН, якому, шкода, лише представник США постійно нагадує з трибуни Храму про неприпустимість вселенської брехні, цинічного приниження України та героїзму її невинно убієнних захисників. Ці перепалки актуалізують потребу соціогуманістичного прочитання емерджентності безпекових структур і функцій ООН, які мають орієнтуватися на забезпечення миру в світі. Неможливий справедливий мир без нагального удосконалення якісних характеристик систем, які через ціннісні розбіжності не в стані його забезпечити, з одного боку. З іншого, – без сепарування та врахування тих пропозицій, що їх генерує одухотворений інтелект, а не імперсько-мамонна захланність. Саме увага до емерджентності структур і функцій в світових інституціях орієнтуватиме на опрацювання справедливих критеріїв досягнення миру, врешті, на адекватні пошуки єдності світу в розмаїтті розвитку, а не на зодноріднююче збіднення його сильними силою насилля над безсилими.

Кожен (і не тільки українець), що міг щось ноосферного привнести в Храм Миру, протиставивши його нахабству новітнього неофюрерства, і не зробив, сам позбавив себе не лише вдячності, гідності та презумпції невинності, а і в майбутньому – прощення. Він не тільки не шукає дороги до Храму, а й уникає очей героїв Небесної Сотні, що загинули на Майдані Гідності; не розуміє аксіологію української соборності в системі складових УНІ, за яку нині жертвують життям її подвижники. Робимо все, аби такі сотні не ставали українськими Тисячами, а відтак – Мільйонами Третьої планетарної трагедії вбитих лише тому, що людство черговий раз не почуло заклики моральних авторитетів світу, злегковажило соціогуманістичними ідеалами розвитку. Невже не християнський мир між братами, а імперську ворожість православно-канонічних великоросів (нових Übermenschen), реанімовану, збуджену чи нав'язану їхнім неофюрером спеціально для воєнного реваншу, який має велику імовірність набути руйнівної сили світової пожежі, що її знову потужно розпалюють «московські борці за мир у всьому світі», – залишимо в спадок прийдешнім?! Невже великі амбіції кремлівських карликів переростуть у світову бойню? Віряться все-таки в інше, а саме: істинні Знання, правдива Інформація, одухотворений Розум та Інтелект у великій Любові сформуєть, об'єднають та гармонізують Цінності людини,

громади і нації на славу Богу та розвиток України й Людства! Думаймо глобально, діймо активно, творчо та результативно в ім'я добра і правди – особно, громадою і нацією назагал. Думаймо разом зі світом інсайдерських інноваційно-інтелектуальних ідей та духовно-моральних загальнолюдських цінностей, а не з продуцентами «дез» – шовіністами захланно-агресивних світів на кшталт державно-церковного «русского мира»!

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Документи та матеріали з історії міжнародних відносин періоду холодної війни / Укл.: О. І. Сич, А. В. Мінаєв. – Чернівці: Рута, 2008. – 48 с.
2. Вовканич С. Й. Ідеологічні засади державотворення в системі стратегізації регіональної політики, національної економіки та безпеки держави. Регіональна економіка. Львів, 2014, – №4. – С. 7-24.
3. Іван Патер. Українська земля в планах Центральних держав і Антанти напередодні Першої світової війни. Новітня доба. Львів, 2013. – Вип. 1. – С. 19-41.
4. Степан Вовканич. Україні потрібна нова парадигма буття нації та людини. Новітня доба. Львів, 2013. – Вип. 1. – С. 149-165.
5. Степан Вовканич. Суспільні трансформації в умовах глобалізації: соціогуманістичні імперативи, неекономічні чинники та євроінтеграційні пріоритети. Народознавчі зошити. Львів, 2014. – №2 (116). – С. 201-220.

NATIONAL AND INTERNATIONAL SAFETY OF NEW TIME: SOCIOHUMANIC CONCEPT

Stepan Vovkanych

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

It is accented, that proposed by Ukraine and supported by international society the sociohumanic paradigm of international relations will help to protect Ukraine. It must be based not on chauvinistic force of might of this world, but on force of individual human rights and community rights for every nation, on harmony and increase of the humanity of humancentric and nationcentric values of civilization, on achievements of force of reason in the search of ways of community development, social justice and true of cognition. At the same time, being the paradigm of new time, it must accumulate semantic, axiological and semiotic abandoning the Ukrainian national idea (UNI) as complex dominant of current and long-term strategy of development of the state system of Ukraine, strengthening of it subjectivity and maintainances of national identity.

Key words: hybrid war, defence of informational and territorial space, annexation, ideological bases of state building.

УДК 070.1(477)“20”:[070.477:327(4+470)]

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА РОЗ'ЯСНЕННЯ КОНЦЕПТІВ «ЄВРОПА» ТА «РОСІЯ» НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ

Оксана Гоцур

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: o_hotsur@ukr.net

Окреслено концептуально-змістову структуру геостратегічної тематики в українській пресі на основі концептів «Європа» і «Росія», які мають певні параметри та категорії. З'ясовано, що упродовж 2000–2014 рр. українська преса витворила дві парадигми «Україна–Європа» та «Україна–Росія». Суттю першої парадигми є європейськість, а другої – проросійська орієнтація країни. Парадигма «Україна–Росія» в медіариторичі упродовж досліджуваного періоду не змогла сконструювати та легітимізувати сприйняття концепту «Україна» у контексті концепту «Росія». Особливо це чітко простежуємо під час Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Ключові слова: українська преса, концепт, парадигма, орієнтація, зовнішньополітичні процеси, медіариторика.

Упродовж 2000–2014 рр. українська преса виробила дві парадигми «Україна–Європа» та «Україна–Росія». Суттю першої парадигми є європейськість, а другої – проросійська орієнтація країни. У медіариторичі концепт «Україна» часто постає в контексті концепту «Європа», зауважує Л. Василик у статті «Парадигма Україна–Європа в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань» [1, с. 23]. Відображення проблеми європейської інтеграції України в українській пресі дає зрозуміти, що парадигма концепту «Україна–Європа» трансформується через мас-медіа у свідомості українців на гносеологічному рівні, що сприяє розумінню ним зовнішньополітичних процесів у контексті розвитку внутрішньодержавних і навпаки – розвиток чинника ззовні, зумовленого світовими процесами (глобалізація, інтеграція, політичними та соціально-економічними процесами), який визначає внутрішню державну політику.

Парадигма «Україна–Росія» в медіариторичі упродовж досліджуваного періоду не змогла сконструювати та легітимізувати сприйняття концепту «Україна» у контексті концепту «Росія». Водночас медіариторика заклала лише розуміння концепту з позицій Україна–ЄС, Україна–Митний союз. Також були спроби ідентифікувати концепт «Росія» і концепт «Україна», які можна сформулювати «Україна – це Росія».

Аналіз публікацій газет «День», «Дзеркало тижня» (з 2011 року «Дзеркало тижня. Україна») та «2000» показує, що концепти «Європа» та «Росія» актуалізувалися упродовж досліджуваного періоду через такі тематичні бінарні опозиції:

- інституційні (ЄС–ЄП, Митний союз);
- інтеграційні (євроінтеграція – проросійська орієнтація);

- світоглядні (європейське-азійське);
- геополітичні (Схід–Захід).

Інституційні тематичні бінарні опозиції представлені в газетних текстах, у яких зовнішньополітичну інтеграцію України розглянуто в контексті долучення країни до провідних інституцій – Європейського Союзу та Європейського економічного простору чи Митного союзу (наприклад, у статтях «Україна–ЄС: без революцій» (День. – 2000. – №165); «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – №128); «Європейський внесок у недуги України. ЄС робить історичну помилку, не надаючи Києву перспективу членства» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 30); «ЄС ризикує потрапити в яму, яку копає Україні» (2000. – 2002. – № 45).

Інтеграційні тематичні бінарні опозиції виникають у результаті розгляду в газетних публікаціях інтеграційного курсу України як шляху досягнення геополітичної стратегії (наприклад, «Україна–Європа: інтенсивний біг на місці» (День. – 2007. – №. 50); «Парламентская диагностика украинской евроинтеграции» (2000. – 2004. – № 40); «Європейці та членство України в ЄС» (День. – 2007. – №15); «Заявка на членство в ЄС: строки і варіанти для України» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 4); «Про деякі проблеми інтеграції України в Європу» (День. – 2000. – № 102); «Україна–ЄС: проблеми інтеграції» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 20).

Світоглядні тематичні бінарні опозиції представлені в газетних публікаціях, у яких проблему геополітичної конфігурації України розглянуто з позицій культурно-ідейних і філософсько-ідеологічних (наприклад, «Україна та стратегічні перспективи Європи: відповідь євроскептикам» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 17); «Більше конкретики! Європеїзація для України – ключ до об'єднаної Європи» (День. – 2009. – № 35); «Про «національну особливість» українського шляху в ЄС» (День. – 2007. – № 83); «Про історичні розходження» (День. – 2014. – № 219).

Геополітичні тематичні бінарні опозиції функціонують у текстах, у яких представлено шляхи становлення України як суб'єкта геополітики (наприклад, «Повернення історії» (День. – 2007. – № 140).

У газетних публікаціях «Дня», «Дзеркала тижня» («Дзеркала тижня. Україна») та «2000» геополітичні тематичні біноми представлені у контексті розгляду й аналізу геополітичного позиціонування України у світі (наприклад, це публікації «Європейська криза: Українські рефлексії» (Дзеркало тижня. – 2005. – № 24); «Значимість Помаранчевої революції» (День. – 2005. – № 48); «Хав'єр Солана: «Сьогодні настав той день, коли політичному керівництву треба виявити максимум відповідальності за долю країни»» (Дзеркало тижня.–2007. – № 34).

Загалом концепти «Європа» та «Росія» можуть функціонувати в газетній публікації як окремо, незалежно одне від одного, так і поруч. Якщо концепти функціонують в одному тексті, то обов'язково один із них має негативне осмислення, а йому протистоїть інший концепт, наділений позитивними ознаками. Тобто, в одному тексті ці концепти з метою порівняння є у позиціях протиставлення. Це бачимо у статтях «Призначення ворогом. Антиукраїнська істерія викликана внутрішніми проблемами Росії» (День. – 2008. – № 91); «Аргументація. Нефілософський підход» (2000. – 2005. – № 8); «Роман Шпек: «Шлях європейської інтеграції України – це не втеча від Росії»» (День. –2007. – № 106); «Британський меседж Керолайн Флінт: Зі стабільними та прозорими демократіями, заснованими на верховенстві права, легше працювати» (День. – 2008. – № 219).

Дослідниця Я. Прихода, аналізуючи домінування концепту «Європа» в українській пресі 1991–2003 років, окреслила такі тематичні лінії: декларативна (Україна – це Європа), настановна (Європа – це спільний дім), стратегічна (Європа, ЄС – мета України) [3, с. 12]. Треба зауважити, що вказані тематичні лінії залежать від історичного розвитку держави. Цей аспект Я. Прихода також брала до уваги. Актуалізацію концептів «Європа» та «Росія» упродовж 2000–2014 років можна поділити на такі періоди: 2000 рік – Помаранчева революція 2004 року; 2005–2010 роки (період президентства В. Ющенка), 2010 рік (правління В. Януковича) – Революція Гідності 2013 року, 2013 (анексія Російською Федерацією АР Крим) – 2014 роки (період розв'язання Росією війни проти України). У контексті цього історичного процесу можна окреслити такі тематичні лінії, які творила українська преса: декларативна (Україна – це Європа; Україна – це Росія), настановча (Європа – це спільний дім; Росія – колыска братніх народів), стратегічна (Європа, ЄС – мета України; Росія, СЕП – мета України). Зауважимо, що функціонування тематичних ліній двох концептів не завжди відбувалося паралельно в одному часі. Особливо це чітко видно під час двох важливих історичних подій для України – Помаранчевої революції та Революції Гідності. У ці значущі періоди динамічніше функціонує концепт «Європа» з вищеназваними тематичними лініями. Значне домінування вказаного концепту продовжується й сьогодні. Натомість концепт «Росія» був активним у два історичні періоди українського державотворення, коли Президентами України були Л. Кучма (1999–2004 роки) та В. Янукович (2010–2013 роки). У межах цих двох етапів не відбувалося однакового домінування концепту «Росія»: газетні публікації показують, що 2010–2013 роки характеризуються особливою активністю концепту «Європа», хоча К. Грищенко вважає, що В. Янукович і його команда реалізовували політику двовекторності: «європейська інтеграція» України та «стратегічне партнерство з Росією» [2].

Доцільно наголосити, що не в усіх українських періодичних виданнях тематичні лінії концептів «Європа» та «Росія» однаково актуалізовувалися. Наприклад, динаміка функціонування концепту «Європа» завжди є меншою в газеті «2000» порівняно з газетами «День» і «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня. Україна»). І навпаки, динаміка концепту «Росія» у зазначені періоди (1999–2004 рр., 2010–2013 рр.) в останніх двох періодичних виданнях характеризується об'єктивністю та вираженістю. Причина цього – редакційна політика кожного з видань.

У газетних публікаціях концепти «Європа» та «Росія» охоплюють певні ідеологеми:

концепт «Європа»:

- *зближення*. Україна та ЄС намагаються взаємозблизити погляди, політику й інтереси щодо певних питань; наближення до європейських політико-правових, соціально-економічних і культурних цінностей («Україна–ЄС: без революцій» (День. – 2000. – № 165); «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – № 128);
- *важливості*. Вибір євроінтеграційного вектора розвитку є важливим для Європи й України («Наодинці з Україною» (День. – 2013. – № 217);
- *повернення*. Україна, зважаючи на історичну справедливість, повинна стати членом ЄС («Чому Україну не приймають у «Євроклуб»» (День. – 2005. – № 222);
- *входження*. Україна повинна приєднатися до європейської спільноти («Європейці та членство України в ЄС» (День. – 2007. – № 15).

Концепт «Росія»:

- *повернення*. Повернення України у лоно «трьох братніх народів» («Маркеры украинского выбора» (2000. – 2005. – № 50);
- *стабільність*. Росія як надійний партнер України в економічній та політичній сферах співпраці («За завісою» (Дзеркало тижня. – 2002–2003. – № 50); «Хорошковський проти ЄП: політична агонія напередодні відставки?» (2000. – 2003. – № 37);
- *вигідність*. Обґрунтування вигоди та переваг для України в разі її приєднання до російських геополітичних проєктів ЄП/Митний союз («Україна: за і проти євразійства» (День. – 2002. – № 162); «Вибір вектора інтеграції: що ж показують цифри» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 34); «Альтернатива Є: останній шанс для української державності» (2000. – 2008. – № 36);
- *конфліктність*. Розгляд основних проблем, які були причинами конфліктів між Україною та Росією («Новий Фронт газової війни. Тепер Росії з Туркменістаном» (День. – 2009. – № 64); «Політика мстивості і покарання. Джеймс Шерр: Під час газового конфлікту ЄС «виключив себе із сценарію»» (День. – 2009. – № 26); «Негазовий візит. Чи розтопить Тимошенко лід в українсько-російських відносинах?» (День. – 2008. – № 32);

Аналіз газетних матеріалів засвідчив, що впродовж 2000–2014 рр. функціонує концепт «Росія» у синонімічному зв'язку з категорією «імперія», яку преса наділяє негативними означеннями: «Три імперські виклики» Україні» (День. – 2003. – № 195); «Нова філософія. Як жити у світі, де є Росія» (День. – 2003. – № 227); «Україна і Росія – 20 років без імперії: історичні уроки» (День. – 2012. – № 13); «Як запобігти перетворенню світу на концтабір «Русского мира»» (День. – 2014. – № 221).

За функціональним призначенням у газетних публікаціях концепти набувають таких модальних категорій, як декларативність й імперативність. Декларативність та імперативність концепту «Європа» є пріоритетним щодо концепту «Росія» в газетних текстах видань «День», «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня. Україна»). Водночас пріоритетність концепту «Росія» з позитивною декларативністю й імперативністю є у тижневику «2000»: «Стати самостійним геополітичним гравцем – іншого не дано» (2000. – 2012. – № 47); «Яка національна ідея нам потрібна» (2000. – 2005. – № 48); «Аргументація. Нефілософський підхід» (2000. – 2005. – № 8).

Декларативність концепту прочитується як доконане право України увійти/приєднатися до Європи: «Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 15); «Україна та стратегічні перспективи Європи: відповідь «євроскептикам»» (Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 17).

Імперативність концепту «Європа» наділена характеристиками «ЄС повинен», «ЄС потрібно» (наприклад, статті: «Хав'єр Солана: «Ви повинні бути упевнені, що країни ЄС завжди будуть поруч з вами»» (Дзеркало тижня. – 2001. – № 16); «Європейський внесок у недуги України. ЄС робить історичну помилку, не надаючи Києву перспективу членства» (Дзеркало тижня. – 2009. – № 30); «“Квадрига” без колеса. Україні потрібна реальна підтримка Німеччини» (День. – 2006. – № 169); ««Четверта свобода»» (День. – 2006. – № 32).

Зокрема, у статті «Євромайдан як наріжний камінь нової України» читаємо: «Європейський Союз і міжнародне співтовариство повинні допомогти Україні на цьому шляху [на шляху до реалізації системних реформ – О. Г.]» [4].

Треба зауважити, що активність вказаної категорії концепту «Європа» різко зросла під час російсько-української війни 2014–2015 років: «Дзвінок для Європи» (День. – 2014. – № 226); «Ілюзія миру» (День. – 2014. – № 184); «Чому зволікає Європа?» (День. – 2014. – № 184); ««Гібридна війна» Путіна» (День. – 2014. – № 80).

Змістове наповнення концепту «Європа» у газетних текстах здійснюється у трьох напрямках:

- включення/недоцільність включення України в європейський інтеграційний простір: «Розширення ЄС: плюси та мінуси для України» (День. – 2003. – № 199); «Про перспективи «статусу сусідства» у відносинах України з ЄС, або Чи варто відмовлятися від синиці в руках, коли годі летіти за журавлем» (Дзеркало тижня. – 2003. – № 3); «Де нас немає: Європейський вибір–2» (День. – 2005. – № 4); «Чому Україну не приймають у «Євроклуб»» (День. – 2005. – № 222); «Майкл Емерсон: Україна є єдиним найважливішим партнером у політиці європейського сусідства» (День. – 2007. – № 52);
- роль України у разі вступу в ЄС: «Україна в європейському контексті» (Дзеркало тижня. – 2000. – № 29); «“Великий стрибок” у Європу. На яких правах?» (День. – 2001. – № 129). (Україна у ролі бідної родички);
- сприйняття/несприйняття України у європейській спільноті: «Чи є Україна «неперспективною» для Євросоюзу?» (День. – 2000. – № 128); «Україна: глухий кут у кінці євротунелю» (Дзеркало тижня. – 2002. – № 1); «Лейтмотиви інтеграції. Як переконати «євроскептиків» в Україні та «україноскептиків» у Європі» (День. – 2005. – № 28); «Україна – Європа: інтенсивний біг на місці» (День. – 2007. – №. 50); «Чому зволікає Європа?» (День. – 2014. – № 184).

Також у трьох напрямках відбувається змістове наповнення концепту «Росія»:

- повернення/приєднання до Росії через її геополітичні проекти (ЄП, Митний союз): «Україна – Росія: десять років потому» (Дзеркало тижня. – 2001. – № 32); «ЄП: інтеграція не ціль, а інструмент» (2000. – 2004. – № 47); «Глобалізація з Росією чи ні» (2000. – 2006. – № 4); «Quo vadis, Україно? «Геть від Москви!»» (2000. – 2010. – № 14); «Україна–Митний союз: проблеми інтеграції» (Дзеркало тижня. – 2013. – № 11);
- роль України в разі приєднання до російських геополітичних проектів: «Маркери українського вибору» (2000. – 2005. – № 50);
- економічний, ресурсний, політичний, культурний взаємозв'язок України та Росії: «Бермуди Євразії в дискурсі чуми» (Дзеркало тижня. – 2004. – № 45); «Російська мова і демократія: нерозв'язана дилема історії» (День. – 2005. – № 12); «Газовий конфлікт психологічно дуже сильно наблизив українців до ЄС і ще більше – до НАТО» (День. – 2009. – № 1); «Неоімперський проект, або Чому у власній державі українцям знову намагаються відмовити у праві бути самими собою» (Дзеркало тижня. – 2010. – № 134); «Газ, обсяг і ТС» (Дзеркало тижня. – 2013. – № 48).

Змістова суть категорій, які постають у результаті перетинання концептів «Європа» та «Росія», полягає в контексті розгляду проблеми ролі України на геополітичній карті в газетних публікаціях:

- категорія «Україна як «буферна держава»: «Три сценарії розчарування та надії» (День. – 2000. – № 74);
- категорія «Україна як «сіра зона»: «ЄС ризикує потрапити в яму, яку копає для України» (2000. – 2002. – № 45); «Україна–Росія–Європа: отруєний трикутник»

ник» (*Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 47*); «*Ні туди, ні сюди. У чому політико-психологічна природа тих, хто не бачить Україну в ЄС і МС?*» (*Дзеркало тижня. Україна. – 2013. – № 172*) (Рис. 1):

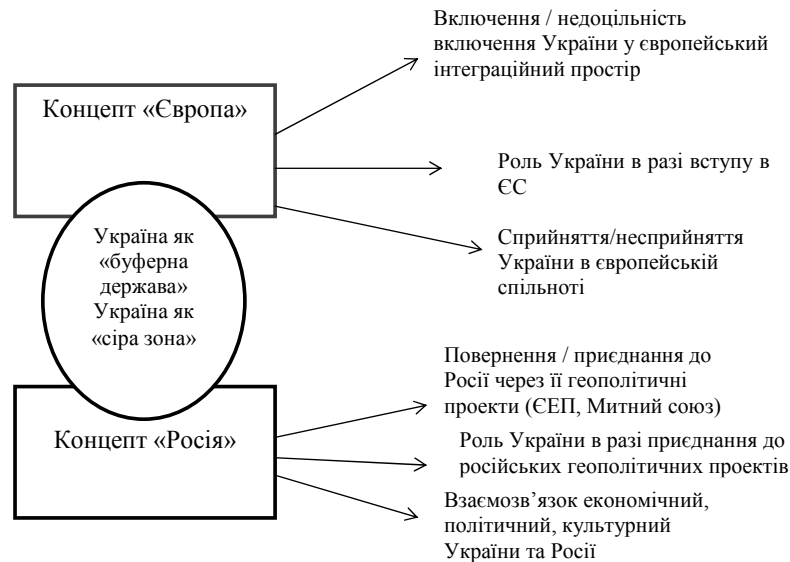

Рис. 1. Змістове категоріальне наповнення концептів «Європа» та «Росія»

Як ми вже зазначали, концепт «Європа» сучасна українська преса розглядає в контексті вступу України в Європейський Союз. У пресі також визначено хронологічні межі реалізації цього вступу. Пошук часової межі українські медіа найчастіше відбувається в антонімічній парадигмі найближчого часу – далекого часу, рідше в конкретизації часу як категорії дати. Парадигма найближчого часу – далекого часу наявна, зокрема, в таких публікаціях: «*Україна в Європейському Союзі: реальна перспектива чи політична фантазія*» (*День. – 2009. – № 56*); «*Перевантаження. «Якщо Україна стане членом ЄС, то 37-м*» (*День. – 2009. – № 35*); «*По за межамі шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики*» (*Дзеркало тижня. – 2010. – № 27*). Газетні публікації, в яких окреслено часову конкретність: «*Україна: глухий кут у кінці євротунелю*» (*Дзеркало тижня. – 2002. – № 1*); «*Розширення ЄС: плюси та мінуси для України*» (*День. – 2003. – № 199*); «*Майкл Емерсон: Україна є єдиним найважливішим партнером у політиці європейського сусідства*» (*День. – 2007. – № 52*).

Емоційно-вольове навантаження концептів «Європа» та «Росія» мають негативні й позитивні параметри, які можна укласти в антонімічні позиції (добрий–поганий чи бідний–багатий). Аналіз матеріалів показав, що в публікаціях газети «2000» концепт «Європа» зазвичай наділений різко негативними характеристиками: «*Захід зробив нормою порушення міжнародного права*» «*Захід означив поведінку Росії*» (2000. – 2014. – № 52.).

У газетах «День» і «Дзеркало тижня» («Дзеркало тижня. Україна») з 2000 року до революційних подій 2013 року матеріали завдяки збалансованості й об'єктивності подання інформації не надавали концептам лише негативних характеристик. Події

кінця 2013–2014 рр. зумовлюють те, що концепт «Росія» в пресі порівняно з концептом «Європа» постає наділеним різко негативними параметрами характеристик-ідеологем, пов'язаних з гітлерівським і сталінським режимами:

- тоталітаризм: «*Про тоталітаризмознавство*» (День. – 2014. – № 224);
- концтабір: «*Як запобігти перетворенню світу на концтабір «Руссокого мира»*» (День. – 2014. – № 221);
- фашизм: «*«Комунофашизм» крокує Росією*» (День. – 2014. – № 184).

Отже, концепти «Європа» та «Росія» лежать в основі газетних публікацій, у яких порушено проблему геополітичної стратегії України. Аналіз концептів за певними тематичними бінарними опозиціями, ідеологемами, категоріями та характеристиками показав відмінні та спільні ознаки їхнього функціонування впродовж 2000–2014 років в українській пресі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Василик Л. Парадигма Україна–Європа в публіцистиці сучасних літературно-художніх видань / Любов Василик // Вісн. Дніпр. ун-ту. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетровського національного університету, 2008. – Т. 2. – № 12. – С. 22–30.
2. Почепцов Г. Росія і Україна у співставленні їх комунікативно-пропагандистських можливостей [Електронний ресурс] / Георгій Почепцов – Режим доступу : http://www.ji-magazine.lviv.ua/anons2014/Pochepcov_Rosiya_i_Ukraina_u_spivstavlenni_ih_propagand_mozhlyvost.htm
3. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики / Костянтин Грищенко // Дзеркало тижня. – 2010. – № 27.
4. Шнайдер-Детерс В. Європейська функція України, або Як Україна може стати «загальноєвропейським» чинником / Вінфрід Шнайдер-Детерс // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 16.

REPRESENTATION AND CLARIFICATION OF THE CONCEPTS «EUROPE» AND «RUSSIA» IN THE UKRAINIAN PRESS

Oksana Hotsur

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: o_hotsur@ukr.net*

In this article, the conceptual and semantic structure of geostrategic thematic in Ukrainian press is outlined basing on concepts «Europe» and «Russia», which have some parameters and categories It's discovered, that during the years 2000–2014 Ukrainian press formed two paradigms: «Ukraine – Europe» and «Ukraine – Russia». The first one is about Europeanism, the second one is about pro-russian orientation of country. Paradigm «Ukraine – Russia» in media during exploring period wasn't able to construct and legitimize perception of concept «Ukraine» in context of concept «Russia». Most clearly we can track this during Orange revolution and Revolution of Dignity.

Key words: Ukrainian press, concept, paradigm, orientation, foreign policy processes.

УДК 070:82-92.09С.Кримський:130.123.4

«ЦІННІСНЕ ДОМОБУДІВНИЦТВО ОСОБИСТОСТІ»: ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДУХОВНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО

Андрій Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна,
e-mail: andriy.melnyk12@gmail.com*

У статті проаналізовано особливості використання поняття «духовність» у філософській публіцистиці Сергія Кримського та медійному дискурсі загалом. Метод С. Кримського кваліфіковано як приклад нешаблонного трактування духовності, що допомагає очистити поняття від маніпулятивних і демагогічних нашарувань.

Ключові слова: духовність, публіцистика, філософія, мас-медіа, дискурс.

Поняття «духовність» було особливо популярним у журналістському та публіцистичному словнику на зламі 80-90-х років минулого сторіччя, коли, здавалося б, сама суспільна атмосфера зумовлювала дискусії на тему цінностей. Сьогодні від багатьох авторів можна почути, що поняття девальвоване, особливо через те, що чимало сумнівних політичних рухів і діячів популістського штибу використовувало його у своїх цілях. Мета цієї статті – продемонструвати нешаблонний і «пояснювальний» спосіб міркувань про духовність у мас-медіа на прикладі публіцистики українського філософа Сергія Кримського.

За спостереженням оглядачки «Радіо «Свобода», слово «духовність» міцно вкоренилось у лексиці російського чиновництва, яке використовує його, як правило, із маніпулятивною метою [13]. На думку іншого спостерігача, словом «духовність» маскують нав'язування російського православ'я та інші форми релігійної нетерпимості [2]. З іншого боку, інколи поняття «духовність» стає об'єктом насмішок і кпинів, і його застосування у публічному дискурсі ризикує наразитись на іронічні коментарі. Прикладом останнього може бути репліка журналіста Валерія Панюшкіна, який, відповідаючи на абсурдне протиставлення заборонених у 2014 році в Росії європейських харчових продуктів і духовності, в іронічному, хоча подекуди й у цілком серйозному тоні, намагався довести, що пармезан (як приклад заборонених харчів) – це і є духовність [14]. Відтак, будь-які розмірковування про духовність потребують попереднього уточнення значення слова, що подеколи може виглядати, як своєрідне виправдовування за використання скомпрометованого гасла.

Про заявленість поняття «духовність» та зловживання ним говорив ув інтерв'ю 1989 року відомий релігійний публіцист отець Олександр Мень. Характерно, що розмова із ним розпочалась із з'ясування значення ключового поняття. Духов-

ність, яка, на його думку, вирізняє людину з тваринного й рослинного світу, є реалізацією духу – тобто мислення, свідомості, людської волі і всього того континууму, складного й водночас єдиного цілісного потоку, який складає особливість людини [11]. Душа є і в рослинного організму, натомість духом наділено лише людську особистість. За Менем, духовність є і благом, і тягарем людини, що робить із неї «трагічного царя Всесвіту», адже реалізація духу дозволяє проявляти як найкращі, так і найгірші людські здібності. Тому духовність і свобода пов'язані безпосередньо, свобода творчості – це одна з великих прерогатив Богоподібності. Ясна річ, у міркуваннях отця Менья релігійне трактування домінує, він розцінює духовність як дар Творця, хоча саме зусилля людини уможливають або блокують розкриття цього дару. Разом з тим, він готовий визнати, що можливий і позарелігійний (чи точніше, позаконфесійний) шлях реалізації духовності, однак система чи просто набір цінностей кожної людини все одно базується на вірі. В цьому контексті публіцист навіть застосує дещо парадоксальну словосполучку «атеїстична віра». Крім того, варто визнати, що навіть індивідуальні і нібито цілком незалежні набори цінностей базуються чи відштовхуються від етичних кодексів, запропонованих світовими релігіями. Отець Менья описує духовність, базовану на християнських принципах, як унікальну серед інших релігій, адже саме християнство запропонувало не лише перелік норм, але й спосіб реалізації духовності через «Боголюдську містерію, коли Вічність сама приходить до нас, сама перекидає міст, говорить з нами людською мовою, відкриває себе в Боголюдській особистості» [11].

Питання «Що таке духовність?» на зламі 80-90-х років минулого сторіччя, під час розпаду держави, яка оголосила атеїзм мало не державною релігією, було не менш важливим, ніж знамените запитання Іммануїла Канта «Що таке Просвітництво?» наприкінці XVIII ст. Отець Менья обґрунтовував важливість розмови про духовність саме цим спадком тоталітарного минулого, коли «людський фактор» виявився вторинним порівняно із виробництвом чугуну і сталі» [11]. Проте змістове наповнення слова «духовність» було актуальним не лише для початку 1990-х. Сучасний український філософ Сергій Дацюк опублікував свою статтю «Що таке духовність та навіщо вона потрібна?» 2009 року в одному з найпопулярніших інтернет-видань – «Українська правда». У стилі, близькому до філософського трактату чи словникової статті, він пояснює, що духовність – це здатність до позитивних перетворень фундаментального рівня [4]. Для С. Дацюка, як і для О. Менья, духовність означає діяльність і зміни, обоє мислителів протиставляють її стагнації та загниванню. Духовність є основою духовного суверенітету держави, без якого та, на думку С. Дацюка, просто не може відбутися. Цікаво, що український філософ достатньо песимістично висловився щодо ролі мас-медіа у підтриманні духовності. Що більше, духовний простір взагалі не може формуватись у сфері ЗМІ, адже останній зорієнтований на розваги і популярність, тоді як духовність пов'язана не із популярністю, а зі славою, тобто «відомістю за славні діла, а не здобутою через часту присутність у публічному просторі популярність. Духовна слава жорстко протиставлена славі мирській» [4]. Автор також наголошує, що за духовність не можна голосувати на виборах, вона не може бути результатом демократичних процедур, навпаки, вона культивується у досить вузьких середовищах, але результати діяльності духовних людей сприймає або не сприймає уже все суспільство – залежно від своєї духовної зрілості.

Обидва тексти – і О. Меня, і С. Дацюка – за стильовою і жанровою приналежністю можна схарактеризувати як «лікнеп із духовності». Автори обирають раціональний підхід, не впадаючи у напівмістичну риторику, яку так часто застосовують ті, хто використовує це слово у своїх статтях і промовах, таким чином позбавляючи його реального змісту. Цей пояснювальний дискурс, на наш погляд, не варто вважати випадковим: він радше є свідомою стратегією і своєрідною відповіддю на інфляцію поняття «духовність» у публічній сфері. Саме він є чи не найадекватнішим способом боротьби із тим, що російський ліберальний журналіст Андрій Архангельський називає «грабіжницькою приватизацією і рейдерським захопленням символічних понять» [1]. Духовність, на його думку, стала жертвою такого захоплення, і це невід’ємна характеристика путінського часу як епохи симуляції смислів. Публіцист схильний розглядати віру і духовність не у релігійному контексті, на який кидає довгу тінь держава, а як «синоніми індивідуального руху, пошуку, запитування, внутрішньої боротьби – але ніяк не колективної «стабільності» [1]. Програма «відвоювання» духовності насамперед означає наповнення цього слова адекватним змістом і перенесення сфери його застосування із опису пасивного стану піддатливого до пропаганди колективу до характеристики інтелектуальних та етичних зусиль особистості.

Для традиції української публіцистики також притаманні розмірковування не тільки про фактичний стан духовності, але й про дилеми застосування цього слова у публічній сфері. Євген Сверстюк в одному із інтерв’ю наприкінці 90-х років минулого сторіччя виступав за те, «щоби це поняття (тобто духовність, хоча в розмові також ішлося про подібну за звучанням, проте дещо відмінну за значенням «духовість» – Авт.) обережно вживати і простежувати, чи має воно спільне з тим всетворящим і всезапліднюючим Духом – чи воно просто спекуляція словом» [8].

С. Кримський обирає для своєї інтерпретації духовності саме пояснювальний дискурс, щоб позбавити її таким чином статусу «спорожнілого слова» (за Є. Сверстюком). У своєму чи не найпопулярнішому публічному виступі «Принципи духовності XXI століття» він розпочинає актуалізацію цієї теми із думки колишнього президента Чехії Вацлава Гавела, який порівняв розпад радянської тоталітарної системи з виходом із зоопарку, в якому люди жили в клітках, у джунглі, де, де як відомо, скасовуються заборони і виживає сильніший за інших. Таким чином, стверджує філософ, «проблема й полягає зараз у тому, щоб протистояти цим «джунглям», а протистояти їм не можна тільки завдяки якимось матеріальним силам. Справа в тому, що «джунглі» є і всередині нас самих. І для того, щоб подолати їх, потрібні значні духовні зусилля» [18]. Мислитель прив’язує свої роздуми про духовність до ситуації пострадянськості, яку він розглядає насамперед як ціннісний пошук, а також до хронологічного переходу в третє тисячоліття. Духовність є потребою, яку зумовлюють обидва ці глобальні стани.

Після визначення актуальності своїх роздумів, С. Кримський відразу переходить до аргументів на її користь. Характерно і водночас несподівано, якщо взяти до уваги звичні конотації поняття «духовність», що мислитель розпочинає свої міркування у персоналістичній перспективі, таким чином ніби відразу даючи зрозуміти, що пов’язує значення поняття із особистістю, а не колективом. Ілюстрацією для цього твердження є психологічний експеримент, під час якого піддослідні мали виконувати роль вчителів. «Учнями», які мали вивчити 50 слів, були актори. «Вчи-

телі» контролювали «учнів», натискаючи спеціальні кнопки, після чого «учня» бив розряд електричного струму, сила якого збільшувалась – аж до летальної позначки – залежно від кількості помилок. Звісно, жодного струму не було, однак «вчителі» про це не знали, а актори майстерно імітували біль. Результати експерименту вразили: 60% «вчителів» натискали червону кнопку, після чого «учні» нібито отримували смертельний удар. Дослідження вирішили припинити, а деяких піддослідних скерували до психіатрів. Коментуючи цей експеримент, С. Кримський одразу переходить до широкого узагальнення, заявляючи, що ми насправді не знаємо самих себе: «Психологія каже, що тільки 5% людей щось знають про самих себе. Тому духовність характеризує шлях до самого себе. Шлях, який людина проходить все життя. (...) Духовність – це завжди ціннісне домобудівництво особистості. Це отой безкінечний шлях до формування свого внутрішнього світу, що дозволяє людині не залежати повністю від контексту, зовнішнього життя, тобто залишатися собі тотожним» [18]. Вислови «ціннісне домобудівництво особистості» або «залишатися собі тотожним» ніби взяті із поетичного філософського словника à la Мартін Гайдеггер і вони явно не розраховані на масового читача. Однак вони створюють ефект причетності невтаємниченого читача до важко висловлюваної мудрості, а ілюстративний матеріал допомагає досить адекватно зрозуміти зміст езотеричних фраз. Як бачимо, С. Кримський не піддається спокусі і не переходить на буденний мас-медійний словник, однак численні ілюстративні приклади можна вважати своєрідним кроком назустріч публіці.

Духовність як характеристика особистості не означає, що це слово не можна використовувати щодо колективу – нації, суспільства, держави. С. Кримський попереджає, що усе, що він говоритиме про особистість, стосуватиметься також нації, адже, за його словами, «особистість – це не тільки неповторність індивіда, це й індивідуальна неповторність нації. Кожна нація – це теж історична особа» [18]. Незважаючи на цю заувагу, персоналістський акцент визначає й зумовлює роздуми С. Кримського про духовність. Зокрема, філософ говорить про потребу формування монадної особистості. Ця потреба пов'язана насамперед із завданням «не зводити усі проблеми до колективного способу вирішення, а доповнювати його здатністю особистісної репрезентації своєї епохи, нації, культури» [18]. Тягар колективізму, який залишила радянська епоха, пов'язаний із занепадом ініціативності, відповідальності та інших ознак активної особистості. Тому філософ наводить перелік осіб, яких можна назвати своєрідними орієнтирами для тих, хто хоче практикувати монадність, – Махатму Ганді, Мартіна Лютера Кінга, мати Марію Скобцову, Андрія Сахарова, Володимира Короленка, Михайла Грушевського. Їхніми прикладами філософ ілюструє тезу про те, що інколи особистість може відіграти не меншу роль, ніж масовий політичний рух. Незважаючи на позірну недосяжність такого ідеалу, С. Кримський переконаний, що для того, щоб стати монадою особистістю, не обов'язково бути вождем, пророком чи святим. У міркуваннях С. Кримського про монадну особистість можна знайти відголоски інших концепцій, наприклад ідей «цілісної людини» (der ganze Mensch) Ф. Шиллера або «цілого чоловіка» І. Франка, але це не дає підстави звинувачувати його у неоригінальності. Мирослав Попович, характеризуючи думку С. Кримського, називає її «своєрідним персоналізмом» і зазначає, що вона «має слугувати обґрунтуванню такого підходу до культури і цивілізації, при якому за критерій і норму береться особа в її історичному розвитку» [15; 162]. Думка С. Кримського, однак, уникає крайнощів, тому його «своєрідний персоналізм» не варто плутати з індивіду-

алізмом. Філософія і практика ліберальної демократії, з якою зіставляє свої погляди С. Кримський, абсолютизує роль особистості, створюючи чимало трагічних колізій. Йдеться насамперед про суспільство рівних можливостей, в якому кожен нібито може зайняти найвищу посаду. Якщо така мета не реалізується, особа звинувачує в цьому не себе, а все суспільство, і це може вилитись в терористичні акти, «коли людина озброюється гвинтівкою з оптичним прицілом, забирається на хмарочос і обстрілює невідомих їй перехожих» [18].

Монадна особистість, за Кримським, не протиставляє себе колективу. Залучаючи аргументи з психології Юнга, філософ висновує, що занурення у найбільш глибокі рівні особистості приводять нас до колективних структур. Таким чином, особистість не може бути вільною від колективу, натомість вона повинна шукати у собі внутрішню соціальність, яка, з одного боку, втримає її в межах колективу, з іншого – не дозволить у ньому розчинитись. Усі взірцеві особистості, яких згадує С. Кримський, присвятили своє життя, а то й пожертвували ним заради інших. Думка С. Кримського рухається у бік акцентування на людських якостях, а не конструювання нових «ізмів». Філософ у кількох своїх публічних виступах протиставляє духовність ідеології, називаючи останню цілком у марксистському дусі класово перекрученою свідомістю. Зважаючи на інші, менш обтяжені трагічним минулим розуміння цього поняття, С. Кримського можна було б звинуватити у навмисному звуження значення слова «ідеологія», але суто з публіцистичної точки зору такий крок виводить його за межі дискусій про національну ідею чи ідеологію для України, які розпочались одразу після розпаду СРСР [3]. Філософ стверджує, що духовність – це не лише ідеї, але насамперед спосіб життя. Посилаючись на досвід літератури, він наводить репліку персонажа із роману Василя Гроссмана «Життя і доля», який, перебуваючи в німецькому концтаборі, промовляє до свого товариша: «Я проти ідеї добра, тому що Гітлер може використовувати ідею добра для виправдання цього табору, для «покращення раси». Але я – за доброту. Адже доброту, тобто людську якість, не можна таким чином спотворювати» [18]. Акцентування на дефіциті людських якостей не означає, що духовність варто розглядати лише як практичну цінність. Зрештою, це були б крайнощі, які, відповідно до принципу «третьої правди», виходять за рамки методу С. Кримського. З точки зору філософа-теоретика практика набуває амбівалентних рис, і цю амбівалентність С. Кримський пояснює, посилаючись на відносини Фауста і Мефістофеля. Останній спокушає Фауста вийти за межі своєї лабораторії і вдатись до практичної діяльності, за якою не стоять жодні теоретичні розрахунки – і це призводить до катастрофічних наслідків. До непередбачуваних результатів може призвести й розширення меж людської практики, про що писав Бертран Рассел у статті «Чому ми не повинні підкоряти зорі». С. Кримський посилається на його роздуми, щоб продемонструвати той факт, що безоглядна практика фактично скасовує благоговійне ставлення до життя. На зміну зоряному небу як орієнтиру (Кант) приходять бажання анексувати планети (Сесіл Родс). Практика таким чином виявляється сліпою і в тому випадку, якщо до уваги береться лише критерій розрахунку і успіху. Канадський філософ Чарльз Тейлор у відомій праці «Етика автентичності», в якій йдеться про головні моральні загрози сучасності, називає цей феномен «інструментальним мисленням», тобто різновидом раціональності, «який ми залучаємо, коли обчислюємо найекономічніші засоби для досягнення певної мети. Мірою його успіху є максимум ефективності, найкраще співвідношення між витратами та

результатом» [20; 8]. Інструментальний тип мислення не лише десакралізує реальність, зумовлюючи практичне ставлення до світу предметів, але й передбачає зміну ставлення до інших суб'єктів, «коли істоти, які оточують нас, втрачають своє значення, відведене їм у ланцюгу буття, з ними можна поводитися як із сировиною або інструментами для наших проектів» [20; 8].

Як бачимо, думку С. Кримського досить легко вписати у контекст міркувань інших сучасних мислителів. Однак слід мати на увазі, що український філософ неодноразово наголошував на тому, що його спосіб міркувань не зводиться до традиційного коментування текстів переважно західних мислителів, коли власна думка губиться у надмірі посилань і цитат. Спільність мотивів і думок може свідчити лише про цілком очевидний факт, що філософ перебуває на висоті свого часу. Не варто також забувати, що ми маємо справу із текстами, призначеними для широкої читацької публіки, тому С. Кримський говорить про проблеми, які здатні викликати загальний інтерес, водночас залишаючись специфічно філософськими проблемами.

Продовжуючи у «Принципах духовності ХХІ сторіччя» свої роздуми про амбівалентність практики і небезпеку інструменталізації людини, С. Кримський цілком логічно приходить до сфери, в якій неможливо не згадати Канта. Філософ бере на себе сміливість доповнити і певним чином осучаснити формулювання «категоричного імперативу»: «Особистість не може бути об'єктом, тобто тим, що протистоїть людині, а тільки суб'єктом. Так як і Бог не може бути об'єктом, це тільки суб'єкт. Це значить, що особистість треба зрозуміти, тобто включити в своє життя» [18]. Такий крок мислителя підкреслює персоналістський рівень міркувань про духовність, і, незважаючи на твердження про те, що його роздуми стосуються і «колективних особистостей», а формулювання імперативу претендує на універсальний статус, усе ж керуватись цим принципом має саме окрема особистість. Тобто йдеться про те, що поняття «духовність» має описувати вчинки, зусилля чи мотивації конкретних персоналій, з яких і складається справжній колектив, а не пасивний стан маси. Духовність має бути характеристикою активності, а не констатацією пасивності і застою.

Наповнення духовності активністю може змінювати сприйняття таких фундаментальних категорій як час. С. Кримський ілюструє цю тезу черговими літературними прикладами, зокрема, наводячи фрагмент із щоденника Ф. Достоєвського, в якому той описує 15 хвилин чекання смертної кари на ешафоті, якої не відбулось завдяки помилуванню. За словами письменника, це були найбільш змістовні 15 хвилин у його житті. Інший приклад базується не на реальному, а на фікційному досвіді літературного героя оповідання Борхеса «Таємне диво» Яромира Гладика (у тексті помилково вказане ім'я Ярослав – Авт.), письменника й науковця, якого нацисти засудили до смертної кари. Озиранувшись перед смертю на свою літературну кар'єру, Гладик найбільшим досягненням вважав п'єсу «Вороги», яка, проте, залишилась незакінченою. Приречений до розстрілу письменник просить в Бога відтермінувати страту, щоб закінчити твір. З волі Бога остання мить перед розстрілом перетворюється на один рік, впродовж якого Гладик завершує п'єсу, і лише тоді його розстрілюють. Звичайно, цю історію варто трактувати як метафору. Подібні мотиви досить часто стають джерелом для метафоричного осмислення співвідношення миті й вічності; як приклад кінематографічного міркування на цю тему можна назвати художній фільм відомого грецького режисера Тео Ангелопулоса «Вічність і один день», в якому розповідається про останній день смертельно хворого поета, в який відбува-

ються події, що змінюють його ставлення до всього його життя. Ця історія теж може бути хорошою ілюстрацією думки С. Кримського про те, що «час має таку чудову здатність – він розширюється від ціннісного, духовного наповнення» [18].

Зусилля окремих людей у духовній сфері можуть бути основою національних духовних «проектів». Саме таким була, за означенням С. Кримського, «фортеця української духовності» – Києво-Могилянська академія. Описуючи її роль в культурному житті України XVII сторіччя, філософ акцентує на зусиллях київських інтелектуалів у впровадженні ідеї «несамодостатності гарматно-кіннотного вирішення національних проблем» [7; 48]. Орієнтація на козацьку військову потугу була, ясна річ, вимогою часу, однак без духовної і ціннісної компоненти адекватний розвиток державності навряд чи був би повноцінним. Відтак, Києво-Могилянська академія стає своєрідним «мечем духовним» (таку назву має книга проповідей Лазаря Барановича, ректора Могилянки) і середовищем синтезу західноєвропейської та східнослов'янської культур. На думку Кримського, діяльність академії у контексті українського бароко «позначилось на усій системі українського менталітету» [7; 48]. Поряд із таким глобальним впливом, діяльність могилянців була одним із вагомих факторів подолання епохи Руїни у другій половині XVII ст. Тому цілком закономірним і символічним разом із відновленням незалежності України було й друге народження Києво-Могилянської академії.

Важливим елементом киево-могилянського проекту української духовності було поєднання ідей гуманізму й антропоцентризму – аж до того, що ректор академії Георгій Кониський називав людину центром усієї філософії. С. Кримський акцентує на людиноцентричному вимірі, згадуючи принагідно ідею «внутрішньої людини» Г. Сковороди, чи не найвидатнішого випускника Києво-Могилянки, адже для його власного трактування цей аспект надзвичайно важливий, якщо не визначальний. Саме тому його роздуми про духовність, навіть якщо їх висловлено з допомогою філософської термінології, зосереджено довкола питань людських вчинків і орієнтирів.

У контексті роздумів про духовність проблематика принципу «третьої правди» виходить на чільне місце. Щоправда, С. Кримський свідомо «заземлює» дискурс, зазначаючи, що у проблемі «третьої правди» його насамперед цікавить життя людини «за зростаючою совістю», тобто такі життєві ситуації, які пов'язані із вибором та принципами, на яких цей вибір робиться. Філософ наводить дані дослідження, яке провів російсько-американський психолог Володимир Лефевр і яке доводить, що вихідці із країн, що пережили досвід тоталітаризму і геноциду, схильні використовувати зло заради добра. Звичайно, йшлося зокрема (якщо не переважно) про вихідців із СРСР, а в контексті аргументації С. Кримського згадка про «алгебру совісті» В. Лефевра є недвозначним свідченням того, що його роздуми про духовність не лише базовані значною мірою саме на українському пострадянському досвіді, але й спрямовані насамперед на його подолання.

Подолання парадигми «або-або» відповідно до принципу «третьої правди» означає, що в сучасних умовах вибір став багатопараметричним і мультикритеріальним. Вибір єдиної мети у житті ризикує вилитись у фанатизм, який нехтує життям як цінністю. С. Кримський аргументує цю тезу посиланням на Бертольта Брехта, який проголошував нещасною ту країну, яка потребує героїв. Це, звичайно, не означає, що публіцист засуджував героїзм як такий, адже згадувані вище монадні особистості були саме героями. Йому радше йдеться про те, що героїзм не може бути нормою, а

радше винятком. Цветан Тодоров висловив це відчуття досить гостро: «Світ героя – одновимірний. У цьому, мабуть, і полягає його слабкість. Наш світ складається лише з двох протилежностей: ми – вони, друг – ворог, відвага – страх, герой – зрадник, чорне – біле. Така система характеристик більше відповідає становищу, що орієнтується на смерть, а не на життя» [21; 20]. Чеснота героїзму реалізується в екстремальних умовах, практику яких не можна поширювати на повсякденне життя. Солідаризуючись із багатьма письменниками і мислителями минулого, які вважали фанатизм найбільшим лихом ХХ сторіччя, наприклад, із Ернестом Гемінгвеєм [22], С. Кримський підкреслює здатність фанатизму підважувати інші, очевидно позитивні чесноти, такі, як чесність: «Ну, скажімо, такі безумовно чесні, безумовно видатні люди, як Ярослав Галан чи Микола Скрипник. Будучи чесними, вони фанатично вірили в класову боротьбу. А що таке класова боротьба? Це припущення конструктивності сил зла. І тому Галан виправдовував депортацію дітей з родин діячів УПА» [18]. Фанатизмові має протистояти принцип полісистемності, який реалізується у настанові про те, що жодна мета для людини не повинна бути єдиною і все має бути підсудним. Навіть якщо це звучить доволі несподівано і ризиковано, то у світлі наслідків того роду засліплення, під знаком якого минуло ХХ сторіччя, висновки С. Кримського не виглядатимуть прихованим релятивізмом. Думки українського філософа суголосні із поглядами англійського філософа й історика ідей Ісаї Берліна, які той висловив у своєму «короткому кредо» «Послання ХХІ сторіччю». Розмірковуючи про лихоліття минулого сторіччя, свідком і спостерігачем котрих він був, філософ називав їх причиною не звичні людські негативні почуття – страх, жадібність, племінну ненависть, заздрість, любов до влади – хоча, ясна річ, без них не обійшлося. Головною причиною того, чому ХХ сторіччя часто називають сплюндрованим (як це зробив, наприклад, Роберт Конквест [6]), стало домінування ідеї, згідно з якою на усі питання історії можна дати лише одну відповідь. Берлін пояснює: «Якщо ви насправді переконані, що нібито існує вирішення для всіх людських проблем, що можна спланувати ідеальне суспільство, якого люди потім досягнуть, тільки якщо здійснять усе потрібне для досягнення цілей, тоді ви і ваші послідовники мають бути переконані, що немає надто високої ціни, якої не можна заплатити за вхід до раю такого стибу. Лише дурні і злодії чинитимуть опір, якщо деякі найпростіші істини доводитимуться до їхнього відома. Тих, які чинять опір, варто переконувати; якщо не вдається переконати, то слід їх обмежити законами; якщо і це не спрацює, тоді варто застосувати примус чи, якщо потрібно, насильство, а у разі крайньої потреби – терор і вбивство» [23]. Хибність цієї ідеї полягає у тому, що навіть найбільш універсальні цінності, які в різний час висувуються як головні, не завжди гармонійно поєднуються між собою. І. Берлін на елементарних прикладах доводить, що свобода і рівність, свобода і безпека, справедливість і милосердя, знання, прагнення до істини і щастя не те що не завжди сумісні, але й часто виключають одна одну. Розв'язання вказаної дилеми мислитель бачить у зваженості, поміркованості і пошуку компромісів: «Я вважаю, що деякі цінності стикаються одна з одною: усі цілі, до яких прагнуть люди, породжені нашою спільною природою, але ці прагнення мають бути до певної міри контрольовані і зважені» [23]. Мислитель визнає, що його рецепт надто смиренний, розсудливий і неемоційний, і він не може бути стягом, під яким збиратимуться ідеалістично налаштовані молоді ентузіасти, проте закликає повірити йому: ніхто не може мати усього, чого захоче – не лише на практиці, але навіть у теорії.

Заперечення фанатизму навряд чи може бути фанатичним. Тому С. Кримський цілком послідовний, коли говорить про принципи духовності, а не якийсь єдиний універсальний Принцип. Духовність може реалізуватись по-різному, тому немає єдиного шляху її досягнення. Інколи один вчинок свідчитиме про духовність людини більше, ніж десятки публічних декларацій. Філософ наводить історію про польського священика, який приїхав до Парижа і випадково опинився біля мосту, який отримав назву «міст самогубців». У поле його зору потрапив юнак, який очевидно хотів із нього стрибнути, щоб звести порахунки із життям. Священик підійшов до нього і сказав, що не відмовлятиме його від цього кроку, але натомість запропонував йому віддати гроші, які є в нього в кишені і які, мабуть, йому більше не знадобляться, жебракові, який стоїть на розі вулиць неподалік. Юнак так і зробив, і на міст не повернувся. С. Кримський називає вчинок священика і взагалі служіння людям справжньою духовністю. Таке практичне трактування духовності імпліцитно протистоїть уявленням, відповідно до яких духовність – не більше, ніж риторичний засіб для оздобы політичних промов. Також воно є черговою ілюстрацією переконання С. Кримського, яке він повторює майже дослівно у кількох інтерв'ю, про те, що Україні потрібна не політична ідеологія, а духовність, базована на культурі. Водночас культуру у цьому контексті мислитель визначає не просто як «експлуатацію минулого, а як форму перебування адекватних цінностей, якими ми продовжуємо жити і в цей час» [10].

Остання цитата заслуговує на докладніший розгляд, позаяк демонструє бачення історії з точки зору духовності. С. Кримського мало цікавить історія як хронологічна послідовність подій чи нагромадження фактів. В есеї «Кінець історії» чи мета історія?», який певним чином стилістично вибивається із його публіцистичного спадку, адже надмірно перенасичений науковою термінологією, філософ пропонує розглядати історію не «горизонтально», тобто як лінійний процес зародження, зміни й занепаду певних історичних утворень (суспільний лад, держава), не як прогрес, а «вертикально», тобто аксіологічно, як пошук і осягнення в історичному спадку, і то не лише найближчому, «інваріантних параметрів людяності, моральності, величчя, краси та добра» [7; 78]. С. Кримський називає такий підхід метаісторією. Метаісторичне бачення передбачає вивчення не того, що минає, а того, що залишається. Філософ не закликає в поетичному пориві, як це робив відомий літературний персонаж, зупинити час, хід історії, але натомість – бачити вічність у миті. На завжди актуальне запитання «Котра година?» творець культури, який дотримується метаісторичного бачення, має відповідати, услід за Осипом Мандельштамом, – «Вічність». Якщо, згідно з Гегелем, історія нічому не вчить, то метаісторія здатна пропонувати ідеї і зразки поведінки, залучаючи таким чином не лише практику найближчого минулого, але й досвід тисячоліть. Актуальність цієї ідеї для України сьогодні неzapе- речна, позаяк «національне відродження потребує ціннісного засвоєння всього того, що зберігається в часі, пробудження сталих цінностей, інваріантного змісту досвіду нації» [7; 83].

Впроваджуючи ідею метаісторії, С. Кримський пропонує відмовитись від наївної лінійності, тому що «життя культури не є адекватним заміні старого на нове, минулого на майбутнє, воно не підпадає взагалі під «стрілу часу», бо акумулює потенціал усіх часів» [7; 82]. Метаісторію не варто вважати інтелектуальною іграшкою, придатною лише для найосвіченіших. Усе ж не варто забувати, що йдеться про

ціннісній бік історії, а історичні зразки можуть бути орієнтиром для щоденної діяльності. Слід також визнати слушність зауваги Ю. Іщенко, який побачив у роздумах С. Кримського про історію «прихований сум» [5; 178], адже поняття метаісторії виростає на ґрунті констатації ціннісної кризи, якої зазнає людство на початку III тисячоліття. Філософ вважає, що до цього часу уже було випробувано практично усі ідеї, проекти, утопії, відтак нам варто змиритись із тим, що ми маємо шукати нове в минулому. «Історія збагачується, ніби обертаючись назад» [7; 85], – зауважує мислитель, полемізуючи з ідеєю «кінця історії», яку висловив Френсіс Фукуяма, і водночас поглиблюючи її зміст. Ідеологічна зацикленість на ліберальній демократії напевно чи може повною мірою пояснити, як розв'язувати проблему інфляції цінностей. Тому С. Кримський радить звернути увагу на питання лімітів людської діяльності, позаяк ігнорування практичного виміру людського буття ризикує обернутись планетарною катастрофою, на підтвердження чого філософ наводить переконливі статистичні дані. Споживацький підхід до дійсності, вичерпання природних ресурсів, термоядерна загроза – усі ці проблеми потребують панорамного метаісторичного бачення, бо, незважаючи на ілюзію, що всі практичні колізії потребують практичних рішень, лише духовний горизонт може визначити адекватний орієнтир людської діяльності. Як висловився свого часу Іван Лисяк-Рудницький, «треба б пояснювати й доводити, що «моральні» чи «інтелектуальні вартості», «ідеї» належать не до якогось невідомого «небесного простору», а таки до реального, «найреальнішого» світу, де вони мають першорядну практичну вагу» [9; 369].

Для розуміння духовності С. Кримському важливі і вчинок польського священика, про який йшлося вище, і всеосяжні роздуми про культуру та метаісторію. Філософ не пропонує однієї нормативної дефініції духовності. У деяких своїх публічних виступах він означає духовність просто як «наявність високої мети в житті» [16] або, дещо софістикованіше, як «створення внутрішнього світу людини, який перетворює її на самодостатню особистість» [17], або суто в руслі практичної філософії як «розвиток людського в людині, приборкання ненависті, усвідомлення ненормальності зла й необхідності партнерства, солідарності» [19]. Можна констатувати, що С. Кримський сповідує плюралістичний підхід до розуміння духовності, що духовність не може встановлюватись і нав'язуватись згори якимось єдиним способом. Щоправда, варто додати, що однією з конечних умов плюралізму є ієрархія (серед інших – функціональна автономія, децентралізація і традиція [12; 334-336]), без якої він може вироджуватись у релятивізм. Незважаючи на поліаспектне трактування духовності, центральним елементом залишається етично-персоналістська перспектива, яка, на наш погляд, домінує не в останню чергу тому, що у публіцистичному дискурсі тема духовності підпорядковується вимогам доступності і актуальності. Не перестаючи бути темою для філософського пошуку, у публіцистиці тема духовності набуває нового звучання, яке робить її ближчою для публіки, відтак кожен її учасник може актуалізувати важкостравний філософський концепт крізь призму власного досвіду. Очевидно, це одне із головних завдань філософської публіцистики.

Узагальнюючи, можна сказати, що дискурсу духовності в публіцистиці С. Кримського притаманні широта узагальнень, базованих як на емпіричних даних (статистика, соціологічні дослідження), так і на метафоричних літературних образах та проникливих історіософських констатаціях, піднесений і подекуди підкреслено пафосний напівпоетичний тон (до прикладу, пишучи про значущість Тараса Шев-

ченка, філософ підкреслює, що його поеми «підняли українську духовність до зеніту загальнолюдських надбань» [7; 110]) і разом із цим філософсько-практична спрямованість – про духовність варто не лише говорити (і при цьому говорити коректно, вказуючи значення цього поняття), а й керуватись нею у повсякденному житті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архангельский А. За вашу и нашу духовность [Электронный ресурс] / А. Архангельский // Colta.ru. – [Цит. 2016, 20 ноября]. – Режим доступа: <http://archives.colta.ru/docs/22700>
2. Богословский М. Духовность или религиозность? [Электронный ресурс] / М. Богословский // Скепсис. – [Цит. 2016, 18 ноября]. – Режим доступа: http://scepisis.net/library/id_595.html
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / О. Гнатюк. – К.: Критика, 2005. – 528 с.
4. Дацюк С. Що таке духовність та навіщо вона потрібна? [Електронний ресурс] / С. Дацюк // Українська правда. – [Цит. 2016, 20 жовтня]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/16/4026929/>
5. Іщенко Ю. Концепт «метаісторії» Сергія Кримського та дискурс філософії Поля Рікера / Ю. Іщенко // Дух і літера. – 2006. – № 15-16. – С. 172-179.
6. Конквест Р. Роздуми над сплюндрованим сторіччям / Р. Конквест. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 371 с.
7. Кримський С. Ранкові роздуми / Зб. ст. / Сергій Кримський. – К.: Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
8. Лаврінченко О. Євген Сверстюк: «Утрачено той рівень культури, який зобов'язує до сповідування вершин і плекання принципу правдивості» / О. Лаврінченко // День. – 1999. – № 207. – 6 лист.
9. Лисяк-Рудницький І. Виродження та відродження інтелігенції / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе. У 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т. 2. – С. 345-365
10. Махун С. Сергій Кримський: «У суперечці ніколи не народжується істина» / С. Махун // День. – 2001. – № 58. – 30 бер.
11. Мень А. О духовности. Беседа с Наталией Большаковой, состоявшаяся в Новой Деревне в марте 1989 г. [Электронный ресурс] / А. Мень // Трудный путь к диалогу. – [Цит. 2014, 20 ноября]. – Режим доступа: http://krotov.info/library/13_m/myen/00032.html
12. Нісбет Р. Плюралістичне розуміння суспільства / Р. Нісбет // Консерватизм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: ВД «Простір», «Смолоскип», 2008. – С. 332-362
13. Пальвелева Л. Затасканная духовность [Электронный ресурс] / Л. Пальвелева // Радио Свобода. – [Цит. 2016, 18 ноября]. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/26725306.html>
14. Панюшкин В. Пармезан – это духовность [Электронный ресурс] / В. Панюшкин // Сноб. – [Цит. 2016, 17 ноября]. – Режим доступа: http://snob.ru/selected/entry/79569#comment_745959
15. Попович М. Слово про Сергія Кримського / М. Попович // Дух і літера. – 2006. – № 15-16. – С. 160-164

16. Сюдюков І. Сергій Кримський: «З усіх прав людини найважливішим є право бути ІНШИМ» / І. Сюдюков // День. – 2006. – № 5. – 20 січ.
17. Сюдюков І. Сергій Кримський про мистецтво жити / І. Сюдюков // День. – 2007. – № 113. – 13 лип.
18. Сюдюков І., Махун С. Сергій Кримський: «Принципи духовності ХХІ століття» / І. Сюдюков, С. Махун // День. – 2002. – № 210. – 15 лист.
19. Сюдюков І. Професор Сергій Кримський: «Проблема дефіциту людських якостей як ніколи в наші дні актуальна» / І. Сюдюков // День. – 2007. – № 23. – 9 лют.
20. Тейлор Ч. Етика автентичності / Ч. Тейлор. – К.: Дух і літера, 2002. – 128 с.
21. Тодоров Ц. Обличчям до екстремі / Ц. Тодоров. – Л.: Літопис, 2000. – 416 с.
22. Хемингуэй Е. Кредо человека [Электронный ресурс] / Э. Хемингуэй // Иностранная литература. – 2000. – № 2. – [Цит. 2016, 30 окт.]. – Режим доступа: <http://magazines.russ.ru/ino>
23. Berlin I. A Message to the 21st Century / I. Berlin // The New York Review of Books. – 2014. – Vol. 61, N. 16. – [Cited 2000, 8 Dec.]. – Available from: <http://www.nybooks.com/articles/archives/2014/oct/23/message-21st-century/stran/2000/2/heming.html>

**«AXIOLOGICAL HOUSE-BUILDING OF PERSONALITY»:
PERSONALISTIC ASPECT OF SPIRITUALITY
IN SERHIY KRYMSKY'S PHILOSOPHICAL PUBLICISM**

Andriy Melnyk

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: andriy.melnyk12@gmail.com*

The article analyzes the features of using the term «spirituality» in the philosophical publicism of Serhiy Krymsky and media discourse in general. Serhiy Krymsky's method is characterized as an example of unconventional interpretations of spirituality that helps to clear the concept from manipulative and demagogic layers.

Key words: spirituality, publicism, philosophy, mass media, discourse.

УДК 82-92Д.Мережковський.08:2-135.3

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ЧИСЕЛ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Д. МЕРЕЖКОВСЬКОГО

Микола Рашкевич

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: chilavert427@gmail.com

У статті диференційовано смислові відтінки числівників «один», «два», «три», «чотири» та «п'ять» з програмної публіцистики Дмитра Мережковського. Встановлений імплікативний характер комунікативної риторики знакового представника Срібної доби, в основі якого – синтез бінарних опозицій релігійно-філософського спрямування, застосування системотвірного принципу «три в одному», а також екстраполяція числової символіки у політичну та культурну російські площини першої половини ХХ століття.

Ключові слова: символ, число, семантика, Третій Завіт, «нова релігійна свідомість», Боголюдина, Людинобожество.

Одним із важливих аспектів символістської інтерпретації дійсності, репрезентованої в художніх творах та публіцистиці Дмитра Мережковського, стала *числова символіка*. Її унікальну семантику автор моделював шляхом синтезу християнського віровчення та позахристиянської езотерики (народних уявлень, надбань світової культури та античної філософії), тому отриманий результат дозволяє збагнути кількісно-якісну індикацію світоглядних позицій мислителя.

Свідченням зацікавлення подружжя Мережковських числовою символікою як способом відображення важливих аспектів буття є транскрибування числової динаміки авторської концепції Третього Завіту («неохристиянство», релігія Боголюдини, Завіт Святого Духа після Завітів Отця та Сина). У революційному 1905 році дружина Зінаїда Гіппіус сформулювала сакральне розуміння стартових натуральних чисел: один – єдність і неподільність людини, два – божественна за своєю суттю «чуттєва любов» («два в одному»), яка зберігає індивідуальність людини; три – спільність людей, множинність як така, консолідує «три в одному», не руйнуючи при цьому любовне «два»; «все це покликано гарантувати безхмарне майбутнє суспільного устрою – утопічну гармонію особистих, релігійних і суспільних потреб всіх і кожного» [2]. У процесі витлумачення символічного значення чисел «один», «два» та «три» Гіппіус сконцентрувалася на їх суспільно значущому, соціальному складнику, що було особливо актуально в умовах революційних зрушень початку ХХ століття. Натомість символічна природа мислення Дмитра Мережковського органічно надихала етнічного українця виходити далеко за межі конкретних суспільних явищ, що й позначилося на смисловому навантаженні числової символіки в авторській публіцистиці.

Семантика числового символістського простору, що моделюється у творчості Дмитра Мережковського, значно ширша за ту, яку пропонує Зінаїда Гіппіус, однак в її основу покладені запропоновані поетесою ті ж три числа-символи. Числа Трійці (Отця, Сина, святого Духа), оскільки християнство, нову версію якого намагався утвердити Мережковський, у своїй основі якраз трійчасте. Більше того, розширюючи межі «третьозавітної» концепції, релігійний філософ та історик виходить за межі цієї потрійності: важливу роль у числовій канві його публіцистики починають відігравати числа-символи чотири і п'ять, як дві протиставлені за своєю природою сутності. Їх поява у низці публікацій пов'язана, перш за все, із чільним місцем символів православного хреста і більшовицької пентаграми – ідейних відповідників чотирьох і п'яти.

Числа в публіцистичному дискурсі Дмитра Мережковського використовуються не лише задля кращого розуміння семантики текстів, а й для осягнення принципів еволюції відображених у них світоглядних (релігійної, філософської, політичної, культурної і т.д.) ідеологем. Досліджувати зазначені категорії варто не стільки методом комунікативного аналізу текстів, у яких вони вербально експліковані, скільки шляхом виявлення їх імплікованості у самій релігійно-філософській системі Мережковського. Це значить, що розкриття семантики чисел-символів у контексті дослідження символіки публіцистичних праць фундатора російського символізму дозволяє кристалізувати вартісну мету його журналістської та громадської активності – спочатку недопущення, а згодом подолання більшовицької диктатури у Росії.

...Британський дослідник М.Д.Стюарт, аналізуючи числову символіку Біблії, робить висновок, що «число один... особливе, воно не утворене від інших чисел, а отже незалежне від інших, більше того – є їх джерелом. Як кількісне число воно означає одиницю, як порядкове – першість» [20, 11]. У світовій символіці число один тотожне буттю, воно відкриває людині духовну сутність, містичний Центр, Вищу силу, є символом духовної єдності, божественності й прирівнюється до світла [19].

У публіцистичному дискурсі Дмитра Мережковського *одиниця* як символ цікава не стільки номінативно, скільки в контексті згадуваних, системотвірних для нього принципів «два в одному» та «три в одному». Одиниця для Мережковського – це вихід з тієї глибокої релігійної, духовної, культурної, політичної і суспільної кризи, у яку людство було занурене через свою бінарну природу, через окреслену М.Бердяєвим приналежність до «Царства Духа» та «Царства Кесаря». Так у статті «Глушина» (1928), відверто співчуваючи розпорошеній по світу *антибільшовицькій* російській еміграції, автор намагається окреслити ключове завдання останньої традиційним для себе методом філософського синтезу: «Дві Росії, дві еміграції, зовнішня і внутрішня, роблять одну й ту ж справу; скільки б не розлучали їх, або вони самі не розлучались, ці дві Росії – одна, і шлях у них один – шлях зерна... Тож не забуваймо, що наша [еміграції – М.Р.] смерть – смерть або життя Росії; не забуваймо, що можна зітліти, однак можна й прорости зеленим пагоном крізь темніть глушини до сонця...» [12].

Всесвіт, за Мережковським, складений з множинних антиномій, в основу яких покладене число *два*. Ця тенденція простежується навіть формально, на рівні самих тільки назв публіцистичних праць: «Два іслами», «Два зречення», «Дві Росії», «Націоналізм і релігія», «Хрест і пентаграма», «Реформація чи революція», «Трагедія цнотливості і ласолобства», «Християнство і кесаріанство», «Схід і Захід», «Війна і релігія», «Не мир, але меч», «Біс і Бог» та ін. Варто зазначити, що явище двоїстості

не є характерним для російського культурного простору доби християнства (навіть імперський двоголовий орел – символ територіальних претензій на Схід та Захід – не став результатом кристалізації духовної спадщини народу, а був запозичений у Візантії). Натомість у язичницькій культурі число два зустрічається доволі часто. Це обумовлено тим, що сама сутність життя наших предків визначалася боротьбою двох начал – Добра і Зла. Звідси двоїсті міфологічні образи Білобога і Чорнобога, Рода і Наві, Морени, живої (сильної, цілющої) і мертвої води та ін. Як зазначає лінгвіст В. Топоров, число два максимально органічно вписується в основу бінарних опозицій міфопоетичних та ранньонаукових праць, починаючи із унаочнення загальної ідеї взаємодоповнюючих частин монади (чоловік і жінка як два значення категорії статі; небо і земля, день та ніч як просторово-часові складники структури космосу і т.д.), і аж до теми парності, близнюківства, дуальності, двійниковості [21].

Системотвірна функція числа-символу два в працях Дмитра Мережковського не випадкова. Адже два – це перше число у натуральному арифметичному ряді, з якого розпочинається ділення. Цей числовий символ покладений в основу самого акту творення світу та всього живого, моменту, коли Господь відділив світло від темряви (отже, розділив одне на два), на другий день відділив твердь від води, на шостий день – створив Єву з ребра Адамового тощо. У цьому контексті справедливим видається твердження В.Топорова про те, що «два – це первинна монада, що захищає людину від небуття, відповідає творінню Божому (Небу й Землі), а також протистоять трансцендентному одному» [21; 629-631].

Подібне уявлення щодо організації Всесвіту на основі подвійності як двоєдиної сутності – як пари і, водночас, протиставлення – пронизує всю художню та публіцистичну спадщину Дмитра Мережковського. Навіть авторська філософська система базована на основі боротьби двох протилежних начал – позитивізму та символізму, тотального раціоналізму і містицизму: з одного він починає – до іншого приходиться. Два як символ протиставлення простежується також в системі геополітичних суджень Д.Мережковського. Так, даючи оцінку ленінській інтерпретації девізу Французької Республіки («Свобода, Рівність, Братерство»), мислитель продукує систему риторичних запитань: «Що у глибинах своєї совісті думає Ленін про Велику французьку революцію? Чи вважає її тільки малим початком великого кінця революції російської або таким же нулем, «буржуазним забобоном», як і саме поняття свободи? Але в обох випадках, Свобода і Рівність – поняття взаємовиключні... Початок більшовизму – кінець свободи; вбити свободу – народити більшовизм, і навпаки. Ось чому більшовики – свободобивці споконвічні» [15]. Автор завбачливо оминає третю складову девізу «братерство», оскільки ця категорія має двояке відношення до першої (братня свобода в ідеальному суспільстві та братання «хамів»-більшовиків під гаслами свободобивства – М.Р.). Натомість у статті «Потрійна брехня», написаній 1920 р. у Варшаві, Мережковський хоч і констатує наявність внутрішніх протиріч між двома суспільними класами (буржуазія та пролетаріат), проте переконує в абсолютній згубності громадянської війни на території колишньої Російської імперії: «Ми знаємо, що війна міжособна є у незмірно більшій мірі «війна на винищення», аніж усі війни міжнародні, і що це – війна нескінченна. Кінець її – взаємовинищення класів – ще жахливіший, аніж взаємовинищення народів. Французи могли б винищити німців і жовта раса білу, бо тут ворог бачить ворога в обличчя. Але як відрізнити буржуя від пролетаря? Маркс думав, що це легко. Ми тепер знаємо, як

важко. Два класи – не тільки дві істоти економічні, два тіла, як думав Маркс, а й два духа. Клас на клас – дух на дух. Боротьба двох начал духовних – антиномій метафізичних – боротьба безвихідна, нескінченна. Тіло винищити можна; але як винищити дух [18]?

Попри все, два для мислителя – це, передусім, синтез, прагнення подолати подвійність, породжену політичним, економічним чи світоглядним розколами суспільства з метою досягнення єдності антагоністичних начал. Саме тому перше подільне число у Д.Мережковського – це не просто два, а «два в одному». Публіцист просуває сміливу теорію про так звані дві Росії, два протилежних полюси – Росію минулу і Росію майбутню. У світоглядній динаміці обидві уособлюють процес «заперечення культури старої – утвердження нової, однак між ними – межа дикості, вулканічна тріщина, початок землетрусу, який спроможний змінити лик земний» [10; 266]. Дещо несподівано, однак персоніфікованим втіленням першої Росії є «дикий» Толстой, а другої – Тургенев, «найкультурніший з культурних». «Тургенев над Євангелієм – півень над зерном-перлиною, Толстой – купець, що продав увесь свій масток, аби придбати одну перлину. Зрікся культури, зрікся Христа, щоб з Христом лишитися» [10; 265-266].

Вирішуючи проблему співвідношення культури і релігії, Д.Мережковський демонструє два протилежні її прояви: культурництво, що забуває Бога, і релігійність, що відмовляється від культури в ім'я свого збереження. У Росії на початку ХХ століття такі антиномії співіснують одночасно, хоча за своєю сутністю є витворами двох різних часових епох: «У Західній Європі звільнення релігійне – реформація – передувало звільненню політичному; у Росії обидва ці звільнення відбуваються одночасно. Росія народжує двійню – ось чому положи такі повільні й болісні» [10; 266]. Ці дві іпостасі Росії – два її полюси, два протилежні начала, які протистоять один одному й дотепер. Відповідно до того, яке з двох начал перемаже, автор окреслює два можливі шляхи розвитку країни: «Один кінець – поневолювальний, перемога звірячого націоналізму й мілітаризму [більшовизм – Р.М.], яка страшніша за всі поразки. Майже все, що зараз говориться і робиться, спрямоване в цю сторону, майже вся кров, що летиться – вода на цей млин... Інший кінець – визвольний. Що народ іде на війну [громадянську – М.Р.], нехай ще несвідомо або напівсвідомо, за якоюсь правдою і що правда ця буде «оновленням» Росії – ми всі сподіваємося» [5; 403]. На жаль, розвиток політичних подій усього ХХ століття засвідчив перемогу саме «мілітаризму» та «звірячого націоналізму», тож сподівання на правдиве оновлення імперської Росії втонули у ріках кривавого терору...

Порушуючи насущні проблеми свого часу, Мережковський вкотре намагається вирішити їх з позиції синтезу. У такому контексті, наприклад, він розглядає одвічне пролетарське питання: «Задовольнити спочатку тілесний голод, а потім духовний? Ні, не спочатку і потім, а разом. Не можна задовольнити душу, не задовольнивши тіло. Не два, а один голод, не два, а одне задоволення» [17]. Водночас, число два у Мережковського – це ще й символ трагедії російської інтелігенції помежів'я ХІХ-ХХ ст. «Здається, нема в світі становища безвихіднішого, ніж те, у якому опинилася російська інтелігенція, – становище між двома тягарями: гнітом зверху, самодержавним устроєм, і гнітом знизу, темною народною стихією, яка не стільки ненавидить, скільки не розуміє, – але іноді нерозуміння гірше за будь-яку ненависть. Між цими двома страшними гнітами російське суспільство перемелюється, як чиста пшениця

Господня, – дасть Господь, перемелеться, борошно буде, борошно для того хліба, яким, нарешті, задовольниться великий голод народний; а поки все-таки доля російського інтелігента, доля зерна пшеничного – бути розчавленим, розмеленим – доля трагічна» [8].

Така семантика й системотвірна роль двійки в символістському кодуванні публіцистики Дмитра Мережковського є закономірним продовженням традиційного символічного змісту числа два. Згідно з повір'ям, поширеним у слов'янських народів, подвійні або здвоені предмети могли принести нещастя. Існували «зловісні уявлення про дводушників, про яйця з двома жовтками, з яких вилуплюється дідько» [4; 168-169]. Усе це посилювалося вірою в дуалістичну сутність буття, боротьбою Бога і Сатани. Тож закономірно, що й у суспільному, культурному, релігійному, політичному контекстах роздвоєність часто асоціювалася із нещастям.

Зважаючи на релігійний та історіософський характер літературної та журналістської творчості, найбільшого поширення в символістському кодуванні буття Мережковським набуло число-символ *три*. Ідеєю потрійності пронизані і християнство, і вся духовна культура слов'ян. Трійця як божественна триєдність Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого, міфопоетичні культурні знаки, як-от: три шляхи на вибір, трисвітле сонце, три коні, три сестри, три богатирі, три загадки, магичні числа дев'ять і тридев'ять, що часто зустрічаються у фольклорі тощо. На думку В.Топорова, три вважається «першим числом у цілій низці традицій...; воно відкриває числовий ряд і кваліфікується як досконале. Три – не тільки образ абсолютної досконалості, але й визначальна константа міфопоетичного мікрокосму й соціальної організації (включаючи і норми стандартної поведінки). Наприклад, три сфери Всесвіту, три вищі цінності, божественні трійці (або триіпостасні, триголові божества на кшталт слов'янського Триголова), три герої казки, три члени соціальної структури і три соціальні функції, потрійний принцип композиції у творах мистецтва...» [21; 629-631].

Число три стало наскрізним і у Святому Письмі: три царі, що принесли три дари новонародженому Месії (золото, ладан, миро), три члени Святої Родини (Марія, Йосиф, Христос), три зречення Петром Вчителя, три падіння Христа дорогою на Голгофу, три хрести на Голгофі, напис на хресті трьома мовами (єврейською, грецькою і латиною), розп'яття Ісуса на 33-му році життя та воскресіння його на третій день о третій годині ранку тощо. «Вчені пояснюють сакралізацію цього числа спостереженнями людей за багатоміліардною біологічною еволюцією життя. «Існування двох (батька і матері) майже невідворотно веде до появи третього (сина)... Тріада володіє здатністю розв'язувати конфлікт, створений дуалізмом... Вона символізує творення духу із матерії, активного із пасивного» [19].

Число три у Мережковського – це арифметичне обрамлення нової релігійної доктрини, що є закономірним продовженням старого християнства, доктрина якого побудована на основі числа два. Авторська версія Третього Завіту – це спадкоємна зміна принципу «два в одному» принципом «три в одному». З цього приводу Мережковський пише: «В уявленні самого християнства воно – не єдине, а лише одне з двох виявів Божественної сутності: християнству, одкровенню другої синівської іпостасі у Новому Завіті передувало одкровення перше, Отця, – у Старому. І на метафізичній межі Нового Завіту виникає надважливе питання: чи розкриття всієї повноти Божественної сутності вичерпується двома Завітами? Чи не повинна відповідати нульовій потрійності, яка власне християнству відкривається в трьох ликах, фено-

менальна потрійність трьох Завітів? Подібно до того, як перша іпостась відкрилась у Старому, друга – в Новому, так чи не відкриється третя в третьому, прийдешньому Завіті?» [16; 19-20].

Отже, релігійно-філософська система Мережковського, концепція релігії Третього Завіту, першочергово покликана розв'язати конфлікт дуальності. Для мислителя число три стало закономірним наслідком багаторічного публіцистичного синтезу глобальних антиномій. М.Бердяєв з цього приводу зазначає: «Вся релігійна думка Мережковського обертається в лещатах однієї схеми, в естетично привабливому для нього протиставленні полярностей, тези й антитези, в містично хвилюючому для нього очікуванні синтезу, одкровення третьої таємниці, таємниці поєднання полярностей» [1]. Звідси й основний світоглядний авторський принцип єднання «двох змілених начал всесвітньої культури [релігія і громадськість – Р.М.] шляхом зсуву їх зі спільної позитивістської мілини в їхню спільну релігійну глибину» [8].

Тож вихід до третього, до трійки – наріжний мислительський метод фундатора «нової релігійної свідомості». «Постійно прагне Мережковський до синтезу, до третього, що поєднує тезу й антитезу, до потрійності. Увесь час дає він зрозуміти, що в усьому двійчастому й суперечливому криється третя таємниця, вихід з двох протилежних таємниць, з антитез. Усіх вабить Мережковський і спокушає цією своєю таємницею, натякає на неї, трохи її привідкриє і знову огортає туманом, подвійністю, розмитістю словосполучень... Таємниця духу і таємниця плоті, таємниця неба і таємниця землі, таємниця особистості і таємниця суспільства, безодня верхня і безодня нижня – у цих протиставленнях відображається суть мислення Мережковського... Витворюється кліше, за допомогою якого майже автоматично знаходиться вихід з двох безвихідних таємниць у третій таємниці, з двох взаємовиключних антитез в синтезі самого Д.М.» [1].

Основоположник російського символізму пояснює унікальний метод у дещо інший спосіб: «Потрійності містичного пізнання відповідає потрійність пізнання метафізичного – у трьох моментах діалектичного розвитку й задля розкриття найглибшої, досяжної для людського розуму, сутності буття. Перший, найнижчий синтез, несвідома єдність буття і свідомості – я є я, роздвоюється на тезу й антитезу, суб'єкт і об'єкт, я і не-я (внутрішній і зовнішній світ) для того, щоб завершитися останнім, найвищим синтезом, останнім свідомим з'єднанням, яке обумовлюється метафізичним і здійснюється містичним пізнанням. Від першої єдності через роздвоєння до останнього возз'єднання, від єдиного в єдиному через два в єдиному до єдиного в трьох – такі три моменти діалектичного поступу» [16; 20].

Тож трійка – це символ синтезу, на основі якого мала б кристалізуватися теорія Третього Завіту. Як зазначає М.Бердяєв, «нове релігійне одкровення може бути тільки одкровенням людини і одкровенням про людину як божественну іпостась. Нове одкровення буде лише виявом творчості людини. Третій Завіт і є Завіт людської творчості» [1]. Логічним продовженням цієї тези видається констатація індуктивної аксіоми, за якою принцип «три в одному» є центральним структуротвірним і смислопороджувальним стрижнем вчення Мережковського. «Найчастіше в християнській традиції принцип потрійності пов'язується зі святою Трійцею. Натомість у Мережковського він поширюється на всю модельовану ним майбутню релігію... Автор ділить історію церкви на три періоди: час Бога Отця, час Бога Сина і час Бога Святого Духа. Із кожним з цих періодів співвідносяться «Три Завіти»: перший завіт – релігія

Бога у світі; другий завіт – релігія Бога в людині – Боголюдині; третій – релігія Бога в людстві – Боголюдстві... Отець втілюється в Космосі, Син – у Логосі, Дух – у поєднанні Логоса з Космосом, у єдиній соборній вселенській Істоті – Боголюдстві» [3].

Для знакового представника Срібної доби число три – це символ такої ж кількості шаблів релігійної еволюції людини (публіцистичний баланс «+3»). Перша сходинка – «об'єктивна, що відображає першу, найнижчу єдність об'єкта і суб'єкта. Бог відкривається в об'єктивності зовнішнього світу як Творець Вседержитель, як абсолютно суцільний. Я є той, хто я є, каже Бог Ізраїлю. Він один є, і нікого немає, крім нього» [16; 20]. Тож перший шабель релігійної свідомості – віра в Бога як єдину сутність. Після язичництва з його багатобожжям людина прагне до божественної єдності й досягає його в єдинобожжі, в іпостасі Отця. Другий шабель пов'язаний з одкровенням другої божественної іпостасі, яке «розкладає першу нижчу єдність. Перший несвідомий синтез та два усвідомлені вищі начала, теза і антитеза, суб'єкт і об'єкт, дух і плоть. *Дух животворить, тіло ж не помагає нітрохи* – це теза без антитези, плоть без духу є мертвою матерією... Зовнішньому рабству протиставляється внутрішня свобода любові...» [16; 21]. Людині розкривається подвійна сутність Бога, адже Ісус каже: Я і Отець – одне, тобто реалізується принцип «два в одному». «Старий Завіт є одкровенням єдиного в єдиному; Новий – двох в єдиному» [16; 21]. Нарешті, третій шабель – одкровення третьої іпостасі, Духу Святого, яке стане «остаточним синтезом тези й антитези, об'єкта і суб'єкта, плоти й духу, останнім поєднанням першого Царства Отчого і другого Синівського – у третьому Царстві Духу Святого, плоті святої. Третій завіт буде одкровенням трьох в одному» [16; 21]. Відповідно до теорії Мережковського, сьогодні людство сходиться саме на третій шабель свого релігійного розвитку. «Християнство закінчується, тому що воно остаточно «виповнилося», подібно до того, як «закон і пророки» закінчилися з пришествям Христа. Христос не порушив, а виконав закон. І дух не порушить, а виконає християнство» [16; 21].

Символістське значення числа три (публіцистичний баланс «-3») найповніше виявляється в межах концепції Прийдешнього Хама. В однойменній статті Мережковський констатує очевидне й далекоглядне: «Світоправитель темряви віку цього і є прийдешній на царство міщанин, Прийдешній Хам. У цього Хама в Росії – три обличчя. Перше, справжнє – над нами, обличчя самодержавства, мертвий позитивізм казенщини, китайська стіна табелі про ранги, що відокремлює стражденний російський народ від російської інтелігенції і російської церкви. Друге обличчя, минуле – поряд із нами, обличчя православ'я, що воздає кесарю Боже, тієї церкви, про яку Достоевський сказав, що вона «паралізована»... Духовне рабство – у самому джерелі будь-якої свободи; духовне міщанство – у самому джерелі всякого благородства. Мертвий позитивізм православної казенщини, що служить позитивізму казенщини самодержавної. Третє обличчя, майбутнє, – хуліганства, босяцтва, чорної сотні, – найстрашніше з усіх трьох облич» [8]. Тож Прийдешній Хам – це «три в одному», три сутності, що разом породжують одну.

У загальноєвропейському контексті автор намагається адаптувати концепт «трійки» у місію спасіння хамської (більшовицької) Росії якщо не Польщею, то, на жаль, націонал-соціалістичною Німеччиною. Перші дві складові у цьому випадку несуть негативний смисловий відтінок, натомість третя здатна забезпечити ідилію і собі, і найближчому оточенню (публіцистичний баланс «-2+1»): «Але ж ці десятки, сотні тисяч російських людей – сама Росія, не перша, царська, рабська, і не друга,

більшовицька, хамська, а третя, вільна, та що повинна йти на Москву, аби врятувати себе, і Польщу, і Європу. Горе Польщі, горе Європі, якщо підніме російський прапор не Європа, не Польща, а Німеччина; якщо збереться під прапором не третя Росія вільна, а перша, рабська, і друга, хамська, – разом, тому що вони давно вже разом, саме тут, під російсько-німецьким прапором. Невже і тепер у це в Польщі ніхто не повірить» [9]?

Однак, за законами релігійно-філософської системи Мережковського, побудованої на основі бінарних опозицій, триєдиному началу духовного міщанства конче повинна відповідати триєдина сутність духовного благородства (публіцистичний баланс «-3+3»): «Ці три начала духовного міщанства поєдналися проти трьох начал духовного благородства: проти землі, народу – живої плоті, проти церкви – живої душі, проти інтелігенції – живого духу Росії. Для того, щоб, у свою чергу, три начала духовного благородства і свободи могли об'єднатися проти трьох начал духовного рабства і хамства – потрібна спільна ідея, яка поєднала би інтелігенцію, церкву і народ; а таку спільну ідею може дати тільки відродження релігійне разом з відродженням суспільним. Ні релігія без суспільства, ні суспільство без релігії, а тільки релігійне суспільство рятує Росію» [8]. Розширення семантичного простору числа-символу три через поширення ідеї трійці з суто релігійної сфери на сферу моральну свідчить про перенесення акцентів з суто божественного у сферу людського, фактично, намагання синтезувати два якщо не протилежні, то принаймні різномірні способи осягнення і пояснення світу – богоцентричного і людиноцентричного.

Особливого символістського забарвлення набувають у Мережковського числа чотири (пов'язане із символом хреста) та п'ять (зумовлене символікою пентаграми). У слов'янській духовній традиції чотири означає «землю, цілісність, повноту, справедливість; Чотириєвангеліє написано чотирма апостолами; маємо чотири сторони світу, чотири стани буття (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима; дитинство, юність, зрілість, старість), чотири фази місяця, чотири стіни, чотири кути, чотири кінці в хреста...» [4; 644]. В.Топоров розкриває символіку цього числа, беручи до уваги куди ширший культурний спектр: «На відміну від динамічної цілісності, яку символізує число три, число чотири є образом статичної цілісності, ідеально стійкої структури... Звідси – використання числа чотири в міфах про створення всесвіту і орієнтації в ньому: чотири сторони світу, чотири головних напрями, четвірка богів або чотирьохіпостасні боги..., чотири пори року... чотири елементи (іноді вони співвідносяться з чотирма міфологічними персонажами) та ін. Чотири компоненти актуалізуються в тих геометричних фігурах, які мають найбільше міфопоетичне значення – квадрат, мандала, хрест» [21; 629-631].

П'ятірка «означає мікрокосм людини, цілісність людського буття; символ священного шлюбу Землі й Неба, оскільки є сумою жіночої (парної) двійки і чоловічої (непарної) трійки»; символізує самопізнання, спокій, медитацію, багатогранність» [4; 492]. Протиставлення цих чисел наявне у Мережковського в контексті антиномії символів хреста і пентаграми. «Дві геометричні фігури, два числа таємничих: Пентаграма, зірка п'ятикутна, і чотирикутний Хрест. П'ять і Чотири [більшовизм та християнство – М.Р.]. Між Чотирма і П'ятьма доли світу коливаються. Як страшно, як просто!» [14].

Дмитро Мережковський подає пояснення символіки числа чотири у статті «Хрест і Пентаграма»: «Тетраграма, чотири – число хреста, число космосу. На чо-

тиристихійному хресті космосу Логос, Єдинородний Син Божий розпинається. Так розлюбив Бог світ, що Сина Свого Єдинородного віддав за світ. Таємниця множинності – єдність; таємниця хреста – любов. Любов на хресті помирає за світ... Світ є множинність, світ є війна, смерть. А хрест над світом – єдність над множинністю, воскресіння над смертю, мир над війною. За космосом – Логос, за чотирма – Три в Одному, Один в Трьох, єдине світло, що тричі світить, сонячно-біле знамення» [14]. Згадуючи філософську драму Гете про Фауста, Мережковський розширює символіку четвірки. Це не тільки хрест релігійний, а й хрест космічний – символ чотирьох стихій: вогню, землі, повітря, води. «Тетраграма, четвериця Піфагорейська, знаменує трансцендентну сутність світу. На хресті [число хреста – чотири – М.Р.] тримається світ: чотири кінці світу, чотири стихії природи. Чотиристихійний світ – чотирикочений хрест. На хресті світу Бог розпинається, четвертується. Життя світу – смерть Бога, Боговбивство» [14]. Нарешті, чотири – це символ чогось найпростішого, аксіоматичного, істини в останній інстанції: «Натхненно твердити: два на два чотири – яка виснажлива праця. Що більшовизм – загибель не тільки для Росії, але й для всього культурного людства, для нас, росіян, як двічі по два – чотири... Якщо більшовизм – хвороба тільки російська, а не всесвітня, то, відбивши напад радянських полчищ і уклавши почесний мир, Польща може врятувати себе і Європу, зробитися оплотом від нового нашестя варварів. Але якщо двічі по два не п'ять, а саме чотири, то ні для Польщі, ні для Європи немає миру, допоки є більшовизм. Бути йому – їм не бути, і навпаки» [9].

Число п'ять протиставляється числу чотири так само, як пентаграма протиставляється хресту. «У вавилонському клинописі п'ятикутна зірка значить «Бог», а в вавилонській магії пентаграма, зображаючи п'ять планетарних сфер з усією небесною механікою, знаменує досконале знання – досконалу могутність, богоподібну владу людини над світом – Людинобожество» [14]. Все буття Європи, за Мережковським, і визначається цим протиставленням. «Світло хреста згасає на заході і «світло зі Сходу» йде на нього – зірка криваво-червона. Пентаграма – проти хреста, Людинобожество – проти Боголюдини, Інтернаціонал – проти Церкви вселенської». Тож числа чотири і п'ять, крім релігійного символічного змісту, набувають змісту конкретного, історико-політичного: протиставлення гуманної традиції здичавілому більшовизму.

Отже, публіцистичний дискурс Мережковського пронизаний символікою чисел, яка стала визначальною не тільки з погляду авторської передачі змісту концепцій розвитку Росії, Європи, християнства тощо, а й з погляду самої логіки побудови унікальної світоглядної системи. Визначальними принципами релігійно-філософської концепції Мережковського стали принципи «два в одному» та «три в одному» як символи бінарних опозицій та синтезу протилежностей через вихід до третьої, єдиної сутності. Закономірно, що ця система вибудована на іманентній символіці двох чисел – два і три. Із релігійною суттю світогляду Мережковського пов'язане використання числа чотири (як символу релігійного і космічного хреста), а з конкретно-політичними фактами, – числа п'ять (червона зірка) (як символу Людинобожества), котрим мислив себе «червоний звір» або більшовизм.

**Числова семантика релігійно-філософських концепцій
за Д. Мережковським**

Число-символ	Сфера релігії і народна традиція	Філософсько-публіцистична концепція	Журналістська адаптація
Один	Всеєдність, Бог, буття, містичний центр світу, Вища сила, початок, проникнення в сутність чогось, відкриття людині її духовної сутності.	Синтез, гармонія, єднання світових антиномій, реалізація принципів «два в одному», «три в одному», Старий Завіт; Царство Бога-Отця (царство закону); неусвідомлене прагнення до синтезу.	«Глушина», «Царство Антихриста», «Серце людське і серце звірине», «Страшне дитя», «Про мудре жало».
Два	Добро і зло, Бог і диявол, чоловік і жінка, небо і земля, день і ніч; парність, близнюківство, дуальність, двійниковість.	Дуальна сутність буття, теза й антитеза, розділення, «два в одному»; Новий Завіт; Царство Бога-Сина (внутрішньої любові), Боголюдина; розколотість Росії, два шляхи Росії та еміграції.	«Хрест і пентаграма», «Християнство і кесаріанство», «Націоналізм і релігія», «Два зречення», «Дві Росії», «Війна і релігія», «Гоголь і Росія», «Який же з них?», «Залізо під молотом», «Розколотий дзвін».
Три	Трійця як божественна триєдність Бога-Отця, Бога-Сина і Бога-Духа Святого; божественна досконалість; синтез; формула творення світів; символ створення духу із матерії, активного із пасивного; модель Всесвіту низ/верх, середина; три царі, три дари новонародженому Месії, три члени Святої Родини, три зречення Петром Вчителя, три падіння Христа дорогою на Голгофу, три хрести на Голгофі, напис на хресті трьома мова ми, розп'яття Ісуса на 33-му році життя; три шляхи на	Третій Завіт, царство Духа Святого, синтез антиномій; єднання релігії і громадськості; гармонія; викінченість і повне здійснення задумів; Боголюдство; триєдність духовного міщанства і триєдність морального благородства.	«Потрійна брехня», «Меч», «Прийдешній Хам», «Зимові райдуги».

Число-символ	Сфера релігії і народна традиція	Філософсько-публіцистична концепція	Журналістська адаптація
Три	вибір, трисвітле сонце, три загадки, магичні числа замовлянь дев'ять і три-дев'ять, три герої та ін.		
Чотири	Земля, цілісність, повнота, справедливість; Чотири-евангеліє, чотири апостоли; чотири сторони світу, чотири стани буття (ранок, день, вечір, ніч; весна, літо, осінь, зима; дитинство, юність, зрілість, старість), чотири фази місяця, чотири стіни, чотири кути, чотири кінці хреста	Релігійний хрест, розп'яття; єдність над множинністю, воскресіння над смертю, мир над війною; космічний хрест, космос, трансцендентна сутність світу.	«Хрест і пентаграма», «Двічі по два – чотири», «Терновий вінець».
П'ять	Мікрокосм людини, цілісність людського буття; священний шлюб Землі й Неба, що є сумою жіночої (парної) двійки і чоловічої (непарної) трійки; самопізнання, спокій, медитація, багатогранність	Пентаграма; більшовизм, Людинобог, богоподібна влада людини над світом; протистояння Боголюдині, неприйняття хреста.	«Хрест і пентаграма», «Крик півня».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяев Н. Новое христианство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vehi.net/merezhkovsky/berdyaev.html>
2. Васильев В.Е. Метаисториософия Д.С. Мережковского. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/vasiljev_ve/metaistoriosofiya-ds-merezhkovskogo
3. Гончаров М. Религиозная метафизика Мережковского. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://magon.net.ru/litera/merejkovsky>
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В.Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Мережковский Д. Война и религия // Д.С. Мережковский. Было и будет. Невоенный дневник. 1914-1916. – М.: Аграф, 2001. – 512 с.
6. Мережковский Д. Восток или Запад // «Русское слово». – 1910. – № 217. – 22 сент.
7. Мережковский Д. Гоголь и Россия // «Возрождение». – 1934. – № 3294. – 10 июня.
8. Мережковский Д. Грядущий Хам (мещанство и интеллигенция) // «Полярная звезда». – 1905. – № 1. – С. 32 – 42.
9. Мережковский Д. Дважды два – четыре // «Свобода» (Варшава). – 1920. – № 46. – 8 сент. – С. 1.

10. Мережковский Д. Две России. // Д.С. Мережковский. Акрополь. – М.: Кн. Палата, 1991 – 352 с.
11. Мережковский Д. Железо под молотом. // Д.С. Мережковский. Было и будет. Невоенный дневник. 1914-1916. – М.: Аграф, 2001. – 512 с.
12. Мережковский Д. Захолустье // «Возрождение». – 1928. – № 4. – 26 янв.
13. Мережковский Д. Который же из вас? // «Новый корабль». – 1928. – № 4. – С. 14–21.
14. Мережковский Д. Крест и Пентаграмма // Д.С. Мережковский, З.Н. Гиппиус, Д.В. Философов, В.А. Злобин. Царство Антихриста. – Мюнхен: Drei Masken, 1921. – С. 179–188.
15. Мережковский Д. Крик петуха // «Свобода» (Варшава). – 1920. – № 3. – 20 июл. – С. 1.
16. Мережковский Д. Не мир, но меч. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 471 с.
17. Мережковский Д. Расколовшийся колокол // «Русское слово». – 1909. – №288. – 16 дек.
18. Мережковский Д. Тройная ложь // «Свобода» (Варшава). – 1920. – №62. – 28 сент. – С. 1-2.
19. Словник символів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>
20. Стюарт М.Д. Удивительное значение Чисел и Цветов в текстах Священных Писаний / пер. с англ. В.В. Монастырева, М.В. Стеценко. – М., 2001. – 54 с.
21. Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира: Энциклопедия. М., 1980. – Т. 2. – С. 629–631.

SEMANTIC SPACE OF THE NUMBERS IN MEREZHKOVSKY'S PUBLICISM

Mykola Rashkevych

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: chilavert427@gmail.com*

In the article there is a differentiation of connotations for the following numbers: one, two, three, four and five from Dmytro Merezhkovsky's program publicism. The implicative nature of communicative rhetoric notable representative of Silver Age is established. In its' basis there are synthesis of binary oppositions with religious and philosophical directions, application of system-creational «three-in-one» principle and addition extrapolation of the number symbolics into political and cultural Russian areas in the first half of the 20th century.

Key words: symbol, number, semantics, The Third Testament, «new religious consciousness», God-Man, man-deity.

УДК 316.75:[316.776.33:654.1](477)

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО МЕДІАПРОСТОРУ

Тетяна Хоменко

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua

У статті порушено актуальне і важливе для України питання інформаційного забезпечення культури та наповнення медіапростору якісними смислами. Потреба такого якісного оновлення культурного інформаційного потоку зумовлена зокрема тим, що культура завжди була і повинна залишатися визначальним чинником суспільного поступу. Але Україна сьогодні зазнає пропагандистських ударів «гібридної» війни, які націлені на руйнування вартісно-сислового осердя культури. Це, власне, і диктує нові вимоги до українських засобів масової інформації, які повинні напрацьовувати стратегічні механізми захисту національного інформаційного простору.

Ключові слова: культура, вартості, пріоритети культури, смислове поле, медіапростір.

Актуальність теми зумовлена тим, що культура завжди була і є важливим сегментом суспільства і потребує висвітлення у ЗМІ. Передовсім ідеться не про звичайне інформування на рівні коротких повідомлень про те, що відбулося, чи лаконічних анонсів якоїсь нової події. Культура сама в собі є дією і водночас мозаїчним організмом, який формують своїм діяльним переживанням дійсності непересічні особистості соціуму. Тож і медійний простір мали б формувати матеріали з ґрунтовним аналізом культурних процесів, дослідження причинно-наслідкових зв'язків, тобто те, що справді впливає на суспільство, формує його культурно-історичну біографію. Адже культурний простір – це не просто ніша, яку слід заповнити, це простір ідей, які лягають в основу забезпечення суспільства інформацією загалом.

Якщо ж говорити про українські ЗМІ, то залежно від формату медіа, типу видання змістовна складова буде різною. Тоді як в інформаційних ЗМІ, рубриках, програмах тему культури висвітлюють доволі побіжно, лише інформуючи про ту чи іншу культурну подію, то в культурологічних часописах або ж спеціалізованих онлайн-виданнях ця тема буде провідною.

Постановка проблеми. Варто пам'ятати й про те, що висвітлення теми культури у ЗМІ – це також невід'ємна складова повноцінного життя і розвитку нації, адже саме культура упродовж століть виконувала інтегруючу, ідейну й мотивуючу роль в історії українців. А грамотне й професійне висвітлення теми культури особливо потрібне сьогодні: в час кризи, моральних розчарувань та війни із зовнішнім агресором. Натомість дедалі частіше спостерігаємо маргіналізацію такої важливої теми.

А тим часом ідейні втрати на полі нашої національної культури відкривають простір для пропагандистського втручання в національний інформаційний простір ворожим ідеологічним стереотипам, які на рівні знаково-символічному і смислового руйнують вартісне осердя нашої культури. Тому **мета** дослідження – виокремити акцентуючий елемент соціокультурного простору, який би в умовах полікультурного середовища дав змогу перепрочитати і переосмислити вартісне наповнення нашого культурного співжиття. Це, власне, і зумовлює основне **завдання** наукової розвідки, а саме: з'ясувати причини і походження дилеми, яку не завжди добачають ЗМІ та й, зрештою, самі журналісти: лише популяризувати культуру чи таки пропагувати її як ідею і вартість.

Огляд літератури. На жаль, соціокультурний медіапростір в Україні та особливості його інформаційного контенту ще не мають достеменної комплексної оцінки та аналізу і недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Хоча є наукові розвідки, які дають змогу добре орієнтуватися у цій тематиці. Передовсім варто назвати дослідження В. Карпенка [7], М. Житарюка [5], В. Кулика [10]. Також чимало журналістів порушують цю тематику на сторінках своїх видань, зокрема варто назвати публікації в часописах «День», «Дзеркало тижня», «Телекритика». А це підтверджує думку про потребу подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні інформаційне наповнення соціокультурного простору – це передовсім вияв громадянської позиції тих медіапрацівників, які по-справжньому вболівають за майбутнє своєї держави, а не лише дбають про свої риторичні, довколаполітичні та почасти сумнівноісторичні спроможності змалювання реальної картини світу на догоду клановості, а не задля професійної солідарності, через творчі ревнощі, а не задля відновлення істини, аби вразити апломбом, а не з позицій простоти, зрозумілості і правди. Окрім того, якість цього наповнення сьогодні підказує ще й «мода» на ту чи іншу тему, зазвичай скандальну, з середовища шоубізнесу, але аж ніяк не пов'язану з культурно-історичним смисловим наповненням інформаційного простору. Саме це слушно зауважує в інтерв'ю часопису «День» оглядач «Укрінформу» Лана Самохвалова: «На жаль, теми, які перебувають на стику культури й, приміром, археології, де дуже тісно переплетений історичний контекст, не є «модними». Так само не є «модними» для медіа звичайні герої, наприклад, пожежник, який рятує життя. Журналістика страждає на ті самі хвороби, що й наше суспільство загалом. «Негрошові» теми, на зразок історії, – поза трендом» [3, с. 30]. Можливо, тому інформаційне забезпечення культури перетворюється на нескінченну низку рекламних акцій та PR-ходів. «З культурною журналістикою в Україні біда. З одного боку, така робота виглядає привабливою для молоді, з другого – вважається, що фахівців тут багато, вони не дуже затребувані, й відповідно, їм важче заробляти» [3, с. 30]. Лана Самохвалова висловлює щире переконання в тому, що культурна тематика має бути «панщиною» кожного журналіста, незалежно від його спеціалізації. І хоч вона й наводить як приклад справді вартій уваги традицію, що її журналісти «Укрінформу» започаткували разом зі своїми молодими колегами – раз на десять днів кожен розповідає про якийсь український музичний гурт – дещо бентежить слово «панщина», бо як казав Святий Августин, доповнюючи і збагачуючи думку античних (нічого не треба робити проти волі Мінерви): «Якщо робити щось не за бажанням, проти своєї волі, неохоче, то воно не є добрим, навіть якщо робиш це добре». Тобто праця, яку робимо проти волі, по суті, є аморальною, тобто

мірилом якості людської діяльності є бажання, воно і визначає якість нашої праці. А відбувати «панщину», це робота проти своєї волі, з примусу, абияк. Культурна ж тематика насправді є вдячним полем для журналіста, бо формує широкий світогляд, дає змогу закорінитися в інших дотичних темах, серед яких і такі популярні, як економіка й політика, що вберігає журналістський хист від поверхового висвітлення, будь-якої теми, забезпечує якість культурних змістів усіх інформаційних потоків, сприяє формуванню непересічного творчого досьє, наповненого новими сенсами, а головне – тримає журналіста в постійному дослідницькому тонусі. Усе це оберігає і самого журналіста, і його професійні старання від надмірної політизації теми культури і наближає його до популяризації культурної тематики, що й забезпечує «збереження культурного нерву» держави.

Але спостерігаємо натомість іншу ситуацію: матеріали на тему культури не мають стільки переглядів, як ті, у яких ідеться про політику чи надзвичайні події. В українській журналістиці культурна тематика, уже традиційно, опиняється десь на маргінесах – остання шпальта в газеті, останній сюжет у новинах. Окрім того, саме рубрика «Культура» у багатьох ЗМІ стає прихистком і стартовим майданчиком (чи відправною точкою) для багатьох практикантів та новачків, які планують згодом зайнятися «серйозною журналістикою».

Культурна тематика у різних ЗМІ також, можна сказати, моноаспектна і перемандрує з одного інформаційного джерела до іншого у майже незміненому форматі. Передовсім це стосується культурної політики, діяльності культурної індустрії (якщо говорити про сьогодні, то це – розважальні шоу на кшталт «Х-фактору», «Голосу країни» та ін.) та якості культурного продукту (згадаймо хоча б обговорення на різних рівнях у різних ЗМІ різних країн участь Джамали у пісенному конкурсі «Євробачення- 2016»). «Світська хроніка і «зіркове життя» стали кармою культурної журналістики. Значна частина публікацій, наприклад, про події в царині сучасного мистецтва не обходиться без згадки про те, що на виставку завітала чергова «селебриті». Культурне життя взагалі почало асоціюватися з гламуром і скандалами. І це породжує ставлення, що «культурка» – галузь несерйозна і про неї може писати будь-хто. Через такий підхід у середовищі журналістів, які пишуть про культуру, з'явилося дуже багато, м'яко кажучи, необізнаних людей. Тут виникає проблема «якості кадрів» і очевидне питання, хто має контролювати цю якість...» [8].

Якщо зважати на такий культурно-популяризаторський формат, то в його рамках журналіст має не просто орієнтуватися в явищах культури, в її історичних та соціальних трансформаціях, але й мати погляд на діяльність культурної сфери як на ринок, тобто знати механізми, які, на перший погляд, не є ані очевидними, ані визначальними. Це означає не лише відвідувати театри чи виставки, але й розуміти, що все це функціонує ще й завдяки касам, благодійним внескам, врешті-решт завдяки звичайній бухгалтерії. Такий собі культурний закулісний реалізм, який призвичаює до фрагментарного висвітлення не стільки культурних подій, скільки діяльності (чи то пак функціонування) культурного ринку. Як наслідок, набагато цікавішим стає не фільм, а його вартість і окупність, не талановита гра акторів, а інтриги і плітки знімального майданчика чи конфліктні ситуації якоїсь культурної установи. Хоча за умов, коли ми дедалі частіше говоримо про медіабізнес чи медіаекономіку, медіахолдинги та медіакорпорації, не дивина, що успіх медіабізнесу гарантує правильна інформаційна політика і стратегія. І ця правильність, на жаль, не добачає важливості

формування цілісного культурного світогляду у споживача інформаційного продукту, хоча саме «...зараз культурна складова в суспільному житті багато в чому стабілізує масову свідомість» [11, с. 13]. І це багато важить в умовах «гібридної» війни, бо дає надію на завершення конфлікту, занурює в іншу реальність, водночас конструюючи її як рятівну прийдешність.

А проте, однаково, спрацьовує переважно знов-таки «мода» на тему, і аж ніяк не культурного спрямування. За таких умов відчутним стає дефіцит державо-, націє- та людиноцентричних візій у матеріалах на тему культури. Власне, тих візій, які чітко вказують на вартісне позиціонування людини і спільноти в культурі.

Свого часу Анджей Бронк у книзі «Зрозуміти світ сучасний» [13] висловив застереження щодо «аксіологічної ночі», небезпечної тим, що людина западає в неї через своєрідне сезонне послуговування вартостями. Споживацьке ставлення до загальнолюдських і, щонайперше, до духовних (християнських) вартостей, на його думку, затінює правдиві життєві шляхи. Профанація цінностей, на нашу думку, чи не найнебезпечніша ознака «гібридної» війни. Зокрема тих цінностей, які відображають духовні пріоритети культури і є культурним набутком суспільства, стабілізують його на різних етапах існування та розвитку спільноти, забезпечують її ідентичність і самозбереження.

Але сьогодні вартісно-сміслові осердя культури зазнає драматичних пропагандистських атак, які в своєму арсеналі акумулюють механізми спотворення вартостей, порушують внутрішню динаміку культури, змінюють культурну парадигму спільноти.

Такі руйнівні механізми притаманні, як стверджує Георгій Почепцов, медіавінам, в яких «і фізичний, і віртуальний простір використовуються на допомогу виконання завдань інформаційного простору». Віртуальна реалізація, зазначає Г. Почепцов, завдяки фізичній реалізації, якою є чи то листівка, чи то якийсь із засобів масової інформації, чи людина, яка передає чутки, набуває форми такого нарративу, у якому є: Герой, Антигерой, Жертва [12, с. 214]. До цього переліку варто додати, активну пропаганду образу «іншого», «чужої»/«своєї» території, зниження якості зворотнього зв'язку, руйнацію комунікативних зв'язків та інше, що стає інформаційним складником і наскрізною темою «гібридної війни». Однак в україно-російському протистоянні маємо справу, як зауважує Володимир Горбулін, «не з ворожою пропагандою, а з тим, що фахівці-інформаційники слушно характеризують як «війну смислів/сенсів» (початок якої можна умовно віднести до 2006–2007 рр.). Для ретрансляції цих смислів задіяно всю множину каналів донесення інформації. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри – образи того, чого в реальності не існує» [2]. Серед таких симулякрів В. Горбулін називає уже відомі стереотипні утворення: «фашисти в Києві», «розіп'яті хлопчики» та ін., що стають «інформаційними фантомами», потрібними агресору, який формує повністю контрольований інформаційний простір на окупованих територіях з відключенням українських телевізійних каналів та переслідуванням проукраїнських стримерів і блогерів (варто лише пригадати інформацію про затримання луганського блогера Едуарда Неделеяєва, більше відомого під ніком Edward Ned). Ці та інші явища та події призводять до руйнування смислового поля комунікування та до культурних деформацій інформаційних площин або до спрощення рівня сприйняття культурних

комунікативних потоків. Тому спільнота ризикує опинитися в ситуації знецінення життєво важливих вартостей, якими на загал є:

- культура як вартість непроминальна (що добре ілюструють слова Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненарожденним...»);
- людина культури і людина в культурі як вартість непересічна (креативна особистість, здатна творити ціннісне поле культури, заповнювати його новими смислами);
- слово як ціннісний феномен дійсності, етична цінність індивідуальності (за С. Кримським).

А це загрожує занепадом смислового потенціалу буття, на чому, зокрема, акцентує Сергій Кримський, коли говорить про «потужність культурного бачення світу, багатоманітність онтології культури» і про те, що саме культура надає результатам людської діяльності «статусу історичної та смисложиттєвої дії» [9, с. 65]. Передовсім ідеться про діяльність людини, яка займається самобудівництвом, вдосконалює себе, наповнює смыслом своє життя. Цей процес наповнення має бути діяльним, динамічним, творчим та виваженим. І хоча культура не зводиться тільки до діяльності, саме діяльність є умовою генези смислових потенціалів «життєвого світу», його ціннісно виважених утворень. Діяльність окреслює предметну сферу культури, конфігурації її змісту. Але у цій предметності варто вмти побачити світ ідей, тобто іншу природу культури, яка перетворюється на образи асоціативні і смислові, які виражаються найповніше у слові. Адже слово і є тим простором, в якому людина живе, і наповнює його життєвою конкретикою, без якої усі слова виражають пустку. У нинішньому мінливому житті й інформація пливка, тому, звісно, журналістові варто у цьому потоці інформації чітко і виважено визначати вартості слів і думок, і не бавитися словами, а «уточнювати значення слів» (Декарт). Дбайливе плекання вартісної думки в такому разі сприятиме навіть не популяризації культури, а пропаганді вартісних культурних орієнтирів, незважаючи на проблеми, які можуть виникати на шляху поширення інформації через ЗМІ, а це може змінити чимало процесів, скерованих на збереження, розповсюдження та засвоєння культурних цінностей. У цей контекст добре вписується матеріал, опублікований в газеті «Дзеркало тижня», який чітко акцентує увагу читача на непроминальних культурних, духовних, загальнолюдських цінностях. Авторка, Маріанна Гончарова, поділилася з читачами своїми думками і водночас думками грузинської письменниці Тінатін Мнджаванадзе, вкладаючи їх у лаконічні образки смислів і символів, які, коли вдумливо вчитатися, абсолютно співзвучні з нашим архетипальним переживанням культури: від самоідентифікації, аутокомунікування до діалогічного і полілогічного окреслення нашого побутування, а далі – до визнання найвищих цінностей і призначень людини, як то – цінність життя, батьківства, добросусідства, рідної мови, доброї книжки, Батьківщини [1]. Ніби доброзичливий натяк чи навіть спонука до визнання потреби якісних змін нашого внутрішнього інформаційного поля, яке, попри все, має наповнюватися життєствердними сенсами.

Сьогодні наша культура потребує виваженої державної культурної політики, яку б схвалила спільнота і підтримали та поширили ЗМІ. Про це свого часу висловився Іван Дзюба: «Нашій культурі потрібна свідома, продумана та дієва підтримка з боку держави і всього суспільства. Адже нинішній стихійний, дикий «ринок» – зокрема, у сфері культури – має агресивну антиукраїнську спрямованість (аби пере-

конатися в цьому, варто поглянути на книжкові прилавки чи на рекламу естрадних видовищ)... Тому протиукраїнську, русифікаторську дію ринку у сфері культури варто було б компенсувати протекціоністською політикою держави, продуманою програмою актів, спрямованих на дієву підтримку української культури та мови» [4]. І хоча цю проблему І. Дзюба спостеріг ще кілька років тому, однак вона ще й зараз не вирішена. Про це також пише і Микола Жулинський, який зауважує, що «влада не здійснює жодних реальних кроків для того, щоб виробити цілісну систему ціннісних орієнтацій, загальнонаціональний ідеологічний комплекс, завдяки якому можна було б консолідувати українське суспільство» [6]. Проте, мабуть, найперше саме суспільство має зрозуміти роль і місце держави у царині культури. На жаль, сьогодні ми ніби переживаємо зворотний процес прийняття рішення: саме соціум спостерігає, відстежує негаразди і проблеми соціокультурної площини, наповнює цією візією інформацію, яку своєю чергою акумулюють ЗМІ, і цим провокує бодай якусь активність державних структур.

Висновки. Осмислюючи сучасну соціокультурну ситуацію, можна зробити висновок про суперечливість медійного погляду на культуру. Причина такого неоднозначного трактування ролі культури полягає в тривалому сприйнятті її як своєрідного супроводу всіх суспільних процесів, а не епіцентру їхнього розгортання. Водночас варто не забувати, що культура у всіх її виявах також перебуває в епіцентрі інформаційної уваги. Дати, процеси, переосмислення історичних подій, видатні постаті культурно-історичних трансформацій творять цілісне культурне тло і є вартісним доповненням, а також ґрунтовним інформаційним приводом для матеріалів суспільної, політичної чи економічної тематики. Важливим висновком є також і те, що культура має бути метою і дієвим засобом боротьби з ворожою пропагандою. Особливо сьогодні вона має стати державним проектом боротьби з російською присутністю в українському медіапросторі. Адже йдеться про інформаційне конструювання нашого майбутнього, якість і успішність якого залежать від вартостей інформаційного контенту, який формують пам'ять про минуле та соціокультурна динаміка теперішнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончарова М. Під однією долею / Маріанна Гончарова // Дзеркало тижня. – №31. – 3 верес. – 2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/personalities/pid-odniyeyu-doleyu-.html>
2. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / Володимир Горбулін // Дзеркало тижня. – 23 січ. – 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>
3. Гривінський Р. Про збереження національного нерву. Лана Самохвалова: Чорне є чорним, а біле – білим... / Роман Гривінський // День. – № 225-226. – 9 груд. – 2016.
4. Дзюба І. Новколовоуїлейне. Неполітичні роздуми політичного маргінала / Іван Дзюба // Дзеркало тижня. – 23 серп. – 1997.
5. Житарюк М. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство Мар'ян Житарюк. – Львів, 2008. – 416 с.

6. Жулинський М. Іван Франко – речник культурного націоналізму / Микола Жулинський // Універсум. – № 5-6. – 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://universum.lviv.ua/magazines/universum/2013/3/zhul.html>
7. Карпенко В. Преса і незалежність України. Практика медіа політики 1988-1998 рр. / Віталій Карпенко. – К. : Інститут журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка. Нора-Друк, 2003. – 350 с.
8. Коркодим О. Юрій Рибачук: Світська хроніка і «зіркове життя» стали кармою культурної журналістики / Олена Коркодим // Телекритика. – 4 трав. – 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://ua.telekritika.ua/lyudi/print/69165>
9. Кримський С. Під сигнатурою Софії / Сергій Кримський. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 367 с.
10. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик. – К. : Вид-во «Часопис «Критика»», 2010. – 656 с.
11. Мельникова О. Життя на межі реального і віртуального / Олена Мельникова // День. – № 195-196. – жовт. – 2016.
12. Почепцов Г. Контроль над розумом / Георгій Почепцов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 350 с.
13. Bronk A. Zrozumiec swiat wspolczesny / A. Bronk. – Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998. – 135 s.

PECULIARITIES OF INFORMATIONAL FILLING OF UKRAINIAN SOCIOCULTURAL MEDIASPACE

Tetiana Khomenko

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynyky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

The article deals with actual and important for Ukraine question of informational providing of culture and mediaspace filling with adequate meanings. The renewal of qualitative cultural informational flow is required due to the need for culture to be definitive agent of social progress. But Ukraine remains under the influence of «Hybrid War» propaganda that is aimed to ruining the precious and meaningful essence of its culture. This, in fact, dictates new requirements for Ukrainian mass media providers that are obliged to elaborate strategical mechanisms of national media space defense.

Key words: culture, values, cultural priorities, denotational field, mediaspace.

МЕДІАЛІНГВІСТИКА

УДК 007.304.659.3

КОМУНІКАТИВНО-РИТОРИЧНІ ТАКТИКИ В ПРОМОВАХ НАДІЇ САВЧЕНКО

Наталя Драган-Іванець

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: dragan_ivanets@ukr.net*

У статті розглянуто засоби риторичного мовлення народного депутата України Надії Савченко. Проаналізовано її промови, виступи на засіданнях Верховної Ради України, інтерв'ю для популярних каналів («5 канал», «Newsonе», «3S.tv») та інтернет-видань («ВВС», «Українська правда») з погляду ефективного переконання. Наголошено на використанні конкретних риторичних фігур та комунікативних тактик для емоційного впливу на аудиторію.

Ключові слова: риторичні фігури, прийом «між іншим», прийом «до речі», комунікативні тактики, Надія Савченко.

Актуальність, постановка проблеми. Відважна жінка-льотчиця, Герой України, Народний депутат України, «надія України» – часто читаємо поруч з іменем Надії Савченко. Хоча можна почути і таке: завербований агент Путіна, троянський кінь у Верховній Раді України, адепт Медведчука, жінка, розп'ярена кремлівськими ЗМІ... На її честь назвали гору в Гімалаях та прийнятий закон, іменований «законом Савченко». Вона ходить босоніж на засідання Верховної Ради та приносить туди ес-пандер як взірць гранати, порівнює чинну владу з «Титаником», а себе – з Жанною д'Арк і стає... головним ньюзмейкером країни. А ще вона постає перед Україною (та й світом) як непоганий оратор. Отже, у цій статті важливо проаналізувати промови, виступи у Верховній Раді та інтерв'ю Надії Савченко з погляду риторичної ефективності.

Засоби риторичного переконання та ефективність комунікативних тактик досліджували сучасні українські вчені: Х. Дацишин, Л. Мацько, О. Мацько, В. Різун, Г. Сагач, К. Серажим, М. Яцимірська, радянський учений М. Бахтін та ін.

Мета статті – визначити особливості риторичного мовлення Надії Савченко в її промовах, інтерв'ю та виступах у Верховній Раді України.

Виклад основного матеріалу. На думку дослідників Л. Мацько та О. Мацько, ознаками комунікативно якісного мовлення є його правильність, логічність, доцільність, точність, виразність, ясність, етичність, естетичність [3, с. 102]. За цими параметрами спробуємо проаналізувати особливості риторичного мовлення Н. Савченко

в її промовах, інтерв'ю та виступах у Верховній Раді України за період з травня (повернення з неволі) по липень 2016 року (офіційна відпустка депутатів).

Свою першу промову після повернення з неволі (25 травня в аеропорту «Бориспіль») Надія Савченко розпочала низкою однакових висловів (у літературі така риторична фігура називається анафора, суть якої полягає у повторі початкових частин суміжних речень): *«Хочу сказати спасибі тим, хто бажав мені добра, тому що завдяки Вам я вижила. Хочу сказати спасибі тим, хто бажав мені зла, бо на зло Вам я вижила. Хочу сказати спасибі тим, хто був байдужий, за те, що не заважали. Дякую всім»* [5]. А далі продовжила: *«Хочу попросити вибачення у батьків, чії діти не повернулися з АТО, а я досі жива. Хочу попросити вибачення у всіх матерів, діти яких сидять в неволі, а я на свободі»* [5].

Згодом, виступаючи в Адміністрації Президента України, народна депутатка також використала анафору і почала промову так: *«Дякую матері, що дочекалася, дякую сестрі, що воювала. Не було б у мене такої сестри, то я була б мертва. Дякую народові України і всьому світу»* [11]. І наприкінці свого виступу додала: *«Я буду працювати для того, щоб повернувся кожен полонений, я буду працювати для того, щоб якнайменше було загиблих, я буду працювати для того, щоб Україна була сильною...»* [11]. Анафора як елемент ораторського мовлення у промовах Н. Савченко є ефективним персвазивним риторичним чинником та надає висловленій думці особливої актуальності.

Існує думка, що після повернення Надії Савченко додому багато хто помітив зміни в її іміджі. «Вона відразу в аеропорту (увага!) «використала ряд технологій». Наприклад, з'явилася босоніж у «Борисполі» і перейшла в зверненнях на «ти». І далі висновок: «експерти повідомляють», що над іміджем Надії Савченко активно працюють російські політичні технології» [1]. Сергій Грабовський у газеті «День» зазначає: «знайомі з Савченко бійці АТО» та «політичні експерти» заявили, що риторика Надії дуже змінилася і зараз «складається не тільки з її думки» [1].

Уже на другий день свого перебування на засіданні Верховної Ради (1.06.2016) Надія Савченко, закликаючи депутатів підтримати комісію щодо розслідування офшорів, порівняла український Парламент із кораблем, якому судилося потонути: *«Ми всі на «Титаніку» і ніхто з нас не випливе (...) Почніть з себе, віддайте те, що Вам зайве і «пре з пельки», і тоді народ Ваш «Титанік» винесе на руках»* [20]. Риторичні звертання, які депутат Савченко часто використовує у своїх виступах, посилюють емоційне забарвлення її мови, привертають увагу аудиторії до змісту висловлюваного, активізують ставлення слухачів (читачів, глядачів) до проблем.

На каналі «Newsonе» у «Великому інтерв'ю» зі Світланою Орловською (09.06.2016) на запитання глядача *«Чи робить Надія Савченко щось для своєї безпеки?»* українська льотчиця відповіла кардинально: *«Так. Не захищаюся»* [7]. Ця репліка побудована на протиставленні, тобто судженні, яке суперечить тезі, адже «за допомогою риторичного ствердження досягається змістовий ефект категоричної незаперечності висловлювання» [2, с. 242].

Часто Н. Савченко використовує у своєму мовленні цитати, приказки, повчальні казки, фразеологізми. Наприклад, в одному з інтерв'ю зі Світланою Орловською (14.07.2016) [6] про дисципліну в Верховній Раді вона говорить словами Івана Франка: *«Не тратьте куме сили...»*. На запитання *«Чи варто знову просити кредит в Європі?»* депутатка відповіла так: *«Давайте попросимо з-за кордону вудку, а не рибу»*

[6]. До неї неодноразово приміряють різні посадові стільці (зокрема і президентське). Своє ставлення до цього Н. Савченко пояснює давньогрецьким фразеологізмом: *«Мені не дуже це подобається, адже я не панацея від усіх хвороб»* [15]. У прямому ефірі на «5 каналі» Н. Савченко розповіла казку про гадюку, коментуючи вміння вибачати та просити вибачення [15].

В ефірі «Шустер live» Надія Савченко, порівнюючи владу з «Титаніком», використовує риторичне ствердження та підкреслює незаперечність сказаного: *«Чи ця влада – «Титанік»? Так, вона «Титанік». Чи вона тоне? Так, вона тоне. І з цього корабля не втече жоден пацюк»* [17]. Часто у своїй мовленнєвій практиці народна депутатка ставить запитання, за яким одразу ж слідує відповідь (у теорії ця риторична фігура називається гіпофора): *«Чи я зрозуміла, куди потрапила? Я відчуваю, куди потрапила, і не хочу в це вірити»* [17].

На засіданні Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) Надія Савченко ототожнює себе з аудиторією (тобто Європою) і заявляє: *«Зараз Україна стоїть на передовій межі вогню. Ми платимо за спокій Європи та за мир у своїй країні кров'ю і життям своїх людей. Я прошу Вас підтримати нас у цьому своєю твердою, послідовною, чіткою позицією. Тільки разом ми переможемо»* [12].

Якщо б провести контент-аналіз промов Н. Савченко, то можна було б кількісно підтвердити гіпотезу про те, що депутатка часто апелює до народу та асоціює себе як його невід'ємну частину. Підтвердженням цього є її слова: *«Скажу Вам, що народ – це велика сила. Якби народ не говорив, то політики б нічого не робили. Напевно, суть демократії в тому, щоб народ говорив і його чули, щоб народ змусив себе почути. Нас будуть чути, бо ми – українці, ми за це клали життя і ми цього досягнемо, щоб наш голос ніколи не залишався більше непочутим»* [11]. Або ж: *«Україна має право бути, не зважаючи на чиясь гнилу душу і хвору голову. І будемо! Тому що ми – українці, тому що ми – народ, тому що ми – нація»* [11]. Доводить депутатка свою жертвовність народомі словами: *«Якщо мені не вдасться щось зробити для українського народу, то я згорю на вогнищі, як Жанна д'Арк»* [6]. Або ще: *«Якщо мій народ одягається на секунд-хенді, а я – народний депутат, то я одягатимусь там же»* [11]. Коли журналіст «ТСН» запитує, чи вільне серце Н. Савченко для чоловіків, то вона гордо відповідає: *«Я вийшла заміж за Україну»* [4].

Під час інтерв'ю для «ВВС» Надія Савченко відповідає логічно та досить категорично: *«Н.С. Не будемо ж все життя спілкуватись через Мінськ з нашими Донецькою та Луганською областями, коли вони отямляться і зрозуміють, що ми – українці»*.

ВВС: Ви розумієте, як спілкуватись напряму, не підриваючи санкції проти Росії і весь процес, який вибудовували українські дипломати?

Н.С.: До чого тут Росія? Я буду говорити з українцями. Санкції проти Росії введені правильно та справедливо, вони потрібні» [16].

У програмі «Шустер live» на запитання *«Чому після повернення з неволі Савченко не прийняла квітів від Юлії Тимошенко?»* [17] українська льотчиця використала прийом «між іншим» («риторичну фігуру, яку вживають для введення у текст факту чи думки, що дотичні до теми викладу, але не належать до центральних аспектів змісту» [2]): *«Якщо сьогодні мене засипають квітами, а завтра в мене полетять каміння, то я зрозумію, що роблю щось не так»* [17].

Відповідаючи на запитання Савіка Шустера про те, чи під час зустрічі з президентом Росії Володимиром Путіним Надія Савченко подасть йому руку, депутатка використовує прийом «до речі»: *«У Верховній Раді подаю руку перша тим, кого я знаю, а кого не знаю – подають мені. Володимира Путіна я не знаю»* [17]. Або ж і ще: *«Є воша, а є гнида. Я Путіна бачу як гниду. Це перше візуальне враження»* [9]. «Прийом «до речі» – це риторична фігура, яка використовується для введення в текст факту чи думки, яких автор нібито випадково дійшов у процесі викладу чи внаслідок асоціативності мислення» [2, с. 217]. На нашу думку, Н. Савченко вдало застосувала цю риторичну фігуру у своєму мовленні.

На сторінці у Facebook політичний експерт Тарас Загородній написав: *«Савченко – це наш Рейган (Гарвард не закінчувала, але на рівні здорового глузду розуміє, що добре, а що погано, чітко формулює думки), наш Маккейн (полон, тріумфальне повернення, посада в політиці за заслуги перед «Батьківщиною») та наше рідне «Якщо у мене руки в боки, то мені байдуже, на якому боці у тебе тубетейка»* [13].

Час до часу у своєму мовленні Надія використовує гумор. Наприклад, в інтерв'ю для інтернет-видання «Українська правда» розповідає: *«Мені дуже подобається анекдот про Шуню. Була собі Шуня, вона все могла, але нічого не хотіла»* [10]. Або ж завершує інтерв'ю [6] розповіддю про те, як Бог усіх грішників на один корабель три роки збирав, щоб знищити всіх разом. Тут вона знову ж таки порівнює Верховну Раду з «Титаніком», а депутатів – з грішниками.

За Надією Савченко вже закріпився образ «жінки-солдата», який за потреби може приправити свої вислови сильним словечком (дисфемізм – це троп, який полягає у вживанні замість емоційно і стилістично нейтрального слова чи вислову більш грубого, вульгарного): *«Не дайте мені скурвитися... Сьогодні я зроблю манікюр, завтра – сяду за «Лексус», а післязавтра – продам Україну...»* [17]. Щоб висміяти голосування у Верховній Раді (2.06.2016) Савченко після засідання, вже в кулуарах, зауважує: *«Рада відверто на**бує людей кожен день. Я так працювати не хочу!»* [21]. Знаючи, що їй потрібно представляти Україну в Європі, вона зазначає: *«Я розумію, що мені потрібно навчитися говорити більш стримано»* [17].

Часто в прямому ефірі та інтерв'ю для ЗМІ Н. Савченко (за такий короткий відтинок часу) опиралася у своїх виступах «на інтуїцію». Це, можна сказати, уже стало її особливістю. Наприклад, протягом «Великого інтерв'ю» [6] зі Світлоною Орловською (14.07.2016) про інтуїтивні відчуття Надія говорила декілька разів: *«Я інтуїтивно відчуваю, що...», «Зрозуміти політику ще не змогла, але інтуїтивно змогла відчутти все з першої секунди»* [6]. На ці репліки журналістка іронічно відповіла: *«Я так розумію, що у Вас сильні внутрішні відчуття...»*. В ефірі Савіка Шустера вона теж говорить: *«Поки що я працюю справді інтуїтивно, але я й досі жила інтуїтивно, я і в бій ходила інтуїтивно, просто відчуваєш несправедливість і не можеш інакше»* [17]. Про голосування в Раді після засідання 2 червня 2016 р. ділиться враженнями: *«Я інтуїтивно витягнула карточку для голосування, адже депутатка говорила про одне, а поправка була зовсім про інше...»* [21]. А бо ж ще: *«У мене в голові поки що все сумбурно, все на інтуїтивному рівні...»* [21]. Оскільки Надія часто у своїх діях використовує інтуїцію, то це створює їй образ людини, яка вміє відчувати істину без досвіду та логічних умовиводів.

Існує двозначна позиція щодо надмірної емоційності Савченко. Хтось схвалює, інші – критикують. В інтерв'ю для «Української правди» сама Надія говорить так: *«Оця моя емоційність, як ви говорите, вона прекрасна. Я ще й актриса непогана»* [10].

Політолог, викладач КНУ імені Тараса Шевченка Петро Олещук у публікації «Савченко, Лещенко та Зеленський. Засади української конспірології» запевняє, що нашу увагу постійно відволікають від головного: *«Твою увагу постійно чимось відволікають. Навіть якщо тебе нічого, окрім футболу та «Гри престолів», взагалі не цікавить. Все – від розбавленого пива і до червоного сигналу світлофора – це змова конкретно проти тебе. «Інтером» відволікають від Савченко, Лещенком – від «Інтера», Зеленським – від Леценка. І десь за всім цим стоїть Вакарчук»* [8].

Висновки. Під час аналізу промов, виступів у Верховній Раді та інтерв'ю Надії Савченко ми прийшли до висновку, що риторичні звертання, запитання, ствердження, оклики та повтори, які депутат Савченко часто використовує у своїх промовах, посилюють емоційне забарвлення її мовлення, привертають увагу аудиторії до певного явища чи проблеми. Такі риторичні фігури, як прийом «до речі» і прийом «між іншим», вносять у мову Н. Савченко довірчі інтонації, зближують аудиторію з автором, створюють імітацію діалогу. Вживання цитат, приказок, анекдотів, фразеологізмів урізноманітнюють її мовлення.

Часто партійні соратники Надії Савченко кажуть, що журналісти висмикують деякі фрази з її інтерв'ю і заяв, і підносять їх як сенсацію. Однак, поки що ми не можемо відповісти на запитання: «Риторика Надії Савченко: особливість чи популізм «на інтуїтивному рівні»?», адже судитимемо згодом за вчинками та діями...

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Грабовський С. Надія Савченко у прицілі російської пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://day.kyiv.ua/uk/blog/polityka/nadiya-savchenko-urycili-rosiyskoyi-propagandy>
2. Журналістика: словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. – К. : Академвидав, 2013. – 320 с.
3. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : Навч. посіб. – К. : Вища шк., 2003. – 311 с.
4. Надія Савченко опинилася в центрі уваги депутатів-чоловіків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/video/video-novini/nadiya-savchenko-opinilasya-v-centri-uvagi-deputativ-cholovikiv.html>
5. Надія Савченко прибула до України, – перша промова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hromadskeradio.org/2016/05/25/nadiya-savchenko-prybula-do-ukrayiny-persha-promova>
6. Надія Савченко у «Великому інтерв'ю» зі Світланою Орловською (14.07.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsone.ua/nadiya-savchenko-u-velikomu-intervyu-zi-svitlanoju-orlovskoyu-14-07>
7. Надія Савченко у «Великому інтерв'ю» зі Світланою Орловською (09.06.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsone.ua/nadiya-savchenko-u-velikomu-intervyu-zi-svitlanoju-orlovskoyu-09-06>
8. Олещук П. Савченко, Лещенко та Зеленський. Засади української конспірології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/opinion/oleschuk/savchenko-leshchenko-ta-zelenskij-zasadi-ukrajinskoji-konspirologiji-218317.html>

9. Перша прес-конференція Савченко: як це було [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.5.ua/suspilstvo/persha-preskonferentsiia-savchenko-iak-tse-bulo-115373.html>
10. П'єцух М., Мусаєва-Боровик С. Надія Савченко: «Оця моя емоційність – вона прекрасна. Я ще й актриса непогана» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // <http://www.pravda.com.ua/articles/2016/06/16/7111938>
11. Промова Савченко в Адміністрації Президента [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=nd7HSYZLmHA>
12. Савченко вперше виступила в ПАРС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160620_savchenko_rase
13. Савченко зробила першу серйозну помилку, – політексперт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/regions/53824-savchenko-zrobila-pershu-serjoznu-pomilku-politekspert.htm>
14. Савченко порівняла конституційні зміни в час війни – з гранатою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=-NdLzxlpnIw>
15. Савченко розповіла казку про гадюку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=EDIXOSpPbqs>
16. Червоненко В. Надія Савченко: «Я готова говорити на лінії вогню» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/06/160609_savchenko_interview_vc.shtml
17. «Шустер LIVE»: розмова з Савченко один на один (03.06.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://1plus1tv.ru/news/shuster_live/19755-shuster-live-03062016-smotret-onlayn-za-3-cherhvnya-3-iyunya-2016.html
18. Як сприймають Надію Савченко депутати [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=JFsamMva-ZY>
19. Яцимірська М. Г. Сучасний медіатекст : словник-довідник / М. Г. Яцимірська. – Львів : ПАІС, 2005. – 128 с.
20. http://ua.112.ua/rada_online/zasidannia-verkhovnoi-rady-01062016-315410.html
21. <http://www.ukr-info.com/?link=52714>

COMMUNICATIVE-RHETORICAL OF TACTICS IN SPEECHES OF NADIYA SAVCHENKO

Natalia Dragan-Ivanets

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine*

e-mail: dragan_ivanets@ukr.net

In the article considered facilities of rhetorical language of deputy of Ukraine Nadiya Savchenko. Her speeches are analysed, performances on meeting of Verkhovna Rada of Ukraine, interview for popular channels («5 channel», «Newsone», «3s.tv») and internetpublishing («BBC», «Ukrainska pravda») from the point of view of effective persuasion. It is marked the use of concrete rhetorical figures and communicative tactician for emotional influence on an audience.

Key words: rhetorical figures, reception «by the way», reception «to the point», communicative tactician, Nadiya Savchenko.

УДК 81'24'367.7:[070:654.197]

ТРУДНОЩІ В КООРДИНАЦІЇ ПІДМЕТА І ПРИСУДКА ПІД ЧАС ТЕЛЕВІЗІЙНОГО МОВЛЕННЯ НАЖИВО

Анатолій Капелюшний

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua

Проаналізовано труднощі в координації підмета і присудка під час телевізійного мовлення наживо, помилки, пов'язані з недодержанням мовностилістичних норм, способи їх уникнення, шляхи вироблення відповідних рекомендацій тележурналістам.

Ключові слова: телебачення, прямий ефір, тележурналіст, мовлення телевізійних журналістів, координація підмета і присудка, помилки.

Координація підмета й присудка належить до чи не найменш зарегламентованих форм зв'язку, різновидів залежності слів в українській мові й стилістиці. Здебільшого майже завжди можливі різні варіанти поєднання підмета й присудка. Проте залежно від того, який варіант обирає журналіст в конкретній мовленнєвій ситуації, виникають ті чи ті, бажані чи небажані відтінки в експресивному забарвленні висловлювання, а подеколи й у його значенні, у змісті сказаного в прямому ефірі. Тому з метою уникнення небажаного комунікативного ефекту варто приділяти координації головних членів двоскладного речення пильну увагу.

Певною мірою труднощі в координації підмета й присудка, що виникають у практиці мовлення телевізійних журналістів, пов'язані з деякою плутаниною в теоретичних питаннях, не так до кінця не з'ясованих, як до кінця не сприйнятих певним колом дослідників-мовознавців. Щодо цього Т. В. Михайлова, зокрема, зауважує: «Раніше у мовознавчій літературі такий предикативний зв'язок визначали як узгодження, що пояснюється близькістю зв'язку між головними членами речення до зв'язку між іменником та узгоджуваними з ним залежними формами. Однак через взаємозалежність підмета і присудка, її реченнєву специфіку цей зв'язок слід виділяти окремо і коректніше називати координацією» [5, с. 162].

Здавалося б, переконливе обґрунтування взаємозалежності підмета й присудка наводить І. Р. Вихованець: «Підмет поєднується з присудком формою предикативного зв'язку – координацією. Як було вже зазначено, координація поєднує в собі форми керування й узгодження, які виступають різноспрямованими синтаксичними чинниками: присудок своєю семантико-синтаксичною валентністю вимагає підмета в типовій для нього формі називного відмінка іменника, а підмет визначає форми особи, числа та роду присудкового компонента» [1, с. 216].

В іншій своїй праці на основі наведених аргументів вчений доходить цілком логічного висновку, проти якого досі ще ніхто не заперечував. Він, зокрема, пише:

«Це дає змогу кваліфікувати такі сполучення як взаємозалежні, що є синтезом узгодження, реалізованого залежністю присудка від підмета, і керування, реалізованого залежністю підмета від присудка. Крім того, у взаємозалежності підмета і присудка виявляється специфіка предикативного зв'язку, її реченнєвий характер, тоді як в узгодженні відбиваються особливості одного з різновидів підрядного зв'язку, його належність до сфери словосполучення» [2, с. 254].

Здебільшого з наведеним тлумаченням специфіки зв'язку підмета й присудка серйозні лінгвісти просто погоджуються. Наприклад, К. Ф. Шульжук наголошує на тому, що між підметом і присудком у двоскладному реченні встановлюється тип зв'язку координація, тобто це «форма предикативного зв'язку, специфіку якого становить взаємозв'язок головних членів речення – підмета і присудка» [6, с. 400].

Проте досі в окремих дослідженнях, не наводячи жодного аргументу, цей тип зв'язку називають узгодженням. Так, відповідний розділ у книзі І. П. Ющука названо «Узгодження підмета з присудком» [7, с. 499]. Щоправда, автор на початку розділу зазначає: «У двоскладному реченні присудок із підметом пов'язується переважно підрядним зв'язком узгодження» [7, с. 499]. Ось це слово «переважно» певною мірою виправдовує дослідника. Так само називає розділ у своєму посібнику 2009 року видання й Г. Й. Волкотруб – «Узгодження присудка з підметом» [3, с. 219]. Тут ми можемо зауважити абсолютне й беззастережне наслідування старих трактувань типу зв'язку між головними членами двоскладного речення: присудок неодмінно залежний від підмета й підпорядкований йому. Про взаємозалежність головних членів речення суто теоретично тут не йдеться, так само не йдеться про випадки зворотної координації («зворотного узгодження») за іменного складеного присудка. Хоча зауважимо, що в обох щойно названих дослідників праці мають саме практичний, прикладний, ужитковий характер. І загалом достатньо високий науковий рівень рекомендацій не псує термінологічна неточність авторів.

В основу цієї статті покладено приклади, виявлені на основі наших спостережень впродовж 2009–2015 років за мовленням наживо журналістів різних загальнонаціональних і регіональних телеканалів та телекомпаній. Це 23 телемовники: Перший національний (UA: Перший), ТРК Ера, 1+1, 2+2, ТЕТ, Інтер, ICTV, СТБ, Новий канал, 5-й канал, Еспресо TV, ТРК Україна, Футбол (Футбол 1, Футбол 2), ТВі, UBR, 112, Тоніс, НТА (2-й канал), ЛТБ (ТРК Львів), Львів ТБ, ЗІК, канал «24», «24 Львів» (ТРК Люкс).

Найпростіші з граматичного погляду випадки координації головних членів двоскладного речення – це поєднання форм роду простого підмета і присудка. Тому тут найчастіше не виникає жодних сумнівів щодо форми присудка, позаяк вона автоматично має набирати форми роду підмета, і всі помилки, що виникають у таких випадках, зумовлені радше неухважністю журналіста: *У першому таймі в нас було заміна (Футбол. – 2012. – 31 березня); Честь нести вогонь для сина стало несподіванкою (НТА. – 2012. – 28 липня); Їй виповнилося всього рік (ТРК Львів. – 2014. – 30 серпня)*. Чималу увагу зазвичай приділяють координації присудка й підмета – невідмінюваної аббревіатури, проте на практиці труднощі у цих випадках виникають лише зрідка: *ТСН готовий поспілкуватися з мером усіх киян (1+1. – 2010. – 25 листопада)* [ТСН – Телевізійна служба новин – готова поспілкуватися]. Значно більше труднощів виникає в координації присудка і підмета – іменника чоловічого роду, що позначає професії, посади жінок: *Педагог погрожувала залишити її дочку, яка відставала у навчанні, на*

другий рік (Інтер. – 2009. – 28 грудня); Ревізор-інспектор зажадала від бізнесмена дві тисячі гривень (ІСТV. – 2010. – 23 березня); Наша кореспондент Юлія Куценко побачила, як ховають жертв [терактів] (ТВі. – 2010. – 1 квітня); Секс-символ спілкувалася зі своїм психоаналітиком (1+1. – 2010. – 29 червня); Працівники так і не могли сказати, куди пішла їх керівник (ZIK. – 2011. – 25 вересня); Підприємець не пішла назустріч (ТРК Львів. – 2013. – 5 березня); На лаві підсудних сьогодні лікар-гінеколог, який приймала тоді злощасні пологи (1+1. – 2013. – 11 листопада); Їхня класний керівник загинула (1+1. – 2014. – 5 лютого); Водій обновкою задоволена (24 Львів. – 2014. – 12 лютого); Сама міліціонер каже, чітких відповідей не отримала (1+1. – 2015. – 9 жовтня). Тут присудок має координуватися за граматичними ознаками, а не за змістом. Щоб уникнути двозначності, при таких іменниках треба вживати ім'я та прізвище, що виконує функцію підмета, й тоді присудок координується за змістом [див., наприклад: 4, с. 278].

Окремо варто наголосити на доволі частих випадках неправильної координації присудка й підмета «день народження»: Приводом до святкування стало день народження партії (Львів ТБ. – 2010. – 8 липня); У вас у п'ятницю було день народження (1+1. – 2011. – 18 вересня); В одного з них було день народження (24. – 2013. – 14 червня); Вчора в нього було день народження (ТРК Україна. – 2013. – 24 жовтня). Власне кажучи, цілком логічним було б трактування цих випадків таке: з погляду формально-граматичного підметом є (хто? що?) день, а день який? народження – неузгоджене означення. Отже, автори таких висловів координують присудок не з підметом, а з означенням. Це унікально неграмотний випадок у мовленні.

Значно складнішою для телевізійних журналістів виявилася координація присудка і підмета-іменника в однині, який позначає множинність осіб чи предметів. Йдеться або про збірні іменники, або про іменники, що позначають об'єднання людей, на кшталт група, гурт, команда, ім'я, родина тощо: Тепер малеча села зможуть зміцнювати своє здоров'я (ЛТБ. – 2009. – 30 листопада); Зараз починають грати в свою гру донецький «Шахтар» (Перший національний. – 2009. – 16 грудня); Зірковий десант офіціантів намагалися влаштувати німецьким безхатченкам Різдово (1+1. – 2009. – 22 грудня); Хоче, щоб на її грудях дзеленчали ще більше нагород (5-й. – 2010. – 24 березня); На десант прибиральників приїхали дивитися десант чиновників (1+1. – 2010. – 21 квітня); Ось цілий сектор «Динамо», який сьогодні різними поїздами прибували до Львова (Футбол. – 2010. – 24 квітня); Велетенські букви вручну малюють ціла група художників (Новий канал. – 2010. – 4 травня); Керівництво області на чолі з Василем Горбалем прийшли до пам'ятника Шевченкові (ЛТБ. – 2010. – 28 серпня); Молодь під пам'ятником Шевченку вирішили по-своєму підбити підсумки роботи уряду (24. – 2010. – 28 грудня); До Львова з'їхали рекордна кількість туристів (24 Львів. – 2011. – 10 січня); Обслуговують цей матч бригада арбітрів із Франції (ІСТV. – 2011. – 24 лютого); Альянс продовжують завдавати ударів по військах Каддафі (24. – 2011. – 1 квітня); Вітали ювіляра весь творчий колектив (ЛТБ. – 2011. – 8 квітня); Група ісламістів напали на християн (5-й. – 2011. – 8 травня); Бригада лікарів екстрено надавали допомогу постраждалим у сутичках (ZIK. – 2011. – 13 вересня); Послухаємо, що скаже наші журі (Новий канал. – 2011. – 25 вересня); «Динамо» свої очки проти «Бешикташа» змогли здобути лише в останню хвилину (УВР. – 2011. – 21 жовтня); Тріо «Крайня хата» відзначили ювілей (ЛТБ. – 2011. – 21 листопада); Міністерство надзвичайних ситуацій опублікують нові правила (ТВі. – 2011. – 25 листопада); Хедлайнерами концерту стане львівський гурт (ZIK. – 2012. – 16 лютого); У яких саме,

і приїхали вивчати спеціальна комісія (ЗІК. – 2012. – 15 березня); Задоволені такою організацією керівництво Краківського [ринку] (ЛТБ. – 2012. – 13 червня); Презентували техніку бригада польських рятувальників (ЛТБ. – 2012. – 19 червня); Рівень їхніх stokів у кілька разів перевищують норму (ЗІК. – 2012. – 31 липня); Подружжя Гусіних Наталю знають ще з колишніх часів (1+1. – 2012. – 19 жовтня); Погрожують припинити працювати навіть швидка допомога (5-й. – 2012. – 9 листопада); Ділянки продали з порушеннями влада Брюховичів (24 Львів. – 2012. – 23 листопада); Обсяги здачі валюти цього тижня збільшилися на п'ятдесят відсотків (НТА. – 2012. – 24 листопада); Гроші виділять із фонду розвитку міськрада (24 Львів. – 2012. – 27 листопада); Поклали вінки керівництво міста та області (ЛТБ. – 2012. – 7 грудня); Натопв із двадцяти тисяч мітингувальників вивисили свій прапор на будівлі (УВР. – 2012. – 8 грудня); Основний відсоток дерев матимуть товарний вигляд (НТА. – 2012. – 10 грудня); «Беркут» захопили будинок та знешкодили злочинців (24 Львів. – 2013. – 20 квітня); На човні сьогодні пересядуть і королівська родина (1+1. – 2013. – 30 квітня); Чим відповість «Карпати»? (2+2. – 2013. – 26 травня); Холостий вистріл. Міністерство оборони відмовилися від ракетного комплексу, на яке витратили двісті мільйонів гривень (УВР. – 2013. – 26 червня); Ідуть уперед «Зеніт» (ТРК Україна. – 2013. – 27 червня); Одружитися пара вирішили 1 липня (1+1. – 2013. – 3 липня); Бригада арбітрів такі тонкі офсайди можуть не розгледіти (Інтер. – 2013. – 7 липня); Молодь у футболках та шортах переконували громадян, що банани ростуть саме у Винниках (24 Львів. – 2013. – 22 жовтня); Побували на одній з таких перевірок і наша знімальна група (24 Львів. – 2013. – 23 жовтня); Подивимось, як гратимуть київське «Динамо» в другому таймі (ТРК Україна. – 2013. – 24 жовтня); Важливо, щоб культура різних держав були в гармонії (ТРК Львів. – 2013. – 24 жовтня); Продовжують випуск огляд подій, що трапились в Україні (ТРК Львів. – 2013. – 5 грудня); Знайшли свою гру команда із Донецька (1+1. – 2013. – 10 грудня); Ввечері тут було повний майдан (1+1. – 2013. – 17 грудня); Вузьке коло депутатів різного рівня зібралися у приміщенні обласної ради (ЗІК. – 2013. – 29 грудня); За солдатами вже стоять «Беркут» (1+1. – 2014. – 23 січня); Раніше сюди приїздили і партійна верхівка Радянського Союзу (УВР. – 2014. – 3 квітня); В Україні знову росте ціни на ліки (ТРК Львів. – 2014. – 17 квітня); Родина Блазишин прийшли до тямі вже в лікарні (ЗІК. – 2014. – 19 квітня); Відкриття джазового фестивалю стартував нині у Рівному (ЗІК. – 2014. – 29 серпня); ОБСЄ вже відправили 80 спостерігачів [типр] (24. – 2014. – 21 вересня); Сім'я Дмитрівих, чії діти залишилися сиротами, нарешті отримали житло (ТРК Львів. – 2014. – 13 жовтня); Період подій Євромайдану змінили його та й усю країну (ТРК Львів. – 2014. – 21 листопада); Львівський «Барком-Кажани» приймали суперників з Полтавщини (ЗІК. – 2014. – 22 грудня); Блок Петра Порошенка отримали майже двадцять один відсоток на Львівщині (ЗІК. – 2015. – 3 січня); Духовенство різних конфесій спільно освятили воду на Водохреще (24 Львів. – 2015. – 25 січня); Ця родина вже були героями нашого сюжету (24. – 2015. – 6 серпня); В меншості залишилися запорізька команда (Футбол 2. – 2015. – 8 серпня); Подивіться, якого нового кумира придбали собі «Манчестер Юнайтед» (Футбол 2. – 2015. – 18 серпня); Поступово все більше і більше хвилин надають йому тренерський штаб (2+2. – 2015. – 15 серпня); Її одразу взялися оперувати бригада військових та цивільних лікарів (1+1. – 2015. – 18 серпня). Зрозуміло, що тут найбільш доцільною (а у випадках з підметами, вираженими збірними іменниками, і єдино можливою) є граматична координація. При цьому Г. Й. Волкотруб зауважує:

«Присудок ставиться у множині: якщо при підметі стоїть означення у формі множини» [3, с. 220]. Виникає запитання, як бути, наприклад, з реченням, наведеним тут вище: *На десант прибиральників приїхали дивитися десант чиновників (1+1. – 2010. – 21 квітня)*. Адже підмет *десант* має при собі неузгоджене означення (*десант який?) чиновників*. Невже «десант чиновників приїхали»? Чи згадана норма стосується лише узгоджених означень?

Особливим є випадок координації присудка з підметом, до складу якого входять *займенники жоден, кожен*. Тут присудок має форму однини. Вживання форми множини – помилка: *Жоден з його партнерів, а їх було четверо, не рухалися й не відкривалися (Перший національний. – 2010. – 25 жовтня); Чи виконали поставлені завдання кожна з команд, про це Віталій Землянко (ЗІК. – 2010. – 16 грудня); Вже з січня часточку вогню можуть взяти додому кожен охочий (24 Львів. – 2010. – 20 грудня); Кожен з них запевняють, що військовий обов'язок виконують (24 Львів. – 2011. – 2 квітня); Жодна з політичних сил, які йдуть на вибори, не пропонують програми економічного розвитку (ЛТБ. – 2012. – 25 жовтня); Кожен у своєму відділенні відтанцювали по десять танців (24 Львів. – 2012. – 17 грудня); Кожне місто-учасник по-своєму вирішували свої проблеми (2-й. – 2013. – 11 липня); Жоден з гравців атаки з Домагоєм Відою по швидкості змагались не можуть (2+2. – 2015. – 12 вересня)*.

Безсумнівними є випадки координації присудків з підметами, вираженими питально-відносними *займенниками хто, що*. Тут є чіткі й недвозначні норми. Підмети, виражені займенниками *хто, що*, координують із собою присудок у формі третьої особи однини теперішнього часу, а в минулому часі та в умовному способі *хто* вимагає форми чоловічого роду, а *що* – середнього. Так само координується присудок із займенниками інших розрядів (неозначеними, заперечними), до складу яких уходить *хто, що* [Див., наприклад: 4, с. 279; 7, с. 500]. Водночас чимало тележурналістів у мовленні наживо припускаються помилок, найчастіше ставлячи присудок у формі множини: *Багато хто продали або вирізали худобу (24 Львів. – 2009. – 10 листопада); Хто з них і в якому випадку мають право на виплату за лікарняними листами? (1+1. – 2009. – 10 листопада); Багато хто з гравців «Барси» зазначають [це] (Футбол. – 2009. – 12 грудня); Хто більше страждає від чорного піару – той, хто його продають, чи той, на кого він спрямований? (5-й. – 2009. – 25 грудня); На урок бальних танців прийшли всі, хто хотіли (24 Львів. – 2010. – 10 березня); Закликав націю об'єднатися та вишанувати тих, хто загинули (24. – 2010. – 17 квітня); Багато хто приїхали із різних куточків країни (1+1. – 2010. – 17 квітня); Багато хто з глядачів хочуть задати питання (1+1. – 2010. – 12 травня); Ті, хто відпочивали в Криму, повертаються туди знову (ЛТБ. – 2010. – 5 липня); Ті, хто приїхали на площу перед оперним, також не пошкодували (24 Львів. – 2010. – 25 серпня); В барабанному колі – не ті, хто грати вміють, а ті, хто хочуть (1+1. – 2010. – 9 жовтня); Особливо тішаються пенсіонери і ті, хто про них дбають (24 Львів. – 2010. – 14 жовтня); Ті, хто вижили, досі просять захисту (24 Львів. – 2011. – 21 травня); Дехто з продавців, не витримавши облоги, вийшли з крамом з ринку (24 Львів. – 2011. – 5 вересня); Говорять ті, хто випробували її [методику] на собі (ЛТБ. – 2011. – 12 вересня); Усі, хто відвідали свято, відкрили для себе нові факти (ЗІК. – 2011. – 24 жовтня); Усі небайдужі, хто хочуть принести усмішки, можуть завітати на Фабрику Святого Миколая (ЛТБ. – 2011. – 12 грудня); Документи тих, хто працювали минулого року, дійсні до червня (ТВі. – 2012. – 13 січня); Дехто з кандидатів, які програли вибори, оскаржуватимуть результати (UBR. –*

2012. – 29 травня); Дехто, розповідає Ірина Мартинюк, приходили цілими сім'ями (24 Львів. – 2012. – 31 травня); Дехто з вболівальників на знаки не зважають (НТА. – 2012. – 13 червня); Ті, хто такі приклади подають, каються (1+1. – 2012. – 14 червня); Завтра замість «Ензиму» можуть бути хтось інший (ЛТБ. – 2012. – 25 липня); Ті, хто відповідали за безпеку авіашоу, залишилися безкарними (НТА. – 2012. – 28 липня); Хто прийшли, мали конкретну мету (UBR. – 2012. – 5 листопада); Дехто, можливо, вже ніколи не стануть депутатами (ТРК Ера. – 2012. – 6 грудня); Дехто з забезпечених молодят подали заяви ще влітку (1+1. – 2012. – 21 грудня); Частина з тих, хто знехтували своїми обов'язками, мажоритарники (ТРК Львів. – 2013. – 28 січня); Обиратимуть депутатів обласної ради замість тих, хто потрапили до парламенту (24 Львів. – 2013. – 2 квітня); Усі, хто вперше піднялися в небо, пройшли посвяту чотирма стихіями (24 Львів. – 2013. – 30 квітня); Ті, хто прийшли, не пожалкують (2+2. – 2013. – 26 травня); Не відчувається ненависті до тих, хто ламали кастетами його обличчя (1+1. – 2013. – 23 червня); Ті, хто в медінституті народити це не встигли, переходять на Мечникова або Рапопорта (24 Львів. – 2013. – 11 липня); Ті, хто не наважилися подати документи через інтернет, на подачу паперових заяв витрачають не більше півгодини (24 Львів. – 2013. – 12 липня); Молитва за тих, хто з цієї війни так і не повернувся (ТРК Львів. – 2013. – 28 жовтня); Більшість із тих, хто прийшли, студенти (24 Львів. – 2013. – 22 листопада); Вдячна всім тим, хто сьогодні прийшли до нас (112. – 2013. – 5 грудня); Дехто із студентів-заочників пішли добровольцем до армії (24 Львів. – 2014. – 5 червня); Ті, хто прийшли, отримали неабияке емоційне очищення (UBR. – 2014. – 26 червня); Ті, хто тут працювали, були без жодних засобів захисту (ZIK. – 2014. – 26 червня); Не на те сподівалися ті, хто його ухвалювали (UBR. – 2014. – 28 червня); Хотілося б сказати про тих, хто можуть вийти в дніпропетровського «Дніпра» (2+2. – 2014. – 2 жовтня); Ідея проста: через IT-технології допомогти тим, хто хочуть повернутися до звичайного життя (ZIK. – 2014. – 10 жовтня); Багато хто цього політика називають політиком-скороспілкою (ZIK. – 2014. – 14 жовтня); Усі, хто хотіли проголосувати вдома, мали заявити про це до п'ятниці (24 Львів. – 2014. – 26 жовтня); Дехто з її однокласників стали студентами російських університетів (24. – 2014. – 7 листопада); Ті, хто не зрадили присязі, передислокувалися до Миколаєва (1+1. – 2014. – 8 листопада); Ті, хто воювали, не мали потрібних знань (ZIK. – 2015. – 24 січня); Прийшли ті, хто сьогодні вихідний або працюють у другу зміну (24 Львів. – 2015. – 2 лютого); Міськрада нагороджує тих, хто за рік найбільше долучилися до музейної справи (24 Львів. – 2015. – 19 травня); В онлайн-голосуванні могли взяти участь будь-хто (ZIK. – 2015. – 26 травня); Це прекрасно розуміють ті люди, хто знають правила футболу (Футбол 1. – 2015. – 14 червня); Ті, хто поки що не виступають в Баку, торують собі шлях у Львові (24 Львів. – 2015. – 23 травня); Ті, хто працюють у тилу, запевняють: готові до всього (24. – 2015. – 21 червня); Дехто з мобілізованих знову рвуться на фронт (2+2. – 2015. – 11 вересня); Дехто з них нещодавно повернулися з АТО (24 Львів. – 2015. – 12 жовтня); На більшу активність виборців сподіваються як члени комісії, так і ті, хто вже заповнили свій бюлетень (24 Львів. – 2015. – 15 листопада); Багато хто переконані, такий поведінці Добкіна може бути тільки одне пояснення (24. – 2015. – 25 листопада); Багато хто загорнуті в прапори (1+1. – 2015. – 10 грудня).

Інкони трапляються помилки в координації підмета й присудка в головному реченні, якщо підрядне приєднане відносним займенником *хто*. Це найчастіше стаєть-

ся тому, що правила координації присудка й підмета-займенника *хто* автоматично переносять на головне речення, в якому цього слова немає: *Ті, хто вийшов на роботу, з цього тільки користає* (24 Львів. – 2010. – 25 січня); *Ті, хто правила ігноруватиме, платитиме штраф* (НТА. – 2010. – 30 червня); *Ті, хто покаже найкращі результати, представлятиме Україну на міжнародних змаганнях* (24 Львів. – 2010. – 19 листопада); *Ті, хто може заплатити за себе, все ж не приносить прибутку перевізникам* (24 Львів. – 2011. – 14 липня); *Усі, хто вірно розгадував загадки, отримували подарунки та солодоці* (24 Львів. – 2011. – 20 грудня); *Ті, хто знаходив, не завжди розумів ціну знахідки* (ЛТБ. – 2011. – 26 грудня); *Ті, хто залишить стіни обласної ради, висунув свою постанову – мовну* (ЛТБ. – 2012. – 24 листопада).

Зрідка трапляються випадки помилок, пов'язаних з неправильним уживанням форм роду, близькі до використання зворотної координації: *Вам подобається хтось одна* (I+I. – 2010. – 31 березня); *Марія Монцовська – одна з тих, хто прийшла за безкоштовною довідкою* (ЛТБ. – 2012. – 5 січня); *Вона була першою, хто ознайомилась з його змістом* (I+I. – 2012. – 15 лютого); *Катерина єдина, хто не знала про маски-шоу на роботі* (ТВі. – 2012. – 6 квітня).

Загалом порушення правил зворотної координації в реченні з іменним складеним присудком, у якому на форму зв'язки впливає не форма підмета, а форма іменної частини присудка, і близькі до них випадки найчастіше спричинені тим, що журналіст у прямому ефірі зосереджений на змісті висловлювання і забуває про його форму: *Гостями фестивалю був хор із Любліна* (24 Львів. – 2009. – 21 грудня); *Вона є однією з найтрагічніших зразків європейського мистецтва* (НТА. – 2010. – 18 травня); *В цьому місці було під землею численні порожнини* (I+I. – 2010. – 13 червня); *Світлана Паращак – одна з найрозумніших студентів України* (НТА. – 2010. – 31 грудня); *Наступним у нас буде пісня Захара «З Новим роком!»* (ЛТБ. – 2011. – 1 січня); *Противниками акції були радикально налаштована молодь* (ЗІК. – 2011. – 14 лютого); *Наша область – одна з десяти регіонів* (ЛТБ. – 2011. – 5 жовтня); *Весілля – одне із найважливіших подій у житті* (ЗІК. – 2011. – 22 жовтня); *Львівщина – одна з лідерів в Україні* (ЛТБ. – 2011. – 30 листопада); *Тринадцяте грудня назавжди для них став чорним днем календаря* (I+I. – 2011. – 15 грудня); *Хочеться згадати про тих, хто у дві тисячі одинадцятим став героями нашого проекту* (ЗІК. – 2012. – 6 січня); *Держава – одна з найбільших виробників фільмів* (УВР. – 2013. – 9 січня); *Він став найкоштовнішим серед усіх моделей цієї німецької марки* (УВР. – 2013. – 17 липня); *Маковей – один із найкрасивіших церковних свят* (I+I. – 2015. – 14 серпня).

У ролі зв'язки в іменному складеному присудку часто в прямому ефірі телевізійні журналісти вживають дієслово *становить*, яке має виразно книжне забарвлення і є характерним для наукового стилю. Проте зовсім неприпустимим є вживання замість стилістично незграбного становить російнізму складає (рос. составляет): *Загалом збиток від пожежі склав майже сто тисяч гривень* (ЛТБ. – 2011. – 4 січня); *Роздрібний товарообіг склав вісімдесят мільйонів гривень* (ЛТБ. – 2011. – 30 червня); *Раніше ця сума складала тисячу гривень* (ЛТБ. – 2011. – 6 липня); *Солдадо настільки далеко від воріт загрози скласти не може* (Футбол. – 2011. – 21 вересня); *Приріст складає двадцять шість відсотків* (НТА. – 2011. – 8 листопада); *Вартість пам'ятника склала триста шістьдесят тисяч гривень* (ЛТБ. – 2011. – 20 грудня); *Претензії складають понад три мільйони гривень* (НТА. – 2012. – 24 травня); *Самоокупність проекту складає від семи до десяти років* (НТА. – 2012. – 10 грудня); *Кількість підробок на поліцях*

магазинів склала двадцять відсотків (I+I. – 2012. – 24 грудня); На Новий рік третину туристів склали росіяни (24 Львів. – 2013. – 18 січня); Загальна сума витрат вже складає двісті мільйонів гривень (ТРК Львів. – 2013. – 28 березня); Гонорар артистки складе три мільйони доларів (I+I. – 2013. – 18 квітня); Вона склала не менше десяти кілограм у тротиловому еквіваленті (112. – 2013. – 29 грудня); Це складає вісімдесят відсотків від місячної виплати пенсії (ТРК Львів. – 2014. – 17 лютого); Інфляція у квітні склала 3,3% [титр] (UBR. – 2014. – 7 травня); На Рівненщині явка виборців складає п'ятдесят два відсотки (ЗІК. – 2014. – 25 травня); Сума допомоги тепер складає 800 гривень [титр] (24 Львів. – 2015. – 2 травня); Державний борг Греції складає триста п'ятдесят мільярдів (I+I. – 2015. – 22 травня); Вартість робіт складатиме п'ятсот п'ять тисяч гривень (ТРК Львів. – 2015. – 25 травня); Попередня вартість реконструкції площі складає 6 млн грн [титр] (24 Львів. – 2015. – 26 травня); Зараз мінімальний кошторис робіт складає 170 млн грн [титр] (24 Львів. – 2015. – 2 червня); Ціна проїзду у нічному автобусі складає вісім гривень (ТРК Львів. – 2015. – 22 вересня); Явка виборців склала більше тридцяти відсотків (Еспресо TV. – 2015. – 25 жовтня); Вартість ремонту складає майже сімсот тисяч гривень (ТРК Львів. – 2015. – 17 листопада); Справа складає чотириста сторінок (I+I. – 2015. – 30 грудня).

Є й інші випадки калькування російськомовних шаблонів під час координації підмета й присудка. Здебільшого це невластиві українській мові іменні частини складених іменних присудків, зокрема короткі форми прикметників і дієприкметників, зв'язка являється чи ін.: Виконання було відмінно, але голкіпер все бачив і забрав м'яч в руки (ТЕТ. – 2010. – 13 березня); Чим весняні вибори краще осінніх? (5-й. – 2010. – 24 травня); Віднині все їхнє життя пов'язано з цим санаторієм (I+I. – 2010. – 7 жовтня); У одного з контактних осіб виявлено те, що він являється бактеріоносієм холери (5-й. – 2011. – 3 червня); У природі їхній вік удвічі менше (5-й. – 2011. – 28 червня); В готелі один номер на двох завжди дешевше (I+I. – 2011. – 12 липня); Усі ціни і справді дешевше, ніж деінде (I+I. – 2011. – 15 липня); За день-другий буде відомо аналізи (НТА. – 2011. – 4 серпня); Коли вітер стане сильніше, на вулицях вже нікого не буде (5-й. – 2011. – 7 серпня); Любов сильніше обставин (ТВі. – 2011. – 21 листопада); Як таке можливо, з'ясувала Ірина Маркевич (I+I. – 2012. – 1 червня); Джефо був все-таки на півтора місяця старше (Перший національний. – 2012. – 9 червня); Автомобіль буде легше та ефективніше з економічної точки зору (24 Львів. – 2013. – 23 травня); Мобілка зручніше, дешевше і завжди під рукою (Футбол. – 2013. – 15 червня); Такий ремонт на тридцять відсотків дешевше, ніж традиційний (I+I. – 2013. – 8 листопада); Був обстріляний центр Алчевська (5-й. – 2014. – 2 вересня); Повинно відбутися суттєві збільшення потужності на станціях (ТРК Львів. – 2014. – 9 грудня); Він вже істотно нижче (ТРК Львів. – 2015. – 9 лютого); У самопроголошених «ЛНР» і «ДНР» харчі просто утричі дорожче (I+I. – 2015. – 19 червня); Відведення озброєнь повинно проходити 41 добу [титр] (112. – 2015. – 3 жовтня); Перебування на одному з діляниць тітушок невиправдано (24. – 2015. – 26 жовтня); Київське «Динамо» повинно цей бій витримати (Футбол 1. – 2015. – 24 листопада); Разом ми сильніше (I+I. – 2015. – 19 грудня); Взимку вода набагато чистіше і приємніше ніж взимку [титр] (24. – 2015. – 27 грудня).

Чимало сумнівів виникає в журналістів під час мовлення у прямому ефірі щодо випадків координації присудків з однорідними підметами, а також тоді, коли в реченні однорідними є присудки, означення, або тоді, коли треба координувати підмет і присудок у реченні з відокремленням. Координуючи присудок з однорідними під-

метами, здебільшого мають на увазі такі рекомендації: «При однорідних підметах, ужитих в однині й пов'язаних єднальним зв'язком, дієслово-присудок ставиться як у множині (частіше), так і в однині залежно від того, на чому більше зосереджується увага – на дії чи на предметах» [7, с. 499]; «Якщо однорідні підмети з'єднуються протиставними (?! – А. К.) сполучниками *не... а, не тільки... а й, не стільки... скільки*, присудок ставиться в однині» [3, с. 222]; «Якщо однорідні члени з'єдані розділовими сполучниками (*або, чи*), узгодження присудка може бути різним. Форма однини присудка використовується, якщо присудки належать до однакового граматичного роду... Якщо підмети є іменниками різного роду, то присудок ставиться у формі множини» [3, с. 222]; «При однорідних підметах, вжитих з єднальним сполучником *ні... ні* присудок може мати форму однини і множини» [3, с. 222]; «Якщо однорідні члени речення вжито без сполучників або з єднальними сполучниками *і, та*, присудок може стояти як у множині, так і в однині. При прямому порядку слів (присудок стоїть після підмета) присудок частіше вживається в множині... При значеннєвій близькості підметів постпозитивний присудок може стояти в однині» [3, с. 221]; «При непрямому порядку слів (присудок передє підметом) звичайно вживається форма однини... Форма однини можлива навіть, якщо один з підметів має форму множини» [3, с. 221]; «Множина присудка, вжитого перед однорідними підметами, підкреслює множинність предметів і роздільність дії суб'єктів» [3, с. 222].

Проте Г. Й. Волкотруб тут так само зауважує, що «зазначені вимоги не є категоричними: присудок перед однорідними членами речення і після них може виступати і в однині, і в множині» [3, с. 222]. При цьому дослідниця конкретизує умови, за яких можна говорити про переважне використання того чи того способу координації головних членів речення: «При однорідних членах речення присудок може стояти як у множині, так і в однині. Вибір форми присудка залежить від форми зв'язку підмета, від розташування присудка...» [3, с. 221].

Отже, з урахуванням усіх вищезгаданих норм, рекомендацій і зауважень щодо їх необов'язковості розглянемо практику застосування чи незастосування під час мовлення в прямому ефірі цих правил і положень: *Питання цієї наради, головна тема має бути болючим* (5-й. – 2010. – 9 грудня); *Вхід та участь у заходах безкоштовна* (НТА. – 2011. – 28 квітня); *Влада та керівництво клубу обіцяло сприяти фанатам* (ЗІК. – 2011. – 5 травня); *Прокоментувати «Вікнам» ситуацію головний архітектор та керівництво КМДА часу не знайшло* (СТБ. – 2011. – 16 травня); *Коли родина дізналася, що дитині допоможе дельфіноterapia, дуже зраділи* (1+1. – 2011. – 22 червня); *Впав лише перший та частково другий вагони* (НТА. – 2011. – 4 липня); *Львівська делегація, як справжні українці, приїхали у вишиванках* (ЛТБ. – 2011. – 23 серпня); *Україна, зокрема Київ, відсвяткували День Незалежності* (5-й. – 2011. – 24 серпня); *Натура – риби, краби та медузи – не згодні позувати непорушно* (1+1. – 2011. – 22 жовтня); *Від вокзалу перестав курсувати перший та дев'ятий трамваї* (НТА. – 2012. – 14 березня); *Спеціальна комісія з рестораторів, етнологів та істориків склали список страв* (УВР. – 2012. – 20 березня); *«Галактікос» пропустив на третій хвилині, однак зрівняти рахунок так і не змогли* (Футбол. – 2012. – 16 вересня); *Не лише ми, а й уся команда, технічна і творча, бажають вам доброго дня* (ТРК Львів. – 2013. – 17 липня); *І «Вільярреал», і «Реал» в трьох матчах здобув максимальну кількість очок* (Футбол. – 2013. – 14 вересня); *Сердечників не лише більшають, вони ще й молодшають* (ТРК Львів. – 2013. – 5 листопада); *До акції долучалися не лише молодь, в ланцюг прийшли й дорослі* (24

Львів. – 2013. – 29 листопада); Пікетувальники та керівництво силовиків таки дійшло згоди (24 Львів. – 2014. – 14 лютого); Асоціація автомобільних дилерів та експортерів кажуть, що ціна навіть знизиться (24 Львів. – 2014. – 9 квітня); Протез і лікування для нього і таких, як він, безкоштовне (ЗІК. – 2014. – 29 вересня); Грали першим номером, вилітали просто в атаку «Дніпро» (2+2. – 2014. – 6 листопада); Ярослава поранення, а потім ампутація ноги не зламало (ТРК Львів. – 2015. – 21 березня); Львів'янин та киянка уже кілька років подорожує світом [типр] (24 Львів. – 2015. – 29 травня).

Проаналізувавши випадки недоцільної, незграбної, а то й помилкової координації в реченнях з однорідними членами, доходимо висновку, що на форму присудка в живому мовленні тележурналістів майже завжди впливає форма одного з однорідних членів речення. Принаймні слово в такій граматичній формі в реченні є (*питання болоче, участь безкоштовна, керівництво обіцяло* і т. ін.). Але є й випадки (зокрема, серед наведених вище їх чотири) помилкового визначення граматичної форми присудка під впливом змісту, який небезпідставно вкладає автор висловлювання – телереporter – в одне зі слів, так чи так пов'язаних із підметом або в слово-підмет (*родина зрадили*, бо родина – це зазвичай декілька осіб; *Україна відсвяткували*, бо в Україні мешкає понад сорок мільйонів людей; *«Галактикос» не змогли*, «Дніпро» *грали*, бо до складу футбольних команд входить одинадцять польових гравців).

Складнішими з погляду використання, проте абсолютно однозначними з погляду відповідності мовностилістичним нормам є випадки координації присудка з підметами, супроводжуваними прикладкою: *Її іменем товариство «Кіш» навіть назвав свою чашку* (24 Львів. – 2010. – 14 жовтня); *Гурт «Ротанія», наприклад, припіднесли нагороду Андрію Великому* (НТА. – 2011. – 22 січня); *Клуб Андрія Шевченка «Динамо», скориставшись паузою в чемпіонаті, провело акцію* (5-й. – 2011. – 28 березня); *Ще одне дев'ятнадцятирічне дарування «Сантоса» – Даніло – відправив другий м'яч у ворота* (5-й. – 2011. – 23 червня); *Для вас у студії працює я, Ірина Фостяк* (ЛТБ. – 2011. – 15 липня); *Одне з найдавніших містечок Львівщини – Радехів – відзначив свій день народження* (ЛТБ. – 2011. – 29 серпня); *Регбійна команда «Батяри» на стадіоні «Юність» прийматимуть суперників* (ЗІК. – 2011. – 30 вересня); *«Тойота-центр «Діамант» співпрацюють із «Агріколь-банком»* (НТА. – 2011. – 5 листопада); *До Новоград-Волинського прибула Голова Верховної Ради України Володимир Литвин* (ЛТБ. – 2011. – 27 грудня); *Довгоочікувана вистава «Караван з Європи» не залишив байдужим львів'ян* (НТА. – 2012. – 12 березня); *Товариство «Квіткова галлявина» придбала ринок через аукціон* (ТВі. – 2012. – 26 березня); *Всеукраїнське об'єднання «Свобода» подала до суду* (ЗІК. – 2012. – 9 вересня); *Сценарій десять гривень за долар вважають безпідставними* (1+1. – 2012. – 14 листопада); *Інший перевізник – АТП-1 – на маршрутах встановили навігатори* (24 Львів. – 2012. – 3 грудня); *Один із фаворитів – Німеччина – відмовилася від Олімпіади* (ЗІК. – 2013. – 14 листопада); *Фонд «Іжаки» не мають потрібних документів і займаються шахрайством* (24 Львів. – 2014. – 17 травня); *Тур Україною гурт «Атмосфера» розпочала ще навесні* (ЗІК. – 2014. – 11 вересня); *Прислів'я «Для кого війна – для кого мати рідна» вже просто приросла до декого з українців* (24 Львів. – 2014. – 29 вересня); *Товариство «Квіти Львова плюс» отримали всі документи для забудови* (24 Львів. – 2015. – 23 травня); *Мандрівний театр «І люди, і ляльки» наступного року планують тур Україною* (ЗІК. – 2015. – 1 липня). Так, як і в попередньому розглянутому тут випадку (пов'язаному з однорідними членами речення чи з відокремленнями), під час коорди-

нації присудків з підметами, біля яких є прикладка, на форму присудка здебільшого впливає граматична форма слова, що найчастіше не просто вжите в цьому реченні, а й розташоване найближче до присудка (на кшталт *фонд «Іжаки» не мають, гурт «Атмосфера» розпочала* чи ін.). Проте близькість розташування цих слів у реченні ще не є приводом для їх координації, бо знову ж таки в цьому разі ми координуємо присудок не з головним членом – підметом, а з другорядним членом – означенням (прикладка – різновид означення): (хто? що?) *фонд* (який?) *«Іжаки»* (що зробив?) *не мають*. Тому в таких випадках треба просто координувати присудок з підметом, а не з прикладкою, бо тоді цей тип зв'язку не може називатися координацією, адже в ньому беруть участь не лише головні члени речення.

Так само однозначними з погляду їх відповідності нормам є випадки координації присудка з підметом на кшталт *брат із сестрою*, проте тут вирішальний вплив справляє бажання автора підкреслити той чи той нюанс висловлювання. Це стосується всіх випадків, крім одного, коли до складу підмета як перший компонент входить особовий займенник *я, ти, він*. Тоді присудок має стояти в однині [див., наприклад, 4, с. 280]: *Він разом з екіпажем затримали зловмисника* (24. – 2009. – 27 грудня); *Він разом з командою однодумців реалізували проект* (ЛТБ. – 2010. – 10 вересня); *Він із сестрою поїхали на кастинг до Києва* (1+1. – 2011. – 24 червня); *Саме він з батьком переховували бронзового Леніна* (ЗІК. – 2011. – 4 грудня); *Я зі своїми європейськими колегами твердо переконані* (24. – 2012. – 28 січня); *Він разом із односельчанами збирали ледве не по копійці на пам'ятник герою* (ТРК Львів. – 2013. – 8 квітня); *Вона з онуком вже півгодини не можуть вибратися в село* (24 Львів. – 2013. – 29 червня); *Він із колегами готові до будь-якого розвитку подій* (UBR. – 2013. – 24 грудня); *Я разом з усією командою «Новин» бажємо миру, єдності у Новому році* (ТРК Львів. – 2014. – 31 грудня).

Проте найчастіше під час мовлення наживо у телевізійних журналістів виникають труднощі в координації присудків і складених підметів – кількісно-іменних зворотів («Кількісно-іменний зворот – це сполучення слова, що має кількісне значення, з іменником або займенником у родовому відмінку. Головним компонентом у звороті можуть виступати кількісні числівники..., збірні числівники..., дробові числівники..., неозначено-кількісні числівники..., а також іменники із значенням визначеної або невизначеної кількості» [3, с. 219]).

Є ціла низка загальноприйнятих норм, якими треба керуватися в цих випадках. Найтипівіші з них такі: «При підметі, вираженому кількісним числівником або поєднанням кількісного числівника чи кількісного слова з іменником, присудок ставиться: а) в однині, якщо увагу зосереджено на кількості...; б) у множині, якщо увагу зосереджено на дії» [7, с. 499–500]; «Якщо до складу підмета входить неозначено-кількісний числівник (багато, мало, чимало, трохи та ін.), то присудок, як правило, ставиться в однині» [7, с. 500]; «Якщо складений підмет має часове значення, то присудок ставиться в однині: *Три роки минуло...*» [7, с. 500]; «При підметах, виражених іменниками *більшість, меншість, частина, половина, решта* тощо, дієслово-присудок ставиться в однині і в тому самому роді, що й підмет» [7, с. 500]; «При підметах, виражених числівником або кількісно-іменниковим зворотом, присудок може стояти і в однині, і в множині» [3, с. 220]; «Присудок стоїть в однині: 1) якщо підмет, виражений числівником, позначає абстрактне число...; 2) якщо підмет – складний числівник – закінчується на один...; 3) якщо головним компонентом кількісно-іменникового звороту в ролі підмета виступає кількісний іменник (десяток, сотня, решта, сила,

сила-силенна)... 4) якщо підмет позначає міру часу, ваги, простору і под. ... 5) якщо підмет виражений іменником з компонентом *нів-*» [3, с. 220]; «У багатьох випадках при підметах – кількісно-іменникових зворотах можливе використання присудка в однині і в множині» [3, с. 220]; «При позначенні приблизної кількості літературною нормою допускається варіантність форм, але частіше використовується форма однини» [3, с. 221]; «При кількісно-іменникових зворотах, другий компонент яких називає істот, множина присудка вказує на активну або роздільну дію, однина – на пасивну або спільну дію» [3, с. 220–221]; «Якщо другий компонент у кількісно-іменниковому звороті називає неістот, форма однини вказує на загальну сукупність предметів, форма множини – на окремі предмети» [3, с. 221].

Проте тут треба розрізняти випадки координації присудка з підметом, вираженим поєднанням іменника та кількісного числівника, і з підметом, вираженим поєднанням іменника та іменника з числовим значенням. І там, і там є своя специфіка. Значно простішими є випадки координації присудка з підметом–зворотом «кількісний числівник + іменник»: *У змаганнях взяли участь сто двадцять один боксер (НТА. – 2009. – 22 грудня); Щороку статую відвідують майже мільйон осіб (24. – 2010. – 14 квітня); Постраждали близько шістдесят людей (ТВі. – 2010. – 7 травня); Не може здивувати один одного обидва тренери (Перший національний. – 2010. – 12 травня); Вболівати за своїх прийшли чимало одеситів (5-й. – 2010. – 16 жовтня); Тридцять одне підприємство взагалі не контролювали якість своєї продукції (1+1. – 2010. – 26 жовтня); Новоспечену сім'ю вітали майже мільйон людей (1+1. – 2011. – 29 квітня); У «Марші перемоги» взяли участь тисячу ветеранів (24. – 2011. – 9 травня); Жертвами хакерів стали чотириста тридцять один мільйон осіб (УБР. – 2011. – 12 жовтня); Вчора біля парламенту зібрались близько двох тисяч людей (УБР. – 2011. – 2 листопада); Чимало мистецької молоді взяли участь у конкурсі (НТА. – 2011. – 23 листопада); Кожного року на конкурс надходять все більше заявок (ЛТБ. – 2011. – 12 грудня); Подарунки отримали близько чотирьох тисяч дітей (ЛТБ. – 2011. – 20 грудня); Звіт слухає одна із тих чиновників, яка подала той позов (ЗІК. – 2012. – 6 лютого); З конвеєра зійшли понад двадцять одна тисяча машин (УБР. – 2012. – 21 квітня); Тридцять один курсант склали присягу на вірність Україні (ЛТБ. – 2012. – 24 травня); Наше місто відвідало тисячі уболівальників (24 Львів. – 2012. – 23 червня); Такою є одна із основних завдань президента та уряду (НТА. – 2012. – 5 жовтня); В будинку про цю історію знають дуже мало людей (24 Львів. – 2012. – 1 листопада); На першому пленарному засіданні зареєструвались чотириста тридцять один депутат (ЛТБ. – 2012. – 12 грудня); Один мільйон людей зібрались дуже швидко (1+1. – 2013. – 1 січня); Вісімсот п'ятдесят один пасажир змушені були покинути вагони (1+1. – 2013. – 10 лютого); Багато техніки на таких підприємствах, як «Львівтеплоенерго» та «Львівводоканал», простоювали (НТА. – 2013. – 19 березня); Йому виповнилося сімдесят один рік (НТА. – 2013. – 18 червня); Приїхали їх не так і багато (2+2. – 2013. – 25 серпня); Прийшло тисячі людей без прапорів (5-й. – 2013. – 25 листопада); Майже двохсот студентів уже отримали повістки на допит (2-й. – 2013. – 12 грудня); До хатинок прийдуть більше туристів (ТРК Львів. – 2014. – 18 січня); У військовому шпиталі перебувають п'ятдесят один поранений (5-й. – 2014. – 9 червня); У Львові за парти сіли більше семи тисяч першокласників (ТРК Львів. – 2014. – 6 вересня); За це рішення свої голоси віддали двісті тридцять один депутат (ТРК Львів. – 2014. – 16 вересня); На площі було тисячі*

людей (24 Львів. – 2014. – 29 вересня); Зібралися понад тисячу учасників, переважно з них – молодь (ЗІК. – 2014. – 14 жовтня); На Львівщині тільки ви один пройшов тестування на поліграфі (ЗІК. – 2014. – 25 листопада) («При займеннику ви, який вживається для вираження пошани до однієї особи, присудок ставиться в множині» [7, с. 499].); Вшанувати пам'ять вийшло тисячі львів'ян (24 Львів. – 2015. – 20 лютого); Сорок відсотків його складу був оновлений після ночі гніву (24 Львів. – 2015. – 3 липня); Сімдесят сім відсотків населення прийшли на вибори (1+1. – 2015. – 28 вересня). Тут варто врахувати те, що, незважаючи на загальну норму, згідно з якою підмет – кількісний числівник + іменник – координується з присудком і в однині, і в множині (однина наголошує на кількості, множина – на дії), є випадки, коли одна з форм координації небажана. Зокрема, в однині має стояти присудок, коли числівник у складі підмета закінчується на *один*, коли є слово, що позначає приблизну кількість, коли при числівнику є обмежувально-виокремлювальні частки *лише, тільки, всього* тощо.

Є свої відчутні особливості в координації присудка і підмета-зворота «іменник з числовим значенням + іменник»: *Третина, кажуть організатори, перестали купувати ялинки* (Тоніс. – 2009. – 23 грудня); *Присвоєння звання для Бандери вимагали низка обласних рад* (24. – 2010. – 22 січня); *Ще до того, як прозвучав гімн, більшість депутатів розійшлися звідси* (5-й. – 2010. – 22 січня); *Низка депутатів заявляли про грубі порушення регламенту* (НТА. – 2010. – 5 лютого); *Половина виборців у лікарні вже проголосували* (5-й. – 2010. – 7 лютого); *На вівторок відновили роботу з десятків європейських аеропортів* (1+1. – 2010. – 20 квітня); *Більшість із дітей вперше плавають* (24 Львів. – 2010. – 5 травня); *На запрошення Міського центру зайнятості на ярмарку прийшло понад сотню безробітних міста Львова* (НТА. – 2010. – 8 червня); *Решта в паніці вибігли на вулицю* (5-й. – 2010. – 28 серпня); *Більшість людей спали* (1+1. – 2010. – 4 жовтня); *Їх обрали більшість глядачів* (Перший національний. – 2011. – 12 травня); *Саме тому більшість людей і не лікуються* (НТА. – 2011. – 23 травня); *Лише третина любителів моря цього літа туди поїдуть* (24 Львів. – 2011. – 18 червня); *Наступного року до Верховної Ради зайдуть ціла армія мажоритарників* (1+1. – 2011. – 20 листопада); *Щодня сюди приходять майже сотня людей* (УБР. – 2012. – 5 січня); *Більшість фанів у Львові не затримуються* (24 Львів. – 2012. – 25 лютого); *Більшість гурту, приїхавши до Львова, одразу розійшлися по родинях* (24 Львів. – 2012. – 14 вересня); *Більшість і досі роздумують, як зустріти кінець світу* (УБР. – 2012. – 13 грудня); *Від економії бюджету потерпають більшість населення країни* (5-й. – 2013. – 4 січня); *Українці проти податку на валюту. Більшість не хочуть платити цього збору* (УБР. – 2013. – 22 січня); *Третина офісних працівників ненавидять* *Восьме березня* (УБР. – 2013. – 7 березня); *Тут уже зібрались ціла юрба хлопців* (24 Львів. – 2013. – 23 березня); *Нині більшість молоді живуть одним днем* (ЗІК. – 2013. – 6 квітня); *Низка країн продовжують боротися зі стихією* (УБР. – 2013. – 11 червня); *Сам документ більшість навіть не читали* (ТРК Львів. – 2013. – 29 червня); *Третина населення будуть пенсіонерами* (НТА. – 2013. – 6 липня); *Низка перевізників скасували рейси* (УБР. – 2013. – 8 липня); *Більшість молоді такі заклади обходять стороною* (1+1. – 2013. – 20 липня); *Її несподівано підтримали більшість облради* (24 Львів. – 2013. – 10 вересня); *Решта слухали Владуку через гучномовець* (24 Львів. – 2013. – 10 вересня); *Більшість населення країни її не підтримують* (1+1. – 2013. – 10 вересня); *На вихід рушають депутатська більшість* (ЗІК. – 2013. – 22 вересня); *Тріал проїхали майже сотня учасників* (24 Львів. – 2013. – 23 вересня);

Хотілося б, щоб такі накладки почали випускати і решта виробників (UBR. – 2013. – 10 жовтня); Більшість звітом прокурора цілком задоволені, меншість – ні (UBR. – 2013. – 20 грудня); Більшість людей просто спали (UBR. – 2014. – 10 січня); Більшість вже погодилися перерахувати кошти (24. – 2014. – 18 березня); Більшість вже готові до нових звітів (24 Львів. – 2014. – 17 квітня); Половина складу сьогодні відпочивають (Футбол 1. – 2014. – 25 червня); Третина росіян уже зараз недоїдають (1+1. – 2014. – 17 серпня); Так сьогодні виглядають більшість населених пунктів Луганської області (ТРК Львів. – 2014. – 8 вересня); Більшість його рідні, якби й хотіли, то не зможуть проголосувати в зоні АТО (24 Львів. – 2014. – 21 жовтня); У цьому відділенні пройшли реабілітацію сотня військових (ТРК Львів. – 2014. – 17 грудня); Пірнали в освячену воду майже сотня охочих (24 Львів. – 2015. – 19 січня); Більшість львів'ян не підтримали ініціативи (24 Львів. – 2015. – 15 квітня); На свято прийшло сотня пенсіонерів (24. – 2015. – 7 серпня); Проти директора Коломійцева тоді збунтувались більшість колективу (24 Львів. – 2015. – 22 вересня); На цій ділянці уже проголосували понад сотня виборців (1+1. – 2015. – 9 жовтня); Група депутатів розпочали всеукраїнську інформаційну кампанію (ТРК Львів. – 2015. – 19 листопада).

Доходимо висновку, що згадані вище особливості координації присудка і підмета-звороту «іменник із числовим значенням + іменник у родовому відмінку» полягають, зокрема, в тому, що, хоча в типових випадках присудок має набувати саме форми іменника з числовим значенням (*решта приїде вранці, низка об'їздників вимагала, більшість глядачів обрала та ін.*), є декілька доволі істотних нюансів. Зокрема, форму множини рекомендуємо використовувати тоді, коли багатоеlementними є друга частина підмета або присудок (однорідні присудки), а також тоді, коли присудок віддалений від підмета, тобто між ними є підрядне речення або відокремлення [див., наприклад, 4, с. 281].

Найбільше труднощів спричиняє координація такого підмета, коли як іменник з числовим значенням до кількісного звороту входить слово «частина»: *П'ята частина українців взагалі не збираються йти на вибори (24 Львів. – 2010. – 14 січня); Значна частина бортпроводників страйк не підтримали (5-й. – 2010. – 20 березня); Спочатку частина машин почали зупинятися прямо на Європейській площі (1+1. – 2011. – 25 березня); Частина українських пацієнтів можуть позбутися проблем і без допомоги лікаря (1+1. – 2011. – 9 квітня); У день матчу частина уболівальників прийшли до стадіону без квитків (24 Львів. – 2011. – 19 листопада); Значна частина фотографій є ексклюзивними (ЛТБ. – 2012. – 21 січня); На дороги не виїхали частина громадського транспорту (ТВі. – 2012. – 1 лютого); Більша частина їх служитимуть у Збройних силах України (24 Львів. – 2013. – 10 жовтня); Частина нафтопродуктів таки потрапило у воду (UBR. – 2013. – 12 жовтня); Частина естрадних зірок відмовилися від участі в концерті (ТРК Львів. – 2013. – 9 листопада); Більша частина міжнародної команди відлетіли з України (5-й. – 2014. – 9 серпня).*

Отже, дослідивши труднощі в координації підмета і присудка, які виникають у телевізійних журналістів під час мовлення наживо, доходимо таких висновків:

1. Координація підмета й присудка належить до чи не найменш зарегламентованих форм зв'язку, різновидів залежності слів в українській мові й стилістиці. Здебільшого майже завжди можливі різні варіанти поєднання підмета й присудка. Проте залежно від того, який варіант обирає журналіст в конкретній мовленнєвій ситуації, виникають ті чи ті, бажані чи небажані відтінки в експресивному забарвленні вислов-

лювання, а подеколи й у його значенні, у змісті сказаного. Певною мірою труднощі в координації підмета й присудка, що виникають у практиці мовлення телевізійних журналістів, пов'язані з деякою плутаниною в теоретичних питаннях, не так до кінця не з'ясованих, як до кінця не сприйнятих певним колом дослідників-мовознавців.

2. Найпростіші з граматичного погляду випадки координації головних членів двоскладного речення – це поєднання форм роду простого підмета і присудка. Тому тут найчастіше не виникає жодних сумнівів щодо форми присудка, позаяк вона автоматично має набирати форми роду підмета, і всі помилки, що виникають у таких випадках, зумовлені радше неухважністю журналіста. Чималу увагу зазвичай дослідники приділяють координації присудка й підмета – невідмінюваної аббревіатури, проте на практиці труднощі у цих випадках виникають лише зрідка. Значно більше труднощів виникає в координації присудка і підмета – іменника чоловічого роду, що позначає професії, посади жінок. Тут присудок має координуватися за граматичними ознаками, а не за змістом. Аби уникнути двозначності, при таких іменниках треба вживати ім'я та прізвище, що виконує функцію підмета, й тоді присудок координується за змістом. Окремо варто наголосити на доволі частих випадках неправильної координації присудка й підмета «день народження»; автори таких хибних висловлювань координують присудок не з підметом, а з означенням.

3. Значно складнішою для телевізійних журналістів виявилася координація присудка й підмета-іменника в однині, який позначає множинність осіб чи предметів. Йдеться або про збірні іменники, або про іменники, що позначають об'єднання людей, на кшталт *група, гурт, команда, ім'я, родина* тощо. Зрозуміло, що тут найбільш доцільною (а у випадках з підметами, вираженими збірними іменниками, і єдино можливою) є граматична координація. Особливим є випадок координації присудка з підметом, до складу якого входять займенники *жоден, кожен*. Тут присудок має форму однини. Вживання форми множини – помилка.

4. Безсумнівними є випадки координації присудків з підметами, вираженими питально-відносними займенниками *хто, що*. Тут є чіткі й недвозначні норми: підмети, виражені займенниками *хто, що*, координують із собою присудок у формі третьої особи однини теперішнього часу, а в минулому часі та в умовному способі *хто* вимагає форми чоловічого роду, а *що* – середнього. Так само координується присудок із займенниками інших розрядів (неозначеними, заперечними), до складу яких уходить *хто, що*. Водночас чимало тележурналістів у мовленні наживо припускаються помилок, найчастіше ставлячи присудок у формі множини. Інколи трапляються помилки в координації підмета й присудка в головному реченні, якщо підрядне приєднане відносним займенником *хто*. Це найчастіше стається тому, що правила координації присудка й підмета-займенника *хто* автоматично переносять на головне речення, в якому цього слова немає.

5. Зрідка трапляються випадки координації, пов'язаних із неправильним уживанням форм роду, близькі до використання зворотної координації. Загалом порушення правил зворотної координації в реченні з іменним складеним присудком, у якому на форму зв'язки впливає не форма підмета, а форма іменної частини присудка, і близькі до них випадки найчастіше спричинені тим, що журналіст у прямому ефірі зосереджений на змісті висловлювання і забуває про його форму. У ролі зв'язки в іменному складеному присудку часто в прямому ефірі телевізійні журналісти вживають дієслово *становить*, яке має виразно книжне забарвлення і є характерним для

наукового стилю. Проте зовсім неприпустимим є вживання замість стилістично незграбного *становить* російнізму *складає* (рос. *составляет*). Є й інші випадки калькування російськомовних шаблонів під час координації підмета й присудка. Здебільшого це невластиві українській мові іменні частини складених іменних присудків, зокрема короткі форми прикметників і дієприкметників, зв'язка *являється* чи ін.

6. Чимало сумнівів виникає в журналістів під час мовлення у прямому ефірі щодо випадків координації присудків з однорідними підметами, а також тоді, коли в реченні однорідними є присудки, означення, або тоді, коли треба координувати підмет і присудок у реченні з відокремленням. Проаналізувавши випадки недоцільної, незграбної, а то й помилкової координації в реченнях з однорідними членами, доходимо висновку, що на форму присудка в живому мовленні тележурналістів майже завжди впливає форма одного з однорідних членів речення. Принаймні слово в такій граматичній формі в реченні є. Але є й випадки помилкового визначення граматичної форми присудка під впливом змісту, який небезпідставно вкладає автор висловлювання – телереporter – в одне зі слів, так чи так пов'язаних із підметом або в слово-підмет.

7. Складнішими з погляду використання, проте абсолютно однозначними з погляду відповідності мовностилістичним нормам є випадки координації присудка з підметами, супроводжуваними прикладкою. На форму присудка також здебільшого впливає граматична форма слова, що найчастіше не просто вжите в цьому реченні, а й розташоване найближче до присудка, проте близькість розташування цих слів у реченні ще не є приводом для їх координації, бо знову ж таки в цьому разі ми координуємо присудок не з головним членом – підметом, а з другорядним членом – означенням. Тому в таких випадках треба просто координувати присудок з підметом, а не з прикладкою, бо тоді цей тип зв'язки не може називатися координацією, адже в ньому беруть участь не лише головні члени речення.

8. Так само однозначними з погляду їх відповідності нормам є випадки координації присудка з підметом на кшталт *брат із сестрою*, проте тут вирішальний вплив справляє бажання автора підкреслити той чи той нюанс висловлювання. Це стосується всіх випадків, крім одного, коли до складу підмета як перший компонент входить особовий займенник *я, ти, він*. Тоді присудок має стояти в однині.

9. Найчастіше під час мовлення наживо у телевізійних журналістів виникають труднощі в координації присудків і складених підметів – кількісно-іменних зворотів. Проте тут треба розрізняти випадки координації присудка з підметом, вираженим поєднанням іменника та кількісного числівника, і з підметом, вираженим поєднанням іменника та іменника з числовим значенням. І там, і там є своя специфіка. Значно простішими є випадки координації присудка з підметом–зворотом «кількісний числівник + іменник». Тут варто врахувати те, що, незважаючи на загальну норму, згідно з якою підмет – кількісний числівник + іменник – координується з присудком і в однині, і в множині (однина наголошує на кількості, множина – на дії), є випадки, коли одна з форм координації небажана. Зокрема, в однині має стояти присудок, коли числівник у складі підмета закінчується на *один*, коли є слово, що позначає приблизну кількість, коли при числівнику є обмежувально-виокремлювальні частки *лише, тільки, всього* тощо. Є свої відчутні особливості в координації присудка і підмета-зворота «іменник з числовим значенням + іменник у родовому відмінку». Ці особливості полягають, зокрема, в тому, що, хоча в типових випадках присудок має набувати саме форми іменника з числовим значенням, є декілька доволі істотних

нюансів. Зокрема, форму множини рекомендуємо використовувати тоді, коли багатоеlementними є друга частина підмета або присудок (однорідні присудки), а також тоді, коли присудок віддалений від підмета, тобто між ними є підрядне речення або відокремлення. Найбільше труднощів спричиняє координація такого підмета, коли як іменник з числовим значенням до кількісного звороту входить слово «частина».

Труднощі в координації підмета і присудка під час телевізійного мовлення живо виникають здебільшого тоді, коли журналіст не має достатнього досвіду прямо-ефірного спілкування. Адже здебільшого є варіанти в координації підмета і присудка, і використання кожного з них можна так чи так обгрунтувати. Проте кожен із цих варіантів вносить більш чи менш виразні стилістичні, а то й змістові відтінки в мовлення. Проте надати особливо небажаних змістових відтінків, які значною мірою спотворюють висловлювання, вдається лише найбільш «обдарованим» журналістам.

Приділяючи пильнішу увагу загалом дослідженню складних випадків координації підмета і присудка, мовознавцям надалі варто зупинитися на специфіці використання в мові мас-медіа різних типів кількісно-іменних зворотів, що сприятиме підвищенню рівня культури мови в ЗМІ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
2. Вихованець І. Р. Координація / І. Р. Вихованець // Українська мова : енциклопедія. – К.: Укр. енциклопедія, 2000. – С. 253–254.
3. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика української мови : навч. посіб. / Галина Волкотруб. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 256 с.
4. Капелюшний А. О. Практична стилістика української мови : навч. посіб. / А. О. Капелюшний. – Вид. 2-ге, переробл. – Львів: ПАІС, 2007. – 400 с.
5. Михайлова Т. В. Координація / Т. В. Михайлова // Українська мова : енциклопедія. – К.: Майстер-клас, 2011. – С. 161–162.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.
7. Ющук І. П. Українська мова : підручник / І. П. Ющук. – К.: Либідь, 2003. – 640 с.

COMPLICATIONS IN COORDINATION OF SUBJECT AND PREDICATE IN LIVE SPEECH BY TV JOURNALISTS

Anatoliy Kapelyushnyi

Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journfi@franko.lviv.ua

Covers complications in coordination of subject and predicate in live speech by Ukrainian TV journalists. Special attention is paid to mistakes in coordination of subject and predicate in live TV speech.

Key words: TV journalists, live speech, coordination of subject and predicate, mistakes.

УДК 070.41:[81'42:316.77:32](477)“2014/2016”

КОНЦЕПТ ПАТРІОТИЗМ У СИСТЕМІ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ СВІЙ / ЧУЖИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ 2014–2016 РОКІВ

Галина Лильо

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: halia.lylio@gmail.com

У статті проаналізовано способи вербальної та невербальної актуалізації концепту *патріотизм* у системі бінарних концептів свій / чужий. Розглянуто основні підходи до розуміння поняття *патріотизм* в українському медіадискурсі періоду Революції Гідності й АТО в контексті журналістських стандартів.

Ключові слова: концепт, патріотизм, патріотична журналістика, журналістика відданості, свій-чужий, мова ворожнечі (мова ненависті, «hate speech»).

2014–2016 роки принесли випробування для українського суспільства, для української журналістики зокрема. *Інформаційна війна, гібридна війна, смислова війна, війна за свідомість, бомбардування мізків* – словосполучення, якими рясніють засоби масової інформації. На думку Г. Почерцова, «не **стіна**, а тільки власний сильний **текст** може слугувати захистом. Саме це і є особливістю захисту в смисловій війні» [1].

Актуальність дослідження. Сучасний соціокомунікативний простір насичений концептами, які актуалізують інформаційні образи реальності, трансформуються під впливом певних подій у суспільстві, набувають нових лексичних, культурологічних смислів. Концептосфера медіапростору коригується діалогічністю концептів, їхньою здатністю розкриватися у контексті. «Однією з найважливіших ознак категорійного статусу концептів виступає їхня антиномічність, бінарна опозиція як конститутивна ознака концепту. У параметричних концептів бінарності властива або уточнюваність, або конкретизація, або розширення тощо в діалектичному / логічному аспектах...» [2].

Дефініція поняття *патріотизм* не передбачає лексичної антонімічної пари, проте ядерна лексема *патріотизм* у певних контекстах може творити антонімічні зв'язки. У проаналізованих публікаціях упродовж 2014–2016 років простежуємо соціокомунікативну зумовленість концептуальної антонімії: саме суспільно-політична ситуація в Україні спричинила актуалізацію та кореляцію концептів *патріотизм, свій, чужий*. Таку контекстуальну антонімію, в якій проявляється прагматичний компонент структури лексичного значення слова, в мультимодальних медіатекстах часто використовують для експресії висловлювання, контрастивного зображення дійсності чи поведінки людини.

Концептуальна опозиційна бінарність *свій / чужий* є предметом вивчення філософії, політології, психології, соціолінгвістики, соціології. З огляду на події 2014–2016 років і актуалізацію в соціокомунікативному просторі концептів *патріотизм, свій, чужий*, варто розглянути їхню кореляцію з погляду журналістикознавства.

Теоретичний аспект кореляції концепту *патріотизм* з бінарними концептами *свій, чужий* полягає в контекстуальній синонімії й антонімії понять *патріотизм* та *журналістський / професійний стандарт, журналістська / професійна об'єктивність, журналістські / професійні цінності*. Медіаучасть у періоди суспільних трансформацій позначається як на контенті, так і на лексико-семантичному тлі ЗМК. Конотації, нашарування значень у вербальному вираженні концептів тісно переплітаються із позалінгвальними чинниками актуалізації ціннісних, суспільно значущих концептів, до яких відносимо концепт *патріотизм*. Українські медіа, які звикли до мирних реалій і війну сприймали як екзотику, зіштовхнулися з проблемою професійного висвітлення воєнного конфлікту у своїй країні, який за всіма ознаками є гібридною війною, в котрій інформаційний складник – один із найважливіших.

За період 2014–2016 років темами різних круглих столів, конференцій, семінарів були актуальні проблеми українських медій, серед яких: поєднання чи протиставлення пропаганди і журналістики, етичні норми журналістики, позиція журналіста і / чи громадянина для висвітлення конфлікту, зокрема дилема надавати / не надавати слово представникам з тимчасово непідконтрольних українській владі територій тощо. Скандали, пов'язані з «непатріотичним» контентом, депортації журналістів, які відкрито підтримували країну-агресора та зневажливо ставилися до українців, неодноразові пікети із вимогою скасувати ліцензію на мовлення й підпал телеканалу Інтер загострили увагу медіадослідників до вербалізації аксіологічного концепту *патріотизм* в українських ЗМІ.

Актуалізація терміна **патріотична журналістика** в медійному середовищі й у текстах ЗМІ відкрила потребу конкретизувати дефініцію цього терміна, зважаючи на ядро лексеми *патріотизм*. Дослідники й журналісти-практики, які відстежують головні тенденції й проблеми журналістики, вважають однією із маніпулятивних тактик українських ЗМК замовчування новин, негативних явищ задля підтримки дій влади. Однак Валерій Іванов вживає влучний термін для журналістики, яка замовчує факти, тенденційна у підбірці й висвітленні тем на догоду владі – «так звана **журналістика відданості** (виділення наше – Г.Л.), коли журналіст вибирає з новинного потоку тільки те, що, на його думку, сприятливо відображає його країну» [3]. Цього ж погляду дотримується колишній голова Комісії з журналістської етики **Володимир Мостовий**: «Коли на нашу землю прийшов загарбник, журналісти стикнулися з дилемою – професіоналізм чи патріотизм. Дуже небезпечною є “журналістика відданості”. Вона входить у конфлікт із самою професією, вбиває її. Я вважаю, що треба просто писати правду, не приховуючи злочинів з обох боків» [4].

Тут маємо різні підходи до розуміння дефініції «патріотичної журналістики» й маніпулятивне викривлення словникового значення. За словником, патріотизм – це «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові (а не владі – Г.Л.), готовність для них на жертви й подвиги» [5; 97], отже дефініція патріотичної журналістики не передбачає беззаперечну підтримку дій влади чи однобокого висвітлення фактів, подій, явищ, однак деякі науковці й журналісти опираються на визначення патріотичної журналістики (*patriotic journalism*) від американських дослідників –

«форма журналізму, яка найчастіше розвивається в країнах, що перебувають у стані війни чи в інших критичних ситуаціях. Мета патріотичного журналізму – сформулювати в аудиторії усередині країни таке уявлення про подію, яке відповідало б інтересам влади і, у зв'язку з цим, вважається «найкращим для країни» [6]. «Ти американець передовсім чи журналіст?» і «Ти американець передовсім чи людина?» (Are you an American first, or are you a journalist?, Are you an American first, or are you a human being?) – такі запитання ставлять американські журналісти перш за все собі після терактів 11 вересня 2001 року в США і вдаються до самоцензури, до виходу за межі поняття «патріот Америки», окреслюючи таким підходом *добріший-і-м'якший патріотизм* (kinder-and-gentler patriotism).

Проблема аксіологічного виміру концепту *патріотизм* у контексті журналістських стандартів є актуальною для медіаспільнот наших сусідів – Росії та Польщі, а зважаючи на досі вагомий вплив російських ЗМІ в Україні та на українську журналістику загалом. Ситуацію в російській журналістиці влучно подав О.Панфілов: **«Об'єктивність замінили пропагандою, свободу слова – цензурою, дезінформацію стали називати офіційною точкою зору.** Відтоді в Росії вже немає ні журналістики, ні журналістів, ні достовірних і об'єктивних ЗМІ, ні незалежного телебачення» [7]. Засновник польського видання «Gazeta Wyborcza» Адам Міхнік вважає, що «патріотизм вимагає від людини зайняти одну зі сторін у конфлікті, не показувати цілої правди, інколи брехати, а брехати в журналістиці – це як платити в магазині фальшивими купюрами, це злочин» [8]. Натомість польські журналісти, усвідомлюючи виклики гібридної війни поблизу їхнього державного кордону, безпеліційно заявляють про національний медійний патріотизм і медіаграмотність: «Основне завдання на найближчі роки – переконати якомога більше людей, що активний інтерес до засобів масової інформації є частиною нашого патріотизму. Ми повинні підтримувати свої медіа, незалежно від того, чи є це приватна газета, чи суспільне телебачення, простежити, хто володіє нашим улюбленим виданням, вболівати за польські суб'єкти ЗМІ, ставлячи собі запитання, звідки беруться ті чи інші теми, наприклад, пропозиції конкретних радіостанцій або публікації тижневиків. Подобається нам це чи ні, засоби масової інформації також є частиною політичного суперництва, формуючи наш погляд на різні теми. Таким чином, кожен патріот повинен бути медіаекспертом» [9]. *Польські дослідники поняття «патріотизм» констатують, що після кризи в результаті процесів глобалізації й гомогенізації, в новітніх умовах спостерігаємо спроби визначити нове місце і потребу редефініції патріотизму* [10].

Українські журналісти упродовж 2014–2016 років намагаються балансувати між громадянською позицією, само ідентифікацією, бажанням стати корисним своєму народові у часи випробувань та журналістськими стандартами правдивості, об'єктивності, неучасті. Інтернет-журналістка Наталя Курдюкова вважає, що *«проукраїнська позиція – це в жодному разі не заклик до радикалізму і не підтримка влади»*. Вона пояснює свою думку: *«Як ті бійці, які наразі в АТО, зовсім не обов'язково підтримують чинну владу, вони просто захищають свою Батьківщину. Так само і журналісти відстоюють інтереси своєї країни»* [11]. Натомість журналістка Громадського телебачення Анастасія Станко переконана, що в українських журналістів *«є бажання бути патріотами, а не професіоналами. Вони розуміють патріотизм як приховування правди»* [12]. Тут простежуємо протиставлення понять *патріот* і *професіонал* та зведення до синонімічних поняття *патріотизм* і *приховування правди*.

Ще одним аспектом в кореляції концептів *патріотизм, свій, чужий* є журналістський стандарт «баланс думок». Після інтерв'ю з російськими найманцями чи терористами в українських ЗМІ, повчань від іноземних експертів про упередженість, замовчування, незбалансованість чи заангажованість медіатекстів почали з'являтися публікації щодо дотримання цього стандарту.

Журналістка і дослідниця українського медіапростору Наталя Іщенко справедливо зазначає: «Набір стандартних вимог до журналістських матеріалів під час війни набуває жахливої абсурдності, тому що ці рамки та поради розроблено ТІЛЬКИ ДЛЯ ПРАЦІВНИКІВ ЗМІ ТИХ КРАЇН, ЩО НЕ Є СТОРОНОЮ КОНФЛІКТУ. Ніхто при здоровому глузді не може вимагати від представників однієї з воюючої сторін (!), які перебувають в зоні конфлікту (!) шизофренічної відстороненості від подій. Але якщо комусь це вдається, це просто означає, що така людина обрала нейтральність – не тільки на полі бою, але всюди у своєму житті» [13]. У публікації «Інформармія» наступає» Наталя Іщенко зазначає, що «немає в медіасередовищі однозначного та адекватного підходу щодо того, як відрізнити журналіста від бійця інформвійни, знявдя ворожого впливу від звичайних журналістських текстів та сюжетів. Є якісь спроби статистично відслідковувати баланс думок, вимагати ретельного фактчекінгу, але ж будь-який професійний спеціаліст з інформаційних спецоперацій легко та просто замаскує «інформаційну бомбу» під матеріал, що формально відповідає «стандартам Бі-Бі-Сі». [...] Зрозуміло, що в першу чергу необхідно прийняти недвозначні критерії, за якими «греми філіпси» та «марії столярови» в жодному разі не будуть належати до категорії «журналістів», а телеканали «Звезда» та Life News – до ЗМІ» (День, 23 вер., 2016).

Ще однією спробою підміни справжнього призначення ЗМІ (поінформувати, пояснити) є протиставлення *патріотизму* й *журналістської об'єктивності*. Зокрема, Анастасія Станко стверджує: «Чому цим людям ми віримо на слово, а іншим – ні? Можливо, тоді ми говоримо про патріотизм, а не про журналістську об'єктивність?» [14]. Натомість журналістка Мирослава Барчук вважає, «що за ту катастрофу, до якої сьогодні доведена країна, значною мірою відповідальні саме наші мас-медіа, журналісти і власники телеканалів. Це ми давали майданчики людям, які працювали проти нашої держави. Це ми «балансували» державну точку зору антидержавною». Проблему невиправданої об'єктивності, псевдооб'єктивності тележурналістики критикує Ірина Ванникова: Чи можна уявити, щоб в ефірі американського телеканалу під час операції «Буря в пустелі» вийшло розгорнуте інтерв'ю з Саддамом Хусейном, в якому він розмірковує що потрібно зробити зі Сполученими Штатами Америки? Або щоб під час битви за Англію в 1940 році в ефірі радіо Бі-Бі-Сі транслиювали звернення Йозефа Геббельса? Оскільки українські телеканали, на жаль, дуже структуровані за політичними симпатіями їх власників – ми маємо в ефірі цей результат. Це питання до власників телеканалів. Якщо ти є патріот своєї держави, то в тій ситуації, в якій ми знаходимося, телебачення має припинити бути інструментом для заробляння грошей. Телебаченню необхідно стати головним вихователем патріотизму, відданості й самопожертви заради своєї держави» [15]. Цієї ж думки щодо стандарту об'єктивності в українській медіаспільноті дотримується Наталя Іщенко, наголошуючи на вибірковому характері журналістської об'єктивності в Україні: «Патріотизм – це немодне, а часто-густо просто лайливе слово для так званої української медіа-спільноти. Можна товаришувати з олігархами, можна писати замовні статті

про корумпованих чиновників, але просувати інтереси України – зась. Навіть якщо один проект, наприклад новини на якомусь телеканалі, цілком відповідає критерію «проукраїнських», то вже добірка художніх фільмів або зміст розважальних програм на цьому ж каналі може бути з розряду «совок» або «русский мир». Так би мовити, тримають баланс» [16].

Сергій Рахманін застерігає від крайнощів, у які в умовах війни потрапляють журналісти: «Саме зараз, коли країна потребує нас (упевнений у цьому) більше, ніж до Майдану, нагальніше, ніж під час Майдану, ми уповільнюємо наближення миру своїми маленькими війнами. Країна бачить те, що відбувається, нашими очима. Зараз, коли суспільство тоне в інформації, журналістика смислів має бути затребувана. Але її витісняє журналістика емоцій. Нас почали критикувати частіше, ніж раніше. Нас одночасно примудряються звинувачувати і в блюзнірському розпалюванні війни, і в злочинному угодовстві. І в тому, що ми боягузливо заплющуємо очі, і в тому, що ми нахабно розкриваємо рота. Формені істерики беруться прищеплювати нам об'єктивність, професійні конформісти намагаються вчити нас патріотизму» [17].

Навесні 2016 року сайт «Миротворець» опублікував списки українських журналістів з акредитацією в так званих ДНР і ЛНР та спровокував черговий сплеск дискусії в українському медіапросторі, а з часом негативні відгуки і засудження такого факту стали надходити з іноземних видань. Ця проблема має чітко виражений етичний аспект: «Поки одні йдуть на плаху в силу об'єктивного факту, що бути українським громадянином на окупованих територіях смертельно небезпечно, інші стають добровільним наочним посібником, що ні, мовляв, не небезпечно, головне – вчасно отримати акредитацію і виписати у ворога «патент на українськість» [18].

Головний редактор газети «Донбасс», який був у полоні бойовиків, отримавши ще 2014 року премію захисту свободи слова імені Ігоря Лубченка, в інтерв'ю газеті «День» розповів: «Багато журналістів виїхали з окупованих територій і працюють дистанційно, мало хто служить сепаратистам. Бойовики захопили не тільки друковані ЗМІ, а й державну телерадіокомпанію, відкрили там свій канал. У так званій Донецькій республіці переслідують навіть журналістів інтернет-видань, які підтримують Україну. Для «ДНР» патріот України – ворог» [19].

Зважаючи на вищесказане, українським журналістам варто пам'ятати, що виходження хоча б одного компонента з умовної формули трьох «П», яка, за Миколою Тимошиком [20], поєднує, а не протиставляє порядність, професіоналізм і патріотизм, призведе до зниження рівня української журналістики, а в сьогоденних реаліях гібридної війни завдасть непоправної шкоди нашій державі.

Мовний аспект кореляції концепту *патріотизм* з бінарними концептами *свій / чужий* вимагає знайти вербальні й невербальні способи уникнути нетерпимості, домінування, приниження в соціокомунікативному просторі, не знецінюючи аксіологічний потенціал концепту *патріотизм*.

«Мова ворожнечі», «мова ненависті» (від англ. «hate speech»), лексикон конфронтації – соціокультурне явище, характерне для журналістики в періоди загострення чи трансформації суспільних процесів. Нерозуміння, несприйняття переконань, світогляду, ідентичності *чужого / іншого* проявляється на вербальному й невербальному рівнях, формуючи лексикон подальшої конфронтації.

20 жовтня 2015 року під егідою Верховного комісара ООН з прав людини в Женеві відбувся семінар «Роль засобів масової інформації у запобіганні та боротьбі

з пропагандою національної, расової та релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі і насильства», на якому учасники, російські та українські журналісти, виступили зі спільною заявою щодо неприпустимості використання «мови ворожнечі» та «образу ворога» [21]. Видання «Die Welt» констатує, що українці спілкують мовою ненависті, а в умовах кремлівської гібридної війни всіх проти всіх важко визначити конкретного противника, коли межі поміж злочинцями і жертвами розмиті [22]. Українські журналісти, медіа-експерти та влада у жовтні 2015 року оголосили про розробку для представників ЗМІ «Словника нейтральної термінології» для висвітлення конфлікту в Україні. Експерти, зокрема, пропонують застосовувати до ситуації на Донбасі терміни «військовий конфлікт», «збройне протистояння», «конфлікт на Сході України», «зона АТО», «зона конфлікту», «військова агресія (Росії)», «гібридна війна». Стосовно сторін конфлікту – «бойовики», «проросійські сепаратисти», «збройні сепаратисти», «іноземні (проросійські) найманці», «так звані ДНР / ЛНР або угруповання «ДНР / ЛНР», «т. зв. (самопроголошений) «народний губернатор», «ЗСУ, армія України, добровольчі батальйони, офіційний Київ» [23]. Візуалізація такого словника з'явилася ще у липні 2015 року. Для її створення ІМІ (Інститут масової інформації) проаналізував українські та іноземні ЗМІ, які максимально дотримуються журналістських стандартів. Словник був презентований на форумі «Донбас-Україна», який відбувся у Слов'янську 5 липня.

Проте так звана емоційно-оцінна лексика на позначення іншої сторони конфлікту таки з'являється в повідомленнях ЗМІ: «терористи», «терористична організація ДНР», «російсько-терористичні найманці» (це словосполучення журналісти беруть із повідомлень зі штабу АТО і передрукують переважно без змін та авторської обробки, не намагаючись надати інформації більшої нейтральності), «окупанти», «російсько-окупаційні сили», «сепаратисти», «п'ята колона Кремля», «ватник», «рязанські автомийники» тощо. Журналісти називають речі своїми іменами, розуміючи те, що, згідно з гіпотезою лінгвістичної відносності Сепіра й Лі Ворфа, існує причинно-наслідковий зв'язок між реченням і станом речей, тобто не мова визначається реальністю, а реальність – мовою.

Бачимо і відверту мовну некомпетентність журналістів: у прес-релізі Незалежної медіапрофспілки України, де йдеться про випадок оприлюднення даних журналістів на сайті «Миротворець», вжито словосполучення «повстанців на сході країни», однак лексема «повстанець» в українській концептосфері має чіткі асоціативні зв'язки з Українською повстанською армією, тому хвиля обурення в соціальних мережах змусила представників медіапрофспілки подати спростування: «НМПУ наголошує, що вважає діячів так званих ДНР і ЛНР незаконними формуваннями, а їх прихильників – заколотниками, які розхитали ситуацію в країні і пролили багато крові» [24]. Проте словникова дефініція лексеми «повстанець» – «Учасник повстання, заколоту», отже «заколотник» – це абсолютний синонім. Проблемою українських журналістів є переклад матеріалів з англійської мови, коли слово «rebel» подають українською і як «повстанець», і як «заколотник», створюючи тим самим маніпулятивний підтекст про громадянську війну на Сході України без згадки про присутність російських збройних формувань: «Наступна зупинка – Сирія? Заколотники в Україні звážують варіанти на тлі зупинки бойових дій» (Радіо Свобода. 8 жовт. 2015); «Заколотники Донбасу таку допомогу отримували і розраховують на неї і надалі» (ZAXID.NET, 18 вер. 2014).

imi.org.ua

Словник нейтральної термінології

<p>Ситуація на Донбасі</p> <ul style="list-style-type: none"> • Військовий конфлікт • Збройне протистояння • Конфлікт на сході України • Зона АТО • Зона конфлікту • Військова агресія (Росії) • Війна, агресія • Гібридна війна* <p><small>* Держава, яка веде таку війну, домовляється з недержавними виконавцями – бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується; протистояння йде також невійськовими засобами)</small></p>	<p>Додаткові терміни для опису ситуації</p> <ul style="list-style-type: none"> • Буферна зона • Лінія розмежування • Непідконтрольна українській владі територія • Сторони конфлікту • Зіткнення • Мирне населення 	<p>Сторони конфлікту</p> <ul style="list-style-type: none"> • Бойовики • Проросійські сепаратисти • Озброєні сепаратисти • Іноземні (проросійські) найманці • Т. зв. «ДНР», т. зв. «ЛНР», або угруповання «ДНР», угруповання «ЛНР» • Т. зв. (або самопроголошений) «народний губернатор» тощо • Збройні Сили України, армія України, добровольчі батальйони, офіційний Київ
<p>Ситуація в Криму</p> <ul style="list-style-type: none"> • Анексія території Криму • Тимчасово окупована територія Криму • Окупований Крим 	<p>Постраждалі особи</p> <ul style="list-style-type: none"> • Внутрішні переселенці • Вимушені переселенці • Внутрішньо переміщені особи • Біженці (якщо особи виїхали в іншу країну) 	<p style="text-align: center;">І Інститут масової інформації</p> <p><small>Укладено на основі українських та міжнародних ЗМІ, які відзначаються високими журналістськими стандартами</small></p>

Візуалізація «Словника нейтральної термінології».

Джерело: <http://imi.org.ua/news/49655-imi-rozrobila-slovník-neytralnoji-terminologiji-schodo-konfliktiv-na-shodi-i-v-krimu.html>

Вживаючи замість запропонованого ІМІ терміна «непідконтрольні українській владі / українському урядові території» (англ. NGCA – non-government controlled area) словосполучення «непідконтрольні Україні території», журналісти створюють можливість маніпулятивного трактування: «території, які не належать Україні», ставлячи під сумнів територіальну цілісність нашої держави. Зокрема, в заголовках публікацій читаємо: «В уряді розповіли, які населені пункти непідконтрольні Україні» (ТСН, 14 лист., 2014), «Непідконтрольні Україні території Донбасу заборгували за газ і електрику 11 млрд гривень» (5 канал, 20 лют., 2015) «Кабмін оновив перелік міст Донбасу, непідконтрольних Україні» (Еспресо. TV, 5 трав., 2015), «Кабмін оновив перелік населених пунктів, непідконтрольних Україні» (Радіо Свобода, 5 трав., 2015), «Із 18 червня СБУ заборонила пропускати через лінію розмежування пасажирські автобуси, що виконують регулярні рейси, і потрапити на непідконтрольні Україні території стало можливо лише на автомобілях місткістю до дев'яти осіб

або пішки» (День, 14 лип., 2015), «На непідконтрольних Україні територіях будуватиметься тоталітаризм, – СБУ» (ЗІК, 23 січ., 2016), «У 9 із 10 випадках роботі місії ОБСЄ заважають саме на непідконтрольній Україні території – Гуг.» (Радіо Свобода, 2 серп., 2016), «Непідконтрольні Україні території Луганської і Донецької областей заборгували близько 24 мільярдів гривень за поставку електроенергії» (24 канал, 8 вер., 2016).

Вже самé використання української мови в обставинах воєнної агресії щодо України є елементом патріотизму і національної безпеки. Лексичні засоби стають маркерами патріотизму й національної ідентифікації на мовному рівні, новітніми шиболетами як словами-перепустками для *чужих* до стану *своїх*. Зважаючи на гасло-привід, щоб виправдати вторгнення – «захист російськомовного населення» – так званий *російськомовний патріотизм* українських військових стає ще одним медіаіфом, який підтримують деякі українські ЗМІ.

У філософському трактуванні *Чужий / Інший* не як гість, а як ворог, загроза, небезпека, що породжує шовінізм, ксенофобію. Однак в умовній тріаді *патріот-свій-чужий* можливе викривлення цієї формули: «Коли ми переможемо, нам треба бути дуже обережними з людьми. Бо той, хто здається нам зрадником, насправді міг весь цей час бути нашим партизаном. А той, хто нам здається патріотом-героєм міг бути кремлівським диверсантом», – каже Олена Стяжкіна, аналізуючи ситуацію на тимчасово окупованих територіях [25].

Сьогодні у сфері знаку ведуть інтенсивну смислову боротьбу. Рене Декарт писав: «Правильно вживайте слова, і ви звільните світ від половини непорозумінь». Когнітивний потенціал концепту *патріотизм*, розкриваючись у вербалізації концептуальних антитез *свій / чужий*, виявляє персвазивні можливості медіатексту, який здатен формувати національну концептосферу. В таких умовах важливо уникати ілюзій нейтральності, бо маємо справу з концептами як елементами ціннісного простору. Коли журналіст у своїх текстах зрікається патріотичної позиції на догоду задекларованій нав'язаній нейтральності, то в сучасних українських умовах це політично забарвлений вибір, адже така нейтральність набуває антиукраїнського значення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Почепцов Г. Смислові та інформаційні війни: пошук відмінностей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/smislovi_ta_informatsiyni_viyni_poshuk_vidminnostey/
2. Загнітко А. Класифікаційні типології концептів / А. Загнітко // Лінгвістичні студії. – 2010. – Вип. 21. – С. 12–21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2010_21_4.
3. Іванов В. Вступ // Український медіа ландшафт – 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kas.de/wf/doc/kas_43639-1522-13-30.pdf?151209161127
4. Інформаційна війна: від «журналістики відданості» до «кремлівських тролів». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/informatsiyna_viyana_vid_zhurnalistiki_viddanosti_do_kremlivskikh_troliv/
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 6.

6. Пашніна О. «Патріотичний журналізм» у висвітленні військових конфліктів у США в контексті етичних журналістських стандартів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2283>
7. Панфілов О. Як російська журналістика перетворилася на обслуговування влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/27363855.html>
8. Ніколенко А. Засновник Gazeta Wyborcza Адам Міхнік – про моральні орієнтири журналіста та виклики медіаринку: The Ukrainians. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/lyudi/2016-07-04/114626>
9. Bubula: Każdy patriota powinien być medioznawcą. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jagiellonski24.pl/2015/09/24/bubula-kazdy-patriota-powinien-byc-medioznawca/>
10. Justyna Mrugała. Między tradycją a współczesnością: patriotyzm w zglobalizowanym świecie. *Górnoląskie Studia Socjologiczne. Seria Nowa* 4 (2013) s. 75-93.
11. Громадянський журналіст – яка зона відповідальності? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/gromadyanskiy_zhurnalist_yaka_zona_vidpovidalnosti/
12. Настя Станко: «Журналісти розуміють патріотизм як приховування правди». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/community/article/118890/2016-09-19-nastya-stanko-zhurnalisti-rozumiyut-patriotizm-yak-prikhovuvannya-pravdi/>
13. <https://day.kyiv.ua/uk/article/media/viyina-zhurnalist-pozyciya>
14. Настя Станко: «Журналісти розуміють патріотизм як приховування правди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://detector.media/community/article/118890/2016-09-19-nastya-stanko-zhurnalisti-rozumiyut-patriotizm-yak-prikhovuvannya-pravdi/>
15. Гривінський Р. «Виграти мир – означає виграти інформаційний простір» // День. – 3 квіт. 2014.
16. Іщенко Н. «Бабушка», гранти та олігархи // День. – 22 лип. 2016.
17. Рахманін С. Не стріляй!. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/internal/ne-strilyay-.html>
18. Волошина Л. Патентовані українці. // День. – 13 трав. 2016.
19. Прокопенко М. Патріотизм як принцип журналістики // День. 7 лист. 2014.
20. Тимошик М. В обороні душі нації – української мови / Микола Тимошик / Передм. до кн.: Лизанчук В. «Творімо разом Україну!». – Львів: ПАІС, 2009. – С. 5-10.
21. Українські та російські журналісти закликали відмовитися від мови ворожечі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/ukrainski_ta_rosiyski_zhurnalisti_zaklikali_vidmovitisya_vid_vikoristannya_movi_vorozhnechi_v_zmi/
22. Inga Rylypchuk. Kann man miteinander reden wo geschossen wird. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.welt.de/debatte/kommentare/article151803335/Kann-man-miteinander-reden-wo-geschossen-wird.html>
23. В Україні розробляють «Словник нейтральної термінології» для ЗМІ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.interfax.com.ua/news/general/298109.html>
24. Медіа-профспілка шкодує через неточний переклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nmpu.org.ua/2016/05/media-profspilka-shkoduje-cherez-netochnyj-pereklad/>

25. Більшої шкоди для спільної пам'яті про Другу світову, ніж чинить Путін, важко уявити – Кіпіані. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27723815.html>

**THE CONCEPT PATRIOTISM
IN THE SYSTEM OF NATIVE/ ALIEN BINARY CONCEPTS
IN UKRAINIAN COMMUNICATIVE DISCOURSE (2014-2016 YEARS)**

Halyna Lylo

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: halia.lylio@gmail.com*

The article analyzes the ways of verbal and nonverbal actualization of concept patriotism in the system of native/alien binary concepts in Ukrainian communicative discourse. In particular, the author considers main interpretations of the concept patriotism in the Ukrainian mass media during the Revolution of Dignity and war in the context of journalistic standards.

Key words: concept, patriotism, verbal, nonverbal, mass media.

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 070.431-045.73:654.197-048.37

КОНВЕРГЕНЦІЯ ЖАНРІВ НОВИНИ І РЕАЛІТІ-ШОУ В НОВИХ МЕДІА

Олена Васіна

*Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, 21021, Україна, e-mail: alena-vasina@yandex.ru*

У статті розглянуто конвергенцію жанрів новини та реаліті-шоу в новітніх ЗМК. Трансформацію жанрових ознак медіатекстів розглянуто в контексті теорії мовних ігор Л. Вітгенштейна.

Ключові слова: новина, реаліті-шоу, мовна гра, новітні медіа.

Інтернет спричинив великий вплив на засоби створення, розповсюдження та споживання медіатекстів. Мережа запропонувала специфічну форму комунікації, яка, в свою чергу, обумовила появу особливих жанрових характеристик медіатекстів. Ці зміни ґрунтуються на трансформації ролі автора та читача, принциповій відкритості та гіпертекстуальній природі тексту в інтернеті. В системі мас-медіа сформувалися та розвиваються нові сценарії взаємодії реципієнтів медіатексту. Ці зміни торкнулися всіх жанрів мас-медіа, у тому числі й новинних, які домінують в сучасних ЗМК.

Сьогодні дати визначення новини в інтернет-медіа вкрай складно. Традиційно цей термін у теорії журналістики трактується досить широко: як характеристика інформації та необхідна складова публіцистичного тексту, як окремий жанр або група жанрів [1]. Визначення новини охоплюють дуже велике коло явищ. Наприклад, Ю. Погорілий дає таке трактування: «Слово «новина» в цій роботі, як правило, позначає «замітку про подію» або «повідомлення» [2] <...> «Новина – це повідомлення про будь-яку подію або явище, що має значення для аудиторії агентства, про яку не було відомо раніше. Новина завжди відповідає на питання – що відбулося або що станеться» (Там же). Дослідник зазначає, що новиною є не лише те, що відбулося сьогодні чи вчора, але також події, очікувані в майбутньому, про які стало відомо в поточний момент, зміна думок важливих людей, оновлення статистичних даних, повідомлення про відміну якої-небудь події. «Той, хто пише новину, насамперед, відповідає на питання «Що зміниться?» [2]. Можна зробити висновок, що, на думку Ю. Погорілого, новина – це форма подання інформації («замітка про подію»), якість інформації («має значення для аудиторії»), подія або раніше невідома інформація (зміна думок важливих людей, оновлення статистичних даних).

О. Тертичний зазначає, що «головне для замітки – саме стислий виклад результату вивчення, «сигналізування» про існування (або відсутність), основних рис яко-

гось явища, події, людини, проблеми. Причому ці події, явища, проблеми, сторони особистості людини повинні бути для аудиторії як «новиною», тобто потенційною інформацією, що перевищує те, що вже відомо читачам. Чим більше буде це «перевищення» (природно, в рамках доступного усвідомлення), тим більш значуща буде новина». [3]. Таким чином, для О. Тертичного новина в широкому сенсі – це стислий виклад невідомої аудиторії інформації.

Подібний підхід характерний практично для всіх дослідників, які займаються теорією новинних жанрів. Наприклад, у Н. Кузьминої («Сучасний медіатекст») читаємо: «Всі існуючі визначення жанру новини зводяться до двох ключових моментів: по-перше, новина – це факт, об'єктивна інформація без емоційного ставлення автора матеріалу. По-друге, це нова інформація, раніше невідома читачеві, відхилення від відомого ходу подій» [4]. Серед ключових особливостей інтернет-новини дослідниця відзначає більшу, порівняно з традиційними ЗМК, оперативність і лаконічність.

Характерний для інформаційних агентств підхід до розуміння новини пропонує А. Амзін: «Новина повинна полягати у минулому, події, що відбулася. У крайньому випадку – в анонсі майбутньої події» [5]. А. Колесніченко, посилаючись на Mencher M., зазначає, що «у журналістиці є два визначення новин. Новини – це: інформація, необхідна людям для прийняття рішення, яке стосується їхнього життя; відхилення від природного ходу подій» [1].

Д. Карпушин, С. Чікірова дають таке визначення: «новина – тобто або повідомлення про подію, яка сталася вчора, відбувається сьогодні або станеться найближчим часом, або цифри чи факти, що раніше не публікувалися» [6]. М. Грігорян зазначає, що «новина в журналістському розумінні – це інформація, якої широка публіка не знала до її публікації. Новина важлива для багатьох людей, вона повідомляє про невідоме донині, часто незвичайну подію» [7].

Т. Добросклонська виокремлює новину як один з чотирьох основних видів медіатексту, для якого характерний такий вид медіапрезентації, як відображення. Вона зазначає, що «новини – це тексти, які найбільш повно реалізують одну з головних функцій мови – повідомлення, і одну з головних функцій масової комунікації – інформативну» [8].

Подібний до перелічених підхід у трактуванні терміну «новина» характерний і в українських дослідників. «У загальному розумінні новини – це суспільно значима інформація, яка через комунікативні засоби оперативно доноситься до громадської думки з метою осягнення нею суспільних реалій», – відзначає Ю. Здробилко [9].

Як бачимо, в теорії журналістики термін «новина» в першу чергу пов'язують з формою подачі інформації (стисність) і такими її характеристиками, як оперативність, беземоційність і актуальність. Багато дослідників відзначають таку вимогу до жанру новини, як важливість для аудиторії. У визначеннях часто має місце підміна тез теорії журналістики вимогами до оформлення текстів в інформаційних агентствах, або ж певними аспектами поведінки реципієнтів. На наш погляд, такі визначення не дають чіткого уявлення про сутність новини, є переважно описовими, змішують новину як явище соціокультурної дійсності та новину як жанр мас-медіа.

А на нашу думку, новина – це, насамперед, коротке оперативне інформаційне повідомлення, яке розповідає про актуальні події та явища. Водночас в інтернеті дуже складно використовувати як основну характеристику новини форму подачі тексту, його традиційні жанрові властивості та ознаки. Новинне повідомлення в мережі перестало

бути цілісним, замкнутим і стабільним, як це можна сказати про текст друкованих ЗМІ, в якому формально-сміслові особливості новинних медіатекстів були жорстко визначені та закріплені. У мережі медіатекст динамічний, доповнений коментарями, його має можливість змінити автор або редактор після опублікування. Крім того, мережевий текст поліконтекстний, його копіюють інші видання, таким чином має місце оновлення додатковими відомостями і гіперпосиланнями. При цьому постійно мінливі різноматичні зв'язки, в які включений медіатекст, часто впливають на сприйняття його змісту. Контекст може актуалізувати навіть старе повідомлення, оскільки інформація в мережі зберігається тривалий час і завжди відкрита для звернення і цитування. Ось як про це пише О. Калмиків: «Текст, вилучений з Інтернету, нескладно буде назвати аналітичною статтею, новинною заміткою, фейлетоном, анекдотом і т.п. <...> У гіпертексті ж кожен елемент лише у зв'язку з іншими набуває і зміст, і форму, тобто стає смисломістким текстом, але складається з різноматичних фрагментів. Крім того, траєкторія руху читача по гіпертексту також слабо передбачувана. Тому визначення жанрової приналежності тексту на підставі його фрагмента стає некоректним» [10].

В інтернеті трансформуються й інші жанрові ознаки новини, наприклад, висока інформативність і актуальність. Ці зміни зумовлені як розвитком технологій, так і впливом соціальних мереж, які поширюють інформацію швидше за інші ЗМК. Нові медіа також запропонували нове джерело інформації – тексти штучної повсякденності людей, що формуються окремими повідомленнями реципієнта у соціальних медіа та різними ознаками його активності у мережі, аби доповнити єдиний текст життя (завдяки гіпертекстовим механізмам) та розвивати протягом тривалого часу. Ці форми самопрезентації особистості можуть давати найрізноманітніші інформаційні приводи для ЗМК: від заяв політиків, до появи нових медійних персонажів. Наприклад, текст, розміщений в рубриці «Новини» одного з інтернет-видань [11], який розповідає про те, що Анастасія Волочкова знову продемонструвала розтяжку в соціальній мережі. В цьому медіатексті немає події, значущої для аудиторії. Сама фотографія не містить нічого скандального та непристойного, проте автори зазначають, що «вже не раз зірка шокувала своїх послідовників в мережі «Інстаграм» демонстрацією своїх фізичних даних. Наприклад, нещодавно Волочкова виклала фото з ресторану, де своїм вертикальним шпагатом розбила дорогу люстру», тобто інформація набуває певного сенсу через залучення певного фонду знань.

Здебільшого штучна повсякденність у соціальних мережах складається з невербальних текстів мобільних фотографій, які людина робить для того, щоб розказати своїй аудиторії про різні події. Проте ЗМК виокремлюють певний фрагмент та завдяки вербальному тексту надають йому новий зміст та навіть сенс. Наприклад, текст «Дружина Потапа виглядає ровесницею своєї 19-річної дочки (фото)» у газеті «Сьогодні» [12] також не має чіткого інформаційного приводу, він присвячений повсякденності неопублікованої особи. Проте фотографії публікує популярне видання, вони набрали понад 14 тисяч переглядів.

Інформація з соціальних мереж може мати і більший резонанс. Наприклад, ситуація, коли один з народних депутатів України в Facebook виклав фотографію зі своїм зображенням за кермом автомобіля Audi A8, на спідометрі якого зафіксована швидкість 241 км/год, що є порушенням правил дорожнього руху [13]. І в тому, і в іншому випадку мова йде про фрагменти повсякденного життя конкретних людей. Навіть вирвані з первісного контексту, вони є текстами, яких раніше не публікували

ЗМК: це не офіційна заява, не власна інформація журналіста, не фото папарацці. Це абсолютно новий різновид медіатексту, який ЗМК називають новинами, однак він руйнує жанр своєю споконвічною емоційністю, специфічною інтимністю.

Наведемо аналогічні приклади спроби ЗМК трансформувати тексти особистої повсякденності в інформаційні тексти. Матеріал «Кріштіану Роналду познайомився з російською танцівницею в Instagram» [14] є компіляцію фрагментів повсякденності двох людей з різних соціальних мереж. Журналісти намагаються простежити розвиток стосунків відомого футболіста та російської танцівниці крізь повідомлення у новітніх медіа; Текст «Instagram: німці фотографують Німеччину» [15] – складено з фрагментів повсякденності пересічних громадян Німеччини, які фіксують у соціальних мережах своє навколишнє середовище. Ці люди не знайомі, їх нічого не об'єднує, крім географічного місцезнаходження та наявності акаунтів в одній соцмережі.

Таким чином, навіть повсякденність звичайної людини може перетворитися на журналістський матеріал. Це підтверджує нашу думку про те, що повсякденність, переважно – штучна повсякденність, стає однією з важливих тем для ЗМК, яка раніше, ще до появи соціальних мереж, була відсутня на порядку денному мас-медіа, але частково фігурувала у приватних оголошеннях практичного характеру. Сьогодні крізь соціальні мережі людина розповідає про дрібні події свого життя: новий одяг, покупки в магазині, домашніх тварин тощо. Позбавлені корисної інформації, ці повідомлення набувають особливого сенсу: вони створюють нове соціальне тіло людини, образ її повсякденності, який парадоксальним чином трансформує реальне життя не тільки конкретного індивіда, але і його «послідовників». Штучний текст приваблює читачів безпосереднім спілкуванням з певною особою, у ньому немає редакційних перепон. Наявність матеріалів, присвячених мікроподіям життя пересічної людини, підтверджує інтерес аудиторії до чужого особистого життя, навіть якщо мова йде не про «зірок» та політиків. Так, матеріал «Найсексуальніші зірки Instagram, які заробляють мільйони (фото)» [16] розповідає про популярних користувачів соціальних мереж, які заробляють на своїй активності в інтернеті.

Штучна повсякденність не тільки стає новиною, вона, точніше її зафіксовані образи, стають рекламним носієм. Відбувається зрощення повсякденності, професійної діяльності, публічної активності. Ми бачимо формування нового комунікативного сценарію, мовної гри (за Л. Вітгенштейном, мовна гра – модель комунікації, побудована за певними правилами), мета якої – створення популярної віртуальної особистості з великою аудиторією шанувальників – потенційних покупців товару або послуги. Ця модель поведінки вже доволі розвинена у нових медіа, приклади можна побачити за наведеним нами посиланням. Потрібно наголосити й на тому, що ЗМК щорічно складають рейтинги найпопулярніших фотографій та акаунтів у соціальних мережах, роблять різні добірки тематичних фотографій, наприклад: «Названі найпопулярніші фото і хештеги Instagram в 2015 році» (НТВ) [17], «Найпопулярніші ялинки Москви в Інстаграм» «Вечерня Москва» [18].

Можна зробити висновок, що аудиторії та ЗМК цікава не тільки сама повсякденність, але й її розвиток у мережі, процес її монетизації (поява або нової професії, або нового робочого інструменту), а також її вплив на реальне життя. На штучність такої повсякденності вказує популярність у соціальних мережах акаунтів, які створюються від особи тварин, наприклад акаунти тигра Амура та козла Тимура, які живуть у савані-парку [19], або широко відомий Grumpy Cat, який має понад мільйон шануваль-

ників [20]. Зрозуміло, що такі тексти, які повністю формують автори або група авторів, також стають інформаційним приводом для новин у ЗМК, можуть переслідувати комерційні цілі, розповідають про повсякденність певної людини, яка лишається осторонь, проте розкриває себе через створений нею вербальний і невербальний текст.

Ще один аспект існування штучної повсякденності, який часто стає джерелом інформаційних приводів для ЗМК, – популярні дискусії. Наприклад, обговорення кольору плаття дизайнера Roman Originals, яке виникло у мережі Facebook. Дискусія, яка розгорнулася навколо вбрання, стала приводом для публікацій у багатьох ЗМК, в тому числі «The Washington Post» [21].

Як текст життя може стати новиною, так і новинні тексти можуть бути поміщені в контекст чіткої повсякденності. Відкритість медіатексту в мережі для цитування і сильний зв'язок з контекстом робить його смислове наповнення непостійним, залежним від фону знань, культурних, національних, ментальних асоціацій. Це дуже важливо розуміти фахівцям, які працюють над побудовою репутації та іміджу людини чи організації в мережі. З'являється новий формат публічності, коли про персону, компанію або подію можна отримати великий обсяг інформації за тривалий період. І це вже не просто окремий текст, а об'ємна історія, яка розгортається нелінійно, будується за принципом різомі, включаючи в себе інші згадки персони, явища чи події завдяки гіпертексту. Це розмиває межі й без того широкого традиційного підходу до розуміння новини та пов'язує новий формат репрезентації новинного тексту з реальним шоу, де в рамках одного жанру можуть суміщатися різні типи медіатекстів. Потрапляючи в новітні медіа, новина набуває особливого зв'язку з повсякденністю, включаючись в мінливий контекст, який формує кожен користувач мережі одночасно індивідуально і публічно. Коли повідомлення поміщено в особисту стрічку новин реципієнта, воно вже сприймається через конкретний текст життя, розкриває свій зміст у рамках певного соціолекту в його бартівському трактуванні.

Користувач має електронну пошту, акаунти в соціальних мережах, підписки на новини, бере участь у різних віртуальних співтовариствах, що репрезентують його соціальні зв'язки, професійну діяльність, особисті захоплення. Всі ці дії публічні, орієнтовані на комунікацію. Активність індивіда в мережі можна репрезентувати через тексти віртуальної повсякденності, яка, хоча і є штучною за своєю природою, певним чином продовжує, розширює простір реальної повсякденності. Специфіка побудови тексту життя в мережі полягає в тому, що різні медіа інтегруються одне з одним: реєстрація в одній соціальній мережі може використовуватися для входу в інші соціальні медіа, один текст користувача може автоматично дублюватися в різних соціальних мережах, але при цьому розміщуватися в різних контекстах, що важливо враховувати.

Такого роду публічність повсякденного життя зближує новітні медіа з реальним шоу. Багато користувачів ведуть різні форми онлайн-щоденників, які найчастіше є зрощенням тексту життя та інформаційного каналу, з його допомогою людина розповідає про свої захоплення, професійну діяльність або спілкується на інші теми. Такі щоденники відомих (і не тільки) людей стають джерелом інформації для ЗМК. Однак ці специфічні тексти не відповідають жорсткій структурі і сутності новини як жанру, оскільки вони суб'єктивні й емоційно забарвлені. В рамках одного тексту повсякденності індивіда змішуються професійні та особисті сфери, а також розмиваються межі приватного і публічного, роблячи доступними широкій аудиторії те, що раніше відносилось до сфери особистих переживань. Будь-яка інформація може

бути перевірена, а раніше не помічене в соціальній мережі повідомлення стати значущим для аудиторії. Наприклад, скандал з коштовним годинником прес-секретаря президента Російської Федерації [22]. Чинник заявив, що це подарунок на весілля, але журналісти знайшли цей годинник на одній з фотографій його дочки в соціальній мережі «Інстаграм», знятої до урочистостей. Ступінь публічності, яку припускають нові медіа, вимагає більш продуманої і послідовної стратегії текстуалізації життя. Новина в мережі не існує ізольовано, вона стосується певного контексту, який, у свою чергу, теж змінюється і сильно впливає на сприйняття тексту.

При цьому сценарії комунікації в різних нових медіа мають свої особливості, кожна популярна соціальна мережа формує власний соціолект в тому значенні, яке закладав в це поняття Р. Барт. Користувач може мати акаунти в різних новітніх медіа, але при цьому все одно віддає перевагу одному, де у нього найбільше коло спілкування, чії мовні ігри для нього комфортніші. В рамках свого особистого інформаційного поля реципієнт сам вибирає, які новини читати, що дивитися, з ким спілкуватися. Використовуючи різні нові медіа, користувач коригує свої повідомлення в різних соціальних мережах з урахуванням соціолекту конкретного каналу комунікації.

Соціальна мережа пропонує механізми створення тексту власного життя, який складається з даних про людину, інформації про її роботу, інтереси, друзів, родичів, фотографій, відеоматеріалів, відміток про перебування в тих чи інших місцях тощо. Процес створення власної новинної стрічки має і зворотний ефект: користувач включає себе в певну аудиторію, групу, його повідомлення також доступні широкому колу людей. Реципієнт одночасно є джерелом і споживачем контенту, частиною спільноти. Таким чином, простір нових медіа функціонує завдяки постійній взаємодії користувачів, їхньому вибору. Причому значна частина комунікації відбувається публічно, а особисте листування погано захищено, що накладає свої особливості на сценарії спілкування, які можна уявити у вигляді мовних ігор.

Мовні ігри соціальних мереж відрізняє неформальність, активне використання невербальних текстів, публічність, або точніше те, що московські фахівці з теорії масової комунікації позначили як приватна публічність і публічна приватність, специфічні часові характеристики, відкритість для редагування і зміни контексту. Нові медіа функціонують як складний організм, новини в них з'являються і поширюються завдяки взаємодії, обміну, різоматичним гіпертекстовим зв'язкам між окремими індивідами і групами. Передбачити вірусне поширення того чи іншого контенту складно, мовні ігри нового простору на сьогодні мало вивчені. У той же час соціальні мережі дають унікальну можливість для аналізу аудиторії, оскільки передача інформації відбувається безпосередньо через конкретних користувачів.

Індивід постійно змінює свою інформаційну стрічку в соціальній мережі, підписуючись на нові сторінки, відмовляючись від колишніх інтересів, встановлюючи зв'язки з іншими людьми. Це дає можливість побачити зміну вподобань, простежити формування нових зв'язків в реальному часі, що дозволяє говорити про поступове зрощення персональної новинної стрічки в соціальних мережах з реальним шоу. Всі дії реципієнта в мережі проходять внутрішню цензуру користувача: він у своєму виборі, свідомо чи ні, орієнтується на своє коло спілкування, на колег по роботі та інших людей, які побачать його повідомлення. У соціальних мережах не просто відбувається обмін посиланнями на новини, публікації розвиваються, доповнюються новими смислами в процесі обговорення, розширюється контекст. «Жива» дискусія також харак-

терна для реального шоу, але реаліті-шоу знімається в конкретному місці і контролюється фахівцями. У мережі дискусія розвивається неконтрольовано, спонтанно, може бути продовжена на суміжних обговореннях і тільки знайомі з контекстом користувачі здатні відстежити розвиток або неявні відсилання до попередніх повідомлень.

Швидке і неконтрольоване поширення інформації – ще одна особливість, яка активно впливає на якість новин, їхню форму і зміст. Сьогодні практично будь-який вербальний або невербальний текст в ЗМК має інтерактивні елементи, завдяки яким одним натисненням кнопки його можна помістити в соціальну мережу, в свою індивідуальну стрічку новин. Крім того, кожен користувач, маючи мобільний пристрій, може передавати інформацію безпосередньо з місця подій. Це також сприяє зрощенню новин і реального шоу. Користувачеві більше не цікаво читати інформаційні видання, зміст яких формується під дією певної редакційної політики. Більший інтерес і довіру у нього викликає інформація, яку він вибрав сам або яку розмістили його друзі. При цьому його поведінка як споживача інформації, як суб'єкта соціальних відносин, публічна, доступна його друзям і всім зацікавленим особам.

Новий тип медіатексту, який виникає на стику штучної повсякденності і новини в інтернет-ЗМК, потребує більш глибокого вивчення, оскільки він руйнує і трансформує систему жанрів журналістики. Традиційні підходи до визначення новини не розкривають специфіки текстів, які функціонують в нових медіа. Це явище вимагає або формулювання визначення жанру новини з урахуванням нових властивостей, або окремого жанру, спорідненого одночасно як з новинами, так і реальним шоу. Можна розглядати фрагменти текстів штучної повсякденності в ЗМК як симулякри новин. Однак коли цей продукт гіперреальності стає фактом, тиражованим в мас-медіа, він стає дійсністю. Як, наприклад, у ситуації з нардепом, що перевищив швидкість і був оштрафований за порушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Колесниченко А.В. Практическая журналистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eartist.narod.ru/text28/0034.htm>
2. Погорелый Ю.А. Информационное агентство: стиль оперативных сообщений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eartist.narod.ru/text19/018.htm>
3. Тертый А.А. Жанры периодической печати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eartist.narod.ru/text2/01.htm>
4. Кузьмина Н.А. Современный медиатекст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://medialing.spbu.ru/upload/files/file_1394719605_1975.pdf
5. Амзин А. Новостная интернет-журналистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://alex-alex.ru/nij/NIJ-2-20131006.pdf>
6. Карпушин Д., Чикирова С. Пресс-релиз: правила составления. Готовые маркетинговые решения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.piter.com/book/978591180145/>
7. Григорян М. Пособие по журналистике [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ijc.md/Publicatii/resurse/jurnalistica_grigoryan_ru.pdf
8. Добросклонская Т.Г. «Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ffl.msu.ru/research/publications/dobrosklonskaya/>

9. Здробилко Ю.О. Телевізійні новини як жанр ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/19/zdrobylko.php>
10. Калмыков А.А. Интерактивная гипертекстовая журналистика в системе общественных СМИ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eartist.narod.ru/text19/159.htm#з_ч2_03
11. Анастасия Волочкова своим фото неприятно удивила своих подписчиков в Инстаграм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://что-происходит.ru/news/2015/11/06/18470029145>
12. Жена Потапа выглядит ровесницей своей 19-летней дочери (фото) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/qWAjKD>
13. Лукьянов заплатил штраф за превышение скорости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/08/5/6970236/?attempt=1>
14. Криштиану Роналду познакомился с российской танцовщицей в Instagram [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cosmo.ru/stars/news/30-12-2015/krishtianu-ronaldu-poznakomilsya-s-rossiyskoy-tancovshchicey-v-instagram/>
15. Instagram: немцы фотографируют Германию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/9V3YEC>
16. Самые сексуальные звезды Instagram, которые зарабатывают миллионы (фото) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/2082163-samyseksualnye-zvezdy-instagram-kotorye-zarabatyvajut-milliony-foto.html>
17. Названы самые популярные фото и хештеги Instagram в 2015 году [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ntv.ru/novosti/1588528/?fb#ixzz44rBki0JF>
18. Самые популярные елки Москвы в Инстаграм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/yO4AjQ>
19. Тигра Амура и козла Тимура зарегистрировали в Facebook и Instagram [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2015/12/21/tigersbook/>
20. @realgrumpuscat [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.instagram.com/realgrumpuscat/>
21. Феномен синего или белого платья [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/x9C13L>
22. Как часы главного пиарщика Путина отвлекли россиян от Украины: бум в соцсетях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://goo.gl/hjKUug>

THE CONVERGENCE OF NEWS AND REALITY SHOWS GENRES IN THE NEWEST MEDIA

Olena Vasina

*Vasyl' Stus Donetsk National University,
600-richchya str., 21, Vinnytsia, 21021, Ukraine
e-mail: alena-vasina@yandex.ru*

The article deals with the convergence of genres of news and reality show that takes place in the newest media. Transformation of genre features of media texts analyzed in the context of the theory of language games by L. Wittgenstein.

Key words: news, reality shows, language game, newest media.

УДК 070 316.77(477)

ТЕАТРАЛЬНА ПУБЛІЦИСТИКА УКРАЇНИ ПЕРЕЛОМНОГО ПЕРІОДУ (2013-2016 рр.) В АКсіОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ

Валентина Галацька

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Інститут журналістики
вул. Мельникова, 36/1, Київ, 04119, Україна, e-mail: polygraph@i.ua*

Проаналізовано аксіологічні критерії театральної публіцистики України переломного періоду (2013-2016 рр.) в ракурсі основних естетичних категорій, виділено поетичальні особливості їх втілення в аналітично-художніх жанрах. Визначено роль емоційно-оцінної презентації театального буття в соціокультурному просторі держави.

Ключові слова: театральна публіцистика, аксіологічний вияв, естетичні категорії, драматичне, запропоновані обставини.

Постановка проблеми. Глобалізоване сьогодення потребує об'єктивності журналістської інтерпретації, громадянської чесності в оцінці життєвих реалій. У переломну для держави епоху, в час війни та кризи, пошуку національної ідентичності, духовних законів розвитку країни всі види мистецтва, а особливо театральне, покликане реагувати на виклики часу, гармонізувати людську особистість, сприяти консолідації суспільства. Саме мистецтво Мельпомени в сучасній Україні зарекомендувало себе як ідеологічно не заангажоване, націлене на творчий експеримент, пошук нових форм взаємодії з глядачем, що дозволяє характеризувати його як мистецьку медію [1, с. 77].

Відомий німецький теоретик театру К.Бальме виділяє фікційний статус сучасного театру [1, с. 90]. Свою творчу місію він реалізує в аксіологічних вимірах добра і зла, прекрасного та потворного, піднесеного та низького, тобто в категоріальному апараті естетики. Категорії цієї філософської дисципліни, виділені свого часу Аристотелем, знайшли своє продовження в пошуках Гегеля, сучасних учених (Ю.Борев, А.Зись, М.Каган, М.Кодак, В.Шестаков, К.Фролова та ін.) і стали основоположними для оцінки мистецької вартості творів, емоційного впливу на глядача. Це виявляється цілком органічним для цього виду мистецтва, оскільки всі людські почуття, душевні стани, продукуювані сучасним театром, вкладаються в емоційно-оцінний контент. Вони реалізуються в таких естетичних категоріях-результатах динамічного співвіднесення ідеалу та дійсності, як трагічне, драматичне, комічне, гармонійне [13, с. 45].

Вербальну презентацію цих категорій на позиціях соціокультурного простору України здійснює сьогодені театральна публіцистика як міждисциплінарна складова філософії культури, театрознавства, теорії та історії журналістики. Вона являє со-

бою важливий медіасуб'єкт, який уособлює художньо-естетичну практику постнекласичної епохи.

Театральна публіцистика є недостатньо дослідженим видом художньої соціальної комунікації в Україні. Відомі лише деякі праці театрознавчого та філософсько-культурологічного спрямування Г.Веселовської, В.Гайдабури, В. Заболотної, Н.Корнієнко, О.Левченко та ін., які порушували питання театральної комунікації в суспільстві. У журналістичнознавчому аспекті цю проблему ґрунтовно розглядала білоруська дослідниця Т.Орлова, простеживши в докторській дисертації дихотомію «театральна публіцистика – театральна критика» [7, с. 17]. Український учений Т.Кузнецова в докторській дисертації та монографії «Аксіологічні аспекти мас-медійної інформації» виділяє теоретико-методологічні засади емоційно-оцінного моделювання інформації в медіатекстах: «Медіа задають певні аксіологічні моделі поведінки, з якими реципієнти співвідносять свої моральні принципи, ціннісні орієнтири і навіть виробляють стереотипи мислення під впливом трансльованих знаків» [6, с. 31]. Авторка аналізує емоційний, емотивний та емоціогенний типи текстів, які належать до концептуального апарату аксіології медіатексту [6, с. 119].

Актуальність запропонованої теми зумовлює також фактор реалізації ціннісно-орієнтаційної функції культури, яку презентує сучасна театральна публіцистика України. Вона здійснюється лише в аксіологічних вимірах, які доречно, на нашу думку, окреслити за допомогою естетичних категорій.

Метою запропонованої статті є спроба проаналізувати сучасну театральну публіцистику України переломного періоду (2013-2016 р.р.) в аксіологічному вимірі, а саме через інтерпретацію дійсності в естетичних категоріях, що дозволить визначити емоційний, емотивний та емоціогенний рівень текстів театрознавчої тематики.

У процесі виконання роботи ми ставимо такі **завдання**:

- 1) розкрити суть аксіологічного підходу до оцінки театального буття;
- 2) проаналізувати сучасну театральну публіцистику в аспекті естетичних категорій трагічного, драматичного та комічного, доводячи емоціогенність медіатекстів означеної проблематики;
- 3) з'ясувати поетикальні особливості аналітично-художніх жанрів театральної журналістики, визначити їхню роль у відтворенні картини театральної дійсності сучасної України.

Матеріали дослідження – нечисленні спеціалізовані друковані видання України: журнали «Український театр», «Кіно-театр», щотижневий інформаційно-аналітичний часопис «Дзеркало тижня» з постійною культурологічною рубрикою.

Виклад основного матеріалу. Переломні події соціально-політичного життя України, які сталися протягом трьох останніх років, безумовно вплинули на розвиток сучасного театального життя України, яке комунікативно мобільно, по-громадянськи чесно, в цікавих жанрових модифікаціях представляє дійових осіб на сцені в запропонованих обставинах «если бы...» (за К.Станіславським) [12, с. 113].

Сучасне сценічне мистецтво, на думку головного редактора часопису «Український театр» Н.Соколенко, покликане боротися за свободу людини, національну гідність і честь, формувати духовні чесноти молодого покоління українців [10, с. 3]. Саме цих принципів і дотримуються відомі театрознавці, публіцисти, представляючи засобами аналітично-образного декодування елементів театральної системи К.С.Станіславського на вербальному рівні сучасну соціокультурну ситуацію в

Україні. Вона моделюється в цікавих сценічних формах (запропонованих обставин, які відображають суть сценічного мистецтва) й артикулює проблеми війни та миру, духовного вибору молодого покоління, пошуку художньої правди в мистецтві. Автори звертаються здебільшого до драматичного публіцистичного переосмислення буття, створюючи потрібний емоційно-оцінний фон. У ньому відчувається боротьба різних точок зору, які позначають кульмінаційні моменти театрального життя: світоглядні акценти, вибір репертуарної політики, питання комерціалізації сценічного простору. Вони вибудовують індивідуально-авторські емотеми, насичені драматичним началом.

Структура драматичного активно виявляється у векторах аналітичного мислення провідних критиків у часописі «Український театр» (А.Гайшенець, А.Підлужна, І.Чужина та ін.), який за останні три роки зазнав істотних змін в оформленні, верстці, розширив жанровий діапазон матеріалів. Матеріали часопису стали більш полемічними, відкритими для читачького обговорення, уособивши емотивність як маркер виміру [4, с. 117] естетичної категорії драматичного.

Хрестоматійно сама структура драматичного найбільше адекватна мистецькому баченню дійсності й уявляється як боротьба обставин, характерів, різноманітних життєвих ситуацій (за Гегелем), яка рухає сценічну дію, формує мистецький смисл життя, втілена у формулі «хоч – але» [13, с. 31]. Журналісти, які пишуть на театральну тематику, свій драматичний ракурс бачення дійсності подають у жанрах, класичних для театральної критики: рецензіях, кореспонденціях-роздумах, замальовках про акторів, численних інтерв'ю (лейтмотивних, інтерв'ю-монологів та діалогів). Так на сторінках останнього числа часопису (№3 за 2016 р.) представлений новий для аналітичного осмислення театрального життя України жанровий різновид – апарат, який є дифузним для журналістики й театрального мистецтва: «Але головною родзинкою цього журналу стали, як їх називають в театрі, апарти – себто звернення-коментарі виконавців зі сцени безпосередньо до глядачів» [11, с. 3]. Цікавим для дослідницького поля є те, що кожен діалог з актором Київського академічного Молодого театру представлений у часописі саме в такий спосіб: інтерв'ю-монологу й коментаря одночасно. Актори, режисери, театральні художники в класичних і сучасних виставах створюють багату палітру напівтонів людської душі, які в драматичному емоційно-оцінному ореолі вибудовують трагіко-драматичну концепцію ролі. Так, заслужена артистка України Ірма Вітовська розмислює про знаковий образ баби Прісі в комедії культового українського драматурга П.Ар'є «Сталкери»: «Тут оповідають нетривіальну історію про життя однієї родини у зоні відчуження ЧАЕС. За бурлеском у виставі проступають політичні інвективи, за галюциногенними мареннями героїв – прадавні вірування та звичаї українців» [5, с. 25]. Цілком природно, що подібний текст зумовлює появу в читача емпатичного ставлення до сценічної ситуації, вираженої в емотемах негативної емоційності: душевної безвихідності, людської байдужості.

Критична інтерпретація сучасних театральних подій, пов'язаних з видатними мистецькими постатями (наприклад, 400-річний ювілей Шекспіра), дозволяє представити в часописі «Український театр» трагіко-драматичну концепцію дійсності в контексті соціально-культурного життя сучасної України, довести вершинний потенціал творів класика світової літератури: «Шекспірівська класика настільки універсальна, що точно «вистрілює» в будь-який період нашого життя» [14, с. 8].

Відомі постаті театрального простору України актуально представлені на сторінках часопису «Кіно-театр» у драматичному ракурсі освоєння професійних реалій як особистості, які формують духовний поступ України в переломну епоху. Концептуальність авторського бачення світу, персоніфікація концептів «театр», «запропоновані обставини», «надзавдання» притаманна багатьом замальовкам, кореспонденціям-роздумам, які презентує часопис. Широка культурологічна ерудиція авторів, обізнаних у світових театральних системах, формує емоційно-оцінний надтекст, позиціонований в естетичних координатах драматичного. Переконаливо це виявляється в акторському портреті О.Сакви «Кімберлітова душа» про творчість народної артистки України Г.Стефанової. Презентований на обкладинці останнього числа часопису (№6 за 2016 р.) фотообраз актриси знаходить майстерний вербальний вияв у тексті, який побудований як внутрішній монолог журналіста, сугестивно-об'єктивізований, насичений ампліфікаціями: «Натомість Галина Стефанова витворила свій «надтеатр». Та їй навіть складніше, ніж літератору, бо, крім власних розуму, волі, тіла й психіки, актрисі говорити нічим» [9, с. 18]. У цьому оригінальному матеріалі вмотивовано виражена смислова емотема професійного обов'язку митця, цікаво представлена екстралінгвальними прийомами.

Драматична концепція дійсності, яку викладають автори, притаманна саме для театрального погляду на світ. Виражена вербально сценічна умовність – це ядро структури драматичного, що органічно зосереджується, наприклад, у матеріалах театральної рубрики аналітичного тижневика «Дзеркало тижня». Її постійний автор, авторитетний публіцист і театральний критик Олег Вергеліс підкреслено іронічно, по-театрознавчому ґрунтовно, аналізує події щотижневого театрального життя в Україні. Неповторні за стильовою манерою назви матеріалів («Ми, що нижче підписалися», «СЛТР», «Чи губите ви театр?», «Сад-виноград», «Я би вам показав, що таке Гамлет!» та ін.) налаштовані на зворотній зв'язок комуніканта (журналіста) й комуніката (читача), що засвідчує оригінальність авторського мислення, експресивність викладу думки. Таким чином формується емоціогенність драматизованого сприйняття театрального буття в Україні як «здатність тексту викликати певну емоцію в читача» [8, с. 72]. Публіцист майстерно інтерпретує факти проблемного існування театрального мистецтва держави, використовуючи емотеми, які конструюються в лінгвокультурні концепти професійної майстерності режисера, акторського вирішення ролі, громадянського обов'язку митця, національної гідності. Ці аксіологічні утворення, на думку Т.Кузнецової, акцентують ціннісний смисл понять [6, с. 151], майстерно вплетені в широкий інтертекстуальний контекст епохи. Неповторно-індивідуальна, багатогранна в діалектичних переходах драматична картина театрального буття О.Вергеліса втілюється в адекватних засобах поетичного синтаксису, в прийомі антитези, в мінливому емоційному темпоритмі авторської фрази, в підкресленій іронічності стильової манери: «Цей згасаючий театральний сезон залишається в пам'яті театральних людей як безпощадний та неморальний» [3, с. 16].

Парадоксально проблематично, формуючи широкий культурологічний контекст перехідної епохи, відомий публіцист окреслює видатні сценічні події в Україні останнього року в ґрунтовній статті «Театр. Фотосесія (DT.UA підбиває підсумки сезону)». Цей насичений словесною дією матеріал спонукає читача до вимогливої оцінки театральних подій: від соціального театру Наталії Ворожбит «Схід-Захід» до інтерпретації шекспірівського «Річарда III» в Національному театрі імені Іва-

на Франка. Автор констатує нову роль театру в суспільстві переломної епохи, порівнюючи його з театром політичним: «Якщо наш політичний театр – поголовно бездарний, вульгарний і підступний, то мистецтво сценічне (частенько) все-таки пред'являє бодай спроби чесного емоційного діалогу з реальністю. Часто сценічне мистецтво для багатьох – як батарейка, від якої хочеться підзарядитися» [4, с. 14]. Драматичну емотивність означеного тексту створюють негативні епітети, які мають чіткі оцінні характеристики явищ суспільно-культурного життя України. Саме незаперечна авторська компетентність О.Вергеліса, навіть безапеляційність суджень, яка відображається в драматизованій, з численними ліричними відступами, манері викладу матеріалу, здійснює емоційний вплив на читача (комуніката) [6, с. 166]. Остання формується засобами образного комізму в рецензії на виставу М.Коляди «Сад-виноград» в Київському академічному Молодому театрі через парадоксальну імплікацію: між заявкою на серйозний текст рецензії та довільну, навіть просторічну манеру подачі думки: «Вихід Яценко – громоподібний, присмачений солоними фразами й ліричним хабальством... Всі артисти – п'яниці, вони тверезі на сцену ніколи не виходять» [4, с. 16]. Автор застосовує прийом самоіронії, позиціонований на рівні тексту в емотивах комічного як сатиричного: «Взагалі я обожаю в кожному «бідному театрі» саме такі декорації – за три копійки. І такі костюми – гривень за п'ять» [4, с. 16]. Подібний прийом розширює імпровізаційний діапазон театрознавчого мислення видатного публіциста, який оцінює об'єктивну театральну дійсність з позицій драматичного й комічного способів світосприйняття.

Висновки. Сучасна театральна публіцистика України в переломну епоху позиціонує цінності людського буття, національні пріоритети, новітні сценічні прийоми, які в сучасному соціокультурному просторі України мають суспільний резонанс, формують громадську думку. Якісний рівень цього виду соціальної комунікації залежить від аксіологічних ракурсів бачення театральних проблем у глобалізованому культурному континуумі нашої держави. Вони представлені в трагіко-драматичній концепції театральної дійсності й покликані формувати у глядача (комуніката) культуру сприйняття мистецького твору. Це вимагає високої професійної ерудиції журналіста, мовленнєвої майстерності.

Перспективи подальших наукових досліджень. Осмислення естетичної суті театральної публіцистики, представленої в аксіологічному вимірі, через поєднання лінгвостилістичних та естетико-культурологічних параметрів, є перспективним напрямком дослідження художньої комунікації, її концептуальної та жанрової природи. З огляду на недостатність наукового потрактування її в теорії журналістики, цей вектор дослідницької думки вважаємо продуктивним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бальме К. Вступ до театрознавства / К.Бальме. – Л.: ВЛТД «Класика», 2008. – 297 с.
2. Вергеліс О. Стукають. Відчиніть! Сім режисерів у пошуках Привіда / О.Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2016. – 13 лютого. – С. 16.
3. Вергеліс О. Театр. Фотосесія (ДРУА підбиває підсумки сезону) / О.Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2016. – 13 жовтня. – С. 14.
4. Вергеліс О. Сад-виноград / О.Вергеліс // Дзеркало тижня. – 2016. – 15 жовт. – С. 16.
5. Вітовська І. Сталкери / І.Вітовська // Український театр. – 2016. – №3. – С. 25.

6. Кузнєцова Т.В. Аксиологічні моделі мас-медійної комунікації / Т.В.Кузнєцова. – Суми: Унів. книга, 2010. – 303 с.
7. Орлова Т.Д. Театральна журналістика. Теорія і практика: в 2-х ч. Ч.2 / Т.Д.Орлова. – Минск: БГУ, 2002. – 190 с.
8. Різун В.В. Літературне редагування: підручник / В.В.Різун. – К.: Либідь, 1996. – 240 с.
9. Саква О. Кімберлітова душа /О.Саква // Кіно-театр. – 2016 – №6. – С. 18-20.
10. Соколенко Н. Імпульс незалежності / Н.Соколенко // Український театр. – 2016. – №2. – С. 3.
11. Соколенко Н. Молодий український театр / Н.Соколенко // Український театр. – 2016. – №3. – С. 3.
12. Станіславський К.С. Работа актера над собой: в 2-х т. Т.1 / К.С.Станіславський. – М.: Искусство, 1989. – 275 с.
13. Фролова К.П. Теорія і методика применення естетических категорій в літературоведческом и искусствovedческом анализе / К.П.Фролова. – Д.: ДГУ, 1985. – 97 с.
14. Чужина І. За Шекспіром / І.Чужина // Український театр. – 2016. – №2. – С. 8.

AXIOLOGICAL ASPECT OF THEATRICAL PUBLICISM OF UKRAINE DURING CRITICAL PERIOD (2013-2016)

Valentyna Galatska

*Taras Shevchenko National University of Kyiv, Institute of Journalism
Melnikova Str., 36/1, 04119, Kyiv, Ukraine
e-mail: polygraf@i.ua*

It is stated in the article that, fiction vision of life in aspects of the stage action, modern theater represents in axiological dimensions of good and evil, beauty and ugliness, i.e. in aesthetics categorically apparatus. It is quite organic for this art form, because all human emotions and state of mind that are presented by contemporary theater, invested in the emotional evaluation context. They are implemented in such aesthetic categories, the results of dynamic correlation of the ideal and reality, as tragic, dramatic, comic, harmonious (Aristotle, Hegel).

The purpose of the paper is the analysis of the peculiarities of axiological approach to the issue of theatrical publicism in the Critical period in Ukraine. The issue is considered as based in the aesthetic categories of tragic, dramatic and comic.

Verbal presentation of these categories from the social and cultural space of Ukraine point of view is implemented today by theatrical journalism as part of culture interdisciplinary philosophy, theater studies, theory and history of journalism. It is important mass media subject that represents artistic and aesthetic practices of the era of postmodern.

Key words: theatrical journalism, axiological dimension, aesthetic category, dramatic, proposed circumstances.

УДК 007: 304: 659.3

КОМУНІКАТИВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ НОВИН ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТУ

Парасковія Дворянин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: kafradioiteleb@ukr.net*

Схарактеризовано комунікаційний процес в інформаційному суспільстві, осмислено методологію і методи дослідження регіональних новин як соціокультурного продукту. На основі дослідження стверджено, що новинний соціокультурний продукт регіонального телебачення в Україні може бути насичений національно-духовним, морально-громадянським інформаційним потенціалом за умови, коли на регіональному телебаченні, як і в усіх ЗМІ, запанує змагання журналістських професійних чеснот за абсолютні, національні, громадянські, сімейні та особисті цінності.

Ключові слова: регіональне телебачення, новини, комунікація, професіоналізм, національно-духовні цінності, правдива інформація.

В інформаційному суспільстві комунікаційний процес, на думку доктора наук зі соціальних комунікацій Л.Г. Пономаренко, характеризується такими рисами: виробництво знакових цінностей; швидкоплинність інформації; можливість втручання комп'ютера в приватне життя; розіграш комунікації, що призводить до руйнування соціальних, зокрема і моральних основ комунікаційного процесу; проблема статусу інформації, зокрема її отоварення; процес легітимізації аморальних норм; некерованість комунікації людиною, яка є додатком до комунікаційних процесів [30, с. 121].

Виокремлюємо тут морально-психологічний аспект, оскільки морально-соціальна відповідальність у процесі новинного інформування важлива не тільки щодо суспільства, а й стосовно індивіда. Суспільна функція – «інформування про події в житті суспільства і світі, інформаційне забезпечення інноваційних процесів» [36, с. 264]; функція стосовно індивіда – «пошук повідомлень про життя суспільства й світу, задоволення загальних інтересів і допитливості, навчання й самоосвіта, пошук необхідних даних для ухвалення рішень» [36, с. 264]. З приводу взаємозв'язку моралі й журналістики професор Й.Д. Лось висловився так: «Порозумінню між людьми і народами, підвищенню моральних та інтелектуальних стандартів особистості, націй, вибудуванню вищих сенсів буття може сприяти насамперед така журналістика, яка орієнтується на... моральний тип мислення (людина людині – брат), а не лише сповідує раціональний підхід (успіх і ефективність)» [20].

Теоретичні знання зі сфери соціальних комунікацій і власний журналістський досвід дають підставу стверджувати, що сприймання телевізійних новин здійснюється не задля цікавості (задля цікавості також, адже «цікавість, інтерес ґрунтують-

ся на певних життєвих потребах і вроджених інстинктах» (В. Здоровага), а головно з прагматичною метою – довідатися, що важливого в житті свого краю (села, селища, міста), України й світу, для розуміння того, що робити, як діяти сьогодні й завтра, навіть оцінити себе з «інакшістю», про яку мовилося в новині. Отже, в сучасних умовах зростає роль людини взагалі і журналіста зокрема, а відповідно пов'язаних з її/його комунікаційною діяльністю морально-соціогуманістичних категорій.

Результати нашого наукового дослідження підтверджують важливу тезу І. А. Мальковської, що людська ідентичність в інформаційному суспільстві розбивається на шматочки комунікативним впливом з усіх боків: не лише на рівні сприйняття інформації, що культивує бажання та символи подоби, а й на рівні соціалізації шляхом інформації, яка не побуджує до комунікацій, а лише займається її «розіграшем» (Ж. Бодріяр) [24, с. 7].

В інформаційно-аналітичній та художньо-публіцистичній творчості українських журналістів, на жаль, побутують різні ігри в комунікацію (до них, на мою думку, належить також інфотеймент), які призводять, по-перше, до спрощеного розуміння національно-державних інтересів та ідеалів в епоху глобалізації, по-друге, до космополітичного світогляду, що стає завадою на шляху утвердження соціогуманістичних цінностей та ідентичності української нації, по-третє, до спрощеного подання новин, в яких нерідко відсутня не тільки новизна думки, а й факту. Ці процеси в інформаційному середовищі є однією з причин втрати людиною самоідентифікації, навіювання ознак громадянської неповноцінності, почуття тривоги, страху, невпевненості.

Безперечно, особливо актуальною є нині думка К. Теслера, що ЗМК можуть бути не тільки агентами морального прогресу і передачі морально-громадянських чеснот, а й спричиняти деструкції соціального характеру [42, с. 93-94], що ми бачимо і відчуваємо в останні роки потужного ворожого російського інформаційного наступу – головної складової неоголошеної війни Україні. Це ще раз підтверджує фальшивість навіювання українській журналістиці концепції нейтралітету, яка має лише транспортувати новинну інформацію від ньюзмейкера до споживачів. «Журналістика – це, мовляв, така собі труба, по якій можна качати каналізаційні стоки, нафту, чисту воду, – справедливо обурюється професор І.Л. Михайлин. – Тим часом, нам протистояла зовсім не нейтральна, а агресивна, безпардонна, нахабна журналістика. Їй можна було протиставити тільки якісну світоглядну, свідому своїх національних завдань журналістику» [5, с. 19]. Про те, щоб звести роль журналіста до виключно відчуженого «інформування», мовилося також на III Львівському медіафорумі, який відбувся в кінці травня 2015 року. «Його [виключно відчуженого інформування] не може бути за визначенням, оскільки навіть вибір новинних сюжетів опосередкований політичною і моральною позицією інформатора, – підкреслив філософ і публіцист Ігор Лосев. – Тоді вже слід у тому чи іншому ЗМІ розігнати журналістів і просто встановити десь на проспекті відеокамеру, що й буде інформуванням у чистому вигляді. Ті, хто ратує за таку «надоб'єктивність», фактично закликають до ліквідації журналістики як професії» [22].

Отже, розглядати журналістику, в тому числі її новинну складову регіонального телебачення, як нейтральну інституцію, що живе сама собою, поза соціокультурним контекстом, методологічно неправильно. Досліджуючи соціокультурний аспект регіональних телевізійних новин в українськоцентричному контексті, ми спирати-

мемося на загальнофілософські методологічні засади, серед яких найважливішими є принципи правдивості, інтелектуальної гласності [27, с. 263] та історизму [37, с. 36]. Методологія пізнання озброює методом відображення і поліпшення сутності новин регіонального телебачення і перспективного доповнення новою телевізійною інформацією.

Професор Ю.Г. Шаповал схарактеризував загальновідому дефініцію методу як шлях до певної мети, спосіб дослідження журналістського контексту: якісне визначення співвідношення між суб'єктом, який пізнає, і результатом пізнання; пізнання об'єктивних закономірностей, використання їх для творчості журналіста; повернення процесу пізнання до свідомого використання законів діалектики в новинному інформуванні [37, с. 80]. Досліджуючи інформаційно-змістові та емоційно-тематичні особливості новин регіонального телебачення, скористаємось важливими порадами В.В. Різуна і Т.В. Скотникової, які детально викладені у праці «Методи наукових досліджень у журналістикознавстві» [33].

Метод (від грецького слова *methodos* – шлях до чого-небудь) – це сукупність прийомів, способів, правил пізнавальної, теоретичної і перетворюючої діяльності людей. «Метод озброює людину системою принципів, вимог, правил, керуючись якими вона може досягти поставленої мети. Володіти методом означає знати, яким чином і в якій послідовності слід використовувати ті чи інші дії, правила, прийоми, способи, норми пізнання для вирішення тих або інших завдань, уміти застосовувати це знання на практиці» [9, с. 17].

Спираючись на методологію відображення в публіцистичному тексті, яку схарактеризував Ю.Г. Шаповал [37, с. 34], та на результати опитування львівських і сумських репортерів (опитано 27 журналістів), ми вважаємо, що під час творення новинного повідомлення потрібно дотримуватися таких методичних вимог: уміти правильно вичленовувати суспільний факт, не ізолюючи його від соціального середовища, яке не визначається єдністю загального, особливого й одиничного; не порушувати органічної достовірності факту відбором тих чи інших (суттєвих і «несуттєвих») зв'язків; не розглядати факт, про який довідався, відірвано від інших фактів певної галузі знань, тобто розглядати факт з погляду загальних закономірностей, що визначає явище як таке; не забувати про спадковість фактів, відображених на телеекрані, яка дає змогу певним чином синтезувати наші знання про дійсність; активно відображати регіональну дійсність у контексті всеукраїнських і загальнолюдських соціогуманістичних інтересів.

Наукове пізнання здійснюється «зняттям» (засобами методу) певної кількості інформаційно-змістовної насиченості новинного повідомлення, яку вважають абсолютним показником телевізійного тексту і зображення. Професор К.С. Серажим слушно зазначила, що «інформаційна насиченість визначається співвідношенням між обсягом текстового матеріалу (додамо: і зображення – П.Д.) і обсягом викладеної в ньому інформації. Інформаційна насиченість тексту (і зображення – П.Д.) корелює з таким поняттям, як напруженість і ненапруженість змісту тексту (і зображення – П.Д.). Низька конденсація інформації в тексті (і повідомлення – П.Д.) свідчить про ненапруженість викладу, висока – про його напруженість» [34, с. 481].

Актуальні і сьогодні основні методологічні засади вивчення української журналістики, які окреслив Іван Франко. Кожен факт чи явище Іван Франко розглядав у суспільно-політичному, історичному, культурному контексті. Методика аналізу

періодичних видань – це увага як до об'єктивних, так і до суб'єктивних принципів. Іван Франко був уважний як до суттєвих чинників, так і до деталей дослідження. Він звертав увагу не лише на практичні, а й на теоретичні проблеми преси. Намагався бути об'єктивним та уникати партійного підходу. Журналістський і літературний процес розглядав у контексті ідеї соборності України [14, с. 11]. І.Л. Михайлин до цього додає ефективне застосування культурно-історичного методу [26, с. 177].

Методи дослідження (їх названо у «Вступі» і надалі будемо використовувати і характеризувати) обумовлені нашим розумінням соборної сутності соціокультурної насиченості інформації, яке ґрунтується на науковій позиції вчених С.М. Андрусів, М.Г. Житарюка, Т.В. Кузнецової, О.А. Сербенської, В.І. Шкляра. Професор М.Г. Житарюк наголосив, що «соціокультурні складові журналістики впливають з політичної системи і впливають на неї відповідно до принципів і функцій підсистеми ЗМІ в системі ЗМК, передбачаючи такі головні конфігуратори: мова видання, тематика і проблематика, висвітлення історичних, національно-ідентифікаційних видань, релігія і світогляд, традиції, гуманізм, зв'язки із сусідами і внутрішні взаємини, правдивість, збалансованість, своєчасність, вираженість, генетичність, інтенсивно-аналітична культура (комуніканта і комуніката)» [10, с. 53-54]. Однак «у медіапросторі за мозаїчністю різномірної інформації, що іноді досить некритично пропонується, людина ризикує загубитися в інформаційному потоці, втрачає можливість зорієнтуватися щодо сутнісного, важливішого, розвивається її світоглядна цілісність та національна ідентичність. Глобалізація уніфікує особисте та національне» [3, с. 3-4].

Тому концептуально принциповим є українськоцентричний аналіз новинних повідомлень регіонального телебачення. Професор В.В. Лизанчук зазначив, що «україноцентризм – це світоглядна і філософська морально-психологічна позиція, політична та соціально-економічна парадигма, центральними тезами якої є:

- у зовнішній політиці – побудова власної самостійної логічної стратегії досягнення визначених цілей у взаємовідносинах з іншими країнами (особливо сусідніми) на рівних умовах з погляду реалізму і прагматизму;
- у внутрішній політиці – побудова та виконання соціально-економічної моделі розвитку країни з оперттям здебільшого на власні сили;
- у культурі – переосмислення власної історії і пошук істини в ній, підтримання національної гідності, захист національної спадщини тощо;
- у філософії – на все, що відбувається у світі, треба дивитися українськими очима і мати власний погляд та оцінку [17, с. 97].

Наукове осмислення соціокультурних складових журналістики, які схарактеризував М.Г. Житарюк, українськоцентричної політики та ідеології, які є основою формування національно-громадянської ідентичності та зміцнення соборності України, творчої практики репортерів із Вінниці, Криму, Львова, Сум, Харкова та з деяких інших міст. Складовими регіональних новинних телевізійних повідомлень, вважаємо, мають бути такі соціокультурні цінності (деякі з них назвала в навчальному посібнику Н.Д. Темех [35, с. 138-139]: **абсолютні** (віра, надія, любов, працелюбність, шляхетність, доброта, чесність, справедливість, щирість, гідність, милосердя, прощення, досконалість, краса, свобода, нетерпимість до зла, великодушність, мудрість, правда); **національні** (українська національна ідея державотворення, самопожертва в боротьбі за свободу нації, національна гідність, історична пам'ять, пошана до національних символів, утвердження в усіх сферах життя державної української

мови, любов до національної культури, протидія антиукраїнській ідеології); **громадянські** (суспільна гармонія, соціальна та міжетнічна справедливість, культура соціальних і міжетнічних відносин, повага до закону, рівність громадян перед законом, самовідповідальність людини, її права, суверенність особи, право на свободу думки і слова, повага до демократичних виборів та влади, а влади до громадян, толерантне ставлення до чужих поглядів, які не суперечать українським національним ідеалам та утвердженню соборної української України); **сімейні** (підклування про дітей (батьків), пошана предків, злагода в сім'ї, демократичність стосунків, здоровий спосіб життя, збереження і примноження українських національних традицій і звичаїв); **особисті** (орієнтація на пріоритет морально-духовних і національних цінностей, внутрішня свобода і відповідальність за свої вчинки, особиста і національна гідність, воля, самоконтроль, рішучість, доброзичливість, поміркованість).

Тематично-змістовна насиченість новинних випусків на регіональному телебаченні названими цінностями є важливою передумовою позитивного впливу на подолання шкідливих роз'єднувальних стереотипів, такого явища як регіоналізм, ментальної неоднорідності, збереження і розвиток у суспільстві значного інтеграційного потенціалу. Внаслідок регіональної і міжрегіональної аксіологічної комунікації (обмін передачами, творче взаємовідвідування журналістами регіонів і правдиве висвітлення життєвого середовища тощо) може створювати єдиний морально-національний інформаційний «соціокультурний простір» (Т. Кузнецова). Адже будь-яке новинне повідомлення породжується «мовцем і слухачем у конкретних ситуаціях, у межах широкого соціокультурного контексту» [6, с. 159].

Соціокультурний простір України звідусіль пронизують найрізноманітніші за тематикою і змістом новинні потоки, насичені як позитивною, так і негативною інформацією. На телевізійному екрані сучасний глядач бачить сцени агресії в середньому кожні 16 хвилин, а в період з 19 год. до 23 год. (прайм-тайм), коли перед екраном збирається найбільша глядацька аудиторія, цей умовний інтервал скорочується до 12 хвилин. В інформаційних блоках новин телебачення і радіо, на газетних шпальтах рівень негативу сягає 50-80% [11, с. 32]. Зрозуміло, що українські громадяни отримують інформацію негативної насиченості також із зарубіжних ЗМК.

«Знавісна антиукраїнська пропаганда Кремля набирає вже не просто людиноненависницького, а людиноїдного характеру, – підкреслює академік Іван Дзюба. – Не зупиняються ні перед чим» [7]. Наприклад, сюжет російського телебачення, в якому нібито біженка зі Слов'янська розповідає на камеру про звірства, вчинені українськими «карателями» в її місті. Апогей цих публічних звірств: дитину розіп'яли, різали ножом на очах у матері, а як дорізали, прив'язали матір до танка й волочили її вулицями Слов'янська. Люди ридали, а дехто втрачав свідомість.

Виникають з цього приводу запитання суто антропологічного, психічного характеру. Тим часом заступник міністра зв'язку і масових комунікацій Російської Федерації Олексій Волін в інтерв'ю телеканалу «Дождь» так схарактеризував зухвало цинічний наклеп на українців: «Моя позиція – все нормально. Перший російський канал брав інтерв'ю, він показав те, що сказали в інтерв'ю. Це повністю відповідає всім нормам, правилам і критеріям журналістської етики. Є людина, вона говорить. Синхрон дали» [41].

Отже, О. Волін від імені держави видав індульгенцію на подальшу тотальну брехню, маніпуляцію, яку всебічно підтримує В. Путін. Тому вся Росія живе спіль-

ним міфом про «неповторну велич», «особливий шлях» і путіноподібного «культурного героя». Вся країна замість правдивої інформації, «не кривлячись споживає пропагандистське фуфло» [40]. За акцентами передач російських телеканалів, Східна Україна – це російська територія, тимчасово окупована ворогом, а діячі культури, письменники, журналісти повністю готові вбивати «українських окупантів». Оруеллівські п'ятихвилинки ненависті (із роману «1984») – це дитяче белькотання порівняно з російськими репортажами про Україну. Олександр Проханов, приміром, у своїй програмі «Реплика» (канал «Россия 24») виразно описав, як українці, коли їх не завоювати, будуть «вспаривать животы русским беременным женщинам» [41].

Відомо, що 4 березня 2014 року В. Путін безлично розповів, як російські війська в Україні прикриватимуться жінками й дітьми, і вже через кілька днів телевізійні канали показали, як у Криму під прикриттям цивільних «ввічливі» путінські найманці без розпізнавальних знаків на військовій формі штурмують казарми українських військових. На Донбасі вони вже прикривалися містами-мільйонниками, втілюючи в життя іншу тезу свого президента про «найбільшу гуманітарну катастрофу століття». Якщо катастрофи немає, її треба створювати власноруч.

Застосувавши методи глибокого інтерв'ю та сугестії, ми з'ясували, що 37–42% новин регіональних телеканалів подають повідомлення, які спричиняють почуття тривоги, страху, безвиході, агресивності. Це високий відсоток, адже, за результатами опитування, проведеного 3-19 січня 2015 року Агентством стратегічного консалтингу Bohush Communications, найважливішим каналом для отримання інформації про життя регіону для 69,4% респондентів є телебачення, 21,3% – інтернет, 2,8% – радіо, газети назвали 2,3% опитаних.

Зважаючи на те, що основою новинного телевізійного інформування, як і всієї журналістики, є фактологічна база, то «факт, що змінює ситуацію, виконує роль універсальної та обов'язкової компоненти будь-якого новинного повідомлення» [13, с. 142]. Документальну природу фактів у журналістських творах досліджували і досліджують українські і зарубіжні науковці. Серед них: Ендрю Бойд [1], О.І. Бочковський і С. Сірополко [2], З.Є. Дмитровський [8], В.Й. Здоровега [12], М.В. Комова [13], І. Куляс та О. Макаренко [15], В.В. Лизанчук [19], В.Я. Миронченко [25], К. Овчаренко [29], Д. Рендол [31], Г. Штрмайер [39] та інші автори. Факт (від лат. *factum* – зроблене) означає дійсну подію, те, що реально відбулося.

О.І. Бочковський зазначав, що факт (подія) – це джерело звістки (повідомлення), яке є «підвалиною та істотною рацією існування часопису», «тому журналіст в описі фактів мав би бути точним, як хімік або аптекар, що видає ліки»; «тільки точне повідомлення має корисне значення для загалу»; «звістка неправдива може спричинити багато небажаних і громадськи шкідливих наслідків» [2, с. 48].

Слово *факт* прийнято також розуміти як судження або в інший спосіб зафіксовану реальність. Отже, мовиться про реальний факт і про факт відображений [12, с. 76]. Така двозначність, як стверджував В.Й. Здоровега, призводить до непорозуміння, навіть до судових розборів, «оскільки те саме слово «факт» розуміють по-різному. Численні варіації на теми «факти підтвердилися», «факти не підтвердилися», «факти спростовані» є нічим іншим, як елементарною плутаниною. Якщо це реальний факт, тобто те, що відбулося в житті, то він не може бути ні спростований, ні підтверджений. Очевидно, в таких випадках йдеться про відображений кимось факт. Зафіксований вербально чи іншим способом реальний чи об'єктивний (правдивий –

П.Д.) факт завжди має елемент суб'єктивності й може бути помилковим, неправдивим» [12, с. 76].

Професор В.В. Різун визначив факт як суб'єктивну даність, частинку пізнаного людиною предметного світу, адже сфера людського відображення, відчуття суб'єктивні. Від факту не можна відокремити оцінку, як не можна відокремити знання про предмет від предмета, який стає частинкою пізнаної дійсності тільки тому, що про нього вже є знання. А знання завжди має оцінний характер. В.В. Різун підкреслює, що під оцінною характеристикою фактів «не слід розуміти тільки вербально виражене ставлення до чогось чи до когось... Оцінність не буває нульовою, вона може бути вербально вираженою або не вираженою. Але вона завжди є. Вона в інтонаціях, ритмомелодії, порядкові слів». Таким чином, факт базується на принципі членування соціальної дійсності людьми [32].

Дискусії з приводу природи, сутності факту, його змісту, форми оприлюднення, суспільної реакції є науково важливими в сенсі нашого дослідження. Своєрідна теза австро-англійського філософа Л. Вітгенштайна, що ми створюємо для себе образи фактів; образ є фактом, результати нашого історико-теоретичного системного огляду газетних публікацій і порівняльно-тематичний аналіз новинних випусків дають підставу до незаперечного ствердження, що замовчування ЗМІ соціально важливих фактів збіднює світогляд людей, нівелює громадянську позицію, вихолощує національно-людську гідність. Наприклад, у жовтні 2007 р. в Харкові відбулося засідання Координаційної ради з підготовки заходів у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 рр. На засіданні були голови обласних державних адміністрацій, міністри, представники СБУ, вчені, президент України, десяток телевізійних камер. Але в новинах центральних і обласних телевізійних каналів не було жодної ґрунтовної інформації. Із чотирьох телеорганізацій Харкова (А/ТВК, РІ, 7 канал, ОТБ) тільки обласне державне телебачення подало спрощене новинне повідомлення, виокремивши із присутніх голову обласної держадміністрації Добкіна, який згодом разом із міським головою Кернесом продемонстрували яскраво виражену промосковську позицію.

30 січня 2014 р., коли Україна відзначала сумну дату – два місяці – після кривавого розгону беркутівцями мирної демонстрації на Майдані Незалежності у м. Києві, члени харківської облради на чолі з Михайлом Добкіним демонстративно прийшли на сесію у футболках з написом «Беркут». Харківський фотохудожник Володимир Оглоблін сказав, що ця витівка – показник параної. Схоже, депутати, голова облдержадміністрації втратили орієнтацію в просторі і часі. Це – демонстрація хвороби, синдрому страху. Створюючи так званий «український фронт», харківська влада на чолі з Добкіним і Кернесом намагалася насильно відірвати східну частину України і віддати її на поталу імперіалістичній Росії.

Ольга Герасим'юк у коментарі «Чому ЗМІ не розповіли, що було у вівторок у Харкові» справедливо акцентувала, що найголовнішою причиною замовчування цього суспільно важливого факту є відсутність у багатьох журналістів національно-громадянських орієнтирів, бо вони глибоко не знають правдивої української історії, трагічною сторінкою якої є також Голодомор 1932-1933 рр. Журналісти центральних і регіональних телеканалів покликані різними новинними формами розповідати, що Голодомор був геноцидом української нації, щоби громадяни України усвідомлювали: «те, в чому ми живемо, як живемо – тяжкі наслідки постгеноцидного стану, враженого по останню молекулу та останню вакуолю живих клітин нашого орга-

нізму. Цей постгеноцидний стан був обтяжений 75-літнім нелікуванням психіки та тіла нації, чого негайно потребують як порятунок народи, що пережили смертельну селекцію і наругу. Цей постгеноцидний стан передається на підсвідомому рівні, як пам'ять клітин усім поколінням, що прийшли після тих, кого за ноги відтягали в ями, засипані вапном, тих, хто божеволів і їв своїх дітей. Цей постгеноцидний стан відбивається на усміхнених обличчях тих, хто каже, що такого не було, й не ходить на могили своїх замучених голодом тіток, дядьків, невирослих сестер і братів, жінок, що так нікого й не народили, бо втратили таку функцію або не встигли та впали» [4].

Президент В.А. Ющенко розповів присутнім на Координаційній раді історію про малого Івасика, що йшов до школи й не мав сили, приліг під глиняним горбом, та й не встав, та й ніхто його тіла не підібрав. А та глина посунулася і засипала мертвого Івана. Та так він відтоді і лежить під тим глинищем. І кістяк його вже постарів разом із цією землею на 75 літ. І ніхто того вже діда Івана й досі не витягне звідти й не поховає по-людськи. Хоч усі ходять повз нього і знають, що він там. «І ніякі камери, що були в тій залі, ... цю історію людям не переказали, бо на ту мить журналісти вже стомилися слухати про Голодомор і пішли курити, чекаючи на вихід Президента до преси, щоб спитати його про Добкіна, мера Харкова. Ніби народ України тільки про це їх, журналістів, і просить з ранку до вечора» [4].

Голодомор був можливий як каральний метод для нації, яка не мала державності, – для того, щоб вона її ніколи не мала. Україна була особливо небезпечна однаково, хоч і не мала держави. Вона була небезпечна навіть після страшної катастрофи давнього розгрому гетьманської столиці Батурина разом із десятками тисяч його жителів, після поразки Мазепи, після ліквідації Козацько-Гетьманської держави, після тодішньої хвилі терору проти українців, знищення їхньої культури, асиміляції. Україна однаково була небезпечна – на самому кордоні з Європою жив дуже численний селянський народ з потужною пам'яттю, з колосальним духом і досвідом визвольної боротьби. Це треба було виморити, вкинути в яму й засипати вапном. «Просто дехто вижив, і як каже моя подруга, редактор газети, Лариса Івшина, той, хто при пам'яті, – той мусить ходити по українському світу та будити його, бо інакше світ буде недосконалим, якщо він сам собі не скаже правди про нас» [4], – наголосила Ольга Герасим'юк.

Отже, залежно від інтерпретації реального факту, яка неминуча під час перетворення факту на новину, журналіст «може опинитися на позиції «своєї правди», «іншої правди», «чужої правди» і навіть «ворожої правди», – підкреслює професор І.Л. Михайлин. – Він може відобразити дійсність на засадах точності й достовірності, а може, навпаки, підігнати дійсність під свою ідеологічну концепцію, яка йому здається, через ті чи інші причини, правильною; може, нарешті, просто замовчати соціально вагому потрібну суспільству інформацію» [26, с. 82]. Вище детально характеризували негативний приклад замовчування фактів.

Про принципову, морально-громадянську важливість правдиво узагальнювати, глибоко і компетентно проникати в суть суспільних подій і явищ [12, с. 32] наголошував професор В.Й. Здоровега. Професор А.З. Москаленко підкреслював, що до поняття правдивості соціальної інформації слід додати ще такі важливі елементи: «проникнення в будь-який матеріал до найменших подробиць; достовірність та обґрунтована оцінка журналістом об'єкта зображення – ситуації чи особи; точність у відображенні будь-якого факту, написанні чи вимовлянні імен, дати, цифри» [28, с. 167].

Однак про правдивість – визначальний етичний стандарт журналістської діяльності – часто «забуває» чимало ЗМК. Свідченням цього є висвітлення євроінтеграційних процесів, Революції Гідності. Добір фактів до новинних випусків як національних, так і регіональних студій здійснювали заангажовано, залежно від морально-психологічного стану, політико-ідеологічної свідомості журналістів, власників телеканалів. Одні тележурналісти мотивували свій вибір національно-патріотичними почуттями, тобто українськоцентричними переконаннями, інші – прислужували злочинному урядові В. Януковича, М. Азарова та їхніх аморальних поплічників з промосковською, антиукраїнською орієнтацією. Частина журналістів займала нейтральну позицію, що ґрунтується, як вони стверджували, на балансі думок і поглядів.

Безперечно, журналістська діяльність, спрямована на забезпечення людини, суспільства правдивою інформацією, повинна зреалізуватися не лише відповідно до загальноприйнятих етичних норм, а й керуватися стандартами, фаховими нормами творення новинних повідомлень. Однак, наприклад, дотримання стандарту «баланс думок і поглядів» не може бути поза врахуванням суспільно-політичної ситуації, тим паче в час загрози національній і державній незалежності України. Заклики деяких учасників теле- і радіопередач припинити АТО, а Донецьку й Луганську «дати свободу», не можуть не обурювати. «Яку свободу? Свободу вбивати, гвалтувати, катувати й грабувати тамтешні бандити й терористи мають, – з боєм у серці написав Ігор Лосев. – А от у Дніпропетровську, Запоріжжі, Харкові їх такої свободи позбавили, внаслідок чого вони невимовно страждають, зате переважна більшість населення живе спокійно» [21].

Зрозуміло, що свобода слова не повинна бути інструментом маніпуляції суспільною свідомістю. Першим правилом, слушно вважає Еліна Шнурко-Табакова, має бути інформаційна гігієна – перевірка джерел і вибіркового підхід до повідомлення в новинах про факти, події, явища. «Протистояти потрібно державною інформаційною політикою – від глобального (донесення «місії» країни) до щоденних повідомлень від силових відомств» [38].

«Інформаційна гігієна», морально осмислений підхід до відбору фактів, що ґрунтується на громадянсько-національних цінностях, не є перешкодою дотримання балансу думок і поглядів, створення достовірної, правдивої картини про різні сфери життєвого середовища. Але «в умовах війни говорити про якийсь «баланс думок» не можна, – наголосила головний редактор каналу «Культура», відома телеведуча Тамара Бойко. – Знаєте, коли я чую, як на Донбасі кричать: «Росія! Росія!» – мені відверто шкода цих людей. Вони ж не знають, хто вони, в якій країні живуть, яка її історія... І в цьому заслуга медійників, зокрема їхнього «балансу думок» під час війни» [23].

Регіональні телевізійні канали Донецька, Луганська, Одеси, Харкова 14–15 грудня 2013 р. в усіх новинних випусках показували депутата Верховної Ради України з «Партії регіонів» Григорія Смітюха, який на мітингу в Києві під цинічною назвою «Збережемо Україну» 14 грудня 2013 р. спонукав присутніх, звезених з Донбасу, Криму, південних і північних областей, подячно скандувати «Путін! Путін!». Тим часом на відміну від багатьох телевізійних студій Вінниці, Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Хмельницького, вони не показували, як беркутівці в Києві цілеспрямовано стріляли в мітингувальників на Майдані Незалежності та на вулиці Грушевського, жорстоко їх били, катували, що призвело до загибелі українських

патріотів, яких громадськість нарекла Небесною Сотнею. Регіональне телебачення Донецька, Луганська, Одеси, Харкова всебічно не інформувало, що відбувалося на Євромайдані; як щиро, безпосередньо, натхненно читав Сергій Нігоян «Кавказ» Тараса Шевченка:

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас сила
І воля свята.

22 січня 2014 р., у День Соборності України, ворожі кулі обірвали юнацьке життя вірменина – українського патріота Сергія Нігояна. 26 січня 2014 р., у день, коли білорусу Михайлові Жизневському виповнилося б 26 років, десятки тисяч українців прощалися з його світлою душею, відхід якої у потойбічний світ прискорили кровопивці України. Віддали найдорожче – своє життя за соборну, демократичну українську Україну Юрій Вербицький, Роман Сенник, Богдан Калиняк та інші лицарі-патріоти, імена яких стали відомими пізніше. Чимало людей і досі вважають зниклими безвісти.

Аморальні беркутівці, які повністю роздягнули на морозі Михайла Гаврилюка і по-звірячому знущалися над його тілом, не зламали української козацької гідності. Горда, мужня, нескорена постава Михайла Гаврилюка випромінювала дух Шевченкової Незламної Правди, Свободи, Вірності українській Україні.

Тільки за те, що працівники ЗМІ намагалися розповісти Правду про причини конфлікту, конфронтації, протистояння між національною свідомою українською громадськістю і корумпованою, кримінальною владою, 139 з них за період з 30 листопада 2013 р. по 5 лютого 2014 р. постраждали («правоохоронці» їх побили, понівечили, покалічили). Зазнали поранень і знущань понад 20 медичних працівників [18, с. 38; 97].

Однак в українському журналістському середовищі, яке ще, на жаль, не сконсолідоване на засадах україноцентризму, є чимало журналістів, котрі не усвідомлюють або не хочуть усвідомити, зрозуміти, що людина, яка бреше, маніпулює фактами, – недалеко від тієї особи, що вбиває. Адже «вона готує психолого-ідеологічне, політичне підґрунтя для вбивства. Саме таку функцію виконують російські ЗМІ, які тотально обдурюють, «оболванюють» громадян своєї країни, а також удвож і впоперек прострілюють брехнею інформаційний простір України, отруюючи свідомість українців, насамперед жителів східних і південних регіонів. Козирна карта московської маніпулятивної пропаганди – нацизм, так званий український фашизм, – «оголтелый буржуазный национализм», бандерівщина, які, мовляв, загрожують російській державі, як це робили колись мазепинці, петлюрівці» [16, с. 99].

Аналіз публікацій у фахових виданнях, періодичній пресі, результатів опитування 58 журналістів регіональних телеканалів і 135 студентських письмових робіт дають підставу стверджувати, що новинний соціокультурний продукт в Україні може бути насичений національно-духовним, морально-громадянським інформаційним потенціалом за умови, коли на регіональному телебаченні, як і в усіх ЗМІ, запанує змагання журналістських чеснот за абсолютні, національні, громадянські, сімейні та особисті цінності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойд Е. Ефірна журналістика. Технології виробництва ефірних новин. / Ендрю Бойд. – 5-те вид.; пер. з англ. О.О. Колот, ред. – перекл. А.В. Куликов. – К., 2007. – 429 с.
2. Бочковський О.І., Сірополко С. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання) / О.І. Бочковський, С. Сірополко. – Мюнхен, 1993. – 204 с.
3. Василик Л.Є. Світоглядна публіцистика сучасних літературно-художніх видань: концептосфера національної ідентичності: монографія / Л.Є. Василик. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 416 с.
4. Герасим'юк О. Чому ЗМІ не розповіли, що було у вівторок у Харкові / О. Герасим'юк // День. – 2007. – 26 жовт.
5. Голованова Н. Служити суспільству правдою / Н. Голованова // Журналіст України. – 2013. – № 11. – С. 15-19.
6. Дейк ван Т.А. Язык. Понимание. Коммуникация / ван Т.А. Дейк. – М.: Прогрес, 1989. – 312 с.
7. Дзюба І. Потрібен міжнародний журналістський осуд / І. Дзюба // День. – 2014. – 15 лип.
8. Дмитровський З. Деякі проблеми політичного інформування в українському телесторі / З. Дмитровський // Збірник праць кафедри української преси. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 82-87.
9. Дяченко І.М. Типологічна парадигма гендерно маркованих журналів в Україні ХХ – початку ХХІ ст.: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук із соц. комунікацій: спец. 27.00.04 «Теорія та історія Журналістики» / І.М. Дяченко. – Запоріжжя, 2012. – 190 с.
10. Житарюк М.Г. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство: монографія / М.Г. Житарюк. – Львів, 2008. – 416 с.
11. Зайцев А.А. Мониторинг сцен насилия в программах ведущих телеканалов Украины / А.А. Зайцев, Ю. В. Онышко, Р.И. Исанов // Архив психиатрії. – 2002. – №2 (29). – С. 31-36. Український центр політичного менеджменту 2003-2004. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/projects/view.php>
12. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості: підручник. – 2-ге вид., перероб. і допов. / В.М. Здоровега. – Львів: ПАІС, 2004. – 268 с.
13. Комова М.В. Жанрові особливості використання фактологічного принципу подання інформації в ЗМК / М.В. Комова // Світ соціальних комунікацій: наук. журн. [гол. ред. О.М. Холод]. – Т.1. – К.: КиМУ, ДонНУ, 2011. – С. 141-143.
14. Кость С.А. Західноукраїнська преса першої половини ХХ ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості, функціонування): монографія / С.А. Кость. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 514 с.
15. Куляс І., Макаренко О. Ефективне виробництво теленовін: стандарти інформаційного мовлення; професійна етика журналіста-інформаційника: практичний посібник для журналіста / І. Куляс, О. Макаренко. – К.: Вид-во ХББ, 2006. – 120 с.
16. Лизанчук В. Антиукраїнська інформаційна агресія в телерадіопросторі Росії та України / В. Лизанчук // Дзвін. – 2014. – №7 – С. 97-104.

17. Лизанчук В. Психологія мас-медіа: підручник / В. Лизанчук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 420 с.
18. Лизанчук В. Шевченкове Слово / В. Лизанчук. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 184 с.
19. Лизанчук В.В. Журналістська майстерність: підручник / В. Лизанчук. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 376 с.
20. Лильо Т. Йосип Лось: «Університет не може бути товариством із обмеженою відповідальністю» / Т. Лильо // День. – 2004. – 4 черв.
21. Лосєв І. Інформаційна війна: без перемир'я / І. Лосєв // День. – 2014. – 30-31 трав.
22. Лосєв І. Ще раз про культурний фронт / І. Лосєв // День. – 2015. – 12-13 черв.
23. Лубчак В. «Розвернути телекамери в народ» / В. Лубчак // День. – 2014. – 13-14 черв.
24. Мальковская И.А. Знак коммуникации: Дискурсивные матрицы. – 3-е изд. / И.А. Мальковская. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 240 с.
25. Миронченко В.Я. Основи інформаційного радіомовлення: підручник / В.Я. Миронченко. – К.: ІЗМН, 1996. – 440 с.
26. Михайлин І.Л. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження / І.Л. Михайлин. – Х.: Прапор, 2008. – 512 с.
27. Михайлин І.Л. Основи журналістики: підручник. / І.Л. Михайлин. – 5-те вид. перероб. та доп. – К.: Центр навчальної літератури, 2011. – 496 с.
28. Москаленко А.З. Вступ до журналістики: підручник / А.З. Москаленко. – К.: Школяр, 1997. – 300 с.
29. Овчаренко К. Життєвий цикл новин / К. Овчаренко // Теле- та радіожурналістика. – 2010. – Вип. 9. – Ч.І. – С.227-231.
30. Пономаренко Л.Г. Морально-етичний дискурс сучасних друкованих та електронних ЗМІ: монографія / Л.Г. Пономаренко. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 328 с.
31. Рендол Девід. Універсальний журналіст / Девід Рендол; пер. з англ. М. Марченко, літ. ред. І. Огієнко. – К. 2007. – 150 с.
32. Різун В.В. Проблеми й перспективи розвитку журналістської освіти в Україні на початку ХХІ століття / В.В. Різун // Наукові записки Інституту журналістики. – 2004. – Т.16. – С. 6-13.
33. Різун В.В., Скотникова Т.В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві. – 2-ге вид., перероб. і доп. / В.В. Різун, Т.В. Скотникова. – К.: Преса України, 2008. – 144 с.
34. Серажим К. Інформаційні характеристики журналістського тексту / К. Серажим // Світові стандарти сучасної журналістики: зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького; Інститут Медіаправа; Могілянська школа журналістики НАУКМА; відп. ред. Т.Г. Бондаренко, С.М. Квіт. – Черкаси: Видав. Чабаненко Ю., 2010. – С. 477-482.
35. Темех Н.Д. Українське телебачення і формування духовності молоді: теорія, практика: навч. посіб / Н.Д. Темех. – Львів: Видавн. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 150 с.
36. Чічановський А.А., Старіш О.Г. Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем: підручник / А.А. Чічановський, О.Г. Старіш. – К.: Грамота, 2010. – 568 с.

37. Шаповал Ю.Г. Телевізійна публіцистика: методологія, методи, майстерність: монографія / Ю.Г. Шаповал. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2002. – 233 с.
38. Шнурко-Табаківа Е. Про «інформаційну гігієну» / Е. Шнурко-Табаківа // День. – 2014. – 13-14 черв.
39. Штромайер Герд. Політика і мас-медіа / Герд Штромайер; пер. з нім. А. Орган. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 303 с.
40. Щотніна К. Ефірна сутність / К. Щотніна // Дзеркало тижня. – 2014. – 22 берез.
41. Яковенко І. Мутація... / І. Яковенко // День. – 2014. – 18-19 лип.
42. Tesler K. Media, Culture and Morality / K. Tesler. – London: Routledge, 1994. – 138 p.

COMMUNICATIVE METHODS OF INVESTIGATION THE REGIONAL NEWS AS A SOCIOCULTURAL PRODUCT

Paraskoviya Dvorianyn

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: kafradioiteleb@ukr.net*

Author characterized communication process in the information society, comprehended methodology and research methods of regional news as a socio cultural product. Based on the investigation author stated that sociocultural product of regional TV in Ukraine can be saturated with national-spiritual, moral and civic information potential provided that on regional television as in all media will prevail the competition of professional journalistic virtues for absolute, national, civil, family and personal values.

Key words: regional television, news, communication, professionalism, national and spiritual values and true information.

УДК 070.1:316.7 (477)

ПЕРФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛОНОФАКТІВ

Мар'ян Житарюк

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: mgzhyt@i.ua

У статті професора М. Г. Житарюка проаналізовано віртуальну медіареальність, первинні та похідні факти, клонофакти як політичні месиджі, які, з допомогою засобів масової комунікації, перетворюють реальну дійсність на віртуальний перфоманс та калейдоскоп симулякрів.

Ключові слова: інформаційна війна, перформативи, клонофакти, віртуальна реальність, журналістика.

З огляду на стрімке загострення стосунків по осі «Схід – Захід», де-факто відновлення холодної війни між Московією та США і Європою, інтенсифікацію інформаційної та гібридної воєн Кремля зусиллями квазі-медіа (за формою, а не змістом) як проти України (Заходу), так і на федеральному поприщі, коли межі традиційних засобів масової інформації розмиваються внаслідок їхньої ситуативної чи цілеспрямованої трансформації на інструменти пропагандистських, маніпуляційних та зомбувальних дій, ця проблема надзвичайно *актуальна* з погляду національної безпеки України та збереження національної ідентичності українства.

Перед концептуальними і сутнісними запитами постали як медійники, тобто виробники й надавачі інформаційних послуг, так і широка масова аудиторія, себто читачі-слухачі-глядачі. Тому важливе для журналістів, учених, звичайних споживачів інформації питання про те, чим насправді є або до чого ближча сучасна журналістика – до адекватного відтворення дійсності, чи створення віртуальних реальностей та спотворення соціокультурної дійсності, на жаль, сьогодні поступається місцем питанням про повну професійну медіа деградацію на основі нівеляції всього людського, тобто про те, як із професіоналів журналісти перетворюються спершу на дресированих цуценят, потім – на клоунів та блазнів, а опісля – на медіакілерів, де й за скільки продаються принципи професії, чи є межа людиноневисництва, тиражованого з наймасовіших телеканалів РФ, тієї країни, де журналістики навчали в таких, здавалося б, серйозних науково-освітніх центрах, як Московський держуніверситет імені Михайла Ломоносова, Санкт-Петербурзький, Новосибірський, Уральський, Ростовський та інші державні університети (ще до реформи з об'єднання у федеральні)? Відколи пропаганда насилля, заклики до війни з цілим світом, надто сусідами, стали вважатися благом? Йдеться ж бо не про одиничні випадки у виконанні депутата Держдуми й зірки телепростору Владіміра

Жириновського* чи «фахівця» з радіаційного попелу Дмитрія Кісельова! Зараз параноїдально-шизофренічний синдром мутував у могутній вірус, який перейшов у стан пандемії головного мозку озвучувачів та поширювачів кремлівських ідей.

Після Євромайдану й анексії Криму практично неможливо назвати російський телеканал, який би у своїй роботі ставив на перше місце не політичну доцільність, а чесність, неупередженість, збалансованість, а головне – правду! У цьому контексті заборона чужих російськомовних медіа – правильний, хоч і дуже вже запізнілий, крок, спосіб уберегти себе від масового інфікування ненавистю, брехнею, смертю, а не наступ на свободу слова, як можна почути від adeptів «русского міра». На черзі – заборона нібито своїх російськомовних медіа, які нерідко й досі як формулянти «п'ятої колони», залишаються патріотами білокам'яної, а не України, московських попів, а не українського Патріархату, вкраденої історії України-Русі і т.д. Якщо ми, українці, врешті дозріли до того, аби зберегти свою державу, ми повинні навчитися її боронити від кремлівсько-московських фальсифікаторів історії та сьогодення різними засобами і способами – як на фронтах Лугандону, так і у владних кабінетах та редакціях телебачення, радіо, газет і журналів!

Київський філософ Федір Власенко розглядає віртуальну реальність як простір соціалізації індивіда та соціокультурний феномен із двох позицій [1], похідних із праць Дмитрія Іванова [3] та Льва Скворцова [5]. Так, Д. Іванов вважає, що віртуалізація – це заміна реальності її симуляцією, образом – не обов'язково за допомогою комп'ютерної техніки. Опираючись на цю концепцію, Ф. Власенко тлумачить віртуалізацію як процес зміни суспільства в цілому, адже наслідування суспільних норм і виконання інституціональних ролей може бути віртуальним. «Симуляція інституціональних форм громадського життя є основою для широкого поширення через Інтернет симуляцій, котрі демонструють практику неінституалізованих відносин між людьми, що характеризуються прагненням затвердити на новій технологічній основі постмодерністське бачення цінностей», тобто «не комп'ютеризація життя віртуалізує суспільство, а віртуалізація суспільства комп'ютеризує життя» [1, 211-212]. Натомість Л. Скворцов переконаний, що життя у віртуальній реальності можливе лише за умов масштабного розширення інформаційно-комп'ютерної сфери. Індивіди, перебуваючи в постійному контакті з комп'ютером, стають деміургами віртуального інформаційного світу і знаходять у ньому сенс свого життя.

Крім протиставного контенту, опозиційного значення («віртуальне – реальне») в науковому обігу поняття *віртуальна реальність* практично не вживалося до кінця 70-х рр. XX ст. Можна припустити, що віртуальна реальність – це перенесення самотійно й усвідомлено, самотійно й неусвідомлено, несамостійно й неусвідомлено в паралельний (нереальний) світ, у світ мрій і фантазій, страхів і жахів; творення вищого рівня абстрактності підсвідомо і машинно (віртуальні комп'ютерні ігри); антонім до реальності – об'єктивно існуючої дійсності, явищ, подій, фактів. Іноді це – фантастика. Різновиди віртуальної комунікації – інтернет і телебачення, комп'ютерні ігри, які сьогодні є найпотужнішими продуцентами віртуальної медіареальності.

Будь-яка публікація – це розповідь про подію, явище, проблему тощо, що має дві сторони медалі: авторську та масову. Авторська як продукт комуніканта, адресо-

* Тут і далі імена учених, політиків або письменників неукраїнського походження максимально наближено до вимови в оригіналі, без перекладу. Наприклад: Владімір, а не Володимир Жириновський, бо ж не перекладаємо Джона на Івана, а Кетрін на Катерину.

ваний комунікаторі, передбачає розповідь у пресі про певні події, в т.ч. катастрофи, війни, політичні протистояння, економічні та соціальні проблеми, культурне життя, здобутки й перемоги тощо. Масова – це продукт сприйняття/несприйняття, розуміння/нерозуміння комуніката. Між адресантом і адресатом завжди є розбіжності в часі, місці, мотиваціях, запитах, доцільності передачі/сприйняття інформації.

Ще зовсім недавно, до неприхованої російської агресії щодо України, тобто до анексії Криму та знищення Донбасу, до відкритої реалізації Москвою політики ізоляціонізму й намагання сформулювати не систему противаг, а центр Євразії, можна було вважати, що ситуації бачення світу з боку медіаторів формально інші, ніж з боку аудиторії: тут, скажімо, Україна чи Польща, а там, наприклад, по тому боці екрана, Близький Схід, Афганістан, Ірак тощо. Попри численні розбіжності (десь мир і спокій, а десь війна, там Сирія/ Туреччина, а тут Україна, десь дотримані соціальні стандарти, а десь проігноровані), різні інформаційні коди у відправників та одержувачів інформації, незважаючи на правила наближення інтересів та географічної близькості, але завдяки глобалізації, ситуації між собою якщо не дотичні, то доволі часто перехрещуються.

Сьогодні ж те, що ще вчора здавалося неможливим, мовляв, безпосередньо нас усі ці жахи війни, терору, сепаратизму не стосуватимуться, стало для нас глобальною і першочерговою проблемою, пов'язаною з денонсацією міжнародного політичного нормативно-правового базису й руйнацією усталеного світового порядку, реформатуванням мирної концепції співіснування на шлях домінування сильних над слабкими, як у Григорія Сковороди: «Всякий, хто вищий, той нижчого гне»...

Чи можна наблизитися до розуміння суті і значення мас-медіа в цих нових умовах сприйняття, розуміння й конструювання глобальних національних і транснаціональних викликів крізь роль автора? Очевидно, що так. Автор-журналіст найчастіше виконує роль спічрайтера, тому трактує та оцінює емпірику (не завжди об'єктивна складова насправді об'єктивна, бо можна продемонструвати найвигіднішу або найстрашнішу частину) залежно від того, *ЯК* він, автор, зрозумів ситуацію загалом, *ЩО* зрозумів з того, що побачив? Навіть якщо автор не заангажований, намагається бути порядним, зацікавлений споживач інформації все одно змушений аналізувати *свідомість журналіста*: його розуміння подій, систему цінностей тощо. Адже ізраїльський журналіст по-іншому трактуватиме факти, ніж ліванський, російський – інакше, ніж грузинський чи український.

З погляду теорії інформації, тут нічого надзвичайного. Інформаційні взаємодії будуються з допомогою *інформаційних кодів* та *даних*, тобто функціональних значень інформаційних кодів для дій апарату їхньої інтерпретації, абстрагованих природою симетричних взаємодій, що є основою переносу цих кодів [8].

Треба мати на увазі, що кожна реальна подія (у відображенні засобами масової інформації в тому числі) має не тільки свій код чи знак, а й історію та генезу (нам ближча модель Юрія Лотмана [4], аніж Романа Якобсона [7]). Цей процес виявляється на *первинній моделі віртуалізації дійсності* (див. рис. 1), яку ще можна назвати і *моделлю побудови ірреальності*, паралельної дійсності.

Факт ⇔ Журналіст ⇔ Текст ⇔ Читач

Рис.1. Первинна модель віртуалізації дійсності

Факт – це реальна ситуація, *журналіст* – це автор, об'єкт-надавач інформації, адресант (комунікант), відправник, *текст* – це готовий мас-медійний продукт, різновид авторської (редакторської, організаційної) інтерпретації, *читач* – це споживач інформації, об'єкт-приймач, адресат (комунікат), одержувач, вторинний інтерпретатор.

Журналістика цікава й унікальна тим, що поняття автора і читача доволі часто редукуються, себто змінюються і мають умовний характер: автор *статті А* читає *статтю Б* (наприклад, конкурентів), сьогодні він читач, а завтра – знову автор... Тобто журналістика ускладнила теорію інформації і соціальну інформацію тим, що запровадила *взаємозамінні коди*, певним чином універсальні, *інтерпретації даних* (об'єкт-надавач може бути і об'єктом-приймачем).

З моделі очевидно, що читач (слухач, глядач), тобто адресат, знайомиться з дійсністю, засвоюючи факт, видозмінений принаймні двічі, тобто не *факт-1*, не *факт-2* і навіть не *факт-3*, хоч формально це не *факт-3*, а *факт-4*, бо адресат – теж інтерпретатор, який по-своєму розуміє, сприймає, аналізує, трансформує *факт-3*. Тому не виключено, що *факт-4* матиме продовження у вигляді *фактів-5,6...* (за домашніми розмовами, переказами знайомим тощо).

Як підсумок, первинна модель віртуалізації і породжує, і проектується у *вторинну модель віртуалізації* (рис. 2), тобто попередня схема може мати такий принципний вигляд:

Факт-1 ⇔ Факт-2 ⇔ Факт-3 ⇔ Факт-4

Рис. 2. Вторинна модель віртуалізації дійсності

Тут *факт-1* – це реальне явище, ситуація, *факт-2* – те, що журналіст побачив, почув, зрозумів, вважав за потрібне використати або відкинути з приводу реальної ситуації, *факт-3* – те, що журналіст написав-передав, використовуючи власне розуміння емпіричного матеріалу та структурно-композиційні і мовностилістичні особливості, *факт-4* – по-перше, те, що дійшло до читача (у кращому разі, якщо не попрацював редактор, власник), і, по-друге, те, що зрозумів читач.

Чи доречно говорити про ідентичність *факту-1* і *факту-4*? Очевидно, що ні. Бо *факт-1* – це реальна дійсність, а *факт-4* – трансформована (прикрашена, спотворена, майже збалансована, правдоподібна тощо) дійсність, яка має спільні риси, з якою можна проводити певні аналогії, але по-різному прочитувати. Натомість масовість, досягнута з допомогою тиражування, породжує новий, ірреальний (віртуальний) світ сприйняття, який нівелює відмінності між фактобаченням, фактоглушенням, фактопрочитанням. Ситуація «*Факт-1 = Факт-4*» системна і систематична, вона заперечує «неправильне» індивідуальне прочитання, оскільки виходить за межі одиничного, тобто формує іншу дійсність, що опирається на «*Факт-4*». Найяскравіший приклад – робота інформаційних військ РФ, зокрема на так званому телебаченні.

Складне філософсько-психологічне явище передачі й витлумачення події та її «прочитання» (усвідомлення) пов'язане з низкою суміжних наук – психологією творчості, психологією філософії, психологією і філософією сприйняття та відтворення, теорією психології, гносеологією, теорією інформації тощо. Поглиблення цього явища з позицій названих наук виходить за межі нашої компетенції, але, опираючись на згадані конфігуратори, дозволяє дещо побачити з позиції дослідження журналістики.

Якщо згадати осінь 2013 р., тобто повернутися до ситуації щодо євроінтеграційних «потенцій і потуг» офіційного Києва, то заява тодішнього прем'єр-міністра Миколи Азарова в Києві про відхід від задекларованих принципів щодо зближення з ЄС – це факт-1. Заява чинного на цей момент Президента України Віктора Януковича у Відні того ж дня про майбутнє України в ЄС – теж факт-1. Ці факти протилежні за змістом і тональністю, але, стосуються тих самих перспектив, оскільки створені одним центром, є *фактами-клонами*. Таким чином, факт-1 не дорівнює факту-1. А все похідне – вже вища математика, яка доводить: клонофакти допомагають створювати віртуальну реальність і спотворювати реальну дійсність.

Журналістика може бути соціальним інститутом суспільства, контролером влади (в демократичних державах), а може бути й механізмом і засобом влади з метою контролю над підданими, пропагандистом і маніпулятором (тоталітарні, авторитарні чи диктаторські режими). Для цивілізованого світу навіть *розповідь* про війну на фоні зруйнованих будинків, скалічених і мертвих (скажімо, відео знищеної інфраструктури Донбасу чи житлових кварталів, лікарень та шкіл великих міст Сирії), як це не парадоксально, – ще *не подія*, а лише матеріалізована (реалізована) з допомогою системних методів журналістики *комунікативна дія*, яка може бути дуже різною: (не)вмотивована, персоніфікована (загальна), цілеспрямована (розпорошена), (не)збалансована, пропагандистська, маніпуляційна, (не)упереджена, (не)результативна, (не)успішна тощо. Для специфічних держав-продуцентів інформаційної пропаганди, як-от путінська Московія, подією є *не сам факт дійсності*, а його *спотворена реалізація*, відповідна акцентованість, авторитарність (за Ю.Лотманом: важливо – не те, *Що* сказано, а те, *Хто* це сказав). Не важливо, що починати анексію і військові дії проти «стратегічного партнера», «братнього народу» – повна нісенітниця, а важливо, що «добро» дав Сам Путін.

Класична журналістика переважно не визнає як події брифінги, прес-конференції, звернення, заяви тощо. Але споживачеві інформації все це переважно подають як події, що передбачають витлумачення емпіричного матеріалу, здебільшого й оцінку. Ці псевдоподії – всього-на-всього інформаційні приводи, емпіричні матеріали чи окремі факти (і то не завжди – в контексті клонофактів), точніше – елементи трансформації реальної дійсності у віртуальний перфоманс із допомогою того ж віртуального перфомансу (коли йдеться про клонофакти), зазвичай призводять до потужної і часто зовсім не прогнозованої каталізації національних і глобальних явищ.

Не менш важливо й те, з якого погляду трактувати факт, які застосовувати оцінки. Тут завжди відображені дві складові: *об'єктивна* і *суб'єктивна*. Точкою перетину стає відоме й невідоме.

Об'єктивна складова базується переважно на можливостях технічної фіксації: фотографія, кіно- чи відеозапис, диктофонний запис... Хоч фото чи відеоматеріали і є відображенням певного емпіричного явища, однак і тут немає однозначності, адже можна технічно зафіксувати нетипову, неправдиву ситуацію, особливо тоді, коли зйомки постановочні. Починаючи з березня-квітня 2014 р. й упродовж наступних років, доки триває війна з Україною, російські ЗМІ (переважно телевізійні та інтернет-медіа) так і не наважилися без особливої вказівки з Кремля назвати російську військову агресію в українському Донбасі російською агресією. Використовуючи старі фотографії і відео з Чечні та Сирії (зокрема ті, на яких розчавлені бронетехнікою люди та автомобілі), вони героїзують так званих народних повстанців Донбасу,

нібито вчорашніх шахтарів і трактористів, яким начебто доводиться протистояти в нерівній та громадянській боротьбі «київській хунті», «карателям», «бендерівцям», «дітоїдам».

Суб'єктивна складова залежить тільки від людини, від журналіста, редактора, медіавласника, спонсора, масового комунікатора (політичного лідера, представника законодавчої чи виконавчої влади), суспільної думки чи глобальних інформаційних гравців в умовах інформаційної, тобто постіндустріальної доби (провідні інформаційні агентства, «якісна» преса Заходу) [6], які й визначають інформаційний «порядок денний» світу.

Технічні фіксації практично завжди суб'єктивуються: немає можливості зафіксувати й показати різні ракурси, неперервну динаміку (не епізод, фразу), особливо тоді, коли є зацікавлена, заангажована сторона, яка свої зусилля спрямовує на документування нетипового, абсурдного чи навіть нереального!

У контексті обману українського суспільства і світового співтовариства з боку офіційного Києва – маємо на увазі «паузу» щодо асоціації з Європейським Союзом та «переваги» Митного союзу, грубе порушення норм чинного законодавства, як-от статті 11 закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» («...забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі...») [2], – перед українськими журналістами та вченими загострено такі питання: «Де закінчується правда?», «Де починається брехня?»; «Що було щиро, а що – лукаво?»; «Яка межа правди загалом, правди для журналістів, правди для суспільства і правди для міжнародних партнерів?»; «Хто насправді є партнером?»; «Що є фактом, а що – фактом-клоном, фактоподібною половиною, клонофактом для того, щоб спершу дезінформувати, а потім маніпулювати комунікатором?»

Сьогодні, через три роки з початку Євромайдану, українські медіа коментують дані з електронних декларацій депутатів, урядовців, суддів. Тут постають не менш гострі питання – про мораль і цинізм у високій політиці та в контексті права власності на мощі святих, на храми, на тонни грошей, на десятки квартир і будинків та матеріальні допомоги мільйонерам чи й мільярдерам... Або: «Що робить чобіт воєнного Московії на українських землях?», «Як можна не реагувати адекватно на обстріли українських міст і сіл градами, САУ, танками, мінометами та іншим військовим знаряддям агресорів України?», «Чи державницькою є позиція військово-політичного керівництва України в частині дотримання домовленостей щодо відведення військ зі своєї території?»...

Перелік обурливих фактів – це все ще констативи, але дієва реакція суспільства, яку передбачити неможливо, як, скажімо, в зародку Євромайдану, – це вже перформативи. Відновлення довіри неможливе без адекватної відповіді на ці складні питання з боку політичних та суспільних лідерів, західних партнерів. Після зняття масок керівниками Кремля (пропагандистський фільм про повернення Криму до «рідної гавані», заяв про присутність «російських військових фахівців» на Донбасі, кількарічної цілодобової антиукраїнської, антизахідної, антитурецької інформаційної істерії) й інтенсифікації військово-політичних, соціально-економічних та культурно-ментальних зусиль у напрямку відновлення вісі зла, так званий «цивілізований Захід» продовжує демонструвати холоднокровність, іноді занепокоєння, байдужість, політику умиротворення (ніби під кальку до дій щодо Адольфа Гітлера),

так і не спромігшись на адекватну і тверезу оцінку кризи світоустрою, ігноруючи або заговорюючи ключові виклики.

Але як бути журналістам, так би мовити професіональним комунікаторам, в умовах, коли вони вважають, що володіють достовірною інформацією, первинними фактами, а насправді часто мають справи з інформаційними «приманками» для відвернення чи привернення уваги і, фактично, причетні до використання себе і своєї професії як допоміжних засобів в реалізації політтехнологічних та маніпулятивних стратегій? Як бути масовій аудиторії в Україні та за кордоном, яка значною мірою втратила довіру не тільки до політичних чи владних спікерів, а й до представників мас-медіа?

Чому виявилась успішною антиукраїнська, антиєвропейська та антиамериканська пропагандистська цинічна істерія під патронатом Кремля, який вважає (за висловлюваннями прес-секретаря В. Путіна Дмитрія Пескова), що державні ЗМІ за бюджетні кошти мусять виражати позицію держави, а не бути незалежним соціальним інститутом суспільства із правом репрезентації різних поглядів (<http://www.rosbalt.ru/main/2014/04/20/1259108.html>)? Чи не тому, що, як говорив Й.Гіббелс, часто повторювана брехня правдивіша за саму правду?

Останні інформаційно-дезінформаційні війни, здебільша ініційовані і/або організовані сучасними лідерами Московії, поступово переростають з регіональних або локальних протиріч у глобальне інформаційно-дезінформаційне, гібридне протистояння поза законами фреймування, чим, по-перше, ставлять світ перед безліччю цивілізаційних викликів, а, по-друге, оголюють дуже багато медіапроблем, показують певну неспроможність дипломатичних ресурсів у контексті ефективного розв'язання сучасних світоглядних і мілітарних викликів.

Як зламати усталені правила політико-медійного чи медіа-політичного перформансу? Очевидно, що відповіді на ці питання будуть знайдені не одразу – і через складність, і через небажання багатьох щось змінювати, і через внутрішній та зовнішній спротив. Але такі відповіді мусять бути. Спочатку треба усвідомити необхідність виходу з московського фарватеру, відійти й од західної ейфорії, не толерувати чужі мови, культури, історії на офіційному рівні та у ЗМІ, пригадати себе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Власенко Ф. П. Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда / Ф. П. Власенко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2014. – № 56. – С.208-217. Електронний ресурс. Доступ до публікації: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/znpgvzdia_2014_56_24.pdf
2. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – С. 527 // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
3. Иванов Д. В. Виртуализация общества / Д. В. Иванов. – СПб., 2000. – 96 с.
4. Лотман Ю. Культура как коллективный интеллект и проблемы искусственного разума / Юрий Лотман. – М., 1977.
5. Скворцов Л. В. Информационная культура и цельное знание: Избранные труды / Л. В. Скворцов / РАН; Институт научной информации по общественным наукам / И. Л. Галинская (отв. ред.). – М., 2001. – 288 с.

6. Типологічна модель сучасної журналістики України – інтеграція дуальних домінант // Житарюк М.Г. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство / М. Г. Житарюк. – Львів, 2008. – С. 119-132.
7. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика / Роман Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М., 1975.
8. Янковский С. Концепции общей теории информации / С. Янковский // www.n-t.ru/tp/ng/oti03.htm

PERFORMATIVE POTENTIAL KLONOFACTS

Marian Zhytaryuk

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chupryny str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: mgzhyt@i.ua*

This article describes the virtual mediareality, primary and derivative facts, klonofacts as the political messages that, with the help of the media, transform reality into a virtual performance and kaleidoscope of simulacras.

Key words: information war, performative, klonofakts, virtual reality, journalism.

УДК 316.776.23:[070+004.738.5]

ПРИХОВУВАННЯ СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ДОБУ ІНТЕРНЕТУ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА

Юрій Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: melnykiurii@gmail.com*

У статті доведено, що спроби приховування, замовчування, цензурування суспільно важливої інформації в епоху нових медій призводять до зворотних результатів: росту цікавості до неї та швидкого поширення, – причому не лише серед активних шукачів істини, але й серед байдужих. Для більшого унаочнення явища, відомого як «ефект Стрейзанд», були взяті до уваги інциденти із видаленими постами у Твіттері та Фейсбучі знаних політичних діячів. Розглянуті випадки (видалені пости кандидата у президенти США Дональда Трампа, прем'єр міністра РФ Дмитрія Медведєва, міністра праці Іспанії Фатіми Баньєс, прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана) показали, що сам факт видалення необережно опублікованого повідомлення стає інфоприводом для журналістів та предметом зацікавлення для громадськості.

У дослідженні розглянуто наслідки приховування суспільно важливої інформації у доінтернетну епоху і сьогодні. Замовчування та цензурування як стратегія не лише не виправдані з точки зору законів поширення інформації, але й, як правило, дають негативні результати. Це стосується як приховування масштабів Чорнобильської катастрофи 1986 р. у радянських ЗМІ, так і замовчування нападів на жінок у Кьольні та інших містах у новорічну ніч 2016 р. у провідних німецьких медіа. В обох випадках ЗМІ, що вдалися до приховування, зазнали дискредитації та осуду з боку громадськості, а інформація, яку вони намагалися приховати, у кінцевому підсумку не лише дійшла до суспільства, але й отримала додатковий резонанс.

Ключові слова: замовчування, цензура, Твітер, видалені твіти, напади на жінок у Кьольні, медійне висвітлення Чорнобильської катастрофи.

Political power, interest groups in all types of political systems today and in the past tend to maintain control over public opinion about fundamental things, to manipulate moods, to shape attitudes to the events and phenomena, exaggerating one side of an issue and obscuring another one, promoting beneficial sources of information and discrediting unfavorable ones. The manipulative technologies that enable media «to manufacture consent» have been successfully described long ago by researchers, such as Edward S. Herman and Noam Chomsky [29]. One of the important aspects of mass consciousness manipulation is the prevention of dissemination of certain information, the concealing of issues that do not fit the generally accepted worldview, that contradict dominant ideology or political

strategy. **The purpose** of this article is to find out the nature and the most common consequences of information concealment in media.

The 'Streisand effect'

It is well known that strict censorship in the Soviet Union led to «samizdat» reproduction of censored publications, clandestine listening to foreign radio stations (*Radio Liberty*, *Voice of America*, *BBC*, *Deutsche Welle*), total public scepticism about postulates proclaimed in official press. The prohibited sources of information inspired confidence by the very fact they were prohibited. But on the large scale the Soviet citizens had limited access to alternative media, so the government (practically until the beginning of Perestroika) held monopoly on information.

This is not the case when we consider the spread of information under non-monopolistic conditions. «The Satanic Verses» – Salman Rushdie's novel (1988) which owes its worldwide fame to the ban in most Muslim countries, to the attempts to prevent its spread in the West and to the international political conflicts around the book. This is the destiny of every Index Librorum Prohibitorum.

The same effect has been experienced by those who ordered to forget Herostratus and by those who tried to hide the private affairs of Russian official Igor Sechin [12]. Other classical examples are Martha Payne with her school lunches, the protests against London taxi company Uber, the Kulula's advertisement [15], the attempt to hide information about the military radio base run by the French air force [45] and so on.

All these are manifestations of a phenomenon called the «Streisand effect», which consists in the following: an attempt to censure or conceal certain information fails or is even counterproductive, since the censored information ends up being widely publicized, receiving more publicity than it may otherwise have if nobody intends to silence it.

The term owes its name to an incident in 2003 with an American actress Barbra Streisand who sued photographer Kenneth Adelman and *Pictopia.com* demanding the removal of an aerial photo of her house from an advertisement that contained images of the California coastline. Barbra Streisand claimed her right to privacy. Adelman argued that he was photographing the beachfront properties to document the erosion of the California coast. As a result of her attempt of censorship Barbra Streisand provoked a tremendous media impact, more than 420,000 people saw her picture on the site within one month.

The Streisand effect is not a mystery to media experts, and therefore there have been a lot of successful attempts to use it consciously for promotional purposes. The simplest implementation of it could be the use of appealing markers with an allusion to secrecy on YouTube: «5 Videos You Are Banned From Watching», «Must Watch!! Hillary Clinton tried to ban this video», «This Video Is Illegal In 51 Countries!!», «What the mainstream media will not show you», «The hidden truth about ... finally exposed» etc. [See more : 3].

Silencing in social media

In order to make our research more accurate and clear let's operate with obvious precedents of harbored information. The simplest example of the latter is social media posts deleted by their authors (usually famous people). It happens very often that the deleted tweets and Facebook posts receive publicity after being deleted. Namely the posts removed from social networks become the informational pretexts for journalistic articles and new posts, appealing to the readers by giving them connotation of forbidden, secret information.

It is also related to the posts deleted by social networks for breaking its rules and standards [See : 13; 31].

Removing a questionable tweet does not diminish, but increases publicity about it in the Internet, as Donald Trump learnt by his experience. His removed tweets on September 11 [26], Hillary Clinton [17], Jap Bush's wife or images of soldiers in Nazi uniform, casually used in Trump's election advertisement [38] have become famous.

Another case is Russia Prime Minister Medvedev's tweet «The Crimean bridge connects the peninsula with Russia and Crimea will finally be ours» [9], which gives reason to suspect Medvedev that he does not believe in the current indisputable belonging of Crimea to the country he is the Prime Minister of. The headlines in the media regarding this matter: «From Medvedev's Twitter the message «Crimea will finally be ours» has disappeared» (*newstes.ru*) [4]; «Medvedev removed the tweet which said «Crimea will finally become ours» (*Meduza*[8]); «Not Russian: Medvedev removed a post in Twitter on the status of Crimea» (*bigmir.net* [11]); «Medvedev hinted that Crimea is not part of Russia» (*RBC Ukraine* [10]); «Medvedev blurted out that the Crimea is not part of Russia» (*pl.com.ua* [6]); «It will be ours. Medvedev removed the tweet on the status of Crimea» (*Korrespondent.net* [7]). It is not difficult to notice that the informational pretext, which encourages journalists to write about these tweets, is the fact of message deleting itself rather than its scandalous content.

Spanish Minister of Labour Fátima Báñez's Twitter published an automatic message: «I got 5390 points in Bubble Shooter Adventures! Can you do better?», which slightly revealed the sort of activity the official devoted her time to. The tweet has been removed, but the publicity around it is not diminished. Here are some headlines from the Spanish press: «A tweet of the Minister Báñez starts the controversy in the networks» (*El Pais* [44]); «Fátima Báñez caught on Twitter because of the video game Bubble Shooter» (*Qué!* [20]); «Fátima Báñez named «childish mischief» what happened on Twitter with the Bubble Shooter» (*ABC* [21]); «Fátima Báñez, caught on Twitter playing with bubbles» (*La Informacion* [24]); «Fátima Báñez, 'caught' on Twitter playing with exploding bubbles in the Bubble Shooter» (*Huffington Post* [23]); «Fátima Báñez, on Twitter: «I got 5390 points in Bubble Shooter Adventures!» (*20 minutos* [22]).

Let's see a precedent from Facebook. Ukraine's Prime Minister Volodymyr Groysman has deleted his Facebook post in which he praised the successes of Irpin city. The motive for removing the post was the opening of a criminal case against the mayor of the city for the theft of land. However, journalist Orest Sohar published a copy of this post. Eventually the removed message has been replicated by the Ukrainian media. Let's have a look at the headlines: «Why Groysman deleted his post about Irpin?» (*Pravda Irpenia* [14]); «Groysman quickly removed the post on Facebook, where he praises the controversial mayor of Irpin» (*ukranews.com* [1]); «Groysman deleted the praise in address of the Irpin authorities from his facebook page» (*Tsenzor.net* [2]).

The examples can go on. Ratings of the most unsuccessful, then deleted tweets by politicians and public figures have been published by *CNN* [35], *Daily Dot* [37], *Policy.Mic* [25], *Latin Post* [34], *El Mundo* [36]. There are enough reasons to consider deleted tweets and post as a part of media reality, which deserves scientific investigations.

Special resources like *Postghost.com* or *Politwoops.eu* (there are dozens of such sites) play role of «cemeteries» for tweets deleted by public figures. Twitter by turns fights against such projects and allows their existence depending on the ongoing discussion regarding the

«right to be forgotten» and the principle according to which «what politicians say in public should be available to anyone». On the one hand, «deleting a tweet is an expression of the user's voice», but on the other hand there is «an obvious and compelling public interest in maintaining access to a politician's statement about a public issue» [See : 16; 30; 32; 42].

A famous Italian journalist, columnist of *La Stampa* Gianluca Nicoletti in connection with the Post Ghost service talks about the «great wall of shame, where all the removed tweets will be available». In his opinion, «Postghost should be the great leveler, a principle of social justice, the great cultural revolution in social media. It does so, that the people who are known and tweet from a throne, from an elevated position in regards to the rest of the world, must pay much more attention (compared to the ordinary mortal) to what they say and write» [40].

There is one more observation on this subject. Brazilian President Michel Temer has not deleted his tweets of the 2014-2015 biennium. At this time he opposed the impeachment of former president Dilma Ruseff, which is not consistent with his current views. The Brazilian newspapers reminded him about it: «Temer's post against impeachment published in 2015» (*Revista Forum* [43]); «From 'unthinkable' to 'natural': How Temer's opinion on impeachment changed» (*Huffpost Brazil* [18]); «Michel Temer, on impeachment: «it is unthinkable» (*Veja* [39]); «What Temer has already said about impeachment» (*Brasil247* [41]); «A year ago Temer wrote: «Impeachment has no legal basis» (*Vermelho* [28]); «A year ago Michel Temer believed that «impeachment was unthinkable» (*Diario de Pernambuco* [27]).

As can be seen from above analyzed precedent, the resonance in the media did take place, although Temer did not remove his defamatory tweets. Therefore it would be a wrong conclusion to say that only deleted tweets lead to media resonance. The only significant difference is that in reports on Temer there was no such reproach against him that he denied his words.

Consequences of information concealment

In order to research the consequences of information concealment let us examine two cases. The first one is from the pre-Internet epoch, the second one is of recent time.

A significant precedent of information concealment is the Chernobyl disaster case and media coverage of it. The explosion at the Chernobyl Nuclear Power Plant in April 1986 triggered the release of substantial amounts of radioactivity into the atmosphere. The catastrophe caused health disorders, cancer and other diseases. It was extremely dangerous to stay outside few days after the explosion, but the Soviet government decided to keep it secret and to hold the parade on the 1st of May in Kyiv with ten thousands of children participants. While in the Western World the news about the tragedy was on the front pages, the leading Soviet newspaper *Pravda* gave a little announcement that there was a fire at the Chernobyl Nuclear Power Plant, but it was already localized and everything was under control. Another paper *The Soviet Ukraine* reprinted that message. That was all the information the Ukrainian and Soviet people disposed at that time. The strategy adopted by Soviet media led to unnecessary casualties among the population, which knew nothing about the danger. All of this together brought discredit on the Soviet Union. Olesya Isayuk even believes that «1986 was the beginning of the end for the Soviet Union» [5].

During the 2015/2016 New Year's Eve celebrations, hundreds of sexual assaults (including groping), at least five rapes, and numerous thefts were reported in Germany, mainly in Cologne city centre. Similar incidents happened in Hamburg, Frankfurt, Dortmund,

Düsseldorf, Stuttgart, Zürich, Wien, Helsinki and other European cities. Could that be coincidence? A lot of researchers and journalists think it was planned in advance [19]. Those incidents were a phenomenon known in the Arab World as *taharrush gamea* in Arabic. Translated as «group sexual harassment in crowds».

While in social networks and in local newspapers people expressed their outrage and explained the circumstances of the accident, the vast majority of nationwide media just were trying to silence the situation not reporting about it.

On the 3rd of January to the spreading of news about the events in Cologne joined some popular papers such as *Der Bild* or *Die Welt*. All their reports were extremely limited. They avoided the ethnic component of the events, although this circumstance was already clarified in social networks, and in some of the non-mainstream media. All the other major German papers and TV-channels were completely silent about it.

Tagesschau, a German national and international television news service produced by the redaction of *ARD* (the leading German television network) explained its four days silence about the events in Cologne in a very hypocritical way saying it was because the police didn't communicate about the events. Stefan Winterbauer fairly ridiculed this excuse of Tagesschau: «After all, the *WDR*, the largest broadcaster of the *ARD*, is the second largest broadcasting corporation in Europe after the *BBC*» [46].

The excuse of other leading German channel *ZDF* was also ridiculous. The editor-in-chief Elmar Theveßen explained the absence (the «postponement») of the Cologne news in *heute-Nachrichten* on the 4th of January (when all German media have already informed about it) by the need «to win time for additional interviews» [33] and so on.

The public indignation in Germany provoked a large-scale resonance in social media. So the politicians, the police and the mainstream media, which were trying to disguise the problem instead of discussing it and reacting to it, eventually have been forced to pay the consequences and to bear responsibility for the attempt to hide the socially important information.

Conclusions

The foregoing analysis prompts the conclusion that in the Internet age one can not systematically hide socially significant information from the public that seeks to know it. Trying to hide a tweet or a Facebook post that discredits him, a politician actually reaches the opposite result. The most ironic thing about it is that the supposedly hidden information disseminates not only among active seekers of truth, but also among the indifferent.

All this more than proves Federico Fellini's phrase: «Censorship is advertising paid by the government». In terms of Internet reality the attempts to conceal information lead to its revealing, and the more desperate those attempts are, the greater revealing this information receives. As a result, on the Internet the most popular books, films, videos, even advertising are prohibited ones.

An attempt to hide an important information usually has very bad consequences for both the society and the media, which are responsible for the doomed to failure concealment. The truth inevitably reveals itself and the media rest with harmed reputation.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гройсман спішно видалив пост в Facebook, де він хвалить скандального мера Ірпеня [Електронний ресурс] // Українські новини. – 2016. – 13 серп. – Режим доступу : goo.gl/DBwXdK
2. Гройсман удалил похвалу в адрес властей Ирпеня со страницы в Facebook [Электронный ресурс] // Цензор.нет. – 2016. – 14 серп. – Режим доступу : goo.gl/VvyILq
3. Запрещённый ролик [Электронный ресурс] // lurkmore.to. – Доступно с : goo.gl/yWzsYi
4. Из твиттера Медведева исчезло сообщение «Крым окончательно станет нашим» [Электронный ресурс] // newstes.ru. – 2016. – 16 сен. – Режим доступу : goo.gl/sWRNnf
5. Ісаюк Олесь. Чорнобиль: ланцюгова реакція злочину [Електронний ресурс] // ТСН. – 2016. – 25 квіт. – Режим доступу : goo.gl/IQTJZu
6. Медведев проговорился, что Крым не является частью России [Электронный ресурс] // ПЛ. – 2016. – 16 вер. – Режим доступу : goo.gl/46jYfm
7. Медведев удалил крамольный твит о статусе Крыма [Электронный ресурс] // Корреспондент. – 2016. – 16 вер. – Режим доступу : goo.gl/6bNXhM
8. Медведев удалил твит со словами «Крым окончательно станет нашим» [Электронный ресурс] // Meduza. – 2016. – 15 сент. – Режим доступу : goo.gl/KQpIYl
9. Медведев назвал Крым не совсем российским [Электронный ресурс] // 24tv.ua. – 2016. – 16 вер. – Режим доступу : goo.gl/vZ8N7v
10. Медведев натякнув, що Крим не входить до складу Росії [Електронний ресурс] // РБК-Україна. – 2016. – 16 вер. – Режим доступу : goo.gl/obrvcy
11. Не российский: Медведев удалил в Twitter запись о статусе Крыма [Электронный ресурс] // bigmir.net. – 2016. – 16 сент. – Режим доступу : goo.gl/lrmkxk
12. Носик Антон. Сериал «Санта Барбра»: как Игорь Сечин исследует эффект Стрейзанд [Электронный ресурс] // Livejournal. – 2016. – 17 сент. – Режим доступу : goo.gl/ZWng6G
13. Удаленный пост чиновника: споры об Украине и баны «Фейсбука» [Электронный ресурс] // BBC. – 2015. – 3 июля. – Доступно с : goo.gl/znBLXV.
14. Чому Гройсман видалив свою публікацію про Ірпінь? [Електронний ресурс] // Правда Ірпеня. – 2016. – 12 серп. – Режим доступу : goo.gl/WdoaiE
15. Эффект Стрейзанд [Электронный ресурс] // Fishki.net. – 2012. – 16 ноябр. – Доступно с : goo.gl/X2fA5z
16. Aduser. Twiter favorece la necesidad de los políticos y no el interés público al eliminar el sitio Politwoops [Recurso electrónico] // Monitor Bursatil. – 2015. – 25 Agos. – Accesible : goo.gl/a6Anmm
17. Boggioni Tom. Donald Trump deletes offensive Hillary Clinton tweet after blaming it on a 'staff member' [Electronic resource] // Raw Story. – 2015. – 18 Apr. – Available from : goo.gl/3UopK5
18. Castro Grasielle. De 'ruptura impensável' a 'natural': Como mudou opinião de Temer sobre impeachment [Recurso eletrônico] // Huffpost Brasil. – 2016. – 25 Aug. – Acessível : goo.gl/OZ0M4n
19. Exzesse in der Silvesternacht – Alles war geplant! [Elektronische Ressource] // Alpenschau. – 2016. – 9 Jan. – Verfügbar : goo.gl/Eccnci

20. Fátima Báñez la lía en Twitter por culpa del videojuego Bubble Shooter [Recurso electrónico] // Qué! – 2012. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/WDj26S
21. Fátima Báñez tacha de «travesura infantil» lo sucedido en Twitter con el Bubble Shooter [Recurso electrónico] // ABC. – 2012. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/Yhn9Pk
22. Fátima Báñez, en Twitter: «¡Obtuve 5390 puntos en Bubble Shooter Adventures!» [Recurso electrónico] // 20 minutos. – 2012. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/95zHi
23. Fátima Báñez, ‘pillada’ en Twitter jugando a explotar burbujas con el Bubble Shooter [Recurso electrónico] // El Huffington Post. – 2012. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/FLdcjz
24. Fátima Báñez, sorprendida en Twitter jugando a disparar burbujas [Recurso electrónico] // La Información. – 2012. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/SHSO4n
25. Grand Gabriel. 14 Hilarious Deleted Tweets From Politicians [Electronic resource] // Policy.Mic. – 2013. – 12 July. – Available from : goo.gl/zc9DQE
26. Grauer Yael. Donald Trump’s Deleted 9/11 Tweet Shows The Need For The Politwoops Service Twitter Killed [Electronic resource] // Forbes. – 2015. – 11 Sept. – Available from : goo.gl/SbNb3q
27. Há um ano, Michel Temer acreditava que «impeachment era impensável» // Diário de Pernambuco. – 2016. – 30 Març. – Acessível : goo.gl/DIqLRH
28. Há um ano, Temer escrevia: «Impeachment não tem base jurídica» // Vermelho. – 2016. – 29 Març. – Acessível : goo.gl/qGdREb
29. Herman S. Edward, Chomsky Noam. Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. – Pantheon Books, 1988. – 393 p.
30. How and why to save politicians’ (and your own) tweets before they are deleted [Electronic resource] // Online journalism blog. – Available from : goo.gl/5kAFVR
31. Hyatt Sophia. Facebook ‘blocks accounts’ of Palestinian journalists [Electronic resource] // Aljazeera. – 2016. – 26 Sept. – Available from : goo.gl/6TF2p3
32. Ingram Mathew. Twitter just implemented its own «right to be forgotten» for politicians’ tweets [Electronic resource] // Fortune. – 2015. – 24 Aug. – Available from : goo.gl/cwjKco
33. Jacobsen Nils. ZDF entschuldigt sich auf Facebook für fehlende Köln-Berichterstattung [Elektronische Ressource] // Meedia. – 2016. – 6 Jan. – Verfügbar : goo.gl/ohqgFR
34. Jervil Christon. 5 Most Interesting Tweets that US Presidential Candidates Actually Deleted [Electronic resource] // Latin Post. – 2016. – 8 Mar. – Available from : goo.gl/A3GF8p
35. Krieg Gregory. Political Twitter’s most embarrassing deleted tweets [Electronic resource] // CNN. – 2016. – 21 Mar. – Available from : goo.gl/I238vN
36. Los ‘tuits’ que borran los políticos [Recurso electrónico] // El Mundo. – 2014. – 15 Ener. – Accesible : goo.gl/hUrcAE
37. Margolies Nicko. The 15 best/worst tweets politicians deleted this summer [Electronic resource] // The Daily Dot. – 2014. – 9 Sept. – Available from : goo.gl/b7dKiY
38. McDonnell Tim. The Insane Story Behind Trump’s Deleted Nazi Tweet [Electronic resource] // Mother Jones. – 2015. – 14 Jul. – Available from : goo.gl/ljJ7Rr
39. Michel Temer, sobre o impeachment: «é impensável» [Recurso eletrônico] // Veja. – 2015. – 20 Abr. – Acessível : goo.gl/PBA7lp
40. Nicoletti Gianluca. Un vip cancella il suo tweet? Ora lo puoi ritrovare su «Post Ghost» [Risorsa elettronica] // La Stampa. – 2016. – 8 Lug. – Accessibile : goo.gl/EGkmYA

41. O que Temer já disse sobre o impeachment [Recurso eletrônico] // Brasil 24/7. – 2016. – 29 Març. – Acessível : goo.gl/VqsuP4
42. Oliveros Felipe. Twitter vs. la libertad de expresión: cerró cuentas que preservaban tweets borrados de políticos [Recurso electrónico] // Qore. – 2015. – 24 Ago. – Accesible : goo.gl/d5azQp
43. Post de Temer contra o impeachment publicado em 2015 viraliza nas redes [Recurso eletrônico] // Revista Forum. – 2016. – 29 març. – Acessível : goo.gl/3rwbBX
44. Un tuit de la ministra Báñez desata la polémica en las redes [Recurso electrónico] // El País. – 2016. – 10 Jun. – Accesible : goo.gl/wC32G
45. What is the Streisand effect? [Electronic resource] // The Economist. – 2013. – 15 Apr. – Available from : goo.gl/c6XFf
46. Winterbauer Stefan. Köln und die verzögerte überregionale Berichterstattung: der Fehler im System [Elektronische Ressource] // Meedia. – 2016. – 6 Jan. – Verfügbar : goo.gl/LnuV1V

CONCEALMENT OF SOCIALLY IMPORTANT INFORMATION IN THE TIMES OF INTERNET AND SOCIAL MEDIA

Iurii Melnyk

*Ivan Franko National University of Lviv
Chuprynsky Street 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: melnykiurii@gmail.com*

The article proves that any attempts of concealment, suppression or censorship of socially important information in the age of new media inevitably lead to opposite results, namely to the growth of interest and quick dissemination of this information, not only among active seekers of truth, but also among the indifferent. For a better illustration of the phenomenon known as the «Streisand effect», it is taken into account the incidents of politicians' deleted posts on social media.

The research examines the effects of the socially significant information concealment in pre-Internet era and nowadays. Concealment as a strategy is not only unjustified in terms of information flow patterns, but also tends to give negative results for both the society and the media.

Key words: silencing, information concealment, censorship, Tweeter, deleted tweets, New Year's Eve assaults in Germany, Chernobyl disaster media coverage.

УДК [323.22:323.272:070](477)“2013/2014”

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

Соломія Онуфрив

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: sonufriv@gmail.com

Проаналізовано трансформацію ідентичності українського суспільства під час Революції гідності крізь призму українських медій.

Ключові слова: українські медії, ідентичність, криза ідентичності, трансформація ідентичності.

Постановка проблеми. Упродовж 2010-2013 рр. Україна переживала чергову кризу ідентичності. Ситуація ідентифікаційної невизначеності українського суспільства полягала у тому, що одна половина суспільства прагнула до Митного союзу, а інша – висловлювалася за європейську перспективу держави. Ця суспільна роздвоєність у геополітичних орієнтаціях була одним із результатів спочатку кучмівської «багатовекторності», а потім відверто проросійської політики тогочасної влади.

Аналіз останніх досліджень з проблематики роботи. Пошук відповідей на проблеми ідентичності актуальні для праць західних дослідників другої половини ХХ сторіччя М. Гайдеггера, К.-Г. Юнга, Ж. Лакана, Е. Еріксона, Ж.-М. Бенуа. Найбільш розроблену концепцію національної ідентичності серед сучасних західних дослідників запропонували С. Гантінгтон, Е. Гелнер, Е. Гідденс, Ю. Габермас, А. Етціоні, Е. Сміт та К. Хьюбнер. Серед сучасних українських дослідників над питаннями ідентичності працюють С. Андрусів, О. Білий, Є. Бистрицький, В. Васютинський, Н. Гайворонюк, С. Грабовський, С. Дацюк, Р. Зимовець, В. Кулик, Р. Кобець, М. Козловець, С. Лозниця, І. Лосев, Т. Лильо, І. Михайлин, Л. Нагорна, О. Пролєєв, М. Степико, Л. Павлюк.

Дослідниця О. Гнатюк у ґрунтовній праці «Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність» [3] проаналізувала дебати українських інтелектуалів навколо національної та культурної ідентичності.

Науковець В. Кулик у монографії «Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки» наголошує, що «уживання мови відбиває та водночас витворює ідентичності мовців, адресатів, стосунки між ними, особисті й колективні уявлення про світ» [6, с.9].

Вплив масової культури на характер сучасних домінуючих ідентифікаційних стратегій та механізмів ідентифікації досліджувала О. Сінкевич у монографії «Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс», де зазначила що, «ідентичність стає більш складною, модульною, актуалізуються такі її аспекти як автентичність, множинність» [9, с. 8].

Мета статті – проаналізувати трансформацію ідентичності українського суспільства та якісні зміни українських медій упродовж Революції Гідності.

Виклад основних положень. Цілеспрямоване розмивання та руйнування української ідентичності відбувалося тривалий період як ззовні, так і з середини країни. «Для досягнення своєї мети (інтеграції України чи її більшої частини до «руського мира») режим Путіна використовує політичні, економічні, соціокультурні та інформаційні важелі (не в останню чергу – за допомогою стратегії непрямих дій в інформаційно-культурній сфері). Розмивання зсередини української ідентичності, починаючи з 2010 року, здійснюється системою освіти, керованою Дмитром Табачником» [4].

Оксана Пахльовська у статті «Не-європейська Україна» про цей період української історії писала так: «Ця влада принципово і задекларовано є антиукраїнською, тож і антиєвропейською, — ці два виміри перфектно корелюються між собою. Насправді це влада й не проросійська — це «совок», «советская оккупация» на останній стадії свого виродження. .Влада в Україні ненавидить цю державу патологічно, затято, а на сьогодні вже й неприховано, — це культивована й імперським, і радянським режимами інстинктивна зненависть до України як реальності, якої бути не повинно, але без якої неможливо обійтись» [7].

«Але які претензії до влади?» – запитує О. Пахльовська. І відповідає: «Кожна влада є дзеркалом суспільства, концентрованим кристалом його достоїнств і його вад та патологій» [7]. Зважаючи на ці тривожні симптоми О. Пахльовська поставила діагноз: український соціум перебуває у стані «громадянської летаргії» [7]. З грецької «летаргія» – це хворобливий стан, подібний на сон, втрата ознак життєдіяльності, відсутність зовнішньої реакції.

Відтак інтелектуальне середовище України почало «бити тривогу». Наприкінці 2011 р., напередодні 20 річниці референдуму було створена Ініціативна група «Першого грудня», до складу якої ввійшли моральні авторитети нації В. Брюховецький, Б. Гаврилишин, С. Глузман, В. Горбулін, кардинал Любомир Гузар, І. Дзюба, М. Маринювич, М. Попович, С. Сверстюк та інші.

Та підривні процеси продовжувалися і чи не найактивніше на підриив української ідентичності працював інформаційний, медійний чинник, зрештою і сьогодні актуальною є проблема інформаційної деколонізації. Як зазначили С. Грабовський та І. Лосєв, «більшість ЗМІ України, насамперед телевізійні, виконують не націєтворчі, а націєруйнівні функції. Тотальне (дез)інформаційне панування конвертується в панування політичне, економічне, ідеологічне. Та попри всі процеси глобалізації, не може бути реального суверенітету без національного інформаційного простору» [4].

Російські ЗМІ наполегливо і послідовно деформували свідомість мільйонів українських читачів і глядачів, конструюючи російську візію політичних подій у Росії та Україні, маніпулювали електоральними настроями сусідів, ба навіть світовідчуттям і світоглядом українців. «Треба визнати прикрий факт: мільйони українських мізків є дистанційно керованими з-за кордону. Відповідальність за це несуть усі режими в незалежній Україні, бо жоден не робив активних спроб зменшити цю всебічну інформаційну залежність України» [4].

Важливим чинником деструкції української ідентичності є проблема фальшивої історичної пам'яті. Риторичним є запитання С. Грабовського та І. Лосєва «чи життєздатна нація, яка не пам'ятає про саму себе головного, яка неспроможна виробити спільне бачення основних подій свого минулого?» [4]. Тому сьогодні українські

медіі повинні працювати над тим, щоб повернути історичну пам'ять про важливі, трагічні, часто замовчувані і суперечливі сторінки історії українського народу. Просвітницька робота має спричинитися до того, що середньостатистичний український медіареципієнт все таки набереться мужності, щоб прийняти пам'ять як частинку своєї індивідуальності, зрозуміти і прийняти минулу історію власного народу та інкорпорувати її у структуру власної ідентичності.

У листопаді 2013 р. аморальна влада, відмовившись підписувати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, а згодом через побиття мирних студентів влада перейшла межу, якою була людська гідність. Тому події листопада 2013 – лютого 2014 рр. називають ще Революцією гідності. Вони стали новим етапом самоусвідомлення сучасного українського суспільства, трансформації його ідентичності. Як зазначає М. Степико, «дискурс ідентичності особливо актуальний для «розколотих» суспільств яким є, на жаль, сьогодні Україна. Тут проблема ідентичності стала найзначнішим обґрунтуванням пріоритетності тих або інших суспільних цінностей» [12, с. 7].

Ідентичність є визначальною у формуванні світогляду, ставленні людини до себе і світу. Це особистісна фундаментальна основа, завдяки якій людина зберігає самоповагу й цілісність свого «Я». Ідентичність – це динамічний процес упродовж життя людини, якому властиві різні етапи, зміни та кризи. «Ідентичність – не лише індивідуальна, а й колективна, в тому національна – не є статичною. Вона змінюється, і ці зміни виникають внаслідок переосмислення...» [3, с. 13].

На думку С. Андрусів, «ідентичність усуває почуття загубленості, непевності, незахищеності, непоінформованості (щодо нині і щодо завтра), неврози, сумніви щодо правильного / неправильного вибору поведінки, зберігає нормальний стан свідомості в умовах високорозвиненої цивілізації [1, с. 37].

Дослідники розрізняють поняття «ідентичність» та «ідентифікація». Вперше феномен ідентифікації описав та ввів у науковий обіг австрійський психіатр З. Фройд в 1899 р. Виокремлюють особистісну та колективну ідентифікацію. Особистісна ідентифікація – це механізм, дія якого базується на сильному емоційному зв'язку індивіда з іншими людьми, насамперед з батьками, що призводить до отожднення, дуже часто неусвідомленого [10, с. 230]. Через механізм ідентифікації у маленької дитини відбувається формування поведінкових стереотипів, що утворюють риси особистості, визначення ціннісних орієнтацій і статево-рольової ідентичності.

Колективна ідентифікація виникає під час спільної діяльності, коли переживання одного індивіда у групі задані іншим індивідом як мотиви поведінки, які організують їх власну діяльність, що одночасно спрямована на здійснення групової мети і на усунення фрустрованих впливів. Колективна ідентифікація означає єдність мотивації, формування взаємовідносин на основі морально-етичних принципів. Особливо виражається в співпереживанні і співучасті, коли кожний член групи емоційно і діяльнісно реагує на успіхи і невдачі кожного. Дія колективної ідентифікації в групі виражається: 1) у визнанні за іншим, як і за собою, рівних прав і обов'язків; 2) у сприянні і підтримці; 3) у вимогливому ставленні як до себе, так і до товаришів. Психологічна основа колективної ідентифікації – готовність індивіда, яка формується в спільній діяльності відчувати, переживати і діяти щодо іншого так, ніби ним є він сам. Феномен колективної ідентифікації формується у соціальній групі високого рівня розвитку і не зводиться до індивідуальних переваг членів групи.

Ідентифікація пов'язана з поділом на «своїх» і «чужих», «наших» і «ненаших». Особливо це було чітко віддиференційовано на Євромайдані, де були Майдан і Антимайдан, тітушки і майданівці, ватники і вишиватники. Тому результат ідентифікації – це активна громадянська позиція, готовність до активних форм захисту прав, свобод та гідності людини.

Отже, ідентифікація – психологічний процес самоототожнення, формування ідентичності, тобто ідентичність можна розглядати як результат дії механізму ідентифікації.

Вважають, що термін «ідентичність» (его-ідентичність, криза ідентичності) у науковий дискурс увів Е. Еріксон у фундаментальній праці «Ідентичність: криза та юність». На його думку, ідентичність – це «переживання й усвідомлення індивідом почуття самототожності, власної істинності, повноцінності, цілісності та неподільності в просторі, сталості в часі, а також співпричетності до світу та інших людей [8, с. 138].

Відомо, що «ідентичність стає проблемою тоді, коли ідентичності не існує, особливо у ситуаціях криз та заворушень» [14, с. 387]. Тому Євромайдан став наслідком кризи ідентичності українського суспільства та влади. Але ця криза – необхідний і важливий етап розвитку людини і суспільства. Це етап подолання старої ідентичності та набуття нової. Успішно подолана криза ідентичності є найважливішим моментом розвиненої, зрілої особистості/суспільства. Саморефлексивність людини/громадянина та рефлексивність активної частини українського суспільства під час Євромайдану стали умовою подолання кризи ідентичності. Це сталося внаслідок постійного моніторингу та аналізу «правильності» розвитку власного «Я» та середовища його існування – «Ми» (конкретного соціуму) упродовж 3 місяців громадського спротиву.

Ідентичність – це свідомий вибір бути/чи не бути собою, бути/чи не бути людиною, яка сповнена гідності, що власне і робить її Людиною. Отже, гідність людини безпосередньо пов'язана з її ідентичністю.

Ці виокремлені проблеми української ідентичності стали викликом для частини українського суспільства, яке вийшло на Євромайдани країни і прийняло цей виклик. Основними чинниками національної самоідентифікації під час Євромайдану стали **воля і свідомість** [виділення наше – С.О.], тобто діяльний вибір людини на користь належності/неналежності до українства.

Протестувальники зрозуміли, що «політичне, економічне й культурне життя України розгортається за умов неокolonіального тиску на неї з боку колишньої метрополії і лідер якої відверто називає розпад тоталітарного СРСР «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ століття» [4].

«Євромайдан – це велетенський процес самоідентифікації України та українців, – переконаний журналіст Ігор Гулик. Причому ця самоідентифікація множинна, складна, мозаїчна, та водночас цілісна. Люди, які вийшли на Майдан, воювали не «проти» злих намірів Кремля чи «за» альтруїстичні плани Вашингтона. Вони теж (можливо, інстинктивно, але, здається, акурат свідомо) уособлювали стратегію самоідентифікації, яка первинно заточена під майбутнє кожного із протестантів. Один із героїв проекту «Вавилон'2013» так і сказав: «Я ладен обв'язати себе гранатами і піти на Кабмін, якщо вони ще раз піднімуть руку на наших дітей. А вони кажуть, що у нас немає камікадзе...».

Тобто «чорнороби» – творці революції прагнули бачити Україну в собі, рівно ж і себе в Україні як громадяни. Без огляду на те, яку віру сповідують, якою мовою

послугуються в побуті, ліві вони чи праві в політиці, високоосвічені IT-ішники чи мийники дорогих автовок. І інші стратегії – путінська, американська, ба навіть ЄС-івська, їм, відверто вже не важлива» [5].

Агентами змін стали пасіонарії – активні і свідомі люди, які подолали страх. «На очах» формувалася абсолютно нова генерація, яка не знає «совкової» ментальності. Виявилось, що влада недооцінила напругу у суспільстві, і що політики не були готові до розгортання подій на Євромайдані. Ані влада, ані опозиція. Коли Майдан прагнув змін, влада свідомо відмовлялася від них, натомість репресії і повна узурпація влади стали її основними інструментами у тривалих перемовинах з представниками протестувальників.

«Глухота» і цинізм влади, зокрема у виступах її «яскравих спікерів» В. Олійника, О. Бондаренко, М. Чечетова, а також прийняті «диктаторські закони» від 16 січня засвідчили, що *порозуміння* між сторонами було неможливе. Відповідно протистояння вилилося у подальшу радикалізацію.

Євромайдан пройшов двофазову модель розвитку, спочатку мирні протести, а після прийняття «диктаторських законів» 16 січня 2014 р. розпочалася друга фаза: перехід від ненасильницького до насильницького протистояння.

У кульмінаційний період Євромайдану – лютневі дні розстрілів протестувальників у Києві – для мільйонів українців остаточно відбувся усвідомлений вибір ідентичності, перехід від кризи до чіткого самоототоження як громадянина своєї держави, як представника своєї нації. Саме тоді, як зауважив один з учасників Майдану: «ми подолали психологічну межу. Ми викинули царя з голови. І створили в головах Україну» [11].

В той час Оксана Забужко наголосила, що «головне відкриття, яке українці почали робити (дай Бог, щоби на тому все не зупинилося), це усвідомлення того, наскільки ми сильний народ і наскільки ми багатий народ... Тому й страху у нас, на відміну від Європи, немає!» [2]. Отже, Революція Гідності *привела до змін, які стосуються ідентичності людини як соціально активного та свідомого громадянина у своїй державі. Йдеться про пошук і утвердження нової сутності і водночас усвідомлену, самостійну відмову від домайданного «я».*

Упродовж Революції Гідності постала Людина, гідність якої була зневажена і яка вийшла з протестом проти неповаги до себе, до своїх прав, перш за все – права на життя, і право на свободу. Тобто українці прийшли вирішувати екзистенційні, смислотвірчі проблеми всього народу. Українське «Я», насамперед студентське, а згодом і всенародне стало самоусвідомленим. Європейський вибір, цінності та людська гідність стали чіткими орієнтирами. Суспільство визначилося і зробило свій вибір. Себто психологічне Я українського народу усвідомило себе, свої потреби, і будучи мотивованим, перейшло до чіткої дії – захисту власних прав та боротьбу з кримінальним і корумпованим режимом Януковича. Відкидаючи тривалу пасивність і нерішучість, Майдан утвердив вибір і волю народу. Адже відомо, що у демократичних країнах здійснення політичної волі покладається на громадянське суспільство.

А що в цей час відбувалося з українським медіями, які як відомо не тільки відображають, але й творять реальність? Якщо їх пропустити крізь фільтр психологічних категорій ресурс/дефіцит, то до Євромайдану вони були дефіцитом, у них відчувався брак правдивості новин, достовірності поданої інформації. Тобто, українські медіа, зрештою як і суспільство й держава, також переживали кризу ідентичності. Згадати

хоча б медіахолдинг УМХ і його власника Сергія Курченка, який викупував видання за виданням, серед яких знані інфогіганти «Кореспондент» і «Форбс» (Україна).

Зрештою, це не дивно, бо коли хворе суспільство як організм, і влада, яка претендує бути його головою, то що відбувається з медіями, які є очима суспільного організму? Звісно, вони теж хворі. Натомість період Євромайдану – це процес суспільного одужання, а, відповідно, й «одужання» медій.

День за днем українські медії з дефіциту трансформувалися у *ресурс*, і стали тим справжнім суспільним ресурсом для українського соціуму, з якого можна було почерпнути достовірну, правдиву інформацію. Можна стверджувати, що в період Євромайдану українська журналістика стала емпатичною, яка не лише фактологічно висвітлювала тогочасні факти і явища, вона активно співпереживала всі події. Зрештою, це не дивно, адже психологи встановили тісний зв'язок між ідентифікацією та емпатією. Відомо, що у період масових протестів та громадського спротиву 160 журналістів постраждало та 2 журналісти загинули під час або в результаті виконання професійних обов'язків [13]. Так Євромайдан змінив український медіаландшафт.

В період листопада 2013 – лютий 2014 рр. українські медії стали комунікаційними каналами, які активно впливали на формування ідентичності українського суспільства. Вони стали самостійним джерелом ідентичності, поруч з такими інститутами як сім'я, соціальні ролі й Церква.

Дослідник Володимир Кулик вважає, що саме медії великою мірою «створять ту реальність, яку сприймають їхні читачі, слухачі або глядачі. Маючи змогу представляти загальні дії та думки окремих осіб і груп та творити уявлення людей про ті часи, місця й суспільні ділянки, яких вони інакше могли б ніколи не пізнати, медійний дискурс робить важливий внесок у підтримування й змінювання ідентичностей, владних стосунків та уявлень про світ» [6]. Отже, медіаресурс став суспільним ресурсом, відтак можемо говорити про українські медії як співтворців Євромайдану.

Висновки. Оскільки на Євромайданах зібралися насамперед люди активні, пасіонарні, віддані ідеї незалежності, то упродовж трьох місяців протистояння суспільство позбулося ілюзій, і великою мірою подорослішало. Євромайдан став територією гідності кожної людини. У цьому сенсі (до)формування української ідентичності – це повернення до її європейських традицій, це європеїзація країни.

Революція гідності призвела до кардинальних змін у суспільному розвитку країни, а особливо – в українській суспільній та індивідуальній свідомості. Одним з феноменів Майдану стала трансформація ідентичності українського суспільства, тобто зміна уявлення про себе як на внутрішньому рівні, тобто уявлення про себе всередині суспільства, так і на зовнішньому, тобто уявлення про Україну у світі.

Психологічна трансформація суспільства віддеркалюється передусім у публічному дискурсі, тому медіадискурс дав змогу побачити, наскільки змінилися українці, їх ідентичність, їх дискурс, як і зрештою, змінилися самі медіа. Революція гідності стала часом самоідентифікації українського суспільства як громадянського, а також часом якісних змін українських медій як сенсорів суспільної динаміки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст. / С. М. Андрусів. – Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.

2. Бондаренко Б. Оксана Забужко: Кагебешник на прізвисько Моль – лише вершечок гнійника «руській мір» [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.expres.ua/main/2015/01/09/123506-oksana-zabuzhko-kagebeshnyk-prizvysko-mol-vershechok-gniynuka-guskiy-mir>
3. Гнатюк О. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність / Оля Гнатюк – К.: Критика, 2005. – 528 с.
4. Грабовський С., Лосєв І. Українська ідентичність: проблеми та виклики» / Сергій Грабовський, Ігор Лосєв // День. – 2013. – 13 листоп. (№207).
5. Гулик І. Прихована стратегія Майдану [Електронний ресурс] / І. Гулик – Режим доступу : <http://ihorhulyk.livejournal.com/63411.html>
6. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Володимир Кулик – Київ : Критика, – 2010. – 656 с.
7. Пахльовська О. Не-європейська Україна [Електронний ресурс] / О. Пахльовська – Режим доступу : <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/ne-ievropeyska-ukrayina>
8. Правдивець Н. О. Теоретична модель феномену ідентичності особистості / Н. О. Правдивець // Актуальні проблеми психології : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наук. праць / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2010. – Т. 1. – Ч. 27. – С. 137-145.
9. Сінкевич О. Соціальні практики масової культури: ідентифікаційний дискурс : монографія / Ольга Сінкевич. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – 360 с.
10. Словарь психолога-практика / Сост. С. Ю. Головин. – 2-е узд., перераб. и доп. – Мн.: Харвест, 2005. – с.230.
11. Створили в головах Україну [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=785468748203947&set=a.572806569470167.1073741856.100002224870984&type=1&theater>.
12. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія / М. Т. Степико. – К. : НІСД, 2011. – 336 с.
13. Список журналістів, побитих під час Євромайдану [Електронний ресурс] // Режим доступу : <https://goo.gl/U36SuR>
14. Strach B. A European Identity. To the Historical Limits of a Concept // European Journal of Social Theory. – 2002. № 5 (4).

TRANSFORMATION OF IDENTITY UKRAINIAN SOCIETY DURING EUROMAIDAN

Solomiya Onufriy

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: sonufriy@gmail.com*

Analyzes the transformation of identity Ukrainian society during Revolution of dignity through the prism of Ukrainian media.

Key words: Ukrainian media, identity, identity crisis, transformation of identity.

УДК 070-057.4В.Здоровега:82-92.09

ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЗДОРОВЕГИ: ЖАНРОВІ ТА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Мирослава Рудик

Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Генерала Чупринки, 49, Львів, 79044, Україна, e-mail: journft@franko.lviv.ua

У статті досліджено жанрові та стильові особливості публіцистичного доробку відомого журналістикознавця, публіциста, багаторічного декана факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка В. Й. Здоровеги. Визначено творчу майстерню вченого та її значення для розвитку сучасної журналістики.

Ключові слова: Володимир Здоровега, публіцистика, жанри, стиль.

Актуальність досліджуваної теми зумовлена потребою комплексного дослідження публіцистики Володимира Здоровеги. Адже жанрові та стильові особливості публіцистичних текстів розкривають комунікативні функції публіцистики вченого, за їхньою допомогою визначаємо творчу майстерню Володимира Здоровеги.

Історіографія питання. Публіцистичну спадщину Володимира Здоровеги досліджували О. Кузнецова, І. Михайлин, І. Павлюк, І. Паславський, М. Присяжний. Однак жанрова палітра та стильові особливості публіцистики Володимира Здоровеги не вивчені журналістикознавцями.

Мета нашого дослідження – дослідити творчу майстерню Володимира Здоровеги через призму жанрових та стильових особливостей його публіцистичних текстів.

Ми ставимо перед собою **завдання**:

- дослідити публіцистичні праці Володимира Здоровеги;
- визначити жанрову палітру публіцистики вченого;
- з'ясувати стильові особливості авторського тексту Володимира Здоровеги;
- окреслити значення творчої майстерні Володимира Здоровеги для розвитку сучасної журналістики.

Об'єктом нашого дослідження є публіцистичні матеріали Володимира Здоровеги.

Предмет дослідження – це жанрові та стильові особливості публіцистики Володимира Здоровеги.

Новизна нашого дослідження полягає в тому, що публіцистична спадщина В. Й. Здоровеги ще не достатньо вивчена журналістикознавцями і потребує комплексного дослідження. Ніхто раніше не досліджував жанрову палітру публіцистики Володимира Здоровеги та його авторський стиль.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» так визначає поняття «стиль»: «це сукупність прийомів у використанні засобів мови, властива письменникові або літературному творові» [2, с. 1344].

Багато про стиль письма писав І. Франко, який насамперед у стильових особливостях вбачав естетичну вартість написаного. Дослідниця Франкової творчості О. Сербенська зазначає: «Франко трактує слово «стиль» у широкому плані – як сукупність ознак, які характеризують писемні твори певного часу, стають для нього своєрідною «естетичною мовою»; ми назвали б це «естетичним стереотипом епохи», до якого звикають, на який орієнтуються» [26, с. 72]. Саме в соціокультурному аспекті важливим є вивчення публіцистики Володимира Здорогеги за ознаками відображення того часу, коли вона була написана.

У своїх наукових розвідках Володимир Здорогега так окреслював стиль публіциста: «Індивідуальність публіцистичного стилю – це насамперед індивідуальність автора. Впертою працею, ерудицією, сміливістю у постановці тем і проблем утверджують свій авторитетний образ в публіцистиці представники всіх поколінь нашої літератури. Автор – своєрідний персонаж публіцистики. Як поет у ліриці – публіцист пише його все життя. Одного, декількох навіть найцікавіших творів, не достатньо для створення такого образу. Він збірний і постійно доповнюється, кристалізується в процесі осягнення нелегкої публіцистичної праці» [3, с.163].

На нашу думку, стиль Володимира Здорогеги був сформований як характером вченого (він був інтелігентом), так і специфікою його діяльності. Будучи авторитетним журналістикознавцем, Володимир Здорогега не раз виконував роль експерта у питаннях, що стосувалися медіаосвіти, тому був завжди готовий до публічних виступів. Глибина думки, природна здатність до аналітичного мислення, толерантність і виваженість у висловлюваннях, всебічна ерудованість, здатність тонко розбиратися у складних суспільних процесах і явищах, уміння всебічно охопити проблему і подати шляхи її розв'язання, інтуїтивно відчувати потребу завтрашнього дня – це ті риси, які притаманні манері письма Володимира Здорогеги.

І. Павлюк називає Володимира Здорогегу «поетом журналістикознавства», бо сам завжди тонко відчував літературу, чудово володів словом і неодмінно помічав в інших оту вже легендарну на сьогодні «Божу іскру». Поетика публіцистики Володимира Здорогеги – це ціла світоглядна система, де інформація набуває естетичного значення. Створення публіцистом власного творчого методу та застосування у практичній публіцистичній діяльності дає підстави стверджувати про розкриття літературної концепції публіцистики Володимира Здорогеги. Самобутність образної системи публікацій Володимира Здорогеги ґрунтується на глибокому поетичному відчутті світу, національній ментальності, філософському світобаченні.

Важливим чинником у публіцистиці Володимира Здорогеги є образна система, яка також створює відповідний авторський стиль. Навіть якщо взяти до уваги назви книг Володимира Здорогеги, то всі вони містять образність. Наприклад, «У майстерні публіциста», «Мистецтво публіциста», «Збагнути день сущий». Ці праці вже у своїй назві повідомляють читачеві, що публіцистика є мистецтвом, яке потребує особливої майстерності. У своїх публіцистичних виступах Володимир Здорогега в заголовку вкладає головну думку, що часом є певним закликком. Наприклад, «Хочеш бути журналістом? Будь!». Іноді у заголовку є запитання, яке вже на візуальному рівні спонукає читача шукати відповіді. Прикладом може бути публікація «Влада

інтелекту чи інтелектуальне прислужництво?» або «Інформація? Комунікація? Пропаганда?», де автор апелює до журналістів, щоб зробили правильний вибір.

Володимир Здоровега виділяв такі види образів: словесний образ, образний вислів, образ-деталь, образ-персонаж. Наголосимо, що публіцистичні тексти Володимира Здоровеги не перенасичені образами. Вдалий образ лише підсилює думку автора, сприяє наочності викладеного. Володимир Здоровега писав: «Співвідношення образного і безобразного начал вже на словесному рівні в поетичному творі, у ліриці і публіцистиці різне. Концентрація образного елемента у публіцистичному тексті нижча. Тут домінує понятійне мислення, підкріплене образом, а не навпаки, як, скажімо у ліриці» [17, с. 238].

Володимир Здоровега досконало володів словом. Вчений був патріотом і навіть у радянські часи видавав книжки українською мовою. У науковій спадщині Володимира Здоровеги є тільки одна російськомовна праця – «Слово тоже есть дело».

Характерними ознаками публіцистичного дискурсу Володимира Здоровеги є відкритість, зосередженість на важливих суспільно-політичних подіях, соціальних проблемах, аналітично-емоційна інтерпретація, відкрита світоглядна позиція, формування інформаційного контенту. Саме в цьому полягає комунікативне завдання публіцистики, яка на рівні змісту та форми повинна відображати динаміку дійсності й відповідати потребам сучасної аудиторії. Публіцист залучає читача до процесу осмислення й розуміння широкого соціокультурного контексту.

Поетичний струмінь публіцистики Володимира Здоровеги має особливий комунікативний вплив на читача, адже це не пишномовне пустослів'я, а яскрава образність, яка викликає у читача не лише інтелектуальне насичення, а й естетичне задоволення. Сила таланту Володимира Здоровеги – це глибока концентрація на досліджуваному явищі та динаміка думки, яка веде читача лабіринтами свідомості до відкриття істини. Публіцист виконує роль сучасника, який осмислює проблеми дійсності, де треба – дає пораду, в інших моментах – вступає в полеміку, виконує перед аудиторією й виховну функцію.

Публіцистичність, притаманна Володимирі Здоровезі, є квінтесенсією його творчості. Найголовніша риса його стилю – це здатність відчувати актуальність того, про що необхідно сказати своїм читачам. Володимир Здоровега, як висловлювались його колеги, не любив писання для писання. У все, що виходило з-під його пера, він вкладав глибокий зміст. Писав про те, що у той час хвилювало не тільки його, а й усе суспільство.

Простота мови є, мабуть, найбільшою запорукою успіху праць Володимира Здоровеги. Адже автор не ховався за надто розумними фразами, не насичував свої тексти термінологією, а найголовніше – не вивищував себе над читачем. А намагався складні речі донести навіть до посереднього розуму. На нашу думку, це велике мистецтво – працювати на аудиторію, на її інтереси. У своїх публіцистичних виступах Володимир Здоровега не виокремлював себе, не наголошував на авторському «я», а, навпаки, асоціював себе з народом і писав ніби від певного прошарку суспільства. Ніколи не мав претензій на геніальність. Навпаки, був людиною скромною, свою публіцистичну діяльність вважав громадянським обов'язком.

М. Присяжний зазначає: «Він [Володимир Здоровега. – М. Р.] не оминув би нагоди дати оцінку сущому, заглянути в майбутнє. Бо, простежуючи все його життя, переконуємося, що дотримувався зрілої формули «Якщо не я, то хто?». Така настано-

ва дозволяла йому бути на вістрі складних трансформацій – суспільних, політичних, культурних перетворень, характерних для доби Володимира Здорогеги» [25, с. 61]. На нашу думку, це свідчить про усвідомлення великої відповідальності Володимира Здорогеги за долю української журналістики. Ця ідея простежується в його публіцистиці, її також сповідував вчений і своїм життям.

Публіцистична спадщина Володимира Здорогеги є важливою для ґрунтовного осмислення і через призму журналістських жанрів, **за допомогою яких автор здійснює комунікативно-прагматичну функцію публіцистики.**

«Жанр (від франц. genre – вид, стиль + лат. genus – рід) ... у журналістиці – історично сформований стійкий тип медіатору з відповідною структурою, способом засвоєння фактичного матеріалу та функціями» [27, с. 38]. Володимир Здорогега використовує найбільш дієву жанрову форму – статтю. Адже «стаття – це синтетичний жанр публіцистики, в якому журналіст, використовуючи палітру інформаційних, аналітичних і художньо-публіцистичних методів з явною перевагою аналітичних, досліджує актуальну соціальну проблему, щоб показати явище, його причини і наслідки для вдосконалення життя» [21, с. 46].

У газетній публіцистиці Володимира Здорогеги переважають такі жанри: стаття, есе, інтерв'ю, рецензія та нарис. У жанрі «стаття» Володимир Здорогега переважно порушував важливі суспільні проблеми. Наприклад, до цього жанру належать публікації «Достовірність інформації як передумова медіаосвіти» [5], «Чи український наш інформаційний простір?» [22], «Європейський вибір: що брати з собою, а чого вчитися українським ЗМІ» [7], «Ми довели, що дозріли» [12], «В селі у матері» [4] та ін. У цих публікаціях автор аналізує складні процеси суспільно-політичного життя, дає оцінку політичній та економічній ситуації в Україні. У них простежується державотворчі мотиви, громадянська позиція автора. Характерні риси цього жанру: чітка авторська позиція, логічність викладу думок, наявність переконливої аргументації, вміле поєднання образів і фактів. За допомогою статті автор-публіцист актуалізує важливі проблеми сучасності, не лише теоретично осмислює, а й дає свою оцінку, наводить яскраві приклади, вибудовує власну стратегію бачення розв'язку назрілого питання. Автор не підвищує тон розмови, не принижує своїх комунікативів, а, навпаки, пробуджує оптимізм, намагається вести діалог з аудиторією. Використання зображувально-виразних засобів мови, зокрема засобів стилістичного синтаксису (риторичні запитання, паралелізми, повтори, інверсія тощо), підвищують смислову та емоційну сторони статті, чим здійснюють комунікативний вплив на розум і почуття аудиторії.

Оскільки жанр «есе» є одним з найстаріших жанрів, який використовували у своїй творчості Арістотель і Платон, йому притаманна манера роздумувати над складними явищами сучасності, то за допомогою цього жанру Володимир Здорогега описує свої міркування над питаннями свободи слова і професіоналізму журналістів. «*Есе – від французького essai, що в перекладі означає «спроба», «начерк»*) – жанр художньо-публіцистичної чи науково-популярної творчості, де вільно, не обов'язково вичерпно, але виразно індивідуально трактується певна подія, явище, проблема чи тема» [23, с. 27–28]. Есе поєднує в собі статейний і нарисовий методи відтворення. Жанру «есе» притаманний вільний розмах думки, що не зобов'язує автора до вичерпності розкриття порушеної проблеми. Дослідник жанру М. Балаклицький вважає, що «в есеї основний прийом переконання – залучення реципієнта свідком до процесу авторського мислення» [1, с. 69].

Володимир Здоровега використовував жанр «есе» з метою дати оцінку чи зробити відгук на актуальні питання тогочасної дійсності або висвітлити предмет чи явище під новим кутом зору. Публіцист за допомогою есе прагне крізь окремий факт чи подію побачити загальні тенденції, вийти на загальнокультурний контекст аудиторії. До жанру «есе» якнайкраще застосовано публіцистичний метод «роздумування вголос». Наприклад, у публікації «Сила і безсилля слова» [15] В. Здоровега розмірковує над силою впливу слова на людину. Публіцист невимушено веде розмову, ставить запитання і сам відповідає, обґрунтовує свою думку, залучаючи реципієнтів до широкої гами асоціацій. Таким чином читач, ніби іде стежкою автора, з легкістю сприймає подані асоціативні композиції, і в кінцевому результаті осягає філософсько-узагальнений зміст сказаного.

У цьому ж жанрі публікація «Чи легко бути молодим?» [19] – роздуми над студентськими роботами, де автор намагається визначити роль молоді людини в сучасному світі. «Взявся я за перо не для того, щоб ще раз нагадати про наші, цього разу, молоді біди і болі. Спонукали мене до розповіді певні зміни у підготовці, настрої, душевному стані молодих людей» [19], – пояснює публіцист. У цьому матеріалі одночасно пояснює причини та розкриває суть справи, вказує на вади й хиби у вихованні. Вивчаючи світогляд студентів на основі проаналізованих робіт на задану тему, публіцист крок за кроком від одиничних буденних явищ переходить до площини суспільства, держави. Характерною ознакою публікації є авторська думка і практична спрямованість на вирішення конкретних завдань. Оцінні судження, притаманні авторові, засвідчують авторську позицію, розвивають динаміку думки, відображають власну інтерпретацію публіциста.

Ефективність використання жанру «есе» у творчій спадщині В. Здоровеги пояснюємо тим, що тут задіяний досвід автора, репрезентативність його особи. Адже за допомогою цього жанру Володимир Здоровега через власну точку зору, індивідуальне сприйняття веде читача до істини, до розуміння складних життєвих явищ і процесів. Авторитет публіциста, спокійний і розважливий тон розмови створюють атмосферу довіри між автором та аудиторією.

Жанр «інтерв'ю» є дуже популярним, оскільки дає можливість отримати інформацію з перших уст. Володимир Здоровега часто був запрошений до діалогу як експерт у сфері журналістики. Найпопулярніші інтерв'ю з Володимиром Здоровегою: «Журналістів у глухий кут вже не заженеш. Але будуть спроби їх купити» [10], «Журналістика – це важка розумова праця» [9], «Друковане слово не вмере, але може стати раритетом» [22, с. 244–247], «Свобода слова потрібна не журналістам. Вона потрібна суспільству» [13] та ін. Активна громадська позиція, авторитетність, зрілість поглядів сприяють виявленню інтересу до спілкування з Володимиром Здоровегою. Адже інтерв'ю з вченим – це завжди глибока змістовна розмова над проблемами сучасності. Особливостями жанру є поєднання в тексті оригінального мовлення респондента та інтерв'юера. Діалогічна форма інтерв'ю особливо підкреслює інтелектуальність співрозмовника, здатність його до відповіді без завчасної підготовки. Комунікативно-прагматична функція жанру – це вплив на масового адресата через поданий текст бесіди та в спонуканні його до певних висновків і вчинків. Володимир Здоровега й сам як інтерв'юер запрошує до розмови своїх учнів: фотомитця В. Пилип'юка (публікація «Чарівний світ очима Василя Пилип'юка» [23]) і народного депутата С. Курпіля («Чи й далі соромитимемося говорити правду?» [17]).

До нарисового відтворення дійсності Володимир Здоровега вдавався у публікаціях «Світоч у царстві духу. Львівський університет у цифрах, фактах і людських долях» [11, с. 27–32], «Що важливим є для світу сьогодні» [20], «Совість і мужність ученого» [16], «Життя з нами не жартувало» [8] та ін. За визначенням вченого, «нарис – найпоширеніший художньо-публіцистичний жанр, у якому досліджуються реальні життєві явища через людські долі та характеристики з метою впливу на соціальну практику, формування особистості, її орієнтації у системі соціально-політичних і духовних цінностей» [17, с. 245].

Особливість нарисового відтворення дійсності в тому, що за допомогою системи образів і фактів публіцист створює цілісне уявлення про людину, намагається об'єктивно охопити всі значущі деталі. В основі жанру не образність, а насамперед документалізм. Адже головним у нарисі є образ-персонаж. Володимир Здоровега через життєві перипетії, долі людей намагався розглянути значення цих особистостей у житті українського народу, виокремити їхній внесок, донести до читача непрості обставини їхнього життя. Окрім портретних нарисів, Володимир Здоровега писав також і проблемні нариси. У публікації «Життя з нами не жартувало» [8] Володимир Здоровега описує історію створення факультету журналістики Львівського університету, зазначаючи про визначних особистостей львівської школи журналістики. Це важливий автобіографічний матеріал, який відображає не лише час, у якому довелося жити і творити публіцисту, а дає нам розуміння радянської дійсності в цілому. Також Володимир Здоровега працював і в літературно-критичному жанрі. Прикладом цього є книга про В. Коротича.

Літературно-художня критика в публіцистичній творчості Володимира Здоровеги відображена в жанрі «рецензія», в основі якого є відгук. Незалежно від того, в якій формі не був би цей відгук, суть його – виразити ставлення рецензента до твору, який він досліджує» [27]. Мистецтво критика охоплює в собі навички літературознавця і вміння аналізувати творчі явища, наявність естетичного смаку, орієнтацію на широку аудиторію. Зауважимо, що, на відміну від більшості рецензій в пресі, які переважно аналізують одну сильну сторону твору чи суто авторську майстерність, рецензіям Володимира Здоровеги притаманний комплексний підхід до оцінки літературних творів. Саме тому під час всебічного вивчення книги, він не обмежується оцінкою твору лише з літературних позицій, а й порушує важливі суспільно-політичні проблеми, його рецензії переростають у літературно-критичні статті. Наприклад, такою є публікація «Росія очима українця: стратегічний партнер чи?» [13], де Володимир Здоровега характеризує книгу Б. Кушніра «Як нам бути Росією?». Важливою є рецензія-діалог під назвою «Енергія «Діла» [6], у якій предметом розмови є дослідження Ю. Шаповала одного з провідних галицьких часописів «Діло».

Проаналізувавши публіцистичну спадщину Володимира Здоровеги, ми дійшли висновку, що творча майстерня професора Здоровеги головно відображена індивідуальністю автора, особливою манерою письма, завдяки чому його публікації є більш дієвими. Секретом успіху публіциста є стислість, лаконічність, простота і водночас глибина думки.

Публіцистика Володимира Здоровеги має досить різноманітне жанрове втілення. Проаналізувавши публіцистичну спадщину вченого, визначаємо, що він писав у таких жанрах: промова, нарис, передмова, есе, стаття, інтерв'ю, рецензія, заміт-

ки публіциста. Газетна публіцистика, яка зорієнтована на якнайширшу аудиторію, представлена такими жанрами: стаття, есе, інтерв'ю, рецензія та нарис.

Аналіз публіцистичного доробку Володимира Здорогега дає можливість простежити не лише авторську інтерпретацію дійсності, а й естетичні цінності цих текстів, художні орієнтири, індивідуальну творчу майстерність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр: методичні рекомендації для студентів зі спеціальності «Журналістика» / М. Балаклицький. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 74 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К. ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.
3. Здорогега В. Й. Віталій Коротич: Літературно-критичний нарис / В. Й. Здорогега. – К. : Рад. письменник, 1986. – 212 с.
4. Здорогега В. В селі у матері / Володимир Здорогега // Високий Замок. – 1998. – 20 жовт.
5. Здорогега В. Достовірність інформації як передумова медіаосвіти [Електронний ресурс] / Володимир Здорогега. – Режим доступу : <http://lnu.edu.ua/mediaeco/zurnal/N2/Mediaosvita/dostovirn-inf.htm>
6. Здорогега В. Енергія «Діла» / Володимир Здорогега // Молодь України. – 1999. – 28 груд.
7. Здорогега В. Європейський вибір: що брати з собою, а чого вчитися українським ЗМІ // Про журналістику і журналістів: Статті, есе, виступи діалоги / Володимир Здорогега. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 39–44.
8. Здорогега В. Життя з нами не жартувало // Про журналістику і журналістів: Статті, есе, виступи діалоги / Володимир Здорогега. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 108–139.
9. Здорогега В. Журналістика – це важка розумова праця [Електронний ресурс] / Володимир Здорогега. – Режим доступу : http://www.arhiv.st-zamok.net/Arhiv/293-294/293_12.html
10. Здорогега В. Журналістів у глухий кут вже не заженеш. Але будуть спроби їх купити [Електронний ресурс] / Володимир Здорогега, Борис Козловський // Висок. Замок. – 2005. – 11 жовт.
11. Здорогега В. Й. Зорані межі / В. Й. Здорогега. – Львів : Каменярь, 1982. – 52 с.
12. Здорогега В. Ми довели, що дозріли / Володимир Здорогега // Високий Замок. – 1996. – 23 серп.
13. Здорогега В. Росія очима українця: стратегічний партнер чи?.. / Володимир Здорогега // За вільну Україну. – 1996. – 21 листоп.
14. Здорогега В. Свобода слова потрібна не журналістам. Вона потрібна суспільству // Про журналістику і журналістів: Статті, есе, виступи діалоги / Володимир Здорогега. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 48–57.
15. Здорогега В. Сила і безсилля слова / Володимир Здорогега // Дзеркало тижня. – 2002. – 7 верес.
16. Здорогега В. Совість і мужність ученого / Володимир Здорогега // Дзвін. – 2000. – Ч. 8. – С. 95–97.

17. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : [підручник] / Володимир Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.
18. Здоровега В. інтерв'ю: Чи й далі соромитимемось говорити правду? / В. Здоровега, С. Курпіль // Дзеркало тижня. – 2001. – 23 лют.
19. Здоровега В. Чи легко бути молодим? Роздуми над студентськими роботами на задану тему / Володимир Здоровега // Високий замок. – 1999. – 31 берез.
20. Здоровега В. Що важливим є для світу сьогодні / Володимир Здоровега // Молодь України. – 1998. – 16 квіт.
21. Кузнецова О. Аналітичні методи в журналістиці : навч. посіб. / О. Д. Кузнецова. – Львів : Видавничий центр ННУ ім. І. Франка, 2002. – 120 с.
22. Мистецтво збагнути день. Спогади про Володимира Здоровегу / [упоряд. О. І. Наливайко ; за ред. І. І. Паславського]. – К. : ВПК «Експерес-Поліграф», 2013. – 320 с.
23. Михайлин І. Л. Основи журналістики : [підручник]. – [2-ге вид., доп. і поліпш.] / І. Л. Михайлин. – Харків: ХІФТ, 2000. – 278 с.
24. Пам'ять століть відтворена у слові / [упоряд. : А. В. Денисенко, В. П. Прокопенко, В. Д. Туркевич]. – К. : Інформ.-вид. центр «Планета», 2004. – 448 с.
25. Присяжний М. Володимир Здоровега на тлі доби / Михайло Присяжний // Львівська школа журналістики. Постаті / І. Лубкович, І. Паславський, М. Присяжний. – Львів : ПАІС, 2014. – С. 54–61.
26. Сербенська О. Мовний світ Івана Франка (Статті, роздуми, матеріали) : [монографія] / Олександра Сербенська. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 372 с.
27. Тертычный А. Жанры периодической печати : [учеб. пособие] / Александр Тертычный. – М. : Аспект-Пресс, 2000. – 312 с.

**CREATIVE WORKSHOP
OF PROFESSOR VOLODYMYR ZDOROVEHA:
THE GENRES AND STYLISH FEATURES**

Myroslava Rudyck

*Ivan Franko National University of Lviv
Generala Chuprynky str. 49, Lviv, 79044, Ukraine
e-mail: journft@franko.lviv.ua*

In the article author probes the genres and stylish features of publicism of Volodymyr Zdoroveha – a famous scientist and publicist, multi-dean of faculty of journalism at Lviv National University named by Ivan Franko.

Key words: Volodymyr Zdoroveha, publicism, genre, style.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Ольга Бикова</i> «Я ТУРИСТКОЮ ПРОЇХАЛА ПО РІДНІЙ ЗЕМЛІ»: УКРАЇНА У РЕПОРТАЖАХ ЛЕСІ БОГУСЛАВЕЦЬ	5
<i>Зоряна Величко</i> ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄСТВОРЕННЯ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ОСИПА НАЗРУКА	13
<i>Мар'ян Лозинський</i> ГАЛИЧАНИН АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА НАДДНІПРЯНЕЦЬ ІВАН ОГІЄНКО В КОНТЕКСТІ НАУКИ І ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ В ХХ СТ.	26
<i>Ірина Ніронович</i> ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ФІНАНСОВІ УМОВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРЕСИ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1918–1939 pp.)	31
<i>Тетяна Слотюк</i> ІДЕОЛОГІЧНІ Й ПОЛІТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ МОСКВОФІЛЬСЬКОЇ ПРЕСИ	38
<h3>МАСОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЗА КОРДОНОМ</h3>	
<i>Тарас Балда</i> ЕТИЧНИЙ КОДЕКС УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛІСТІВ США ТА КАНАДИ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ	49
<i>Божена Кецмур</i> СПЕЦИФІКА ЖУРНАЛІСТСЬКОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ	55
<i>Анастасія Коник</i> ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПОСТРАДЯНСЬКИХ РОСІЙСЬКИХ ТОВСТИХ ЖУРНАЛАХ: ТЕНДЕНЦІЇ, ДИНАМІКА, КОНТЕКСТИ	61
<i>Тарас Лильо</i> ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ ПРЕСИ: ІСТОРІЯ, ОСОБЛИВОСТІ ТА УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЗАСАД	67

<i>Йосип Лось</i> ЕМПАТИЧНА І ВАРТІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ДУМКИ	77
--	----

<i>Ігор Паславський</i> ПОЛІТИКА І ЖУРНАЛІСТИКА. ВАЦЛАВ ГАВЕЛ ПРО ЖУРНАЛІСТИКУ І ЖУРНАЛІСТІВ	88
--	----

МЕДІАКУЛЬТУРА

<i>Степан Вовканич</i> НАЦІОНАЛЬНА І СВІТОВА БЕЗПЕКА НОВІТНЬОЇ ДОБИ: СОЦІОГУМАНІСТИЧНИЙ КОНЦЕПТ	98
---	----

<i>Оксана Гоцуур</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА РОЗ'ЯСНЕННЯ КОНЦЕПТІВ «ЄВРОПА» ТА «РОСІЯ» НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ	111
--	-----

<i>Андрій Мельник</i> «ЦІННІСНЕ ДОМОБУДІВНИЦТВО ОСОБИСТОСТІ»: ПЕРСОНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ДУХОВНОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ СЕРГІЯ КРИМСЬКОГО	118
---	-----

<i>Микола Рашкевич</i> СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР ЧИСЕЛ У ПУБЛІЦИСТИЦІ Д. МЕРЕЖКОВСЬКОГО	130
---	-----

<i>Тетяна Хоменко</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОКУЛЬТУРНОГО МЕДІАПРОСТОРУ	142
---	-----

МЕДІАЛІНГВІСТИКА

<i>Наталя Драган-Іванець</i> КОМУНІКАТИВНО-РИТОРИЧНІ ТАКТИКИ В ПРОМОВАХ НАДІЇ САВЧЕНКО	149
--	-----

<i>Анатолій Капелюшний</i> ТРУДНОЩІ В КООРДИНАЦІЇ ПІДМЕТА І ПРИСУДКА ПІД ЧАС ТЕЛЕВІЗІЙНОГО МОВЛЕННЯ НАЖИВО	155
--	-----

<i>Галина Лильо</i> КОНЦЕПТ ПАТРІОТИЗМУ У СИСТЕМІ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ СВІЙ / ЧУЖИЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІОКОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ 2014–2016 РОКІВ	171
---	-----

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Олена Васіна</i> КОНВЕРГЕНЦІЯ ЖАНРІВ НОВИНИ І РЕАЛІТІ-ШОУ В НОВИХ МЕДІА	182
<i>Валентина Галацька</i> ТЕАТРАЛЬНА ПУБЛІЦИСТИКА УКРАЇНИ ПЕРЕЛОМНОГО ПЕРІОДУ (2013-2016 рр.) В АКсіОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ	190
<i>Парасковія Дворянин</i> КОМУНІКАТИВНІ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ НОВИН ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОДУКТУ	196
<i>Мар'ян Житарюк</i> ПЕРФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ КЛОНОФАКТІВ	209
<i>Юрій Мельник</i> ПРИХОВУВАННЯ СУСПІЛЬНО ВАЖЛИВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ДОБУ ІНТЕРНЕТУ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА	217
<i>Соломія Онуфрив</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПІД ЧАС РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ	225
<i>Мирослава Рудик</i> ТВОРЧА МАЙСТЕРНЯ ПРОФЕСОРА ВОЛОДИМИРА ЗДОРОВЕГИ: ЖАНРОВІ ТА СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ	232

CONTENT

HISTORY AND METHODOLOGY OF JOURNALISM

<i>Olga Bykova</i> «I DROVE TOURISTS OVER THE NATIVE LAND»: UKRAINE IN THE REPORT'S LESIA BOHUSLAVETS	5
<i>Zoryana Velychko</i> PROBLEMS OF UKRAINIAN NATION-BUILDING IN OSYP NAZARUK'S JOURNALISM	13
<i>Maryan Lozynskyi</i> GALICIAN ANDREW SHEPTYTSKY AND RESIDENT OF THE DNIEPER UKRAINE IVAN OHIYENKO IN THE XX CENT	26
<i>Iryna Nironovich</i> HISTORICAL-LEGAL AND ECONOMIC-FINANCIAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PROFESSIONAL PRESS IN INTERMILITARY POLAND (1918–1939)	31
<i>Tetiana Slotiuk</i> IDEOLOGICAL AND POLITICAL DETERMINANTS OF COMMUNICATIONAL PROCESS OF RUSSOPHILE PRESS	38

MASS COMMUNICATIONS ABROAD

<i>Taras Balda</i> ETHICAL CODEX OF UKRAINIAN JOURNALISTS IN THE USA AND CANADA IN THE HISTORY OF UKRAINIAN JOURNALISM	49
<i>Bozhena Ketsmur</i> SPECIFICITY OF JOURNALISTIC INVESTIGATION IN THE PRINTED MEDIA	55
<i>Anastasiya Konyk</i> HISTORICAL MEMORY IN POST-SOVIET RUSSIAN «THICK JOURNALS»: TRENDS, DYNAMICS AND CONTEXT	61
<i>Taras Lylo</i> IDEOLOGIZATION OF THE PRESS: HISTORY, FEATURES AND VERSATILITY OF FOUNDATIONS	67

<i>Josyp Los</i> EMPATHIC AND AXIOLOGICAL ORIENTATION OF THOUGHT	77
---	----

<i>Ihor Paslavskyi</i> POLITICS AND JOURNALISM. VÁCLAV HAVEL ON JOURNALISM AND JOURNALISTS	88
--	----

MEDIA CULTURE

<i>Stepan Vovkanych</i> NATIONAL AND INTERNATIONAL SAFETY OF NEW TIME: SOCIOHUMANIC CONCEPT	98
---	----

<i>Oksana Hotsur</i> REPRESENTATION AND CLARIFICATION OF THE CONCEPTS «EUROPE» AND «RUSSIA» IN THE UKRAINIAN PRESS	111
--	-----

<i>Andriy Melnyk</i> «AXIOLOGICAL HOUSE-BUILDING OF PERSONALITY»: PERSONALISTIC ASPECT OF SPIRITUALITY IN SERHIY KRYMSKY'S PHILOSOPHICAL PUBLICISM	118
---	-----

<i>Mykola Rashkevych</i> SEMANTIC SPACE OF THE NUMBERS IN MEREZHKOVS'KY'S PUBLICISM	130
---	-----

<i>Tetiana Khomenko</i> PECULIARITIES OF INFORMATIONAL FILLING OF UKRAINIAN SOCIOCULTURAL MEDIASPACE	142
--	-----

MEDIA LINGUISTICS

<i>Natalia Dragan-Ivanets</i> COMMUNICATIVE-RHETORICAL OF TACTICS IN SPEECHES OF NADIYA SAVCHENKO	149
---	-----

<i>Anatolyi Kapelyushnyi</i> COMPLICATIONS IN COORDINATION OF SUBJECT AND PREDICATE IN LIVE SPEECH BY TV JOURNALISTS	155
--	-----

<i>Halyna Lylo</i> THE CONCEPT <i>PATRIOTISM</i> IN THE SYSTEM OF NATIVE/ALIEN BINARY CONCEPTS IN UKRAINIAN COMMUNICATIVE DISCOURSE (2014-2016 YEARS)	172
--	-----

THEORY AND PRACTICE OF MODERN JOURNALISM*Olena Vasina*THE CONVERGENCE OF NEWS
AND REALITY SHOWS GENRES IN THE NEWEST MEDIA 182*Valentyna Galatska*AXIOLOGICAL ASPECT OF THEATRICAL PUBLICISM
OF UKRAINE DURING CRITICAL PERIOD (2013-2016) 190*Paraskoviya Dvorianyn*COMMUNICATIVE METHODS OF INVESTIGATION
THE REGIONAL NEWS AS A SOCIOCULTURAL PRODUCT 196*Marian Zhytaryuk*

PERFORMATIVE POTENTIAL KLONOFACTS 209

*Iurii Melnyk*CONCEALMENT OF SOCIALLY IMPORTANT INFORMATION
IN THE TIMES OF INTERNET AND SOCIAL MEDIA 217*Solomiya Onufriv*TRANSFORMATION OF IDENTITY UKRAINIAN SOCIETY
DURING EUROMAIDAN 225*Myroslava Rudyck*CREATIVE WORKSHOP OF PROFESSOR VOLODYMYR ZDOROVEHA:
THE GENRES AND STYLISH FEATURES 232

Збірник наукових праць

Вісник Львівського університету

СЕРІЯ ЖУРНАЛІСТИКА

ВИПУСК 41

Виходить з 1958 р.

Упорядник і науковий редактор *Мар'ян Житарюк*
Технічне опрацювання і верстка *Ігор Полянський*
Комп'ютерний набір і коректура *Ірина Рондяк, Любов Демко*

Підп. до друку 28.12.2016. Формат 70×100/16. Гарнітура «Таймс». Друк на різогр.
Умовн. друк. арк. 25. Обл.-вид. арк. 25. Наклад 110 прим. Зам. № ____.

Львівський національний університет імені Івана Франка.
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 41.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.